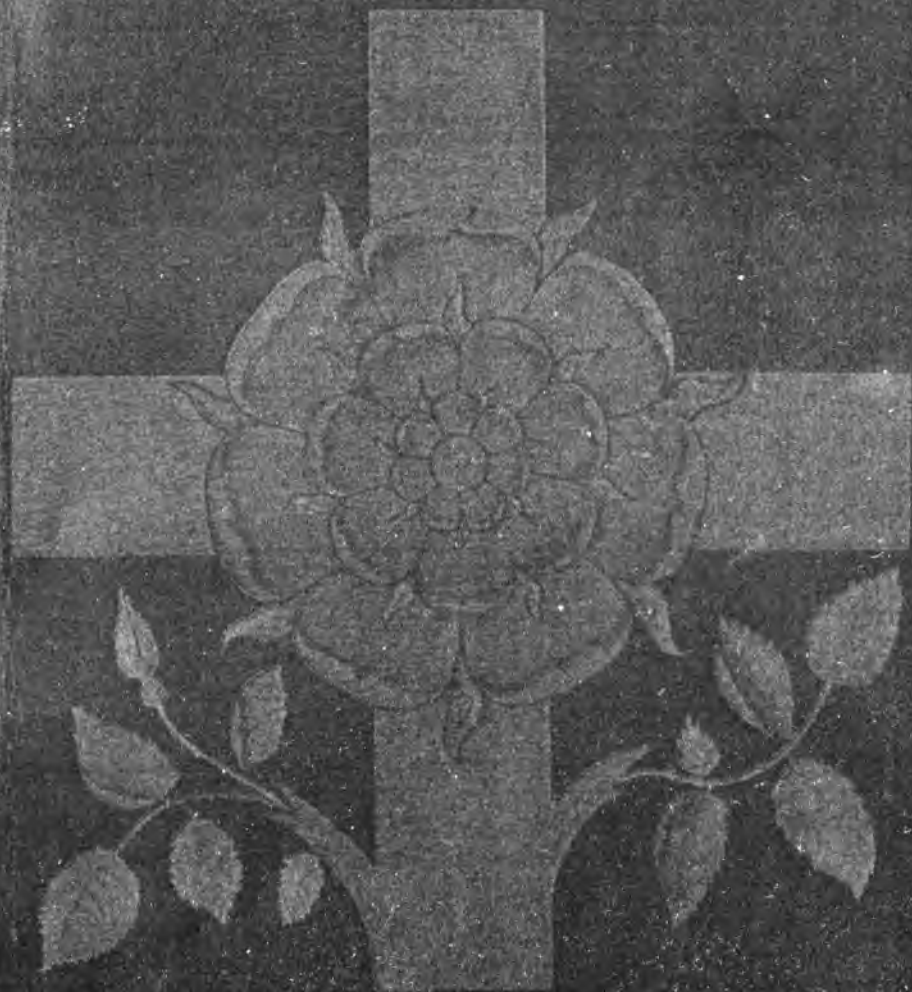

NORMAN MEKENZI

TAJNA DRUŠTVA

IRO NOVA KNJIGA — BEOGRAD

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

061.236

TAJNA društva / [priredio] Norman Mekenzi ;
[prevod Nenad Petrović]. — Beograd : Nova knjiga, 1989.
— 295 str. ; 20 cm

Prevod dela: S Secret Societies. — Uvod / Norman Mekenzi: str. 7—18.

ISBN 86-7335-077-8

1. Мекензи, Норман

а) Тајне организације, светске

S A D R Ž A J

U V O D, Norman Mekenzi	— — — —	7
1. PRIMITIVNA TAJNA DRUŠTVA, E. Majkl Mendelson	—	19
2. MAU MAU, Džon Hamerton	— — — —	34
3. TAGOVI, Dejvid Anan	— — — —	59
4. MISTERIJE, Ninian Smart	— — — —	75
5. ASASINI I VITEZOVI TEMPLARI, Dejvid Anan	—	92
6. ROZENKROJCERI, Mervin Džons	— —	113
7. SLOBODNO ZIDARSTVO, Mervin Džons	—	131
8. NACIONALISTIČKA TAJNA DRUŠTVA, Dejvid Anan	— —	154
9. KINESKA TAJNA DRUŠTVA, Barbara E. Vord	— —	177
10. MAFIJA, Dejvid Anan	— — — —	205
11. KU KLUKS KLAN, Dejvid Anan	— —	222
ZAKLJUČAK, Norman Mekenzi	— — —	245
D O D A C I		
I MASONSKA CEREMONIJA INICIJACIJE NA TREĆI STEPEN	— —	255
II INICIJACIJA NA STEPEN ŠEGRTA KOD KARBONARA	— — — —	277
III INICIJACIJA U KU KLUKS KLAN	— —	283

Uvod

Dok raste, dete postepeno spoznaje koliki značaj tajnost ima u ljudskom životu. Kao što postoje tajne koje drugi kriju od nas, tako i mi neke krijemo od njih. Bez određenog stepena tajnosti ne bi bilo samoće neophodne da se čovek suoči sa samim sobom, bez čega se ličnost pojedinca ne bi mogla pravilno razvijati. Još veoma malo dete ubrzo počinje da oseća kako živi u svom sopstvenom svetu, da su njegovo telo, pokreti i osećanja, nešto drugačiji od tela, pokreta i osećanja roditelja, braće i sestara, kao i da postoje aspekti njihovih života za njega potpuno misteriozni i nepoznati. Može se reći, dakle, da je tajnost stanje osećanja individualnog identiteta.

Sa stanovišta ljudskog ponašanja, ova činjenica je veoma važna. Tajnost je jedan od načina pomoću kojeg pokušavamo da našu ličnost dovedemo u sklad sa sobom i okolinom. Ako dete odrasta u zdravoj i stabilnoj sredini, ima dobre šanse da nauči šta treba od drugih da sakrije, a šta ne. Zatim, uči da bude tolerantno prema privatnosti drugih ljudi. Ali, taj balans mogu da naruše razni traumatski doživljaji, naročito u ranom detinjstvu. Može se dogoditi da neke delove tela smatra, recimo, prljavim i dostojnim stida. Može se desiti da otkrije da njegovi roditelji imaju tajne koje ono nipošto ne sme da pomene. U životu nekih individua tajne mogu da zauzmu vrlo značajno mesto, jer, kako su to pokazali Frojd i psihoanalitičari, one obitavaju u nesvesnom i deo su našeg ličnog sveta, naše fantazije. Jedan od načina da se opiše neurotična osoba jeste da se kaže da je njena ličnost rascepljena usled tajni koje su potisnute, kojih, dakle, neurotičar uopšte nije svestan, a koje u svakodnevnom životu stalno ispoljava. Psihoanalitičari veruju da

se neurotski simptomi mogu pratiti unazad sve do tajnovitih osećanja i iskustava ranog detinjstva i otkrića koja su opasna po slab i nedovoljno stabilan identitet deteta.

Zbog toga je psihologija tajnosti od vitalnog značaja za razumevanje ljudskih odnosa, ali je naše znanje iz te oblasti još uvek u povoju. Možemo, takođe, pretpostaviti da je čovek koji ispoljava »konspirativni« tip ponašanja, u detinjstvu bio postavljen u takav tip odnosa u kome je tajnost značajan faktor zaštite njegove ličnosti od spoljnih traumatskih zbivanja. Takođe, postoje i osobe koje su manje disponirane da pristupe nekoj tajnoj organizaciji, ali stalno osećaju pretnju nečije zavere. Ako, pak, neko postane opsednut takvim idejama, psihijatri su često u stanju da uvide veze između načina na koji je osoba vaspitavana i onog na koji se ponaša kao odrastao čovek. No, u najvećem broju slučajeva, možemo da posmatramo šta ljudi rade, i da samo naslućujemo zašto baš to rade.

Mada se ova istina odnosi na celokupno ljudsko ponašanje, od posebne je važnosti za aktivnosti pod velom tajne kojima se ljudi često odaju. Možemo, na primer, slušati nekog političara dok drži javni govor i, prateći njegovu gestikulaciju i analizirajući šta govori i na koji način, saznati mnogo o njegovim motivima i intencijama. *Mau-mau* vođu ne možemo tako lako razumeti dok daje svečanu zakletvu inicijacije svojim pitomcima iz prostog razloga što nam nedostaju osnovna znanja da bismo to učinili. Ova teškoća je intenzivnije prisutna ukoliko se bavimo društvima koja danas više ne postoje, kao što je slučaj, recimo, sa vitezovima *templarima* i *asasinima*. Tada moramo da otkrivamo činjenice koje su namerno skrivane i da se oslanjamo na fragmentarna znanja do kojih se dolazilo ili slučajnošću, ili svedočenjima obmanutih učesnika, neinformisanih posmatrača ili malicioznih kritičara, što su, svakako, iskrivljene ili nepotpune istine. Ipak, i uprkos tim poteškoćama, možda baš i stoga što postoje, činjenica je da mnoge intrigiraju tajna društva. Samim tim što su tajna, obasjana su nekim sjajem — njihova namerna disimulacija dotiče same izvore tajnosti u svakome od nas.

Uzmimo za primer *masonstvo*. Oni koji žive u Engleskoj ili Americi, sigurno je da imaju makar jednog poznanika masona. U mnogim gradovima postoje i masonski hramovi, ili se često objavljuje da će se u nekom određenom hotelu skupiti masonska loža određenog dana. I oni koji nisu članovi, slobodno mogu prisustvovati plesovima ili večerama koje organizuju masonske lože, mogu saznati ponešto o njihovim dobrotvornim akcijama na primer. Ipak, masoni čuvaju tajnu svoje »umetnosti«, pa autsajderi malo znaju o njihovim učenjima i ritualima. Šta privlači ljude da se pridruže takvoj organizaciji? Razumljivo je da objašnjenja — »sve je to obična maskarada«, odmah treba odbaciti, pošto je očito da ne sežu u suštinu stvari, kao što treba odbaciti i ubeđenja onih koji tvrde da su masoni samo klika poslovnih ljudi koji se međusobno pomažu. Istina, oba su ova elementa u većoj ili manjoj meri prisutna u masonstvu, ali je sigurno da ona ne pružaju dovoljno duboko objašnjenje zašto milioni ljudi širom Evrope i Amerike pristupaju masonskim ložama i posvećuju veliki deo svog slobodnog vremena, energije i novca masonskim aktivnostima. Očito je da grupe ovog tipa omogućavaju ljudima zadovoljavanje nekih dubljih potreba, kao i da pružaju utočišta od spoljašnjeg sveta.

O ulozi tajnih društava možemo se informisati kad proučimo njihovo delovanje unutar zajednica potpuno drukčijih od naše. U mnogim delovima »zaostalog« sveta ova društva igraju veoma značajnu ulogu u životu ljudi jer im obezbeđuju određenu vrstu obuke — mladićima, recimo, da postanu zreli ljudi. Tu se, dakle, stiču važna znanja korisna za svakodnevni život. Takva društva, kao što ćemo videti u prvim poglavljima ove knjige, često koriste i razne psihološke presije i fizičko kažnjavanje, da bi sačuvala svoju tajnost. Ova kolektivna praksa tajnosti može da ima isti značaj za očuvanje plemenskog identiteta kao što lična tajnost čuva identitet pojedinca. Antropolog Robert Loui opisuje jednu takvu grupu sa Nove Gvineje:

»Za vreme dugog slavlja povodom inicijacije dečaka u odrasle ljude, muškarci plemena *Bukawa* plaše i maltretiraju ženski deo populacije. Proslava uključuje

i obrezivanje dečaka. Vrač uči žene da demon jede meso njihovih sinova, i, ako žele da ih čudovište povrati, moraju da ga umilostive tako što će mu prineti mnogo hrane kao žrtvu. Prema pričama muškaraca, ogromni ljudožder ujeda i grebe mladiće, o čemu svedoče rane od obrezivanja. Zatim se čuju zvuci bivoljeg roga koji imitiraju demonov glas. Inicijanti su izloženi jednom vrlo okrutnom testu. Seniori ih vode sa povezima preko očiju do usamljenog mesta na kome treba da provedu nekoliko meseci u potpunoj izolaciji, gde će ih za sve vreme boravka odrasli lovci na razne načine zastrašivati, a da pri tom neće odati svoj identitet, tako da dečaci zaista misle da imaju posla sa divljim zverima, demonima i drugim opasnim stvorenjima koja žive u pomrčini pod zemljom. Kada se testiranje završi i inicirani shvate pravu istinu, pod pretnjom smrtne kazne ne smeju je saopštiti neiniciranim i ženama.«

Mnogi esencijalni znakovi tajnih društava vidni su u ovom navodu — ritual inicijacije, iskušenje, zakletva, mit ili legenda, čija je funkcija da poveže tajnost sa najdubljim slojevima nesvesnog, i, na kraju, segregacija muškaraca od žena. Čak i razblažene forme tajnih društava, poput *Odfelousa* i *Elksa*, zadržavaju sve ove karakteristike koje ćemo nalaziti i u većini društava opisanih u ovoj knjizi. Ali, sama priroda tajne, kao i njeni razlozi, razlikovaće se od društva do društva. Sasvim je prirodno da se po tim parametrima međusobno razlikuju pripadnici plemena Bukaua od sitnih biznismena američkog srednjeg zapada. Po istim parametrima, razlikovaće se politička tajna društva, prinudena da se tajnovitošću bore za svoj integritet i fizički integritet svojih članova, kao što su *karbonari* i *Irsko republikansko bratstvo*.

Ovakva poređenja ukazuju na činjenicu da postoje mnoge vrste tajnih društava. Takođe, naglašavaju da su neki poreci više skloni da zabranjuju rad ovih organizacija od drugih. Mada su tajna društva postojala od kada postoji pisana istorija, bolje su rasla i cvetala pod određenim, povoljnijim prilikama tokom ljudske istorije, nego pod drugima. Moramo se zapitati zašto je to tako. Vrio je primamljivo reći da su ona tipičan fenomen vezan isključivo za nerazvijena dru-

štva, poput plemenskih zajednica. To zaista i jeste tako. Ali, isto tako je važno primetiti da tajna društva igraju malu ulogu u životu plemena *Luo* u Keniji, za razliku od plemena *Kikuyu*. Tajna društva su u Kini i kineskim zajednicama u Americi oduvek bila moćna, dok mongolski živalj sa severa Kine nikada nije osetio potrebu za takvim tipom organizacija. Ovakva neravnomerna distribucija tajnih društava inicira mnoga interesantna pitanja. Njima ćemo se vratiti kasnije, jer, da bi se na njih odgovorilo, moramo se upoznati sa uslovima koji podstiču konspirativnost kao takvu. Ali, prvo moramo definisati šta pod pojmom *tajno društvo* zapravo podrazumevamo.

Svaka organizacija poseduje tajnu svoje vrste. Glavna značajka tajnog društva je da ono tu tajnu apostrofira, a njegovi ritualni obredi je zapečaćuju pečatima tišine. U slučaju organizacija kao što su asasini, mau-mau ili rozenkrojceri, tajnost je *conditio sine qua non* egzistencije. Ona bi bila uništena od svojih neprijatelja, ili bi bila onemogućena da sprovede svoju uzvišenu misiju, ili, pak, onemogućena da zadrži svoje članstvo. Mau-mau su primer za prvu kategoriju, plemenska tajna društva za drugu, a masoni za treću.

Sada problem može da se zahvati sa dubljeg stanovišta. Asocijacije kojima se ljudi pridružuju poseduju različite stepene tajnosti, ali, načelno se mogu izdvojiti četiri glavna tipa: *otvorene, ograničeno otvorene, privatne i tajne*. Otvorenoj asocijaciji može svako da pristupi. Ona nema nikakvih tajni bilo prema svojim članovima, ili nečlanovima. Ograničene asocijacije poseduju određene standarde na osnovu kojih primaju nove članove, ali za njih nije bitno da li spoljašnji svet ima ili nema pristup njenim unutrašnjim aktivnostima i ciljevima. Privatne grupe su ekskluzivne, jer im je članstvo ograničeno na uzan krug, o njenim poslovima se ne prave javni izveštaji, a aktivnosti su im tajne i potpuno nepoznate javnosti. Tajna društva pak, organizovana su po oba principa — i tajnosti i ekskluzivnosti. Ona poseduju veoma striktna pravila o tome ko može da postane njihov član, a svoje aktivnosti i ciljeve brižno kriju od »profanih«.

Prilikom kategorizacije društava moramo biti oprezni jer postoje i intermedijalni stepeni tajnosti. Ali, to

nas ne sprečava da kažemo nešto više o svakom ponaosob od gore pomenutih društava. Društva otvorenog tipa najčešće imaju lošu organizaciju i slabo definisane ciljeve. Obično su nešto više nego zajednice ljudi koji su privremeno zajedno, kao, na primer, grupe turista na noćnom krstarenju, i nemaju ciljeve niti aktivnosti koje se ne bi mogle obelodaniti pred širom javnošću. Grupe »ograničenog« tipa su nešto stabilnije — najveći broj dobrotvornih organizacija baziran je na ovom principu. Njihovi članovi se, skupljaju kako bi, recimo, sakupili novac za neku dobrotvornu akciju, ili da se zajedno bave sportom ili nekom drugom rekreativnom aktivnošću. Imaju pravila i službenike, kao i jasno definisane ciljeve koje publikuju u svojim godišnjim izveštajima. Ukoliko bi se njihove aktivnosti obelodanile pred širokom javnošću, ništa pri tom ne bi izgubile.

Što se tiče privatnih asocijacija, stvari stoje sasvim drugačije. One mogu da imaju veoma opravdane razloge što im publicitet smeta. Na primer, grupa biznismena želi da sačuva svoje poslovne tajne od konkurencije; politička stranka ne želi da javnost sazna kako će nastupiti na narednim izborima; svaka vlada ima i neprijatne poslove koje, s obzirom na politički ili ekonomski trenutak, mora da sprovede, ali, koji ne bi naišli na šire razumevanje, pa je tajnost oruđe kojim narod tada dovode pred svršen čin. Ipak, sve su ovo javne organizacije sa nekim samo aspektima privatnosti u smislu ekskluzivnosti članstva. U drugim grupama, tajnost je uslov njihovog postojanja, kao što je slučaj sa nelegalnim političkim strankama ili grupama kriminalaca, na primer.

Prelazimo sada na društva kojima nameravamo da se bavimo u ovoj knjizi — društva čiji su ciljevi i delatnosti obavijeni tajnošću. Postoje tajna društva unutar društvenih struktura plemenskih zajednica, kakvo je, na primer, Poro, organizacija u zapadnoj Africi. Zatim, postoje tajne, ritualne grupe religioznog karaktera, kakve su indijski *tagovi*. Predstavници vojnih redova sa određenim političkim i religijskim motivima su *asasini* i *vitezovi templari*. Postoje političke konspirativne organizacije poput *karbonara*, *anarhista* i *boljševika* carske Rusije, kao i ritualna bratstva i

teozofske grupe, poput *masona* i *rozenkrojcera*, i, na kraju, grupe organizovanog zločina, sa tipičnim predstavnikom na čelu — *mafijom*.

Ovaj, u izvesnoj meri oskudni i nepotpuni popis tajnih društava, pokazuje koliko se ona međusobno razlikuju po aktivnostima, razlozima svog postojanja i motivima kojima privlače ljude da im se pridružuju. U svetlosti saznanja moderne psihologije, možemo se upitati da li postoji poseban tip ličnosti koji gravitira tajnim društvima zbog njihove tajanstvenosti i ekskluzivnosti, neovisno od njihovih programa i ciljeva. Nema sumnje da postoje ličnosti koje, pre svega, privlači i uzbuđuje konspiratorni način života. Ima mnogo slučajeva kada ljudi prelaze iz jednog tajnog društva u drugo, slične strukture, ali potpuno suprotnih ciljeva i namera. Ali, mi vrlo malo znamo o članovima sadašnjih tajnih organizacija, a naročito onih u prošlosti, pa stoga vrlo malo i možemo govoriti o njihovim motivima, a da se ne pređe granica spekulacije. Najvećim delom je prirodom materijala naše istraživanje ograničeno na spoljašnje aspekte ovih društava, ili, kako bi Frojd rekao, na njihove *manifestne*, a ne *latentne* karakteristike.

Naša saznanja možemo klasifikovati tako da nam se otkriju i neki unutrašnji aspekti materije kojom se bavimo, a koji nam se ne bi mogli otkriti bez dobrog poznavanja faktografske stvarnosti. Možemo početi od činjenice da sva tajna društva imaju određene kriterijume po kojima biraju svoje članove. Tako, na primer, većina društava kojima ćemo se baviti u našem istraživanju, pretežno su ekskluzivna po pitanju pola svojih članova (kao masoni, koji u svoje redove primaju, kao što je poznato, samo muškarce). Radikalne političke konspirativne grupe su izuzetak koje potvrđuje ovo pravilo. Mnoga društva koja primaju samo muškarce, poseduju tzv. »pridružne organizacije«, čiji su članovi i žene. Ovo je slučaj sa plemenskim organizacijama patrijarhalnog tipa u kojima su ritualne radnje u priličnoj meri vezane za sazrevanje mladića i njihovu inicijaciju u svet odraslih, što nameće potreba da pleme preživi u često surovim prirodnim uslovima, u kojima starosno doba i zrelost igraju značajnu ulogu. Postoji i ekskluzivnost bazi-

rana na rasnoj i nacionalnoj pripadnosti, kao što je slučaj sa *Ku kluks klanom*, koji je zabranjivao pristupstvo u svojim redovima crncima, katolicima i Jevrejima. Tagovi su svoje članove birali među svojim potomcima, dok je mafija zahtevala da članovi budu Sicilijanci po rođenju.

Tajna društva možemo da kategorizujemo i po njihovoj funkciji. Neke od funkcija tajnih društava već smo pomenuli. Ona mogu da imaju patriotske ciljeve (*Red narandžastih* u Alsteru), zatim rasističke (*Ku kluks klan*), političke (*karbonari*, *fenijci* i *boljševici*), vojne (*vitezovi templari* i *vitezovi Malte*), ili, pak, moralne. Mnoga tajna društva, posebno u SAD, ne razlikuju se mnogo od osiguravajućih društava s obzirom na svoje dobrotvorne delatnosti, a rituale koriste samo da bi dodali poseban glamur tim prilično svetovnim aktivnostima. Neka se, pak, baziraju na moralnim i spiritualnim disciplinama, te se tajnošću služe radi očuvanja čistote doktrine i verovanja. Takođe, postoje i bande kriminalaca čiji su članovi međusobno vezani zakletvom čuvanja tajnosti i posebnim ritualima inicijacije, kao što je slučaj u mnogim evropskim državama i u Kini. Svaka od njih ima na čelu svog »Robina Huda«, autoritativnu ličnost oko čije se harizme okupljaju. Postoje i društva koja se formiraju u profesionalne svrhe, poput srednjovekovnih majstora zidara — masona, ili engleskih trejd juniona. I, na kraju, treba pomenuti razna plemenska tajna društva, čiju ulogu smo već naznačili.

U ovoj knjizi ćemo se upoznati sa različitim tipovima tajnih društava i saznaćemo nešto više o uslovima u kojima su se pojavile, kao i o ulogama koje su odigrala u istoriji civilizacije. Sada treba istaći neke njihove zajedničke karakteristike, bilo da se radi o društvima od pre više stotina godina, ili modernim, sa kojima su se pojavila, kao i o ulogama koje su odistaknutu hijerarhijsku strukturu i razrađeni sistem rangova ili stepenovanja kroz koje pristupnici ili inicijanti prolaze od nižih ka višima. Nazivi stepena su često bombastični, ponekad i smešni. Među tajnim društvima koja egzistiraju na tlu SAD, nalazimo sledeće nazive: *Komandant kancelar* (*vitezovi Pitije*), *Vrhovni kedar* (*Visoki kedrovi Libana*), *Najlojalniji*

gusan (*Red plave guske*), itd. Grupe ove vrste često koriste superlative i kao da namerno smišljaju arhaične nazive. One često daju čudna imena i mestima na kojima se sastaju. Tako se *Bratstvo orla* sastaje u *gnězdu na visokoj steni*, a *Visoki kedrovi Libana* u *šumi*. Crnačko društvo *Veliki red galilejskih ribara* sastaje se u *Tabernaklu*, dok se *Patriotski red mužjaka zaštitnika* sastaje u *čoporu*. Čini se da, čim se grupa konstituiše kao celina nezavisna od okruženja iz koga je potekla, trudi se da se što više od njega diferencira izgrađivanjem sopstvene stvarnosti, atmosfere i okoline.

Još jedan integracioni faktor grupe je legenda ili priča o njenom navodnom poreklu ili nastanku. Te legende su, ponekad, preuzete iz folklora sredine u kojoj grupa deluje, a često predstavljaju i sasvim izmišljene i nove priče kako bi grupi dodale patinu vremena i tradicije. Teško je reći koliko članovi grupe te priče uzimaju za ozbiljno, a koliko one deluju na njihovo nesvesno biće i na taj način ostvaruju svoju integrirajuću funkciju. Jedan istoričar slobodnog zidarstva, Albert G. Stevens, navodi devet različitih teorija o njegovom nastanku.

»Među mnogim teorijama o nastanku slobodnog zidarstva sledeće imaju najviše pristalica: 1) teorija koja masonstvo povezuje sa antičkim misterijskim kultovima i izgradnjom Solomonovog hrama, 2) nezadovoljni prethodnom, neki zastupaju teoriju koja masonstvo dovodi u vezu sa Noem, Adamom i Enohom, 3) teorija koja tvrdi da slobodno zidarstvo potiče iz rane hrišćanske ere, naime, iz kolegija rimskih zanatlija, 4) teorija koja tvrdi da je ono doneto sa Bliskog istoka po povratku krstaša iz Svete zemlje, 5) da je slobodno zidarstvo emanacija vitezova templara nakon što je red službeno raspušten 1312. godine, 6) da je ono nastavak loze rozenkrojčera, 7) da je nastalo u krilu dinastije Stjuarta u njihovom nastojanju da ponovo stupe na presto Engleske, 8) teorija o njegovom nastanku od esena i, najzad, 9) teorija po kojoj potiču od Kuldijske, škotsko-irskog hrišćanskog bratstva iz 8. veka.«

Kao što ćemo videti, činjenica je da svaka od ovih tema igra određenu ulogu u masonskim učenjima i

ritualima. Ovim teorijama možemo da dodamo još jednu, desetu, koja tvrdi da su slobodno zidarstvo osnovali *Maja indijanci*, a potom ga pre 12000 godina preneli u oblasti Nila i Eufrata i tako utemeljili kulturu Srednjeg istoka.

Masoni nisu jedini koji za sebe tvrde da potiču iz najdavnijih vremena ljudske istorije. U poglavlju koje govori o rozenkrojcerima, koje je osnovao jedan kalifornijski biznismen, videćemo da oni sebe smatraju čuvarima zaboravljenih tajni iz pradavnih vremena ljudske istorije. I *Društvo šumskih ljudi Amerike* tvrdi za sebe da je starije od većine tajnih društava tog podneblja, iako se tačno zna da su zvanično formirani tek 1883. godine.

Slične teme odjekuju u alegorijama i bajkama oteľotvorenim u ritualima mnogih tajnih društava. Međutim, za većinu bi se moglo reći da svoja učenja uglavnom crpe iz biblijskih tema. Zidanje Solomonovog hrama centralna je legenda masonstva; Hristovo raspeće igra glavnu ulogu u učenju karbonara i vezuje se za ceremoniju inicijacije na treći stepen. Ono je svoj odjek našlo i u ceremoniji inicijacije na stepen *Kraljevskog svoda kod masona*. Parabolu o Samarićaninu mnogi su usvojili, naročito u tzv. ritualu *Od jelousa* (čudni momci — prim. prev.). Isti je slučaj i sa pričom o Davidu i Džonatanu. *Makabejci* smatraju da su potomci dinastije Makabejaca iz drugog i prvog veka pre Hrista, a inicijacija *starog reda ljudi iz šume* zasniva se na legendi o Robinu Hudu.

Ako sve ove teme podvrgnemo nepristrasnoj analizi, videćemo da su međusobno veoma slične. Tako, na primer, sva društva posebnu pažnju poklanjaju ritualu inicijacije koji povlači jasnu granicu između iniciranih i neiniciranih. U tom ritualu gotovo svih tajnih društava, novi član igra istu dramsku ulogu: on je ili stranac, ili špijun, ili hodočasnik, u svakom slučaju autsajder koji, ukoliko želi da pristupi društvu, mora da se podvrgne određenim testovima i da prođe kroz razna iskušenja. On obično kreće na simboličko putovanje na kome se susreće sa raznim teškoćama. Poznavaoći Mocartove *Čarobne frule* znaju svu dramatiku iskušenja kroz koja prolazi princ Tamino da

bi se, kroz test čuvanja tajne, pridružio *bratstvu Izide i Ozirisa*.

Inicijacija često sadrži elemente smrti i ponovnog rođenja, s ciljem da član postane potpuno svestan svog novog stanja. On postaje, da tako kažemo, novi čovek, sa novim izgledom i osobenošću koju formira bratstvo kao njegova nova životna sredina. To iskustvo, koje je gotovo nemoguće pretočiti u reč, predstavlja najjaču sponu između novog člana i tog društva. Ako proanaliziramo rituale i simboliku tajnih društava, uvidećemo da su svi usmereni ka unutar-njem preobražaju ličnosti kroz prosvetljenje. Prelaz u zrelo doba u plemenskim društvima, kao i pristup nekom misterijskom kultu ili masonskoj loži, imaju vrlo sličnu, ako ne i istu ulogu u životu pojedinca. Čak i ceremonija inicijacije u kineskim bandama iz Hong Konga poseduje značajke religioznog iskustva čija je uloga da iniciranog »prevede« iz sveta profanih u svet posvećenih, svet novog života.

Veliki značaj koji ima tema ponovnog rođenja vidi se iz učestalosti sa kojom se ponavlja u raznim mitovima i religijskim kultovima u svetu. Švajcarski psiholog Jung smatra ovo centralnim događajem u procesu individuacije u kome individua raste i na sebe prima ulogu odraslog. Ali, za Junga je ovo nešto više od pukog prihvatanja te uloge u sociološkom smislu reči. Individuacija je proces tokom kojeg čovek nalazi smisao življenja, prilazeći na taj način misteriji ljudskog postojanja. Ova spiritualna potreba nalazi svoj puni izraz u osećanju ponovnog rođenja.

Ovo se primećuje kod svih svetskih religija, a Jung mnogo vremena posvećuje tumačenju kompleksne simbolicke ponovnog rođenja. Način na koji se koriste oltari, upotrebljavaju simboli zvezde, krsta, kruga, oka, jagnjeta, zmije, ribe, kako se formiraju posebne odore za ceremonijalne svrhe, pevaju religiozne pesme, vrše molitve, procesije i meditacija, itd., prisutan je u mnogim elementima kako u javnim, tako i u tajnim društvima. Drugim rečima, oni su integralni deo ljudskog života, a kada je već tako, nameće se interesantno pitanje zašto neki ljudi, nezadovoljni svakodnevnim životom, teže nekoj ekskluzivnoj grupi u kojoj bi zadovoljili te svoje potrebe. Na takvo pitanje

nije lako dati odgovor, iako je ono, zaista i centralno pitanje svake ozbiljne psihologije tajnih društava. Ovo pitanje zato stalno treba imati na umu. Nemoguće je shvatiti prirodu pripadanja nekom tajnom društvu ukoliko se ne dozvoli mogućnost da je ono neka vrsta religijskog iskustva. Kada ovo ne bi bilo tako, onda bi značenje zakletvi na čuvanje tajne bilo neobjašnjivo. Mnoge zakletve na čuvanje tajne eksplicitno invociraju smrt izdajnika, i mada ova kazna u mnogim društvima ima čisto simboličnu ulogu, sva, ipak, zadržavaju baš ovu formu zakletve upravo što poseduje veliku emocionalnu snagu. Inicirani će pristati na takvu zakletvu ukoliko oseća da ga ona veže nekakvom dubinskom i moćnom sankcijom — na taj način vezuje integritet svoje ličnosti i potpunu predanost grupi.

Rituali društava prikazanih u ovoj knjizi mnogima mogu izgledati anahroni i bizarni, njihova verovanja smešna, a religijska praksa ekscentrična ili, čak, varvarska. Ali, niko ne bi trebalo da potcenjuje njihov uticaj na svest ljudi koji su odlučili da im pristupe. Kada se članovi nekog tajnog društva nađu u prilici da pod pritiskom izdaju svoju braću i principe koje su usvojili prilikom inicijacije, pokazuje se da će, zaista, radije umreti nego pokidati veze koje ih objedinjuju u bratski savez.

Primitivna tajna društva

Antropolozi su vrlo oprezni kada upotrebljavaju termin *tajno društvo*. Prilikom bavljenja problematikom ljudskih odnosa, skloni su da termin *društvo* upotrebe da bi označili najopštiji pojam zajednice muškaraca i žena. Da bi označili različite aglomeracije ljudi unutar nekog društva, radije upotrebljavaju termine poput *grupe, asocijacije, rod i porodice*.

Stvar je mnogo delikatnija što se tiče prideva *tajna*, jer poseduje vrlo širok opseg značenja. Za početak, tajnost je u neminovnoj vezi sa društvom, tj. ona ima svoju društvenu dimenziju koja je suštinska za njen pojam, jer niko ne može imati neku tajnu a da pri tome ne postoji neko drugo od koga se tajna čuva. Broj neposvećenih ne mora nužno da obuhvata veliki broj pojedinaca. Dovoljno je da je ograničen na samo jednu individuu. Čak i kada ne postoji neka posebna i određena tajna koju treba čuvati od drugih, po samoj prirodi stvari, ljudi se nikada jedni drugima ne ispovedaju u potpunosti. Kao da postoji oreol privatnosti koji se prema društvenim standardima ponašanja, ne sme narušiti. Ovaj oreol je nekada više ili manje propustljiv, što zavisi od vrste kontakta i odnosa između dve ili više osoba. On je, takođe, različit po svojoj prirodi: muž i žena se poznaju na sasvim drugačiji način nego muškarac i njegova ljubavnica, ili dva prijatelja, kolege, podređeni i pretpostavljeni...

Na taj način, svako sam po sebi predstavlja neku vrstu »tajnog društva«. Priroda onog tajnog sadržaja koji pojedinac čuva samo za sebe zavisi od društva i kulture kojima pripada.

Neko će svoja religiozna ubeđenja poveriti samo svešteniku i ispovedniku. Nečiji bankar može više da zna o njegovim finansijskim poslovima nego, na primer, bračni drug. Čak i najotvorenija društva poznaju neki koncept zatvorenosti i nepristupačnosti. U bolivijskom plemenu *Siriono* svako može da radi šta mu se sviđa sve dok je okrenut zidu tako da ga ostali »ne vide«. Nemački sociolog Georg Simel zastupa teoriju po kojoj u naprednijim društvima javne delatnosti pokazuju tendenciju da postanu poznate svim članovima društvene zajednice, dok je kod privatnih sasvim obrnuto. U jednostavnim društvima situacija je sasvim suprotna. Tamo ljudi žive u takvoj međusobnoj bliskosti da su upoznati sa vrlo intimnim stvarima svojih saplemenika. U takvim društvima stvari od opštedruštvenog značaja čuvaju se kao tajna značajna za vitalnost i preživljavanje plemena. Ove činjenice mogu nam donekle objasniti prirodu tajnih društava, kako u razvijenim zemljama, tako i u plemenskim zajednicama. U ovoj raspravi svakako ima veliki značaj činjenica da su primitivna društva po veličini znatno manja, a po stepenu društvene organizacije znatno jednostavnija za proučavanje od onih drugih.

Do sada smo govorili o onome što ostaje tajna, bilo stoga što sticajem okolnosti nije spoznato, ili, pak, zato što je integralni deo onoga što nazivamo privatnim životom individue. Sada je vreme da tajni pridemo nešto bliže i upoznamo se sa onim tajnama koje se namerno skrivaju od pogleda drugih ljudi.

Ljudi najčešće drže nešto u tajnosti jer bi otkrivanje njihove tajne moglo da im ugrozi egzistenciju bilo na fizičkom ili psihološkom planu. Na primer, grupa zaverenika dovela bi u pitanje fizičku egzistenciju, kako svoju, tako i svojih članova, ukoliko bi dozvolila da njena zavera bude otkrivena. Postoje tajne i u svetu politike i ekonomije. Ministar finansija ne sme da otkrije svoje planove i odluke vezane za budžet, pre za to određenog dana. Stručnjaci raznih profila moraju da imaju neku vrstu zaštitne prava na svoje izume. Jasno je da se u ovim slučajevima tajnost vezuje za prestiž.

U mnogim primitivnim tajnim društvima nešto ostaje tajnu, uprkos tome što će kad-tad biti obelodanjeno

svim odraslim muškarcima plemena. Odrasli ljudi tog plemena tvrde da tajnu treba čuvati od žena i dece, a da onaj ko je izda mora biti ponekad i najoštrije kažnjen. Ali, možemo li zaista verovati da žene ne znaju o čemu se radi? Ovde je važno ne to da ritual ostane nepoznat članovima šire zajednice, već činjenica da u njemu mogu da učestvuju samo neki njeni članovi, u ovom slučaju dečaci koji su na pragu zrelog doba, i da on svojim participantima omogućava izvestan prestiž u plemenu. Tajna ovde igra ulogu mehanizma za odvajanje grupe koja dominira životom plemenske zajednice od socijalno podređene grupe, u ovom slučaju žena i dece. Ovde vredi naglasiti da su mnoga primitivna tajna društva bazirana na seksualnoj i starosnoj segregaciji.

Mnoga tajna društva su organizacije religioznog karaktera. U ovakvim slučajevima neka saznanja o prirodi univerzuma se skrivaju ne samo od autsajdera, već i od nekih članova društva o kome je reč. Zašto je to tako? Jasno je da sveštenicima i vračevima tajnost i misterioznost daju moć, kao, uostalom, i političarima u našim modernim društvenim zajednicama. Jedan od najdramatičnijih elemenata u ritualima primitivnih tajnih društava jeste kada inicirani shvate da su božanstva koja su ih plašila tokom inicijacije niko drugi do njihovi prerušeni učitelji. Do tada su inicirani već bili prošli kroz sistem edukacije što im uveliko pomaže da shvate neophodnost ovog rituala za njihov razvoj, dok bi se, kao deca, mogli samo do suza nasmejati celoj toj kostimiranoj »farsiji«.

Ovde je reč o jednom edukativnom procesu kroz koji inicijanti stiču saznanja o sebi, kao i duboki uvid u verovanja i običaje svoga plemena. Postoje stvari koje možemo razumeti tek u određenoj životnoj dobi. Određeni aspekti iskustva moraju u nama da sazru kako bi imali svoj puni smisao. Ako je ovo istina, kada je reč o svetovnim stvarima, onda je mnogo istinitija u vezi sa duhovnim, religioznim iskustvima i verovanjima. Hrišćanski ritual krštenja i krizmanja formalni su stadijumi tog edukativnog procesa, a takvi stadijumi su mnogo više formalizovani u primitivnim društvima nego kod nas. Mnoga primitivna tajna društva poseduju stepene religijske inicijacije koji su,

uglavnom, u vezi sa životnom dobi iniciranih. Kada je za to nastupilo pravo vreme, inicirani nestaje iz života plemena na neko vreme, da bi se ponovo vratio kao druga, izmenjena ličnost. Ovaj proces uzima oblike dramatizovane smrti i ponovnog rođenja, često pod drugim imenom.

Inicijacija se u doživljaju ispoljava kao stvar duha, dok se, naravno, odigrava na materijalnoj ravni. Ritual prelaska iz jednog stanja u drugo na zadivljujući način je prikazan u Novom zavetu sledećim rečima: »... Ako zrno pšenice padnuvši na zemlju ne umre, onda jedno ostane; ako li umre, mnogi rod donosi.« Izgleda da čovek mora da neprestano produbljuje svoje iskustvo prolazeći kroz velike muke koje ga često dovode u stanje vrlo blisko smrti, u kome uči da odbacuje sve na šta se do tada mogao oslanjati u trenucima teskobe ili nevolje, da bi nakon što se oslobodi svega što potencira negativna osećanja ili mu onemogućava da ih kontroliše, doživeo prosvetljenje i milost spasenja. To iskustvo je, prema rečima mnogih koji su kroz njega prošli, neizrecivo. Ova činjenica nas upućuje na pomisao da religijske tajne i tajne inicijacije nisu zato tajne što neko ne želi da drugi o tome nešto sazna, već zato što niko o njima ne može da sazna ono bitno pre nego što ih sam proživi. Kafka je ovo izrekao sledećom rečenicom:

»Pravi put vodi preko konopca koji nije zategnut preko ponora, već iznad same površine zemlje. Izgleda da je on zamišljen tako da spotiče ljude, a ne da po njemu hodaju.«

Nije slučajno što mnogi rituali tajnih društava, bilo primitivnih ili savremenih, sadrže u sebi testove strpljivosti i spiritualne snage, namerno nanošenje povreda, tihovanje i junaštvo, koje se nagrađuje postepenim otkrivanjem misterija koje su u vezi sa prisutnošću smrti u svim živim stvorovima. Kada inicirani prođe kroz takva iskustva u njemu je svaki strah od smrti nestao, jer je shvatio šta je smrt, i vraća se u ovaj svet kao novo, uskrslo biće. Tajna društva pružaju mnogima priliku da dožive ono što, na žalost, ipak može da doživi samo nekolicina.

Tajna igra i didaktičku ulogu jer ne može biti očuvana bez konstantne pažnje inicijanta. Inicijacija, pak,

uči čoveka da se uvek oslanja na sopstvene snage i u fizičkom i u spiritualnom smislu te reči. Ona uči principu da ne vraćamo drugima zlo koje su nam naneli, već da postignemo onaj dragoceni ekvilibrijum »biti dovoljno blizu, a dovoljno daleko od drugih ljudi«. Ono po čemu je inicirani drugačiji od drugih je njegova sloboda od onih odnosa koji čine ljude neslobodnima, previše vezanim jedni za druge. Zato oni koji su dosegli najviše stepene nekog inicijastičkog sistema često unutar tajnog društva uživaju posebne privilegije, mada ostalim članovima njihovo ponašanje deluje prilično antisocijalno. Incest koji je bio dozvoljen samo svetim kraljevima u doba starog Egipta, možda je bio privilegija ove vrste.

Tajno društvo se stvara — dakle ne nastaje samo od sebe, spontano. Ono zahteva solidarnost svih članova. Takođe poseduje i izvesnu estetsku funkciju, jer stimuliše kreativne ljude da elaboriraju kompleksne ritualne radnje i sisteme simbolike. Tako dolazi do pojave da umetnost i poezija mnogih naroda sveta bivaју inkorporirana u tkivo rituala društva. Znanje koje baštini tajno društvo nije različito od plemenskog znanja, već je samo dublje i sistematizovano. Na ovaj način u plemenskim zajednicama podela znanja je legitimni aspekt podele rada. Na polju umetnosti i obrazovanja, hijerarhija ličnih vrednosti postoji nasuprot hijerarhiji veće efikasnosti i organizovanosti, unutar koje pojedinac može da nađe kompenzaciju za nedostatak uticaja na polju politike ili privrede.

Prrodu tajnih društava lakše je objasniti u razvijenim društvima jer je njihova uloga na obrazovnom, ekonomskom, etičkom i religioznom planu tamo očiglednija nego što je to slučaj sa nerazvijenim plemenskim zajednicama. Raniji antropolozi su pokušavali da objasne tajna društva putem *a priori*-modela, te su ih povezivala sa *totemizmom* i *patriarhatom*. Na kraju, ovako pojednostavljene šeme padaju pod težinom izuzetaka. Na žalost, vrlo malo podataka koji bi bili relevantni za istraživanje primitivnih tajnih organizacija nam je dostupno, jer je mali broj antropologa iniciran u takva društva. Religija je veoma složeno polje istraživanja. Mudrije je, izgleda, reći da se potreba za tajnošću pojavljuje u prilično velikom bro-

ju društvenih situacija, iz ogromnog broja razloga, nego prisilno izvesti usku definiciju primitivnog tajnog društva koja ne bi zadovoljila ozbiljnog istraživača.

Ako ne možemo da povežemo određene tipove tajnih društava sa primitivnim plemenskim zajednicama u kojima bi se ona mogla pojaviti, bar možemo da pokušamo i sortiramo određeni broj primera onih društava koja poznajemo. Ako bismo celo jedno globalno društvo smatrali za tajno, onda bi na drugom kraju zamišljene skale bio pojedinac, koga bi neki, takođe, mogli posmatrati kao jednu celinu sa svojim tajnama, kao mikro-tajno društvo. Gde bismo tada nalazili svoje primere? Da li su tajna društva sve žene, ili, recimo, svi muškarci? Svi starci, ili svi mladi? Možemo li zaista globalno društvo smatrati tajnim? Neki savremeni autori kao što su francuski okultisti: Luj Povel i Žak Beržije smatraju da uz pomoć nauke danas cela ljudska vrsta može da nađe ekvivalent filozofskog kamena i magične moći. Ovom prilikom možemo se prisetiti nacističkih napora da jednom narodu pripišu karakter tajnog društva kako bi time objasnili progone Jevreja, koje su optuživali za zaveru protiv čovečanstva. A šta reći o ideji o jednom čoveku kao tajnom društvu? Pored već navedenih primera iz psihologije, putem kojih smo isprva počeli da tragamo za pojmom tajnog društva, možemo da pomenemo neke predstavnike zvaničnih religija koji za sebe tvrde da stupaju u kontakt sa božanskim silama i na taj način bivaju transmieteri božanskih poruka svetu. To su, uglavnom, neki duhovnjaci koji u planinama Gvatemala obožavaju stare bogove *Maja* unutar zvanično priznatih katoličkih svetilišta.

U primitivnim društvima ne nalazimo tajne organizacije koje rade na tome da sruše uspostavljeni sistem vlasti. Suprotno tome, sve upućuje na činjenicu da vu dobrobit i unapređenje. Moramo se zadovoljiti paradoksom da neke tajne grupe čuvaju svoje tajne ne samo radi sopstvenog dobra, već i radi dobra autsajdera.

svaka podgrupa takvog jednog društva radi za njego-

Francuski sociolog Emil Dirkem je proučavao način na koji razne podgrupe unutar primitivnog društva rešavaju ovaj paradoks deleći zadatke među sobom,

tako da svaka podgrupa bude zadužena za određenu oblast života, za koju odgovara društvu u celini. Među narodom *Mende* u Sijera Leoneu, na primer, razna tajna društva u stvari jesu specijalističke institucije koje se bave posebnim oblastima života i unutar svojih nadležnosti pomažu pojedincima koji od njih traže pomoć u zamenu za određenu svotu novca. U ovom slučaju imamo primer gde tajno društvo pomaže globalnom društvu da bolje funkcioniše. Tako ćemo u primerima koji slede naći tajna društva koja obavljaju edukativnu funkciju u korist globalnog društva, kao i uže specijalizovana tajna društva koja se bave lečenjem jedne posebne bolesti.

Jedno od primitivnih tajnih društava koja su antropolozi najbolje proučili je *Poro organizacija*, koja deluje u oblastima Liberije, Sijera Leonea i Gvineje.

Poro je plemenska organizacija inicijastičkog tipa u kojoj se adolescenti obučavaju običajima i religijskim kultovima plemena kojima pripadaju, a sastavljena je od ljudi koji poseduju dublji uvid u misterijske kultove i, shodno tome, poseduju određenu moć i ugled u oblastima u kojima žive. Mada su kolonijalisti i liberijska vlada uveliko umanjili moć ove organizacije, Poro još uvek ima znatan uticaj na život plemena u ovom delu sveta. Izvesno je da je Poro veoma stara organizacija. Neki istoričari tvrde da latinsko ime *Purus gampus* sa Ptolomejeve karte po kojoj su rađene mape u srednjem veku, znači *Grm Poroa*. Prvi istorijski podaci o ovoj organizaciji potiču iz 16. i 17. veka, iz španskih i portugalskih izvora.

Institucija Poro ima svoje »šumske škole«. Takve škole. Takve škole, bolje reći nastave, organizuju se u blizini sela kada mudraci iz Poroa smatraju da ima dovoljno dečaka u jednom plemenu koje treba da podučavaju. U davna vremena nastava je mogla trajati i po nekoliko godina, dok je danas ograničena na svega nekoliko nedelja. Odabralo bi se mesto u visokom žbunju ili među drvećem nedaleko od sela, zastrlo bi se nekom vrstom velike zavese, kako bi se ono što se iza nje događa sakrilo od žena i neiniciranih dečaka. Tema o smrti i ponovnom rođenju ovde je vrlo naglašena. U nekim slučajevima članovi bi uz mladićev stomak vezali mokraćni mehur neke životinje pun kr-

vi, te bi ga ubadali kopljima dok su ga odvlačili preko poljane do zastora. Učenja koja su dečaci bili dužni da prime, navodno su poticala od davnajšnjih predaka, tako da su, »umrevši«, uronili u spiritualni svet, gde bi ih progutao duh ogromnog krokodila. Oni su se hranili belom glinom i njome premazivali tela, pošto je bela boja — boja duhova. Bivolji rog, zajedno sa muzikom posebno smišljenom za tu priliku, podsticao je maštu neiniciranih sa druge strane zavesa, i trebalo je da imitira zvukove iz duhovnih svetova. Najveći broj maskiranih prilika predstavljao je duhove. Kao i u mnogim inicijastičkim ritualima, kandidati su vrlo brzo saznali da to nisu stvarno duhovi, već ljudi poput njih samih. Ovo bi se potvrdilo na kraju obuke, kada bi, pred iniciranim, učitelj odigrao ples sa maskom, ali bez kostima na sebi. Igra bi se kao i uvek pažljivo odigrala, a na kraju bi masce prineli žrtvu, kako bi mladi uvideli da je maska a ne sam igrač ono što je bitno, jer predstavlja duha.

Inicijacija je često obeležavana nekim fizičkim znakom. U poro školama obrezivanje je služilo u tu svrhu, mada se sporadično obavljalo i ritualno zasecanje kože na još nekim delovima tela. Ožiljci koji su tada nastajali, simbolički su predstavljali rane od krokodilskih zuba duha koji ih je na početku obreda progutao, da bi ih odveo u spiritualni svet. Kandidate bi na kraju obuke duh povratio iz stomaka, a za one koji su odista umrli za vreme obuke, nije bilo pogrebnih svečanosti i rituala, jer se smatralo da su ostali u divnom duhovnom svetu. Tema smrti i uskrsnuća u novom životu u okviru Poro inicijacije prisutna je i u ritualnim porinućima pristupnika u vodu, nakon koga bi se vraćali u selo sa novim imenom, praveći se u početku da ne prepoznaju svoje rođake.

Disciplina u porou bila je rigorozna, čak i brutalna. Ponekad bi se tom prilikom prinosile i ljudske žrtve, naročito od zarobljenika iz plemenskih sukoba. Nisu nepoznate ni kanibalističke žrtve: neki kažu da je kandidat, koji je želeo da se inicira na viši stupanj u jezgro Poro organizacije, morao da pojede svog najstarijeg sina. Prestupi kao što je virenje u poro, otkrivanje tajni, ili pokušaj imitacije glasova duhova, kažnjavani su smrću. Prema dečacima su se starešine

grubo ophodile, budeći ih iz sna usred noći, udarajući ih motkama. Svako kome bi se nakon obrezivanja pojavila infekcija, bez milosti je ubijan, kako bi se sprečila epidemija.

Za vreme škole dečaci su se upoznivali sa tradicionalnim znanjima njihovog plemena, etikom, moralom i religioznim ritualom, kao i sa veštinama koje kao odrasli ljudi moraju da poznaju: ratovanjem, dužnostima muža prema ženi, kao i nekim zanatima, ali ne detaljno. Unutrašnja zajednica bila je dobro organizovana, sa replikama sudova i veća. Mada je disciplina u porou bila oštra, neki aspekti života bili su vrlo lepi: neprekidno se slavilo uz hranu koju bi maskirani ljudi isprosili ili ukrali iz sela. Po tom pitanju, poro semestar ni u kom slučaju nije bio besplatan za roditelje dečaka koji su ga pohađali. Poro škola je, s obzirom da joj je zadatak bio da u svim aspektima pripremi dečake za odraslo doba, omogućavala i seksualno obrazovanje. Dečake koji su se oporavljali od obrezivanja, hranili su obrocima spravljanim od incizije, obavljane na devojkama kojima je Poro opskrbljavala ženska organizacija *Sande*, a devojčice su za vreme oporavka od incizije hranjene obrocima spravljanim od delića odstranjenih prilikom obrezivanja mladića. Ovo je, verovatno, u vezi sa verovanjem raširenim među *Dogonima* i *Bambarama* da se svaki čovek rađa sa dve duše, muškom i ženskom, i da se jedne mora odreći, a to se upravo čini kroz ritual obrezivanja.

Poro je, dakle, preuzimao neku vrstu osnovnog obrazovanja za muške pripadnike plemena, dok je *Sande* isto činila za ženske. Poro je, takode, obezbeđivao i visoko obrazovanje. Nastavljači učenja su se regrutovali među onima koji su završili predhodni stepen sa uspehom. Škola je, izgleda, imala tri stepena: obični — »za sve«, drugi za sinove poglavara koji su najčešće imati funkcije vođa i treći za sveštenike. Mladići iz treće grupe morali su ili biti sinovi sveštenika, ili imati takav temperament koji vrač zahteva za svetu službu. Imajući već nekakvo obrazovanje, ti dečaci bi se pridruživali kada je tečaj već bio u toku.

Sveštenstvo je bilo organizovano po hijerarhiji i smatralo se da na najviše pozicije mogu da stupe samo izdanci plemenitih loza. Neki izvori navode da je posto-

jalo 99 stepena inicijacije. Autsajderima su najviši stepeni tajne doktrine ostali nepoznati, ali, što je neko više napredovao u Poro hijerarhiji, to je veći bio i njegov društveni uticaj. Tajni jezik znakova, verovatno sličan onome koji koriste masoni, obezbeđivao je članu Poroa da svuda gde putuje prepozna svoju braću i hude rado primljen. Sveštenstvo je moralo svoju obuku skupo da plaća. Imali su velike obaveze prema »lekarstvima« koja su posedovali, kao i prema magijskoj opremi, pa su stalno morali da prinosе žrtve kako bi njihove radnje urodile plodom. Ova lekarstva simbolizovala su njihov pristup i upoznatost sa raznim magijskim delatnostima i davala im pravo da vode poslove organizacije, kao i da budu svetovni savetnici na raznim visokim plemenskim funkcijama. U nekim grupama, sveštenici su nosili maske koje su ih distancirale od »običnog« sveta.

Neka istraživanja u Liberiji i Siera Leoneu pokazala su da je Poro organizacija imala velikog upliva na politiku regiona. Budući nadplemenska organizacija, Poro je brinuo za interese celog regiona, te je tako bio neka vrsta substituta za vladu koja se u razvijenom obliku u to vreme mogla naći u zemljama poput Gane i Nigerije. Šef spoljnih poslova bio je uvek član Poroa, koji je za svoju delatnost odgovarao instituciji. Dok su za smirivanje manje ozbiljnih plemenskih svađa bili zaduženi glavešine porodica ili plemenske vođe, za ozbiljne stvari te vrste, kao i za spoljne poslove, bila je nadležna organizacija. Što je stvar bila od većeg značaja, savet koji ju je rešavao bio je sve tajniji. Na samom vrhu zasedao je *Savet staraca*, koji su, ako ih neko uvredi, ili im se samo očee o rame, proglašavali istog za izdajnika. Kada bi takav starac umro, njegova smrt se držala u strogoj tajnosti, a na njegovo mesto su postavljali masku koja je navodno bila oživotvorena pokojnikovim duhom. Tako su procesom mistifikacije starci pretvoreni u pretke koji su bili prvi vladari Poroa, bastioni plemenskog života i etike. Njihova tajna veća izgleda da su bila sredstvo kojim, u osnovi demokratsko društvo, sakriva neophodne autokratske elemente. Pomoću njih društvo se rasterećivalo mnogih odgovornosti koje je na ovaj na-

čin prebacivalo na pretke kao neopozive autoritete: sudske odluke, ritualne radnje i testiranje krivice pomoću otrova. Ideje da mrtvi vladaju živima, kao što je kod Poroa slučaj, nisu strane ni mnogim drugim tajnim društvima. U svim tradicionalno orijentisanim društvima, tvorci i pomagači grupe su mrtvi koji, zajedno sa živima, čine jedan neprekinuti lanac.

Na taj način institucije, poput Poroa u ovom delu Afrike, postaju »arbitri kulture« i »čuvari morala«. Za razliku od vračeva i gatarata koji često rade iz sopstvenih materijalnih interesa, Poro lekari i sveštenici su motivisani opštim dobrom zajednice. Poro koji deluje kao kult predaka, kao i Šumui ili Sande, postavljaju standarde u oblastima koje su im poverene od strane plemenske zajednice, kojima sve ostale organizacije ili pojedinci koji se bave sličnom delatnošću teže da se približe. Ova društva takođe kažnjavaju pojedince koji se ogreše o moralna načela. Ako se takvi pojedinci pokaju, Poro ih prima u svoje redove, stavljajući inicijacijom pečat tišine na njihova usta. Dok je Sande dozvolilo svojim kandidatima da pohađaju savremene kurseve iz higijene i majčinstva, Poro je još uvek zatvoren za neafričke uticaje i strogo zabranjuje svojim članovima da proučavaju bilo koju oblast kulture koja je uvezena iz Evrope. Organizacija Poro će se radije ugasiti nego što će da poklekne pred modernim dobom.

Tajna društva *Pueblo Indijanaca* iz Arizone i Novog Meksika veliku pažnju pridaju ritualnom radu. Tajnost prožima sav njihov društveni život, što je sve, najverovatnije, rezultat agresivnosti belih mislonara, političkog stava koji je beli osvajač zauzeo prema njima. Sa druge strane, tradicionalna ratnička magija i rituali morali su se držati u tajnosti od neprijatelja. Da bi neka ceremonijalna radnja bila uspešno izvedena, neupućeni nisu smeli da joj prisustvuju, jer, budući da ne poseduju potrebna znanja, ne bi mogli da se skoncentrišu na ritual. *Zuni Indijanci* tvrde da je moć o kojoj se nešto kaže zauvek izgubljena. Ovo vrlo dobro ilustruje prirodu tajnosti. Smatralo se da razgovor o tajnama rituala neminovno dovodi do toga da inicirani gube okultnu moć. Očuvati tu moć, po verovanjima Zunijsa, bilo je od najveće važnosti, jer ona održava celu zajednicu.

Kacina kult je kult *Hopi Indijanaca* u koji su inicirani svi dečaci i devojčice plemena. Ritualne radnje uglavnom izvode muškarci. Ovo je kult mrtvih, kult predaka koji vladaju plemenom i u zamenu za dobro izvedene ritualne radnje daju kišu i plodnost svojim potomcima. Smatra se da se najuticajniji preci, utemeljivači klanova i porodica, pod maskama pojavljuju u selu za vreme dok se izvodi ceremonija inicijacije. Inicijacija se izvodi u *kivama*, podzemnim prostorijama iz kojih su, navodno, preci prvi put izašli na površinu zemlje. Ovde, kao i u drugim sličnim ritualima inicijacije, kandidati osećaju snagu predaka i dožive veoma jak osećaj identifikacije sa njima, shvatajući da su oni deca prvih muškaraca i žena koji su preživeli legendarni potop. Nakon inicijacije, kandidatima su na raspolaganju četiri društva kojima mogu da afiliraju: *Vuvicim* i *Tao*, koja su povezana sa plodnošću, i *Ahl* i *Kuan*, koja su u vezi sa ratničkom veštinom. Inicijacije u ova društva takođe se obavljaju u *kivama*, a vode ih pripadnici različitih klanova. Pored ova četiri najznačajnija društva, postoje još i društva od manjeg značaja, tako reći specijalizovana, koja se bave izazivanjem kiše, lečenjem ili dizajnom maski za gore pomenute ceremonije. Osnovne funkcije većih društava *Hopi Indijanaca* su prizivanje kiše, koja je u ovim krajevima SAD vrlo retka, i opštih dobara plemena. Ona, takođe, poseduju magičnu moć da kazne izdajnike tako što u njegovom organizmu izazove zdravstvene poremećaje, ali i leče onoga koji bi se pokajao.

Ranije su postojale posebne ceremonije za svako godišnje doba za koje su bila zadužena društva čije se članstvo sastojalo od rodbinski povezanih grupa ili klanova. Klan koji bi bio zadužen za pripremanje ceremonije za određeno godišnje doba, uređivao bi za to određene prostorije, imenovao bi *majstora* rituala i obavljao sve druge pripremne radnje. Članovi drugih klanova bi učestvovali u ritualu, ali su igrali podređenu ulogu. Od *Hopija*, prema istočnim *Pueblo Indijancima*, osetno se smanjuje uloga klanova u religioznom i kulturnom životu zajednice, a njihovu ulogu preuzimaju sveštenici, što ima za posledicu pojednostavljenje ritualnog života. Društva koja se bave medicinom, ovde igraju značajniju ulogu nego prizivači ki-

še, možda stoga što je istok manje podložen sušama nego zapad. Tzv. *lekarske lože* poznate su i među Indijancima nastanjenim oko Jezera, poput *Alonkina* i *Odžibva Indijanaca*. Njihova mitologija, međutim, takođe je zaokupljena temama ratovanja i plodnosti, dok rituali inicijacije naglašavaju ideju da su sadašnji živi — budući mrtvi, i da se životna mudrost sastoji u tome da se čovek pomiri sa mišlju da jednom mora umreti, što predstavlja neku vrstu »izmirenja« sa smrću. Ritualne grupe koje personifikuju rat i mir, leto i zimu, nebo i zemlju česte su među američkim Indijancima. U ritualima je tako česta interakcija između živih i mrtvih, da »utelovljeni« preci igraju veoma značajnu ulogu u društvenom životu plemenskih zajednica.

Kvakiutl Indijanci, sa severozapadne pacifičke obale, zimu dočekuju pozdravnim plesovima koji su veoma bogato razrađeni sa dramaturškog stanovišta. Tom prilikom vrše se inicijacije u društva šamanističkog tipa. Pristupnik susreće svog duha-čuvara koji ga kidnapuje i odvodi u nepristupačne oblasti daleko od sela, gde ga uči tajnama svega postojećeg. Zatim ga, u nekoj vrsti transa, vraća u selo. Prilikom inicijacijskih ceremonija na najviše šamanske stepene, ritual se ne retko završava kanibalističkim orgijama. Kandidat se zatim podvrgava ritualu *despiritizacije*, koji naglašava ulogu smrti i ponovnog rođenja. Pri tome, kandidat ulazi u posebno psihičko stanje kada kroz njega progovaraju duhovi predaka. *Kvakiutl Indijanci* su bili majstori scenografije, kao i scenskih efekata koristili su pokretne maske, tunele, skrivene cevi kroz koje govore duhovi iz utrobe zemlje, itd. Svi ovi efekti su sa velikim uspehom korišćeni kako bi ritual bio što uverljiviji. Ove zimske igre su se prenosile sa kolena na koleno, tako da je svaka porodica imala svoju tradicionalnu ulogu u njihovom pripremanju. Inicirani je mogao sresti samo pretka utemeljivača svoje porodice. Svaki predač je imao samo jednog predstavnika na zemlji, tako da je broj učesnika bio ograničen na broj predaka. Neinicirani članovi porodice takođe su učesvažnim duhom iz porodičnog panteona. Pravo na učestvovali u ritualu, ali su bili opsednuti nekim manje stvovanje u igrana sticalo se ženidbom, ili putem zaplene regalije u ratnim pohodima. U ovim primerima

jasno se vidi kako tajno društvo ne može da opstane, osim ako nije aktivno angažovano u društvenom životu zajednice.

U manje razvijenim delovima sveta, priličan broj tajnih društava je nikao kao odgovor na presiju kolonizatora i modernizacije, kako bi se sačuvala autentičnost plemenske civilizacije. U njima se sreću elementi tradicije, preoblikovani kako bi odgovarali novonastaloj društvenoj situaciji. Jedno takvo društvo je *Mau-mau*, koje je predmet sledeće glave u ovoj knjizi. Kada je u Africi zabranjen test nevinosti uz pomoć otrova koji je nekada primenjivan u slučajevima žena optuženih da su veštice, nastao je duhovni vakuum u ritualnom životu nekih zajednica. One su taj vakuum popunile smišljajući nove rituale sa sličnim ciljem, ali koji nisu više tako drastični kao što je to ranije bio običaj. Među američkim Indijancima došlo je krajem prošlog veka do pojave tzv. kultova protiv belaca, pogotovu među indijanskim plemenima iz prerije, što je kulminiralo velikim ustankom *Sijuksa* 1890—91. godine. Istraživanja u Burmi otkrila su postojanje čudnih kultova baziranih na ideji o mesijanskim kraljevima i budućim Budama, koji su postojali među Kinezima još u klasičnim vremenima kineske civilizacije. Danas su ovi kultovi prožeti snažnim antibritanskim raspoloženjem. Najveći broj ovih tajnih ili polutajnih organizacija predstavljaju grupe unutar globalnog društva koje rade na obaranju zvanične vlasti, ne idu ruku pod ruku sa njom za dobrobit celog društva, kao što je to pre kolonizacije bio slučaj. Na njih treba gledati kao na nacionalizam u povelju, kao neku vrstu embriona političke sile koja će tek da se rodi, mada njihovo tradicionalno ruho ne treba zapostaviti.

Umesto da napravimo neku vrstu kataloga primitivnih tajnih društava, opredelili smo se da objasnimo pojam tajnosti i njenu ulogu instrumenta u okviru plemenske borbe za opstanak. Tajnost takođe može biti instrument političke sile pomoću koga vladajuća grupa obezbeđuje svoju vlast. Pošto smo videli da u nekim populacijama ne postoje tajna društva, jasno je da tajna društva ne potiču iz plemenskih zajednica kako neki smatraju, već se ona, ukoliko postoje, odnose na neko specifično polje ljudske delatnosti, koje treba zaštititi od upliva konkurencije.

U ovoj glavi pokušali smo da objasnimo kako je koncept *primitivnih tajnih društava* više neodrživ. Takođe smo pokušali da ugrozimo teoriju po kojoj je »primitivni čovek« privrženik divljačkih rituala, koji nemaju drugu svrhu sem oslobađanja viška energije. Istina je, međutim, da je »primitivni čovek« vrlo sličan nama, iako živi u manje komplikovanim društvenim odnosima i u daleko više stešnjenom društvenom sredini nego što je ova u kojoj mi živimo. Stoga on ne može izbeći ograničenostima raznih vrsta, što ga čini po malo nespretnim u našim očima.

Mau Mau

Britanske kolonijalne vlasti u Keniji dobile su septembra 1948. godine prvi zvanični izveštaj o novom pokretu unutar plemena *Kikuju* koje je tada imalo 1250000 pripadnika. Pokret je nastao kao izraz nezadovoljstva crnačkog življa protiv kolonizacije belog stanovništva na plodnoj zemlji tog dela Afrike. Između 1952. i 1956. godine, britanska i kenijaska vlada angažovale su 11 pešadijskih bataljona i 21000 policajaca da suzbiju ovaj pokret, što ih je koštalo preko 154 miliona dolara. Pokret je do te mere bio obavljen velom tajnosti, da sve do 1950. godine britanska vlada uopšte nije uspevala da uđe u trag njegovim pripadnicima.

Tajne ceremonije inicijastičkog tipa obavezivale su svakog člana da ubije svakog oponenta organizacije — od britanskog farmera, do članova, čak i najuže porodice. Inicijacija u *mau mau* nije bila plemenskog tipa, iako je sadržavala po neke elemente iz bogatog afričkog folklora. Pojavi ovog tajnog društva sa 12000 izrazito militantnih pripadnika, predhodila je višegodišnja ugroženost plemenskog života *Kikuju* urođenika od strane belog kolonizatora. Dok su beli farmeri, uz punu podršku vlade, urođenicima nametali sistem uzimanja zemlja pod zakup, evropski kulturni uticaji prodirali su i uz pomoć hrišćanskih misionara, koji su ubrzali proces plemenske dezintegracije tako što su anatemisali tradicionalne inicijacije čija je funkcija bila da nauči mladiće i devojke budućim ulogama u društvenom životu plemenske zajednice.

Prema legendi, pleme *Kikuju* su utemeljili muž i žena *Gikuju* i *Muumbi*, koji su živeli u oblasti Fort Hol pre nekih sedam ili osam stotina godina. *Kikuju* bo-

žanstvo Ngaji je Muumbi podarilo devetoro dece; čija imena danas nose klanovi Kikuju plemena.

Do kraja 16. veka pleme se proširilo prema jugu preko reke Čanije do oblasti koja se danas naziva Kiambu, i prema severu do oblasti Nijeri, u podnožju planine Kenije. Predeo šumovitog juga oko reke Čanije pripadao je malom plemenu *Vanderoba* koje je, uglavnom, živelo od lova i sakupljačke privrede. Sva-ka Vanderoba porodica posedovala je velika zemljiš-na imanja čija je površina ponekad obuhvatala impo-zantnu brojku od 40 kvadratnih milja. Mada je Kikuju pleme bilo dovoljno moćno da ratom osvoji zemlju svo-jih suseda, tako nešto nije dolazilo u obzir jer se ozbilj-no kosilo sa religioznim shvatanjima i moralom ovog moćnog plemena. Kikuju su kupovali zemlju od Vande-roba na bazi prirodne razmene. Isplata je vršena ade-kvatnim brojem koza, ovaca ili neke druge robe, već prema pregovorima prilikom kojih se dobro vodilo ra-čuna da obe stranke budu zadovoljne. Pre nego što bi posao bio zaključen, izvodila bi se tzv. *ceremonija* *adopcije* ili *usvajanja*, koja je bila integralni deo pre-govora, neka vrsta religijskog rituala po kome su pro-davci i sami postajali »usvojeni« Kikuju.

Kikuju koji bi kupio zemlju na ovaj način postajao je *mbari* — osnivač neke vrste podklana, društvene jedinice koja je obuhvatala sve njegove muške pretke, kao i pretke njegove braće i rođaka prvog kolena. Sva-ki član podklana dobio bi deo zemlje u zamenu za poslušnost prema svom mbariju ili njegovom nasled-niku koga bi lično on imenovao.

Do kraja 19. veka pleme Kikuju se proširilo na ob-lasti Nijeri, Muranga i Kijambu. Oblast Kijambu bila je cela naseljena Kikuju mbarijima i njihovim poda-nicima. Prema dr Likiju, cela ova oblast Afrike bila bi gusto naseljena crnačkim življem da je koloniza-cija zakasnila samo nekoliko godina, pa bi se malo koja vlada odlučila da svoje bele koloniste naseli baš u takvu sredinu.

Na nesreću, cela zemlja je bila pogođena serijom ne-pogoda: prvo je izbila epidemija malih boginja, pa epidemija stočne kuge. Onda je zavladala suša praće-

na gladu i najezdom skakavaca. Tom prilikom je umrlo između 20 i 50% ukupne crnačke populacije. Posebno je bila pogođena oblast Kijambu. Mnogi novonastali podklanovi Kikuju plemena izbegli su potpunu propast tako što su se privremeno preselili nazad u Nijeri i Fort Hol. Ova selidba za njih nije značila odricanje od bilo kakvih svojinskih prava nad napuštenim teritorijama. No, do 1902. mnoge uspešne Kikuju farme pretvorile su se u tundru. Te iste godine, železnička pruga koja je povezivala Keniju i Ugandu, a čija je izgradnja počela 1896, dospela je na napuštenu Kikuju teritoriju, stvarajući široko polje mogućnosti za prodor zapadne civilizacije. Tokom narednih pet godina to se upravo i dogodilo: mnoštvo farmera iz Britanije naselilo se na ovu teritoriju smatrajući je ničijom zemljom. Tu i tamo, dešavalo se da britanski doseljenici sretnu po kojeg Kikujua kome bi »bogato« platili da se iseli. Tako su pridošlice naivno verovalе da su, zaista, kupili zemlju na kojoj su počeli da podižu farme po evropskom uzoru. Međutim, ove trgovinske transakcije su po zakonu i običaju Kikuju plemena bile ilegalne, jer, kako smo već videli, njihov zakon je zahtevao da se obavi ceremonija *uzajamne adopcije* u prisustvu titularnog glavešine klana. Sa tačke gledišta urođenika, nijedna od ovih kupoprodaja nije bila validna.

S druge strane, britanska vlada je verovala da je, proglašivši istočnu Afriku protektoratom 1895, stekla suverena prava na svu zemlju koja je pod protektorat pripala. Prema Likiju, Britanci su iskreno verovali da pojam privatnog vlasništva u Africi uopšte ni ne postoji. Sva neobrađena zemlja smatrana je za posed krune, sa izuzetkom nekih delova koji su pretvarani u rezervate za domorodačko stanovništvo. Veoma velike površine oblasti Kiambu bile su namenjene doseljenicima iz Evrope. Malobrojnim pripadnicima Kikuju plemena dozvoljeno je da rade za bele gospodare, ili da se odsele na neko drugo mesto. U gotovo svakom slučaju, Britanci su domorocima davali novac bilo prilikom kupovine zemljišta, kao »kompenzaciju za uznemiravanje«. Bilo kako bilo, bio je to veliki nesporazum uzrokovan preteranim samopouzdanjem britanskih vlasti. U to vreme Britanci ništa nisu znali o običajima i zakonima Kikuju plemena, niti su imali

uvida u to do kog je stepena plemenski život bio organizovan.

Među pripadnicima ovog plemena najvišu čast uživao je vrač, ili, kako su ga oni zvali, *mundu mugo*, koji je igrao ulogu lekara, proroka i isterivača zlih duhova. Neki od njih specijalizovali su se u oblasti travarstva, neki u magiji, čiji je cilj bio da čoveka spašavaju i čuvaju od delovanja zlih sila, dok su drugi lečili bolesti ceremonijalnom purifikacijom. Vračevi su prolazili kroz dugu obuku koja je obuhvatala izučavanje bogate magijske prakse, pa su s punim pravom uživali vrlo visoku reputaciju među svojom plemenskom braćom. Stameni čuvari plemenskih običaja i zakona, vračevi su dijagnosticirali bolesti, bilo mentalne ili fizičke, za koje su smatrali da se pojavljuju kao rezultat nepoštovanja nekog od plemenskih tabua. Na primer: Kikuju koji bi dotakao neku »nečistu« stvar, odmah bi odlazio kod vrača da ga očisti ceremonijom koja bi uključivala i žrtvovanje neke životinje. Vračevi, čija je praksa bila potpuno javna, jer je služila celom plemenu, koristili su se zaštitnom magijom kako bi neutralisali dejstvo čini *muroga* ili crnih *magova*, koji su delovali u tajnosti i za koje se smatralo da poseduju okultne moći kojima mogu da vladaju životom i smrću pojedinca, grupe, pa i celog plemena.

Zakletve su igrale veoma značajnu ulogu u društvenom životu plemena, ne samo što se tiče nekakvog saveza između pojedinaca ili grupa, već i u svakodnevnom životu zajednice, posebno kada veće staraca nije bilo u stanju da donese zadovoljavajuću presudu. Na takve zakletve niko se nije odlučivao laka srca, jer je *githathi* kamen, na kome su se polagale, imao magičnu moć da donese smrt onome ko bi se lažno zakleo ili članu njegove porodice. Ove plemenske zakletve u mnogome su se razlikovale od onih kojima su podvrgavani članovi mau mau, jer su se izvodile danju i pred svedocima, bez protivljenja rodbine i vračeva, pošto su smatrane plemenskim običajem. Zakletve koje su polagali pripadnici tajnog društva mau mau, često date pod prisilom i u potpunoj tajnosti, bile su oruđe u rukama crnih magova. Pripadnici plemena su se, ne retko, plašili da daju takve zakletve, jer su one bile u očiglednoj kontradikciji sa plemenskim običa-

jima i tabuima. Za njih se verovalo da uzrokuju duhovnu nečistotu koju može da izleči jedino vrač.

Vrač je takođe vršio ceremonije pročišćenja posebno određenih mesta na kojima bi dečaci i devojčice bili inicirani u svet odraslih. Sve dok ne bi ceremonijalno bio iniciran, nijedan Kikuju ne bi postajao punopravan član zajednice. Pre ceremonije kandidati su podvrgavani dugotrajnoj obuci: prilikom koje su ih plemenski starci učili pravu i običajima plemena. Ritualni inicijacije počinjali su opštim plemenskim slavljem, plesovima i masovnim konzumiranjem piva, da bi kulminaciju doživeli u ritualu obrezivanja — spoljašnjeg i vidljivog znaka zrelosti. Najsvečaniji trenutak ceremonije bio je kada kandidat prolazi kroz kratki tunel načinjen od stabljika šećerne trske i lišća banane, što je simbolizovalo njegovo ponovno rođenje. Ceremonija inicijacije za devojke počinjala je trkom do svetog drveta; devojka koja bi stigla prva, bila je najtraženija nevesta. Pošto je bilo više žena od muškaraca, devojka koja nije mogla naći sebi mladoženju, obično bi postajala druga ili treća žena u poligamnim porodicama. Muževi bi često uzimali drugu ženu, ukoliko bi ih za to zamolila prva. Svaka žena je imala svoju kolibu odvojenu od muževljeve.

Misionari koji su osnovali hrišćanske škole u Togotu, Kabeti i Sv. Avgustinu opravdavali su obrezivanje, ali ih je užasavao njegov ženski ekvivalent — klitoridektomija. Strogo su zabranjivali da se to radi. Takođe su ih podučavali da je poligamija inkompatibilna sa hrišćanstvom, kao i da su plemenske ceremonije kao što je ritual čišćenja i inicijacija u zrelo doba, u stvari, paganski običaji koje svaki hrišćanski obraćenik mora da osudi. Pošto je mnoge ceremonije tog tipa bilo nemoguće izvesti bez prisustva svih muških članova porodice, očevi su se s razlogom protivili da im sinovi pohađaju misijske škole. Masovno bi se odricali svojih sinova koji su, ipak, pohađali ove škole, pa je istina da je početkom ovog veka mnogo mladih Kikujua primilo krštenje. Tako bi postajali pravi hrišćanski obraćenici. Tokom narednih godina, ova obuka se pretvorila u hrišćansko praznoslovlje. Za vreme prvog svetskog rata pojavila se nova generacija sa idealom da amalgamiše evropsku i afričku kulturu. Potucala se između rezervata i gradova a samo je površno

poznavala religijska verovanja u praksi — hrišćanska i kikuju. Uz to, inicijacije koje su oduvek vezivale mlade Kikujue za svoje pleme, postepeno su se svele na brzinu obavljen ritual obrezivanja.

Ovi Kikujui, odvojeni od svojih korena, tragali su za ekonomskim napretkom u jednom novom svetu, za poslom na kome će se uvažavati njihovo novostedeno obrazovanje i koji će im doneti finansijsku sigurnost. Ali, na žalost, ova potraga nije urodila plodom. Oni koji su se odselili u Najrobi nisu imali dovoljno sredstava ni da kupe konje, a kamo li da vode ono što mi danas smatramo za normalan način života. Obrazovani Kikuju bio je samo nesretni putnik između grada i rezervata, gde je morao da čuva komad zemlje od koga će da živi kad ode u penziju. Izgubivši ekonomsku satisfakciju, pokušao je da nađe kompenzaciju u sferi politike. Ozlojedila ga je nepravda koja se očitovala u tome što evropski zavojevači u njegovoj zemlji uživaju daleko viši standard nego on sam; što su stvorili takav sistem koji ima sve izglede da potraje još mnogo godina nakon njegove smrti.

Ono što bi, možda, najviše ozlojedilo mladog Kikujua, bila je kenijska državna uprava koja se sastojala od dobrih ljudi sa veoma plemenitim namerama, uvek spremnih da stanu na stranu afričkog crnog stanovništva, ali, isto tako, spremnih da biju njihove bitke, umesto da ih nauče kako to sami da rade. Kao odgovor na zahteve britanskih i indijskih doseljenika da se u zakonodavnom veću više povede računa o njihovim interesima, britanska vlada je 1923. izjavila: »Interesi afričkih domorodaca moraju da budu od prevashodne važnosti. Ako i kada se njihovi interesi sukobe sa interesima evropskih i azijskih doseljenika, ovima prvima mora da se dati prioritet.« Pa ipak, 10000 Evropljana imalo je 11 predstavnika, 23000 Indijaca 5, a arapska zajednica jednog. Afrikance je predstavljao takođe jedan predstavnik, koji sve do 1944. nije ni bio afričkog porekla, i većina evropskih državnih službenika *ex officio*. Iako su svi državni službenici prilično dobro zastupali interese afričke crne većine, afrički nacionalisti nisu tako mislili.

Služenje u britanskoj vojsci za vreme I svetskog rata produbilo je jaz između stare i nove generacije

kenijskih Afrikanaca u oblasti kulture, obrazovanja i civilizacijskih potreba uopšte. Odmah nakon rata, mnogi pripadnici plemena Kikuju pokušali su da se vrate u oblast Kijambu, kada su otkrili da ta zemlja više ne pripada njima, već belim doseljenicima. Zbog toga 1922. nastaje *Centralna asocijacija Kikujua (KCA)*, okupljena oko čvrstog jezgra ratnih veterana i studenata misijskih škola. Njihov bojni poklič bio je isti kao docnije kod mau mau organizacije, a odjeknuo je kao izraz ogorčenja zbog izgubljene zemlje. Ova platforma apelovala je na sve pripadnike plemena, bez obzira da li su sluge kod belih gospodara ili slobodni ljudi na sopstvenim zemljišnim posedima koji saosećaju sa sve većim brojem Kikujua bezemljaša.

KCA je formirana neposredno nakon propasti Kikuju asocijacije *mladih*, koja je vodila protestnu kampanju protiv vlade koja je pretila da će smanjiti u zemlji plate radnicima-crncima. U martu 1922. godine sledbenici Harija Tukua, predsednika Asocijacije mladih, organizovali su demonstracije u kojima je poginulo nekoliko Kikujua za vreme pokušaja kolonijalne policije da zavede red i mir. Ovaj incident potpalio je mržnju plemena prema vladi; KCA, ubeđena da se apelima stanovništvu i zakonodavnom veću ne može ništa postići, težište svojih aktivnosti premešta u tajnost podzemlja.

Generalni sekretar KCA 1928. je postao Džomo Kenijata, koji je kasnije osuđen kao osnivač tajnog društva mau mau. Na sopstvenu inicijativu Organizacija ga je 1929. poslala u London da preda peticiju Sekretarijatu za kolonijalna pitanja, u kojoj su navedeni problemi Kikuju plemena u vezi sa otetom zemljom, kao i zahtevi da više Afrikanaca uđe u zakonodavno veće. Njegova misija nije imala uspeha. Da bi zastupao interese KCA, vratio se u Englesku gde je ostao narednih 16 godina.

Džomo Kenijata alias Džonston Kamau rođen je u oblasti Kimbauaca. Godine 1889, pohađao je misijsku školu škotske crkve, a kasnije je radio u Najrobiju kao službenik i čitač vodomera. Na afričkoj političkoj sceni pojavio se 1922, kada se priključio *Tukuovoj Asocijaciji mladih Kikujua*. Za vreme boravka u Engleskoj, pristupio je redovima *Komunističke partije*,

kao i nekim organizacijama sa antikolonijalnom orijentacijom. Završio je studije antropologije i oženio se Engleskinjom Ednom Grejs Klark. Za vreme njegovog boravka u inostranstvu, insistiranje pojedinih misionara da kenijske devojke ne treba da vrše klitoridektomiju dovelo je do rascepa unutar afričke crkve na dve frakcije: na *Afričku pravoslavnu crkvu Kikujua* (1935) i na *Nezavisnu pentekostalnu crkvu Kikujua* (1938). Ove crkve pokušale su da izmire biblijska učenja sa plemenskom tradicijom. Njihov glavni adut protiv argumenata misionara bio je preuzet iz jedne od poslanica sv. apostola Pavla: »...niti što vrijedi obrezivanje ni neobrezivanje...«

Ove nezavisne crkve odmah su počele da otvaraju sopstvene škole kao konkurenciju misionarskim školama. Da bi izbegle vladine uplive, obe crkve su odbile njenu novčanu, i svaku drugu pomoć. Nastava istorije bila je duboko prožeta afričkim nacionalizmom, tako da je 1953. godine 136 ovakvih škola zatvoreno pod optužbom da njihovi nastavnici šire mau mau propagandu, kao i da se u njima vrše mau mau ceremonije. U Gitunguriju je otvorena Učiteljska škola s ciljem da stvori nastavni kadar za novootvorene škole na teritorijama na kojima su živeli Kikuju i ostala istočnoafrička plemena.

KCA je zabranjena 1940. pod optužbom da je stupila u kontakt sa italijanskom obaveštajnom službom u Etiopiji. Ali, četiri godine kasnije, Eliud Matu (koji je upravo bio nominovan za prvog člana zakonodavnog veća afričkog porekla), osnovao je drugu političku partiju, *Kenijsku afričku uniju* (KAU), koja je imala praktično isti program i ciljeve kao KCA, a čije je članstvo bilo sastavljeno od mladih ljudi punih ideala i spremnih da se za njih svim silama bore.

Kenijata se u Keniju vratio 1946. i postao direktor Učiteljske škole u Gitunguriju. Kada je dobio audiјenciju kod guvernera ser Filipa Mičela i ponudio svoje usluge zakonodavnom veću, ser Filip mu je odgovorio da pre no što stupi na opštenarodnu političku scenu, prvo treba da se upozna sa prilikama u zemlji služeći u oblasnoj vladi. Kenijata je sa velikim žarom počeo da vrbuje članstvo za KAU, čiji je predsednik postao naredne godine. Sada je kenijska Učiteljska škola postala mesto za obuku KAU-agitatora.

Kenijata i KAU ni u kom slučaju nisu predstavljali interese svih pripadnika plemena Kikuju. Neki su verovali da ih od doseljenika daleko efikasnije može zaštititi kenijska vlada. Međutim, neki doseljenici su počeli da se izjašnjavaju za nezavisnost pod evropskom supremacijom, dok su i hrišćani i pagani Kikuju plemena podjednako malo poverenja ukazivali KAU.

Mada su bili najveće pleme u Keniji, pripadnici plemena Kikuju sačinjavali su, ipak, samo jednu petinu ukupne afričke populacije. Ostala plemena ih nisu simpatisala, jer su se dobro snalazila u novonastalim političkim uslovima, budući da su u svojim redovima imala prilično veliki broj obrazovanih ljudi. Da nije bilo ovog nepoverenja među plemenima, vlada bi zemljišni problem mogla rešiti tako što bi Kikuju bezemljaše naselila na neobrađene teritorije drugih plemena. Cilj KAU organizacije bio je da Kikuju pleme ponovo povрати izgubljenu zemlju, kao i da podrži svoje saplemenike u otporu protiv uvođenja agrotehničkih mera koje su nametali Englezi. Za ostvarenje istih ciljeva, kasnije će se boriti ratnici tajnog društva mau mau.

Kenijata je bio sasvim svestan važnosti konzervacije zemljišta u poljoprivredi, ali on 1949. godine nije bio u stanju da se otvoreno suprotstavi politici mau mau društva. Poricao je da je učestvovao u bojkotu »terasiranja« zemljišta u oblasti Fort Hol, već je za to optužio *Grupu četrdesetorice* (grupa koja je regrutovala članove za mau mau, a to ime dobila je po generaciji Kikujua koji su 1940. godine postali punoletni). Vrlo je verovatno da u to vreme Kenijata nije imao dovoljno državničkog ugleda, te je mogao ostati na čelu svojih sledbenika samo pod uslovom da se prikloni politici koju bi oni odredili. Grupa četrdesetorice priznavala je Kenijatu za vođu sve dok ne bude protivrečio njihovoj politici. Međutim, 1950. Kenijata je pozvan u rezervat da pred plemenskom javnošću osudi mau mau. Međutim, sve što je tom prilikom rekao, bio je da su KAU i mau mau dve potpuno odvojene organizacije. Tom prilikom je podržao vladinu politiku »terasiranja« zemljišta. Međutim, što se tiče odnosa KAU i mau mau, zvanični *Istorijski pregled tajnog društva mau mau* (1960) tvrdi »da su za propagandu ovog društva bile zadužene oblasne filijale

KAU. U njima su se vršile i inicijacije i polagale zakletve vernosti politici i ciljevima društva...« Kenijata je znao da su mnogi funkcioneri KAU položili mau mau zakletve. Nameće se logičan zaključak da je Kenijata pre bio marioneta u rukama mau mau, nego njegov neprikosnoveni vođa.

Prvo krivično gonjenje osumnjičenih da su se zakleli društvu mau mau, odigralo se marta 1948. ali se završilo neuspehom usled greške zapisničara. Tada je prvi put ime mau mau postalo poznato javnosti. Ova sintagma je bila nonsens, anagram od *uma, uma*, što na jeziku Kikuju plemena znači *napolje, napolje*. Kako se docnije saznalo, ovo su bile reči upozorenja kojima su stražari tajnog društva upozoravali svoju braću o dolasku policije. Društvo je, kasnije, ove reči prihvatilo kao deo rituala inicijacije.

Džosijah Mvangi Kariuki, autor knjige *Zatačenik društva mau mau* položio je prvu zakletvu vernosti ovoj organizaciji 1953. godine. Čitalac sam može da presudi da li je ova zakletva, kao što Kariuki tvrdi, slična masonske zakletvi tajnosti. Jedne večeri, prijatelj koji je sa Kariukijem pohađao Nezavisnu školu zapitao ga je da li bi svratio do njega na šoljicu čaja. U sumrak su pošli da prošetaju. Nakon 200 metara, po uzanoj stazi koja je vodila prema poljima, Kariuki je primetio neke ljude koji sede u žitu sa leve strane staze, dok je sa desne strane bio luk načinjen od bananinog drveta, sa vrhom ukrašenim stabljikama pasulja, visine oko sedam stopa. Bio je skoro identična kopija lukova koji se koriste prilikom tradicionalnih plemenskih inicijacija.

Odjednom Kariuki je shvatio da će morati da položi zakletvu društvu, iako zvanično nije bio pozvan. Rečeno mu je da se pridruži grupi od troje ljudi koje je od ranije poznavao. Zatim, naređeno im je da skinu cipele i satove, kao i da odlože sve metalne predmete. Kariukijev prijatelj je objasnio prisutnima da Kariuki aktivno propagira ideje KAU, te je stoga veoma pogodna ličnost da prihvati *zakletvu jedinstva* — *Ndemua Ithatu*.

Jedan po jedan, sedam puta su prošli ispod luka, da bi se, zatim, poredali ispred člana mau mau pred

kojim će polagati zakletvu. Bio je to četrdesetogodišnji Binijati iz plemena Kikuju. Kariuki je uočio da je Binijati obučen u evropsko odelo. U jednoj ruci držao je pluća sveže zaklane koze, a u drugoj nešto njenog mesa. Oni su se klanjali dok je Binijati sedam puta kružio kozjim mesom iznad njihovih glava, brojeći na jeziku Kikuju. Svakom je dao da zagriže meso. Polako su za njim izgovarali ovu zakletvu:

»Ja govorim istinu i kunem se pred Bogom
I pred ovim pokretom,
Pokretom za jedinstvo,
Jedinstvo koje se sada stavlja na probu
Jedinstvo kome se rugaju imenom mau mau,
Da ću stupiti u borbu za zemlju,
Zemlju Kiringaja koju smo mi obrađivali,
Zemlju koja je sada pod Evropljanima
I ako ne učinim ovo
Neka me ova zakletva ubije,
Neka me ubiju ovih sedam krugova načinjenih oko
moje glave,

Neka me ubije ovo meso.
Kunem se da ću sarađivati
Sa silama pokreta za jedinstvo
Daću za pokret sve što se od mene traži,
I platiću 62 šilinga i 50 centi i daću jednog ovna da
potpomognem pokret.

Ako u ovom trenutku ne mogu da platim, obavezujem
se da ću to učiniti u budućnosti,

I ako ovo ne učinim
Neka me ubije ova zakletva,
Neka me ubiju ovih sedam krugova načenjenih oko
moje glave,

Neka me ubije ovo meso.«

Kao znak da od tada beskompromisno služe svojoj zemlji i narodu. Binijati je svakome namazao čelo kozjom krvlju. U nekim slučajevima ove inicijacije na čelu pristupnika bi se kozjom krvlju nacrtao znak krsta, a on je polagao zakletvu »u ime gospoda našega Isusa Hrista«. Binijati je, zatim, svakome na ruci načinio po tri zareza iz kojih bi istisnuo krv na kozje meso, koje im je, tek potom, dao da zagrizu (deo plemenske tradicionalne inicijacije u svet odraslih), govoreći: »Jedući ovo meso poskropijeno vašom krvlju,

ujedinili ste se jedan sa drugim i sa nama.« Onda je svaki od iniciranih platio po 5 šilinga (70 US centi) i pridružio se ostalima u žitu.

»Za vreme ceremonije osećao sam neku vrstu mešavine straha i ushićenja«, pisao je Kariuki. »Kada sam se našao sa ostalim članovima mau mau u žitu, osetio sam egzaltaciju i neku novu spiritualnu snagu. Ceo moj predhodni život činio mi se besmislenim i uzaludnim. Čak i moje obrazovanje na koje sam toliko bio ponosan, činilo mi se tada trivijalnim u poređenju sa silom koja me je celog prožela. Bio sam ponovo rođen i imao sam utisak da je ceo život preda mnom. Ostala trojica su ćutali i bilo mi je sasvim jasno da se osećaju isto kao i ja.«

Svima je rečeno da narednih nedelju dana ne smeju seksualno kontaktirati, kao i to da svoje članstvo u društvu moraju držati u strogoj tajnosti. Ukoliko bi želeli da saznaju da li je neki njihov prijatelj ili poznanik takođe član bratstva, treba da ga samo pitaju »gde ste obrezani«. Inicirani bi odgovorio: »Obrezan sam kod Karimanije sa Karimanijom.« Bilo je mnogo različitih lozinki, od kojih je svaka, kako se priča, predstavljala poseban stepen inicijacije.

Zakletva prvog stepena bila je relativno bezazlena. Jedina jasno definisana obaveza novog člana bila je da da novac u fondove organizacije. Zakletve koje su članovi polagali prilikom inicijacije na više stepene, bile su bestijalne varijacije još jedne standardne zakletve zvane *batuni*, koja je inicirane obavezivala da ubijaju u korist organizacije. Kada je Kariuki položio *batuni* zakletvu, morao je da se go skine pred Bini-jatijem, uzme u ruke grudni koš tek zaklane koze i stavi penis u rupu načinjenu nožem. Sama zakletva se sastojala iz 7 delova, od kojih je svaki predviđao istu kaznu u slučaju izdajstva:

- 1) »Ako me pozovu da ubijem za našu zemlju, da prolijem svoju krv za nju, odazvaću se pozivu i neću se nikada predati neprijatelju.«
- 2) »Nikada neću izdati svoju zemlju ili nekog brata neprijatelju, bio on afrikanac ili evropljanin.«

3) »Ako me pozovu danju ili noću da spalim radnju nekog Evropljanina koji je naš neprijatelj, poći ću napred bez straha i neću se nikada predati.«

4) Ako sam pozvan da se borim protiv neprijatelja i da ga ubijem — učiniću to makar to bio moj rođeni otac, majka, brat ili sestra.«

5) »Ako je nekom od braće potrebno utočište ili zaštita, moja je dužnost da im pomognem.«

6) »Nikada neću dirati tuđu ženu, niti ići k prostitutkama; nikada neću ukrasti nešto što pripada članu našeg pokreta, niti ću u bilo kakvim okolnostima ispoljiti mržnju prema bratu.«

7) »Nikada neću prodati ni parčeta naše zemlje i do smrti ću se držati obećanja koje sam dao, tajne našeg pokreta neću odati neprijatelju niti nekome ko nam ne pripada. Ako se ogrešim o ove zakletve koje sam dobrovoljno dao, složiću se da budem za to kažnjen na način na koji braća odluče, a ako pokušam da izbegnem kaznu, neka me zakletva koju sada polažem ubije.«

F. D. Korfild, autor zvaničnog izveštaja o organizaciji mau mau tvrdi da je KAU do 1952. godine bila samo pokriće pred vlastima za mau mau. KAU je imala dobro razvijenu administrativnu mrežu koju je mau mau izvrsno koristio, od centralnog komiteta u Najrobiju, preko oblasnih komiteta, pa sve do lokalnih ćelija. Ova organizacija postala je tzv. »pasivno krilo« pokreta mau mau, čija je uloga bila da »aktivisti« prosleđuje naređenja centrale, kao i da ih snabdeva hranom, oružjem i municijom. »Aktivisti« ili šumski ratnici, imali su komandne vojne štabove u oblastima planine Kenije i Aberdara, gde su uglavnom i operisali.

Ovaj sistem »rada« nije bio poznat u ranim danima organizacije mau mau. Kao glavni razlog neuspeha za odmotavanje klupka, navodi se to što je britanska obaveštajna služba u to vreme imala vrlo skroman ljudski potencijal. Ali, još uvek postoji mogućnost da su naoko koordinisane akcije bile, u stvari, ništa drugo nego međusobno nepovezani simptomi nezadovolj-

stva naroda Kikuju, kao i porast afričkog nacionalizma.

Dr Liki u svom delu *Poraz organizacije mau mau* navodi 7 njenih glavnih ciljeva: 1) da se povrati izgubljena zemlja; 2) da se zadobije samouprava; 3) da se uništi hrišćanstvo; 4) da se uspostave stari običaji koji su polako počeli da nestaju u novonastalim prilikama; 5) da se svi stranci izbace iz zemlje; 6) da se ukine konzervacija zemljišta i 7) da se poveća obrazovanost populacije. Za ostvarenje prva dva cilja borile su se nacionalističke organizacije poput KAU, koje su imale vrlo malo uspeha budući da su nastojale da svoju borbu, makar prividno, vode miroljubivim sredstvima. Ostali ciljevi propagirani su da bi se uticalo na emocije širih narodnih masa, kako bi se pridobile za pokret za obnovu Afrike. Mada je Kenijata postao simbolični mesija pokreta, on se opredelio za mojsijevsku ulogu u celoj toj stvari. Želeo je da ga ne razapnu kako bi svoje »umerenije«
sledbenike odveo u »obećanu zemlju«.

Novac koji je svaki član bio dužan da da prilikom inicijacije, kao i drugi novčani priloz, korišćeni su za izdržavanje samih članova, koji su, ne retko, bili nezaposleni i na rubu fizičke egzistencije. Ali, ovaj sistem plaćanja počeo je da kopni još pre objave vanrednog stanja, 21. oktobra 1952. godine. Od tada kandidate za članstvo u mau mau nisu smeli da vrbuju otvoreno. Ako onaj ko je izabran za člana nije hteo da dobrovoljno položi zakletvu, bivao je na to prisiljen. Poznat je slučaj jedne žene katoličke veroisповesti koja je na silu odvedena u kolibu gde su se polagale zakletve. Kada je odbila da to učini, nakon što su je izložili bičevanju, ratnici mau mau su joj zapretili da će je zaklati i popiti njenu krv. Pošto je ponovo odbila da položi zakletvu, obesili su je na glavačke i bičevali sve dok nije izgubila svest. Kada se povratila, prislonili su joj bocu krvi na usta i naterali je da se zakune. Mada je zakletva položena pod prisilom, mnogi pripadnici plemena Kikuju bi se osećali obavezni da je se pridržavaju, ali ova žena je imala dovoljno hrabrosti i ceo slučaj je prijavila policiji.

Njene soplemenike, koji nisu bili toliko jaki u svojim religioznim ubeđenjima, ratnici mau mau su mnogo

lakše uvodili u svoje redove protiv svoje volje. Oni su bili u procepu između straha od osвете i želje za mirnim životom. Organizacija mau mau planirala je da ujedini sve pripadnike Kikuju plemena u borbi protiv stranih zavojevača, ali je postigla sasvim suprotan efekat. Njeni ratnici su u Nijeriju zatvorili nekoliko porodica iz plemena Kikuju u kolibe koje su zatim zapalili, ali sredom, niko nije izgubio život. Ovo nije bio jedini slučaj, već jedan u čitavoj seriji podmetanja požara krajem januara i početkom februara 1952. godine. Tako su 6. februara izgorele dve farme koje su pripadale porodicama evropskih doseljenika, a šteta je procenjena na 3640 dolara.

Ova serija požara bila je od dvostrukog značaja. Za mau mau, ona je pokazala neuspeh da zadobiju podršku plemena Kikuju mirnim sredstvima, a s druge, omogućila je vladi da preduzme konkretne mere protiv neprijatelja koji više nije bio nevidljiv i nedodirljiv.

Aprila iste godine vlada je započela kampanju sa ciljem da razreši zakletve one članove organizacije koji su je položili pod prisilom. Ceremonije »očišćenja« vršili su vračevi u čijoj je moći bilo da »pročiste« duše onih koji su prekršili stare plemenske tabue prišavši redovima mau mau. Ova kampanja, koja je sprovedena sve vreme trajanja vanrednog stanja, započeta je u Nijeriju. Vračevi su odlučili da primene tzv. *pseću zakletvu* svečanu zakletvu koja je primenjivana pre toga nekih četrdesetak godina u suzbijanju crnomagijskih rituala. Pri kasnijim ceremonijama očišćenja koje su održane u oblastima Kijambu i Fort Hol, vračevi su se koristili *gitati* kamenom o kome je već bilo reči. Kontra mera koju je mau mau preduzeo bila je crna magija. Naime, u noći koja je predhodila ceremonijama očišćenja, ratnici bi klali žrtvenu životinju, preteći smrću svima koji bi se odazvali na vladin poziv. Tako je broj članova mau mau nastavio da raste.

Otpribliže u isto vreme, lojalnim plemenskim poglavcima i vodama počela su da pristižu preteća pisma i prvi atentati. Dva Kikujua su 15. maja nađena mrtva u reci Kiričva, u blizini Najrobija. Utvrđeno je da je jedan od njih nekoliko nedelja pre toga potkazao neke članove organizacije. Za ova ubistva suđeno je

šestorici ljudi. Nekoliko dana nakon što je pronašao tela dvojice ubijenih i prijavio slučaj vlastima, i samog nalazača je stigla smrtna kazna.

Politička ubistva su postala idiom vremena i Kenijata je shvatio da mu preti opasnost. U junu iste godine zakletva prilikom inicijacije u mau mau je glasila: »Ako neprijatelj uhapsi Džomoa Kenijatu, položicu i svoj sopstveni život da ga spasem.« Ali, da Kenijata nije uhapšen i na taj način spašen od opšteg haosa koji je vladao među njegovim saplemenicima, nikada ne bi postao »svetlost Kenije«, kako su ga docnije prozvali. Znao je da igra vrlo opasnu igru koju je mogao da dobije samo ukoliko ga vlast ukloni sa političke scene, a on sam nastavi borbu protiv talasa nasilja koji nije mogao da obuzda.

U martu 1952. ser Filip Mičel je izjavio da je opšta politička klima u Keniji bolja nego što je bila unazad dugi niz godina. Podneo je 21. juna ostavku na mesto guvernera. Za vreme tri meseca koliko je trebalo da bi se ustoličio novi guverner, njegov zamenik je odbio zahtev zakonodavnog veća da se uvede vanredno stanje. Uz to, tokom predhodnih 6 meseci ubijeno je 59 afrikanaca lojalnih vladi.

Ipak, moraju se uzeti u obzir teškoće sa kojima je vlada tada bila suočena. Da bi se sa uspehom suzbile subverzivne snage (uključujući delovanje KAU i njenih saveznika), moralo se proglasiti vanredno stanje u zemlji. Da je vanredno stanje proglašeno, ono bi usledilo ne samo kao pritisak Engleza na politiku kenijske vlade, već kao odgovor na poziv u pomoć koji su vlastima poslali lojalni Kikujui. Ser Filip i njegov zamenik bili su spremni da navuku na sebe optužbe da se ponašaju pasivno i neodgovorno u ovako ozbiljnim okolnostima, jer su znali da bi proglašenjem vanrednog stanja samo pogoršali situaciju. Da su, u međuvremenu, uspeali da ubede Kenijatu da nedvosmisleno i odlučno osudi pokret mau mau, što im je i bio cilj, bilo bi moguće preduzeti hitne mere protiv pobunjenika bez rizika da im se priključi veliki broj pripadnika KAU.

Svima je bilo jasno da će se situacija znatno promeniti dolaskom novog guvernera, ser Evelina Beringa.

Ali, u međuvremenu, motorizovani mau mau ratnici išli su od sela do sela, od rezervata do rezervata i prinudno inicirali hiljade novih članova. Priča se da je na nekim ceremonijama bilo prisutno i po 800 ljudi. Sredinom septembra, za samo 10 dana, ubijeno je 14 Kikujua pod sumnjom da su bili doušnici. U noći 25. septembra tri grupe od po 15 ljudi podmetnule su požare na 5 farmi između Nanijukija i Merua. Tom prilikom su ubili i masakrirali 120 grla stoke čija se vrednost procenjuje na 2700 dolara; ranili su 26 grla, ubili 240 ovaca, a 140 ranili. Životinje nisu jednostavno ubili, već su ih mučili i masakrirali.

Ser Evelin Bering je stigao u Nairobi 29. septembra 1952. godine. Deset dana kasnije, nakon brzog obilaska teritorija pogođenih terorom, nazvao je London i preporučio tamošnjoj vladi da se u Keniji objavi vanredno stanje i da se preduzmu sve potrebne mere predostrožnosti. U isto vreme, usred bela dana, ubijen je plemenski poglavica Variuhu. Novi guverner je poslao u London sledeći izveštaj: »Najveći deo terorističkih akcija planira se u Najrobiju. Odatle se šalju instrukcije ratnicima na terenu. Dva gradića koja se nalaze na paralelnim grebenima Fort Hola, takode učestvuju u širenju terorističkih akcija. Jedan od njih vrvi zločinstvima mau mau ratnika, dok u drugom nije zabeležen nijedan slučaj ubistva. Ka jednom sabirača autobus, ka drugom ne, dakle, jasno je da smo suočeni sa pravim, organizovanim revolucionarnim pokretom. Ako ga ne uništimo, doći će do potpunog sloma države, praćenog opštim krvoprolićem koje će se neminovno pretvoriti u građanski rat.«

Guverner je 21. oktobra 1952. objavio vanredno stanje. Ali, operacija je, u stvari, počela noć pre toga dolaskom 12 RAF-ovih aviona transportera koji su doveli pojačanje, lankaširski streljački bataljon sa La Manša. Iste noći uhapšena su 83 lica osumnjičena da pripadaju pokretu, uključujući i Kenijatu, čije je suđenje određeno za januar naredne godine.

Drugog dana vanrednog stanja, ubijen je i iseckan na komade šef lokalne policije Nderi, kada je sa još dvojicom policajaca pokušao da rastera grupu ljudi koji su upravo primali inicijaciju. Nekoliko dana kasnije, ubijen je Erik Boujer, stariji evropski farmer dose-

ljenik, sa svoja dva pomoćnika. Nije sasvim jasno zašto su ubili starog Boujera, ili, na primer, komandanta Meikidžona, mornaričkog oficira u penziji, koji je živio na Tomsonovim vodopadima. Ovo slepo sejanje smrti verovatno je bilo usmereno na to da se stvori panika među evropskim življem. Ubistvom člana Gradskog veća Najrobija Toma Mbotele, pripadnika plemena Luc i bivšeg potpredsednika KAU koji je, nešto ranije zvanično osudio mau mau, osvanuo je 26. novembar. Pre toga mau mau je tokom 1950. u dva navrata pokušao da ga ubije, jer se znalo da će da svedoči na suđenju Kenijati 1953. godine.

U rezervatu i na farmama evropskih doseljenika organizovane su jedinice teritorijalne samozaštite, sastavljene od Kikuju ratnika naoružanih domorodačkim oružjem, koje su delovale zajedno sa plemenskom policijom. Broj pripadnika ovih jedinica do sredine januara 1953. popeo se na 10000 ljudi. Prvih dana januara mau mau ratnici su ubili 35 pripadnika plemena Kikuju. Mada je broj ubijenih Evropljana tokom trajanja vanrednog stanja bio relativno mali — samo 32 mrtva, manje nego što je nastradalo u saobraćajnim nesrećama u Najrobiju, način na koji su ovi ljudi ubijeni upravo je zastrašujući. Poznat je slučaj ubistva šestogodišnjeg Majkla Raka, koji je nađen potpuno iskasapljen. Ovo je u srcima evropskih doseljenika rodilo takvu mržnju prema afrikancima koju je povremeno bilo jednako teško kontrolisati kao i mržnju koju su Afrikanci osećali prema njima. U početku, borba se uglavnom vodila između podeljenih Kikujua. Jedni su smatrali da se do nezavisnosti može doći samo uz pomoć sile, dok su drugi, u skladu sa plemenskom tradicijom, nevoljno žrtvovali red i mir čak i za taj uzvišeni cilj. Oni su smatrali da se miroljubivim sredstvima može mnogo više postići.

Neizvesno je da li je objava vanrednog stanja preduhitрила eventualni oružani ustanak koji je još ranije bio planiran. Očigledno je, međutim, da iz početka nijedna od zaraćenih strana nije imala jasno definisanu vojnu strategiju. Vlada je pripremala svoje snage uz znatnu pomoć Velike Britanije, kako u ljudstvu, tako i u oružju. Masovno su regrutovane sveže policijske snage, formirane jedinice teritorijalne od-

brane i razgranata mreža obaveštajaca. Ali, s obzirom da nije postojala jasno definisana linija fronta, i da su se sukobi, uglavnom, sastojali od serije izolovanih incidenata, vladine snage su bile prinudene da zauzmu defanzivni stav. U ovakvoj situaciji najveći broj Kikujua, koji su želeli pre svega miran život, kolaborirao je sa obe strane istovremeno. Kada bi jedinice teritorijalne odbrane zatražile pomoć pri kopanju rovova, Kikujui bi im u tome pomagali; kada su, pak, ratnici mau mau tražili hranu, ovi bi im je davali.

Ali, u noći 26. marta 1953. dogodila su se dva incidenta kojima je otpočela nova faza rata. Oko 21,30 h, 80 ratnika mau mau napalo je policijsku stanicu kod Naivaše u dolini Rift i tom prilikom ubilo stražara i jednog službenika. Napadači su uzeli 18 mitraljeza, 29 pušaka i municije koliko su mogli poneti, i potom nestali u nepoznatom pravcu.

Pola sata kasnije, kod Larija, nekih 30 milja od mesta gde se odigrao predhodni incident, negde oko 1000 mau mau ratnika je napalo porodice članova teritorijalne odbrane. Sve kuće su povezali žicom, kako se ne bi mogla na njima otvoriti vrata, posuli ih benzinom i zapalili. Oni koji su pokušali da pobjegnu iz požara, ubijani su i masakrirani na licu mesta. Plemenski poglavar Luka ubijen je zajedno sa svojih 8 žena. Njihova tela su pronađena masakrirana na najžužasniji mogući način. Jedan preživeli svedok ovog masakra, žena koja je uspela da pobjegne nakon što joj je odsečena ruka, videla je kako napadači odsecaju glavu njenom sinu i piju njegovu krv. Uspela je da prepozna pedesetoricu napadača čija imena je docnije saopštila policiji. Svi su oni bili ljudi iz njenog neposrednog susedstva. U pokolju kod Larija poginulo je 84 osobe, od kojih su dve trećine bile žene i deca, a 31 osoba je preživela sa trajnim telesnim oštećenjima. Spaljeno je 200 koliba, zaklano je i masakrirano 1000 grla stoke, dok je broj ugljenisanih posmrtnih ostataka bilo nemoguće utvrditi.

Napad mau-mau ratnika na policijsku stanicu ubedio je vlasti da je organizacija vojno mnogo jača nego što se to mislilo. Masakr kod Larija je potresao ceo civilizovani svet. Ako je ovaj zločin bio unapred planiran, mau-mau nije mogao naći gori način da se pred-

stavi svetu, pa je politički već počeo da propada. Mada je Kariuki u svojoj ispovesti *Zatočenik mau-mau* pokušao da sa sebe skine odgovornost za ovo nedelo, iskazi mu nisu bili baš sasvim ubedljivi. Od tada, nepredeljeni Kikujui su bili spremni da se pridruže vladinim naporima da unište pokret. Ali, da bi se to postiglo trebalo je da prođe još dosta vremena.

Aprila iste godine Kenijata sa petoro svojih saradnika bio je osuđen kao vođa mau-mau pokreta. U sudskom zapisniku piše da je Kenijata bio glavni čovek organizacije i da je stajao iza plana da se Evropljani izbace iz Kenije. Osuđen je na 7 godina teškog rada. Faza koja je potom usledila verovatno je sa stanovišta razvoja situacije bila neophodna, mada tokom njenog trajanja vladine snage nisu imale uspeha u borbama protiv pokreta. General ser Džordž Erskin je u junu postavljen za glavnog komandanta oružanih snaga u Istočnoj Africi. Njegov zadatak je bio da koordinira aktivnosti policije, vojnih snaga i građanskih vlasti. Teritorijalci Kikuju plemena su obskrbljeni vatrenim oružjem umesto *panga*, dvoseklih mačeva koji su bili tradicionalno plemensko oružje. Kontingentu od 420 doseljenika dobrovoljaca dodato je 7000 Indijaca koji su poticali iz veoma brojne azijske kolonije u Africi koja je brojala oko 150000 ljudi. Do tada su predrasude koje su evropski doseljenici imali spram Indijaca bile ključni faktor ustezanja vlasti da ih priključe borbi protiv mau-mau pokreta.

U međuvremenu, došlo je do velikih migracija plemena Kikuju. Sa farmi koje su posedovali Evropljani u dolini Rift, otišao je veliki broj Kikujua. Neki su to učinili u sklopu vladine politike evakuacije stanovništva nakon sukoba na ovim teritorijama, neke su oterali sumnjičavi farmeri, a ostali zato što je vlast uvela sistem ličnih karata koje su pripadnici plemena, koji su živeli van rezervata, uvek morali da nose sa sobom. Rezervat čiji su kapaciteti već bili popunjeni, morao je da primi čitavu armiju od 60000 pridošlica. Mnogi od njih, primljeni bez dobrodošlice, odmah su se pridružili jedinicama mau-mau u planini Keniji i Aberdarima. Dedan Kimati, jedan od »generalaa« oružanih snaga mau-mau ovo je nazvao »invazijom nepozvanog ološa«. Neki od ovih pridošlica su bili fanatici, neki su verovali da će Kenijata, čija je žalba protiv

presude razmatrana više od godinu i po dana, ipak na kraju pobediti. Neki su se plašili vojnika i policije u logoru, dok je bilo i takvih koji su verovali, mada su dali zakletvu pod pritiskom, da su još uvek obavezni da je se pridržavaju.

Vojne operacije u šumama pokazale su malo uspeha u borbi protiv pokreta, pa su se naponi vlade koncentrisali na pasivno krilo organizacije u Najrobiju. Bilo je to tokom 1954. godine. Da bi se ovo učinilo, bilo je neophodno povući većinu vojnih snaga sa linije fronta. Operacija *Nakovanj* koja je bila uperena protiv 60000 Kikujua koji su živeli u Nairobiju, planirana je da se izvede 24. aprila. Ali, pre toga, u šumama Kenije zarobljen je jedan vrlo važan čovek — Varuhiu Itote. Kada je, 1942, imao 20 godina, Itote je pristupio *Kraljevskom afričkom streljačkom bataljonu*, u kojem je veoma brzo napredovao do čina kaplara u službi za veze na pacifičkoj obali. Kada je demobilisan, postao je ložičar lokomotive u *Istočnoafričkim železnicama*, a 1951. je pod pritiskom iniciran u mau-mau, pa se povezao i sa KAU, u kome je bio na vrlo visokim funkcijama.

Do tada u redovima mau-mau nije bilo vladinih obaveštajaca. Dvadesetsedmogodišnji Kenijac evropskog porekla Ian Henderson, tada zamenik glavnog policijskog načelnika, razgovarao je sa Itoteom tri puna dana. Budući da je rođen i odrastao među pripadnicima plemena Kikuju, Henderson je vrlo dobro poznao njihov mentalitet. Uspeo je da ubedi Itotea da se vrati u planinu Keniju, i da, iskoristivši svoj autoritet, pokuša da ubedi 5000 ratnika mau-mau da se predaju vladinim trupama.

Operacija nije uspela usled čitave serije grešaka. Vođe mau-mau posumnjale su da je u pitanju zamka, pa se zato nisu pojavili na zakazanom susretu 10. aprila. Tako su trupe, angažovane u ovom poduhvatu, mogle da se vrate u Nairobi i priključe operaciji *Nakovanj*.

U prvih 14 dana operacije, svaki sektor grada je po nekoliko puta pročešljan. Utvrđen je identitet svakog crnca koji je u njemu živio. Bivši pripadnici mau-mau su pod maskama identifikovali svoje bivše saborce kako bi izbegli odmazdu. Oni čiji dokumenti nisu bili

uredni, ili nisu mogli da daju zadovoljavajuće objašnjenje svoga boravka u Najrobiju, transportovani su kamionima u logor u Latangi, gde su podvrgnuti daljem ispitivanju. Do 8. maja oko 30000 Afrikanaca je ispitano, a 16538 poslato u zarobljeničke logore. Variuhu Itote je zatvoren u isti logor u kome je bio i Kenijata, koji je pokušao da ga obuča da postane šef njegovih telohranitelja. Kaplar Itote, ili kako je sebe zvao »General Kina«, postao je potporučnik u Kenijskoj armiji. Do kraja godine u Najrobiju je bio bataljon vojske i obaveštajna služba koji su, s vremena na vreme, pravili racije u oblastima grada za koje se sumnjalo da kriju članove mau-mau, tj. članove njegovog »pasivnog krila«. Do kraja godine zarobljeno je 77000 članova ove organizacije.

Pošto je uništeno »pasivno krilo«, ratnici po šumama su ostali bez zaliha hrane i oružja koje su im članovi ovog dela organizacije doturali. Sada je vlada mogla da uperi borbene akcije protiv šumskih ratnika, koji su ostali potpuno izolovani i bez ikakve podrške u narodu.

Januara 1955. organizovana je vojna operacija u Aberdarima s ciljem da se ratnici mau-mau isteraju iz svojih šumskih skloništa. Tokom ove operacije uhvaćen je 161 mau-mau, a marta iste godine vladine trupe su uspele da uhvate još 272 ljudi. Ove neverovatno skupe operacije, nasumična bombardovanja koja su uništila više slonova, nosoroga i bizona nego ljudi, kao i zabrana ulaska u rezervat, svela je članove mau-mau na stepen dehumanizacije bez poredenja u modernim vremenima. Međutim, oni koji su najviše doprineli operacijama konačnog sloma pokreta nisu bili Evropljani, već sami Kikuju ratnici. Pet specijalnih timova, od kojih je svaki bio sastavljen od po deset bivših mau-mau pristalica, maja te godine pristupili su policijskim snagama u Nijeriju. Za tri meseca, ovi timovi su pronašli i ubili dvadesetčetvoricu vođa pokreta. Ostalo ih je još 27, a od svih je najopasniji bio Dedan Kimati, istovremeno patetična žrtva i monstruoza kreature ovog pokreta, koji je doveo Kenijatu na vlast. Bio je to psihopata sa kompleksom veličine i paranoičnim opsesijama gorim nego što je prema hronikama, imao bilo koji Cezar starog Rima, i, na kraju po re-

čima Karijukija, »bio je najveći junak od svih nas«, Robin Hud novije kenijske istorije, njena mitska ličnost. Kimati je rođen kao nezakonito dete u oblasti Tetu 31. oktobra 1920. godine. Kada mu je bilo 11 godina, baka mu je dala blagoslov u koji je duboko vero-vao. Bilo je to Ngaijevo obećanje da će postati vladar celog naroda Kikuju. Bio je bistar i veoma ambiciozan mladić koji je pohađao uporedo misijske i nezavisne škole. Lišen svakog osećanja zahvalnosti, nakon završenog školovanja, ukrao je novac od svog dobro-tvora koji mu je plaćao školarinu i izdržavao ga za vreme studija, i pobe-gao u redove mau-mau. Kasnije se sa svojom sabraćom vratio i ubio starca. Nigde se nije dugo zadržavao. Nedisciplinovan i lišen bilo kakvih moralnih principa, zadobio je vrlo brzo simpatije svojih drugova. Ubrzo je, privučen doktrinama KAU, postao i njen član, koji je, u početku, obavljao samo »grube poslove«. Nakon što je primio dve mau-mau inicijacije 1952. je postao glavni inicijant u oblasti O'Kalou i Tompson Fols, kao i sekretar lokalne filijale KAU. Ciljeve za koje su se borili mau-mau ratnici shvatao je krajnje ozbiljno, pa je istražio predele u šumama Aberdara, gde je nameravao da postane vođa šumskih ratnika. Bio je organizator masovnih polaganja zakletvi prilikom kojih je Nderi bio mučen do smrti. Uskoro je Kimati uhvaćen i zatvoren. Ali, jedan od stražara je bio i sam mau-mau, koji je Kimati pomogao da pobjegne, naplativši mu slobodu biciklom. Sa Biblijom na Kikuju jeziku, pobe-gao je u šume Aberdara. Ova Biblija je otkrivala njegovo božansko poslanje: on je bio Mojsije, Avram, Mesija, instrument u rukama Ngaija. Svojim snažnim ubeđenjima uspeo je da postane vođa cele vojske mau-mau u toj oblasti. Obavijala ga je atmosfera religioznog straha poštovanja njegovih sledbenika, čak i kasnije, kada je već bio poludeo.

U početku je imao jasan plan delanja. Svoje ratnike je poveo u oblasti koje su bile pod britanskom vojskom. Krajnji cilj ovog »Mesije« bio je da zauzme farme evropskih doseljenika. Pod njegovom vlašću su bila dva veća — jedno zaduženo da formuliše političke ciljeve društva i imenuje ratničke vođe, a drugo da obavlja obuku kadrova, drži arhivu i onemogućuje sve veze sa civilizacijom. One koji bi odbijali saradnju na licu

mesta je bez milosti ubijao, neovisno od boje kože. Pasivno krilo u Najrobiju bilo je od velike koristi jer je borce snabdevalo potrebnim provijantom. Ali, Kimati je svoje političke stavove načinio sasvim jasnim kada se prilikom jedne ceremonije u džunglama Aberdara proglasio za *Prvog ministra, ser Dedana Kimatija, KCAE, od boga poslanog viteza komandanta Afričkog carstva*.

Kimati nije bio ni hrabar, ni asketa. Pošto mu je po pravo, koje je sam sebi dao sve pripadalo, postao je žrtvom sopstvenog cezarizma. Ukoliko bi se pojavio neki sposoban vođa koji bi eventualno mogao ugroziti njegove pozicije, on bi ga odmah slao na najudaljenije vojne položaje, a ako bi se usprotivili njegovoj odluci, naredio bi da ih vešaju, a potom njihova tela daju hijenama. Kimatijeva Armija za oslobođenje zemlje se raspala na grupe, od kojih su neke i dalje priznavale njegovu vlast, dok su se druge jednostavno borile za opstanak.

Za ove šumske ratnike mau-mau je postao životinjski način života. Provijant, koji je slalo pasivno krilo, nakon njegovog sloma je prestao da stiže. Stoga su borci hranu morali da nalaze isključivo u džungli. Pravili su zamke od žice koju su skidali sa srušenih aviona i njome hvatali divlje životinje kojima su se počeli hraniti, a čiju su kožu koristili za odeću i obuću. Sakupljali su divlje korenje, voće i med. Sa kosom upletenom u kike da bi se lakše branili od vaši, na svoje ranije živote gledali su kao na nešto nestvarno, nepostojeće, pa i užasavajuće. Surova borba za opstanak postala im je jedina stvarnost.

U klasičnoj priči *Lou na Kimatija*, Henderson opisuje kako je on postepeno zadobijao poverenje šumskih ratnika, pojedinaca ili grupa, i kako ih je slao natrag u šume da ubijaju svoje bivše drugove. Posle šestomesečne potrage, Henderson i njegovi ljudi su pronašli Kimatija i zarobili ga 22. oktobra 1956. godine. Sudeње je trajalo narednih pet meseci, nakon čega je Kimati osuđen na smrt i pogubljen.

Hapšenje Kimatija, koje je usledilo tačno četiri godine nakon proglašenja vanrednog stanja, smatrano je za konačni slom militantnog dela mau-mau. Sve u sve-

mu, 10527 pripadnika ove organizacije ubijeno je — 4686 su ubili pripadnici teritorijalne odbrane Kikuju i plemenske policije. Do januara 1960, kada je novi guverner ser Patrik Renison zvanično objavio kraj vanrednog stanja, mau-mau su postojali u obliku raštrkanih grupa koje su se krile u šumama i borile za goli opstanak. Međutim, mau-mau je preživeo, samo pod drugim imenom.

Mau mau su vodili ljudi koji su sebe smatrali za nacionalne vođe i koji nisu želeli da se odreknu svojih titula i moći sve dok ne postignu krajnji cilj — slobodu svoje zemlje. Krajem 1960, pojavile su se glasine među evropskim doseljenicima da se negde održavaju tajne mau-mau ceremonije koje organizuje nova Kenijska afrička nacionalna unija — politička partija koja će Kenijatu dovesti na vlast. U periodu neposredno pre no što će Kenija steći nezavisnost, mau-mau maršal — Mvarijama, čijih su 300 sledbenika terorisali oblast Meru, obučavao je novoinicirane u šumama, skupljao oružje i municiju i čekao povoljnu priliku da otera preostale evropske doseljenike sa teritorije Kenije.

Kada je 1963. Kenija postala nezavisna, Džomo Kenijata je imenovan za predsednika vlade. Bivši članovi mau-mau postali su članovi kenijske Skupštine. Šestog novembra je proglašena amnestija za sve koji se još uvek kriju po šumama, ali, odziv je bio skroman, pa je amnestija produžena. Grupe bi dolazile iz šuma, dobijale zvanični oproštaj i potom se vraćale natrag. U sporazumu sa vladom, 16. decembra je nekoliko »generala« u Najrobi dovelo ostatke svojih oružanih snaga da se predaju. Tom prilikom im je Kenijata održao govor u kome je izrazio nadu da će u buduće živeti u miru, na zemlji koju im je vlada odredila. Mada su se stotina mau-mau ratnika predale, činjenica da je Kenijata 1964. objavio još jednu amnestiju, rečito govori o neuspehu ovog »rehabilitacionog« programa. U oblasti Timau, gde je pripremljeno zemljište za 46 domaćinstava, javio se samo jedan čovek da želi da se tu naseli. Sve ovo pokazuje da će maumau kao organizacije preživeti, bilo kako izolovane bande ucegnjivača u udaljenim planinskim selima, bilo kao kult ili kroz grupe sa političkim opredeljenjima suprotnim politici vlade.

Tagovi

Ubrzo nakon što je lord Kornvalis osvojio Seringapatam, glavni grad Misora, 1799, nekoliko južnoindijskih kraljevina, zajedno sa Misorom, potpalo je pod britansku vlast. U to vreme su britanske vlasti i vojska primetile da putevima Južne Indije haraju bande ubica koje svoje žrtve lišavaju života davljenjem. Oko stotinu ovih ubica uhvaćeno je blizu Bangalora. Čini se da su delali i na severu države, pa je tako, 1810, pronađeno 30 ljudi, iskasapljenih, očito u ritualne svrhe, na izvorima između Ganga i Đumne. U to vreme dešavala su se mnoga ubistva na ogromnom potkontinentu. Vlast je bila nedovoljno dobro organizovana kako bi stala na put stotinama pljačkaških bandi koje su na putevima širom Indije čekale u zasedi na bogate putnike. Tek 1816, madraski vojni lekar Ričard Šervud uspeo je da nađe vezu između ovih ubistava kada se povezao sa izdajnicima iz ovog reda ritualnih ubica. On se, međutim, za sektu *Tagova* zainteresovao na čisto akademski način, ali nema sumnje da je njegova studija jedini primer u istoriji da jedan naučni rad izazove tako efikasnu političku akciju koja je doprinela da se ova sekta primora na kapitulaciju.

Dr Šervud je svoj članak nazvao *O ubicama zvanim Fansigari*. Fansigari ili *davitelji* nazvani su po hinduskoj reči *fansi*, što znači *omča*. U severnim delovima Indije zovu ih i *Tagovima*, što znači *prevarantima*. Sektu su često štitali lokalni vladari sa kojima su ubice delile plen. Preko dana članovi sekte su živeli životom običnih zemljoradnika. Ubice nikada nisu napadale Evropljane, da ne bi privukle pažnju kolonijalnih vlasti. Radi veće tajnosti, operisali su često i stotine kilometara od svojih domova kako ih niko ne bi mogao prepoznati. »Fansigari nikada nisu počinili

pljačku a da pre toga ne ubiju svoje žrtve. Žrtve bi prvo zadavili, a potom ritualno iskasapili i isekli na delove njihova tela. Njihov princip je da ne puste nikoga živog iz grupe koju su napali, bez obzira na njenu veličinu, tako da jednostavno nema živih svedoka njihovim divljaštvima. Jedinu izuzetak bila su deca muškog pola, vrlo mlada, koju bi fansigari usvajali, a nakon određenog broja godina, posvećivali u svoje užasne misterije» — piše dr Servud.

Operisali su u grupama od 10 do 50 ljudi. Uglavnom su bili muslimani, mada je među njima bilo i hindusa, a svi su obožavali hindu boginju *Kali*. Obaveštajna služba im je bila izvanredna. Kada primete grupu bogatih putnika, šalju ljude čiji je zadatak da zadobiju njihovo poverenje. Kasnije, kako bi putovanje odmitalo, grupi bi se priključila glavnica, praveći se da ne poznaje one koji su prvi došli. Vrlo taktično i oprezno fansigari bi zatim opkolili svoje žrtve kako niko ne bi bio u stanju da pobegne. »Smatra se da je dva fansigara dovoljno da se ubije jedna žrtva, mada su u tu svrhu najčešće angažovali tri čoveka... Za vreme putovanja jedan fansigar bi iznenada prebacio platnenu omču preko glave žrtve koju nameravaju da ubiju, dok bi drugi velikom brzinom hvatao drugi kraj omče i zatezao je. Istovremeno su gurali glavu žrtve naniže, dok bi treći razbojnik žrtvu otpozadi hvatao za noge i obarao je na zemlju. U ovom položaju žrtva je imala malo šanse da se spase.«

Tagovo glavno oružje bilo je *rumal* ili *marama* koju bi nosio vezanu oko struka. Ako bi se, pre no što zakopaju telo žrtve, pojavili drugi putnici, tagovi bi se pretvarali kako žale pokojnika kao da je jedan od njihovih, a potom bi često pirovali na grobu kako bi uklonili svaki trag sveže iskopane zemlje. Tela žrtava bila su unakažena kako bi se onemogućila identifikacija, kao i da bi se zadovoljili zahtevi kulta. Noge žrtava su otkidali, lica unakazili, a kožu sa tela žrtve bi zasecali na naročiti način, kako bi ubrzali raspad leša i sprečili da se naduje, jer je naduvani leš prilično teško sakriti od šakala i drugih lešinara, koji bi onda lako iskopali grob da bi se domogli plena. Svaka grupa fansigara imala je posebnog koljača koji se bavio gore opisanim radnjama.

Dr Šervud je bio tipični superiorni Evropljanin koji je pripadao dobu razuma. O kultu fansigara napisao je da su to ljudi prožeti dubokim osećanjem krivice i poniznog sujeverja. Sekta je obožavala hindu boginju *Bovani* ili *Kali*, boginju smrti. Pre no što pođu u pohod smrti, tagovi su žrtvovali ovcu ispred slike ili statue ove boginje, koja je bila premazana krvlju. Pored nje bile su slike guštera i zmije, kao i simboli smrti i ubistva — omča, nož i budak koji su tagovi posebno poštovali i pridavali mu magične moći. Legenda kaže da je budak tako sveto oružje da se sam vraća u ruku taga koji ga je bacio na neprijatelja. Boginji bi zatim ponudili cveće, voće, kolače i alkoholna pića. Ispred *Kali* postavljali su odsečenu ovčiju glavu sa prednjom desnom nogom u gubici... i u sablasnoj svetlosti baklja molili boginju da ih posavetuje u vezi sa namernanim pohodom. Ako bi prilikom zaziva na ovčijoj glavi primetili konvulzivne pokrete u predelu usta i nosnica, taj znak bio je smatran za boginjin pris-tanak.

Religiozna tradicija sekte kaže da je u zlatnim danima *Kali* proždimala tela njihovih žrtava i tako im pomagala. Jednom prilikom neki pristupnik se okrenuo iza svojih leđa i ugledao boginju na delu. Za kaznu, ona je odbila da nadalje, jedući leševe žrtava, uklanja dokazni materijal protiv počinilaca. Ipak, dovoljno je bila naklonjena svojim sledbenicima da im je poklonila svakom po jedan zub za budak, rebro za nož i maramu sa svog sarija za omču kojom će da dave žrtve. Tada im je naredila da ubuduće iseku tela žrtava na delove i sahrane ih. Takođe im je naložila da poseban pijetet gaje prema žutoj i beloj boji, kojima su protkane njihove omče.

Fansigari su za vreme svojih pohoda bili krajnje sujeverni. Za srećne znake smatrali su pisku guštera, graktanje vrane na živom drvetu sa leve strane puta kojim bi se kretali, jarebicin zov sa desne strane puta, kao i prisustvo tigra. Loši znaci bili su ukoliko bi videli zmiju ili zeca kako prelaze put, vranu kako grakće sa leša neke životinje, čuli sovin zov, videli magarca kako sedi i njače, usamljenog šakala ili psa kako drmaju glavom.

hrani drugim životinjama, oni jednostavno slede ispunjenje svoje sudbine tako što ubijaju ljude. Sudbina svakog čoveka zapisana je na njegovom čelu. Sluge Kali bili su samo prenosioci njene volje, a nikako uzroci smrti svojih žrtava. Tako se završava opširna studija dr Šervuda o fansigarima, koji će nadalje biti poznatiji po njihovom severnom imenu — tagovi.

Prvi od ljudi na položaju koji je pročitao Šervudovu studiju bio je mladi oficir bengalske vojske Vilijam Sliman, koji se lično interesovao za indijsku kulturu i civilizaciju, tako da je već bio naučio četiri indijska jezika. Sliman je prosto opsednut problemom tagova, pa ubrzo zahteva da ga premeste u državnu službu — u civilstvo. Čim mu je državna uprava, 1922, poverila jednu oblast u dolini Nerbuda, počeo je da se bavi ispitivanjem ovog fenomena. Njegova otkrića su bila šokantna, jer se na osnovu njih utvrdilo da su tagovi organizacija koja nije poštedela svoga smrtonosnog prisustva ni jednu oblast u Indiji. Budući veoma uspešan u novopoverenom mu poslu, Slimanu su date odrešene ruke da istražuje na mnogo širem području. 1926, četiri godine kasnije, lord Vilijam Bentink ga zvanično imenuje načelnikom Komesarijata za suzbijanje tagova u celoj centralnoj Indiji.

Sliman je naišao na mnoge poteškoće. Prvo, tagove je skoro nemoguće bilo razlikovati od ostalih banditskih družina koje su harale putevima u potrazi za plenom. Njih su sa jedne strane štitili zaplašeni seljaci, a sa druge podmitljivi lokalni vladari. S obzirom da su tela žrtava retko pronalazena, niko nije mogao sa sigurnošću utvrditi da li su njihove nestale rodake pojele šumske zveri, da li su jednostavno nekuda otputovali, umrli prirodnom smrću ili pali kao žrtve vojski lokalnih prinčeva, koji su pljačkali sve i svakoga, bez obzira na društveni rang i bogatstvo. Pošto policije nije bilo van britanskih delova Indije, Sliman je bio prinuđen da osnuje svoju sopstvenu vojsku. S obzirom da su aktivnosti tagova bile toliko raširene, Sliman je morao zatražiti dozvolu da lokalni sudovi imaju pravo da vode postupke za prestupe počinjene u drugim oblastima.

Pošto je, koristeći se Šervudovim spisima, naučio jezik kojim su govorili tagovi — *ramasi*, Sliman je for-

mirao čitavu mrežu čoušnika u njihovim redovima. Takođe je pomno proučavao njihovu taktiku, običaje i načine delovanja kao i mesta gde su se krili, te je uvek bio u mogućnosti da pošalje svoje oružane trupe u bilo koje mesto gde bi otkrio tragove njihovog prisustva, što je, ne retko, izazivalo proteste kako lokalnih vladara, tako i pojedinih namesnika britanske vlasti. Tako je Sliman, progonitelj tagova, postao i njihov istoričar.

Prema Slimanovim zapažanjima, tagovi su potekli od persijske lake konjice iz plemena *Sagarićana*, za koje Herodot kaže da su se borili bodežom i omčom načinjenom od volovske kože. Verovatno je da su u Indiju došli zajedno sa muslimanskim osvajačima. Sami tagovi su se hvalili da crteži u pećini Elora, koji potiču iz 8. veka, predstavljaju njih prilikom ritualnog ubistva. Jedan od njihovih vođa objasnio je na sudu da na prvom crtežu vidimo kako tagovi dave žrtvu, na drugom kako zakopavaju unakažena tela, a na trećem kako ih vade i nose na groblje. Njegove reči zvuče dosta ubedljivo, s obzirom na činjenicu da su u pećini prikazane sve »operacije« kojima su se služili i savremeni tagovi. Jedan persijski istoričar pominje 1000 pomilovanih tagova koji su terorisali oblast oko Delhija 1290. godine. Postoji zapis da je u 16. veku car Akbar zarobio 500 tagova, a pominje ih i francuski putopisac Teveno iz 17. veka kao »najlukaviju bandu ubica i pljačkaša koja postoji na svetu i koja teroriše putnike na putu Delhi — Agra.«

Po tradicionalnom učenju samih tagova koje je po duhu potpuno u skladu sa hinduizmom, cela ljudska vrsta se nalazi u utrobi demona koji svakog čoveka proguta čim se rodi. Demon je toliko velik da mu more seže samo do struka. Onda je došla Kali i zaklala demona, da spase ljude. Iz svake kapi njegove krvi rodio se po jedan novi demon. Kako bi ona ubijala ove, novi bi se rađali iz kapljica njihove krvi. Ali, dok ortodoksni Hindusi tvrde da je Kali ovaj problem demonskog umnožavanja rešila tako što je zaklanim demonima lizala rane, tagovi tvrde da se ona ubrzo umorila, te je od svog znoja načinila dva čoveka. Njima je u ruku dala marame i obučila ih kako da ubijaju demone bez prolivanja krvi. Tagovi su je odmah

poslušali i dovršili njen posao, nakon čega su joj ponudili marame natrag. U znak zahvalnosti ona je odbila da ih primi, dozvolivši im da se nadalje njima služe kako bi sebi i svojim porodicama obezbedili sredstva za život. Dvojica prvih tagova, po legendi, ne samo da su smeli da ubijaju ljude, već im je to boginja naredila, da bi joj na taj način prinosili žrtve. Tako je došlo do situacije da onaj ko se rodi u porodici tagova nikako ne može da izbegne svoju surovu sudbinu da postane ritualni ubica.

Vremenom se između tagova i Slimana razvila neka čudna vrsta uzajamnog razumevanja. I Sliman je, kao i tagovi, osećao za sebe da je instrument u rukama boga i sudbine. Jedan popularni istoričar ove sekte upoređuje staro shvatanje Jevreja kao izabranog naroda sa istim koje se razvilo u okviru legendi o tagovima. Jedan tag je izjavio da, od kada postoje, oni smatraju putnike za žrtve koje im šalje sama boginja Kali da ih ubiju po njenoj volji. Oni stoga nisu ništa drugo, do instrument u rukama božanstva. Kada ne bi ubili putnike — žrtve koje im Kali šalje, na njih i njihove porodice bi se обруšile silne nedaće: bolesti, glad, oskudica. Kada su ih britanske vlasti počele progoniti, tagovi su smatrali da ih boginja više ne uzima pod svoju zaštitu, jer su ubili jednog čoveka koji je spadao u kategoriju »nedodirljivih«, naime, onih kojima po kodeksu tagovi nisu smeli da učine ništa nažao. »Čuo sam hiljadu puta svog oca i druge stare i mudre ljude« — rekao je zarobljeni tag Nasir Slimanu — »kako govore da ćemo jednog dana sigurno biti kažnjeni jer smo jednom prilikom, ne znajući, ubili jednog čistaća i tako prekršili zakon koji nam je Kali dala. Otac mi je rekao da će se evropski vladari obrušiti na nas i da će oni biti instrument naše purifikacije od zločina koji počinismo.« Prema tome, ubijanje putnika nije zlo delo. Zlo delo je ubiti pogrešnu vrstu putnika, a kazna je fatalna.

Mada je Sliman ispitivao mnogo tagova, ni on, kao ni Šervud, nije uspeo da reši zagonetku da tagovi kao muslimani istovremeno poštuju hindu-božanstva. Kada je Sliman optužio jednog taga za nelojalnost svome bogu, ovaj je utvrdio da je Kali u stvari Fatima, Muhamedova kći. Ali, što se tiče samog kulta i ceremo-

nija, Sliman je mnogo dodao dr Šervudovom dokumentu, jer ih je pokazao kao religioznu sektu sa snažnim osećanjem zajedništva sa svojim božanstvom kakvo se retko sreće u istoriji tajnih društava.

Simbol svetog budaka bio je za tagove od iste važnosti kao krst za templare. Prilikom bogato elaborirane ceremonije posvećenja budaka, ovaj bi sedam puta provlačili kroz vatru. Kao i krst, i budak je služio kao garancija zakletve. Potencijalni krivokletnik koji se zakleo na budaku, morao je šest dana milimetar po milimetar da pokreće glavu ka ramenu. Ako bi za vreme »istrage« nekom iz grupe ispaao budak iz ruku, osumnjičeni je osuđen na smrt u strašnim mukama, a to je istovremeno bio rđav znak i za grupu. Ona bi se obično rasturila tokom sledećih godinu dana, bilo zbog smrti njenih članova, bilo iz nekog drugog razloga. »Zar mi ne obožavamo sveti budak svaki sedmi dan?«, rekao je Slimanu jedan zarobljeni tag. »Da li se njegov zvuk ikada čuje osim kada tag kopa grob za svoju žrtvu? Sme li se bilo koji od nas krivo zakleti nad njim?«

Sliman nam je ostavio detaljan opis ritualnog slavlja koje se zove *tuponi*, a koje se obavljalo neposredno nakon ubistva, ponekad i na grobu žrtve. Gur ili sirovi šećer, služio je umesto hrišćanske hostije. Sipali bi ga na parče platna položeno na zemlju. Pored njega postavljali su osvećeni budak i komad srebra kao žrtvu. Vođa grupe bi seo na platno licem okrenut zapadu. Oko njega bi se skupili najveštiji davitelji poređani po činovima. Ostali, niži po položaju, seli bi u krug oko njih, na голу zemlju i molili se: »Velika boginjo, ti si Džuri Naigu i Koduku Buvariju podarila i zajamčila stošezdesetičetiri hiljade rupija, kada im je bilo potrebno, te ti se sada mi obračamo da uslišiš naše molitve i ispuniš nam želje.« Covek nema često priliku da čuje takvu poštenu molitvu za novac, čak i od profesionalnog kockara. Ostali tagovi bi ponavljali ovu molitvu dok bi vođa delio šećer onima koji su sedeli sa njim na platnu, a potom bi ih sve poprskao osvećenom vodom. Tada bi vođa dao znak koji je simbolizovao davljenje žrtve, a njegovi doglavnici bi se u svečanoj tišini »pričešćivali« šećerom. Ostatak gura bi se, zatim, podelio ostalim članovima družine.

Pravo da kušaju šećer pripadalo je samo onima koji su upravo počinili ritualno ubistvo. Ako bi koji komad šećera pao na zemlju, morao je biti u nju zakopan. Ako bi kojim slučajem neki pristupnik kušao šećer, morao je odmah da ide da izvrši svoje ritualno ubistvo. Za ovakve svečanosti podizan je specijalno za tu svrhu pripremljen šator, kako neki radoznali pogled ne bi otkrio tajne ceremonijala.

Uhvaćeni tag je rekao: »Svi mi ponekad osećamo žaljenje za žrtvama, ali kada okusimo gur, naša priroda se menja. Gur bi, mislim, promenio i prirodu konja. Bilo koji čovek koji proba gur sigurno će postati tag, pa makar mu na raspolaganju stajala sva bogatstva sveta. Ja sam uvek imao da jedem. Majka mi potiče iz veoma bogate porodice, njeni rođaci zauzimaju veoma istaknuta mesta u upravi. I ja sam zauzimam visoko mesto u državnoj upravi, svuda sam rado viđen i priman u najotmenije porodice naše zemlje i stalno napredujem u službi. Pa ipak, kada sam odvojen od svoje braće osećam se užasno, bedno. Istovremeno u sebi osećam i nekakav imperativ da im se vratim. Kao sasvim mladom momku, otac mi je dao da probam gur, pa kada bih živio i hiljadu godina uvek bih bio tag.«

Sliman je napisao da među tagovima nikada nije primetio ono što bismo mogli da nazovemo »raskalašnom okrutnošću«. Oni nikada nisu nanosili bol veći od onoga koji je potreban da bi se žrtva lišila života. Ubistvo žene bilo je ozbiljan prestup. Pa čak i ako je morao da ubije ženu, nije poznato da joj je bilo koji tag naneo uvredu, rečju ili delom. Niko nije smeo da dirne ženu za koju se sumnja da je u nezakonitim seksualnim odnosima sa jednim od braće!

Tagovi su bili posvećeni da ubijaju za Kali, ali, van svoje »profesije«, oni su bili stubovi porodičnog morala. Jedan od Slimanovih asistenata, izjavio je da je jedan tag po imenu Makin Lodhi najbolji čovek koga je ikada upoznao, u svakom smislu, sem naravno, u odnosu »tag-putnik žrtva«, gde je bio nemilosrdni ubica. »Oni gledaju na putnike kao lovac na zečeve ili fazane. I oni imaju svoja dobra lovišta, lovinu tj. plen, o kome, kada su u mogućnosti, pričaju sa istom vrs-

tom uzbuđenja sa kojom naši lovci razgovaraju među sobom«, tvrdio je Sliman.

Slimanovi »obaveštajci« su tako dobro radili, da je mogao da predvidi skoro svaki potez tagova za vreme zimske »sezona lova«. Pod patronatom britanske vlasti u Indiji, štampane su genealogije poznatih porodica tagova, kao i mape mesta njihovih zločina, koje je Sliman načinio. U međuvremenu, njegovi evropski pomoćnici, vojska i neregularni plaćenici, opkoljavali su grupe tagova čija su slavna dela sada počela da rade protiv njih samih. Tagovi, koji su oduvek bili poznati kao vrhunski prevaranti, sposobni da namagarče sve i svakoga, sada su kao golubovi padali u Slimanove mreže. Tokom cele svoje istorije bili su poznati kao ljudi od poverenja, kako bi se što lakše sprijateljili sa potencijalnom žrtvom, da bi ovoga puta sami pali kao žrtve taktike koju su sami smislili.

Do vremena kada je Sliman uzeo stvar u svoje ruke, broj družina se povećao, naročito u severnoj Indiji. Kretali su se u povećim grupama od 20 do 30 ljudi, u svakom trenutku spremnih da se organizuju u grupu i do 150 tagova, što je činilo grupu sposobnom da ubije i 30 ljudi odjednom. Možemo reći da je pohlepa za novcem umnožila broj tagova na indijskim putevima. Počeli su da ubijaju za profit, dok su uhvaćenu žensku decu prodavali makroima. Tako su za sobom ostavljali suviše živih svedoka i nesahranjenih žrtava. Kada je tag Feringija uhvaćen, upravo se vraćao sa pohoda u kome je ubijeno 100 muškaraca i žena. Ipak, Sliman je za njega kod britanskih vlasti izmolio pomilovanje uprkos njihovom nevoljnom pristanku. Za uzvrat, Feringija je pristao da radi za svog spasioca.

Sliman je zabeležio, u dokumentaciji koju je sakupljao protiv tagova, njihovu neverovatnu upornost sa kojom su progonili žrtve. Tako su danima progonili jednog muslimanskog princa, koji je jahao konja naoružan parom pištolja, lukom i toboľcem streľa. Predstavljajući se kao hindu hodoćasnici, tagovi su mu ponudili svoju zaštitu. Međutim, pošto je bio veoma oprezan i sumnjičav prema nepoznatim osobama, princ ih je odbio. Sledećeg dana princ je sreo još jednu grupu hodoćasnika koji su takode bili prikriveni tagovi. Molili su ga da im se pridruži, no on je i ovoga puta

odbio. Trećeg dana tagovi su se sprijateljili sa njegovom poslugom i mladom, koji su ga zamolili da ne odbije ponudu tako svetih i poštovanja dostojnih ljudi. Princ je ponovo odbio. Četvrtog dana, usred pustinje, sreo je petoricu britanskih muslimanskih vojnika koji su oplakivali umrlog druga. Ovo je bila još jedna grupa tagova sa žrtvom koju su upravo bili ubili. Rekli su da im je prijatelj umro od iznemoglosti, a da nisu dovoljno učeni da mu iz Kurana očitaju molitve prilikom sahrane. Princ nije mogao da odbije da očita molitve za svoju braću po veri. Sjahao je, odložio oružje, ritualno se okupao i kleknuo da počne sa službom. U tom trenutku tagovi su napali i njega i njegovu pratnju. Pobili su ih i zakopali u već pripremljene grobove.

Tridesetih godina prošlog veka Sliman je tagove podvrgao prekom sudu. Mada su tom prilikom mnogi osuđeni na smrt ili dugogodišnju robiju, »pokajnici« su pomilovani, a Sliman je osnovao škole za njihovu decu. Roditelji su, u početku, ovo smatrali degradacijom, ali su ubrzo i sami pristupili školama za pravljenje cigle, građevina i pletenje tepiha. Njihovi tepisi su postali tako čuveni, da je Kraljica Viktorija, čiji su agenti eliminisali tagove kao pretnju *Britanskom miru* (*Pax Britannica*), od njih naručila jedan za Vindzor. I tako, Slimanovi tagovi koji su svoj talenat za ubijanje pretvorili u umetnost pletenja tepiha, načinili su za svoju novu kraljicu tepih od 80 sa 40 stopa, težak dve tone.

Zapise o izvršenju smrtno kazne vešanjem ostavili su nam putnici onog vremena. Gospođa Fani Parks (inače Slimanova prijateljica koja je posetila hram boginje Kali u koji su išli tagovi) je 1831. napisala u jednom pismu kako je izvršena smrtna kazna nad dvadesetpetoricom tagova: »Nigde nema takvih ljudi koji sa toliko indiferentnosti dočekuju smrt kao oni. Da nisu bili tako okrutni, sigurno je da bi izazvali sažaljenje u široj javnosti. Međutim, bilo je nečeg užasavajućeg u tome kako su ti ljudi, koji su okrvavili ruke do lakata, krvlju nećužnih putnika, mirno susreli sopstvenu smrt. Verujem da su sami tražili da zategnu sebi omče oko vrata. Sigurno je međutim, svaki, čim se uverio da omča pravilno stoji, sam, bez pomoći dže-

lata, skočio u večnost. Oni koji su se prvi popeli na vešala, sami su birali sebi omče, odbijajući da se obe-se o one koje ih kvalitetom nisu zadovoljavale. Jedan od njih, koji je skočio i visio više od tri sekunde, ko-liko je potrebno da nastupi smrt, imao je vremena da podigne ruku i natuče kapu preko lica.«

Takva hrabrost pred licem smrti durnula je britanske prokonzule, koji nikako nisu mogli da preziru tagove. Shvatili su da pred sobom imaju dostojne, ali zablu-dele protivnike. Njima se dopadalo osećanje časti koje su ovi ljudi ispoljili, ne mogavši da izdrže pomisao da njih, slavne ratnike, obesi obični dželat kome je po-sao da ubija bespomoćne i da za to dobija novac. Bri-tanski pravni sistem je isto tako pažljivo odabrao svo-je kategorije kaznene politike, kao i neki tag veran sopstvenom sistemu moralnog vrednovanja. Od 3689 tagova kojima je suđeno pre 1840, samo 466 je bilo osuđeno na smrt. Velika većina je bila osuđena na doživotnu robiju, dok su 56 pomilovani kao pokajnici. Tokom narednih osam godina, protiv tagova je po-krenut 651 sudski postupak, pa je tako, osim spora-dično, pokret tagova bio potpuno slomljen.

Moguće je da su u vreme pre no što su Britanci zau-zeli Indiju, tagovi bili rigorozna sekta, ali, kada im se suprotstavilo britansko društvo, personifikovano u Slimanu, već su bili degenerisano tajno društvo čija se ubistva kao religiozne kultne radnje nisu razliko-vala od običnog zločina iz pljačkaških pobuda. Mada je religija igrala značajnu ulogu u životu tagova, nje-ni principi nisu shvatani suviše doslovno. Za vreme dugih ratova sa religijskom pozadinom, između musli-mana i hindusa u Indiji, među pripadnicima ovog taj-nog društva vladao je visoki stepen verske toleran-cije. Tagovi muslimanske veroispovesti prihvatili su verovanja njihove hindu-braće, a hindu-tagovi nisu prezirali Kuran, kao ni ideju raja. Vrlo je interesant-no da tagovi nisu nikada igrali ulogu pokreta otpora protiv britanske vlasti. Njihov kompromis između hin-duizma i islama omogućavao im je da prihvate bilo koju vlast sve dotle dok im ona nije smetala da up-ražnjavaju svoje kultne radnje. Nije se dogodio ni jedan slučaj da su napali nekog Evropljanina, vero-vatno iz straha da bi na sebe mogli time navući gnev

nove vlasti. Radije su se odricali bogatstva koje su Evropljani najčešće sa sobom nosili, nego što bi se izložili riziku da budu otkriveni.

Politički efekti delatnosti tagova bili su nepovoljni za Indiju. U potpunom političkom haosu koji su Britanci zatekli kada su došli na potkontinent, vrlo lako su mogli da primene princip *divide et impera*, te da se okoriste vojnim trupama jedne male države kako bi pokorili drugu. Delatnost tagova doprinela je osećanju opšte nesigurnosti i straha, pa su seljaci u nekim delovima Indije ne retko sa dobrodošlicom dočekivali britanske trupe kao jedine zaštitnike i jemce pravde. Kada je Sliman eliminisao tagove, seljaci su uvideli da po prvi put u svojoj istoriji mogu bez bojazni da putuju putevima na kojima su ne tako davno vršljali opasni kriminalci čije je samo ime već ulivalo strah i trepet u prostodušna srca indijskih zemljoradnika. U društvu organizovanom po sistemu kasti, nije bilo toliko važno koja je kasta na vlasti. Ono što je bilo važnije je to da se, ipak, našao neko ko će da stane na put bezakonju lokalnih vlastodržaca i bandama svakojakih kriminalaca koji su ugrožavali ljudske živote.

Kao tajno društvo, tagovi su vrlo brzo postali poznati širom Indije, jer je njihova taština bila veća od potrebe za diskreциjom. Za vreme saslušanja, Sliman je uočio koliko su ponosni na svoj red; u tom kontekstu vrlo je zbunjajuća činjenica da su tagovi-pokajnici, koji su docnije radili u Istočnoindijskoj kompaniji, svojoj novoj službi prilazili sa skoro istom revnošću kao i ranije svom kultu. Jedan tag pokajnik je na saslušanju izjavio da je nekada potkazivaču sledila smrt, bilo od njegove sabraće, bilo od same Kali. U to vreme potkazivači su bili samo usamljeni slučajevi. Danas se ne plašimo osvete jer nas je mnogo (potkazivača) i jer svi služimo vladi. Sliman se do te mere približio tagovima i zadobio njihovo poverenje, da su oni verovali da on ima toliko uspeha u borbi protiv njihovog bratstva jer ga, očigledno, u tome podržava sama Kali. Tagovi su često izjavljivali da bi, da su poštovali pravila koja im je boginja dala, bili uvek nepobedivi. Jedan od zarobljenika je rekao: »Često smo primali njena upozorenja, ali smo se o njih oglu-

šili, pa i zaslužujemo sudbinu koja nas je snašla.« Tagovi su bili potpuno ubeđeni da će ih ubijanje zabranjenih kategorija ljudi dovesti kad-tad do propasti. Ubistvo koje nije bilo izvedeno u ritualne svrhe, klasifikovali su kao zločin. »Kada je zločin u pitanju, to znači da je cela porodica, zajedno sa ženama i decom, pobijena. Tag koji tako ubija nikada neće moći da ima decu, a ako ih ima, poumiraće mu sva«, izjavio je jedan od njih.

Tako su tagovi dospeli u situaciju da sami sebi žele smrt. Njihov fatalizam i religija omogućavali su im da poćine takva ubistva i samoubistva kakva nijedan civilizovani ćovek ne moće ni da zamisli kao moguća van ratnog stanja. Kada su postali svesni da su se kao tajno društvo degenerisali, izgleda da su gotovo prićeljkivali svoju smrt i ekstinkciju, što nije redak slućaj sa tajnim drućstvima uopšte. Tako je, na primer, i *Ku kluks klan* u svom poslednjem periodu sam bio zaslućan za lošu reputaciju koju je ućivao meću ši-rim narodnim slojevima, ćak i na jugu SAD. Ipak, klan je oduvek bio u vezi sa jućnjaćkim pokretom otpora protiv severnjaćke vlasti i crnaca, dok se za tagove pojam nacionalizma vezuje tek od nedavno.

Dćon Masters, koji je kao temu svog romana *Prevaranti* koristio ćivot tagova, u jednom zanimljivom pismu kaće da je u rejonu Gvaliora, 10 godina nakon što je Indija dobila nezavisnost, joć delovala grupa tagova. »Bilo je mnogo ubistava, kidnapovanja i pljaćke. Kasnije se ustanovilo da je u pitanju bio samo jedan ćovek, tip Robina Huda, kome su seljaci pomagali bilo iz ubećdenja, bilo iz straha da im se za neposlućnost krvavo osveti. Tako je ovaj indijski Robin Hud, makar za kratko, oćiveo jednu od legendi indijske istorije.« Sa proćvatom nacionalizma u Indiji, mnogi razbojници su se pravdali na sudu svojim navodno tagovskim opredeljenjima, u nadi da će tako izbeći da im se sudi kao obićnim kriminalcima. Masters tvrdi da je u eri modernih komunikacija gotovo nemoguće da se pokret tagova povampiri. »Za tagove je Indija proćlosti idealna za delanje. Tada su karavani natovareni blagom i robom putovali sa jednog kraja ove ogromne zemlje na drugi, kroz oblasti u kojima je vladala kolera, kobre i razbojници najrazlićitijih pro-

fila, te se niko nije mnogo uzbuđivao ako karavan ne stigne na vreme, pa čak i ako kasni dva ili više meseci. Tada, pak, bilo bi prekasno da se o njemu išta sazna i tako bi za sve ponovo bile okrivljene kobre . . .»

Tagovi su u Indiji mogli 'da opstanu samo u klimi haosa i neznanja. Britanci su ih uništili više putem uvođenja telegrafa i železnice nego vojnom silom. Moderna industrijska nacija ne može da toleriše bilo kakvu opasnost ili pretnju putnicima ili komunikacijskim linijama. Uspešni moderni tagovi, poput američke mafije i *Koza nostre*, rađe se opredeljuju da kontrolišu delove železnice, nego da ih pljačkaju. Na kraju krajeva, ipak je lakše opljačkati putnika tako što će se ovaj naterati da plati voznu kartu, nego ga udaviti zbog novčanika. Jer, čoveka možeš samo jedanput ubiti, a naterati ga da plaća, može se tokom celog njegovog života.

Misterije

200

U starim civilizacijama Mediterana nikla je bogata raznolikost religijskih kultova od kojih su najpoznatiji *kultovi misterija* poput *eleuzinskih*, *Izidinih* i *Mitirinih*. Kroz ove kultove čovek je na dramatizovan način ispoljavao svoju potrebu za duhovnošću koja bi mu otkrila put u besmrtnost. Ovaj tip religijskog iskustva davao je jednu dublju dimenziju zvaničnim državnim kultovima, kao i pučkoj pobožnosti kućnih svetilišta. On je, takođe, bio odraz kosmopolitizma i intenzivne urbanizacije koji su dovodili u pitanje uskost i skučenost tradicionalne religiozne prakse. Aristotel je imao pravo kada je rekao da je smisao misterije ne da čovek nešto shvati, nauči, već da proživi *iskustvo* promene. Ova promena nije obuhvatala samo osećanje egzaltacije ili ekstaze, već je po sebi značila neku vrstu ponovnog rođenja. Do ove promene je dolazilo pošto bi inicirani prošao kroz neku vrstu sakramentalne drame, u kojoj je na mahove bio i participant i gledalac. Tako je centralna ideja misterijskog kulta bila sakralna drama.

Tajnovitost koja je okruživala neke od ovih kultova bila je odraz njihove religiozne i inicijastičke prirode. Vrlo je moguće da su njihovi članovi imali osećaj da pripadaju nekom ekskluzivnom društvu. Ali, ovi kultovi nisu bili tajna društva koja imaju bilo kakve političke ciljeve. I mada su inicirani, naravno, svoje tajne nosili sa sobom na onaj svet, ipak je nekim čuđom ostalo dovoljno podataka o tim društvima, tako da ih današnji istoričari veoma dobro poznaju.

Pre no što pređemo na istorijsku građu potrebno je da se radi svake sigurnosti malo pozabavimo samim terminom *misterija*. Grčka reč *Mysterion* označavala

je ritual koji se izvodi samo u prisustvu iniciranih. Latinizirani oblik te reči imao je isto značenje, ali Ciceron ga upotrebljava i u proširenom smislu gde znači i *tajna*. U Novom zavetu plural *misterije* odnosi se na čuda koja je činio Isus, mada već tu vidimo početak procesa kada je termin počeo da menja svoje značenje, da bi danas označavao i nešto što je van ljudske moći razumevanja. Ova promena značenja stvara pogrešan utisak da su misterije misteriozne istine do kojih mi još nismo dospeli, pa stoga misterijski kultovi nužno kriju u sebi neke skrivene doktrine i tajna znanja. U stvari, one su pre u vezi sa izvedbama sakralnih drama i izlaganjem svetih predmeta. Njih je ezoteričnim načinilo pravilo po kome su pristup dramama imali samo inicirani.

Izučavanje istorije ovih kultova podrazumeva razumevanje spiritualnih potreba ljudi onog vremena. U Grčkoj 6. veka pre n. e. zvanična religija se manifestovala na mnogo načina. Život gradova-država bio je neodvojivo povezan sa čitavom serijom religijskih svetkovina, a otvaranje stranih ambasada često se vršilo na ove praznike. U gradu i selu lokalni kultovi su bili značajan deo svakodnevnog života. Uz to, panhelenski festivali i proslave poput Olimpijskih igara i panhelenska svetišta poput Proročišta u Delfima, podržavala su duh kulturne solidarnosti među gradovima-državama. Istu funkciju odigrali su i Homerovi spevovi. Međutim, tradicionalni religijski milje nije bio u stanju da zadovolji sve lične spiritualne potrebe koje su se sastojale u nadi ljudi u zajednicu sa bogovima u besmrtnosti. Ove potrebe delimično su bili u stanju da zadovolje kultovi *Dionizija* i *orfičara*, kao i *eleuzinske ceremonije* u svojoj kasnijoj fazi kada su postale nešto više od lokalnog poljoprivrednog slavlja.

Mitologija na koju se oslanjaju eleuzinske misterije usko je povezana sa Demetrom (majkom žita) i nalaže svoj literarni izraz u *Himni Demetri*, koja je, verovatno, nastala u kasnom 7. veku p. n. e. Prema ovom mitu, Had je Demetrinu kćer Persefonu namamio u svoje podzemno kraljevstvo smrti. Stvar je bila tako ozbiljna da je Zevs morao da interveniše. Ali, pravilo je bilo da onaj ko jednom u podzemnom kraljevstvu nešto pojede, nikada više iz njega ne može izići.

Pošto je lukavi Had naveo Persefonu da pojede nar (simbol venčanja i braka), Zevs nije imao pravo da zahteva njeno bezuslovno oslobođenje iz carstva smrti. Umesto toga, nađeno je kompromisno rešenje po kome Persefona sme da izađe iz hada da bi na zemlji provela 8 meseci, a potom se vratila u svoje mračno boravište u kome je provodila preostala četiri meseca.

Ovaj mit je neka vrsta sinteze između poljoprivrednih rituala i čovekovih potreba za onostranim, za životom posle smrti. Poput žitne princeze koja u proleće šalje pšenicu iz zemlje kao glasnik svog skorog povratka iz hada, tako i inicirani može da se ponovo rodi. Ovaj aspekt mita je intenziviran kada su u eleuzinski ritual uvedeni elementi Dionizijevog kulta. Dionizije je bio bog vegetacije i vina. Uskoro se našao u središtu ekstatičkog kulta u kome je cilj iniciranog da stupi u zajednicu sa njim, putem ekstaze. Tako su eleuzinske svečanosti dopunjene osećajem identifikacije sa bogom koji neprestano umire da bi se ponovo rodio.

Glavni deo rituala nazvan *Velika misterija*, odigravao se u jesen. Velike misterije su počinjale procesijom iniciranih koja je polazila iz Atine. Za to vreme vršene su ceremonije inicijacije koje su trajale po nekoliko dana. Kulminacija svečanosti bi usledila prilikom izlaganja sakralnih predmeta u blještavo osvetljenom Telesterionu, centralnoj zgradi u kompleksu svetih građevina gde su se vršile inicijacije. Manje misterije, koje su se iz početka održavale samo u februaru, smatrane su za pripremne svečanosti pred Velike. No, kako se kult razvijao i sticao popularnost, Manje misterije su počele da se održavaju dvaput godišnje kako bi se dala šansa i onima koji iz bilo kakvih razloga nisu mogli da prisustvuju svečanostima u februaru da se kvalifikuju za septembarske, Velike misterije. Težnja Eleuzine da privuče ljude koji su živeli izvan granica Atine bila je uočljiva i pre persijskih ratova, te je do kraja 5. veka p. n. e. ovaj grad postao značajan centar hodočašća iz celog helenskog sveta. Kada je Rim zavladao Grčkom, kultu se pružila prilika da proširi klijentelu. Istorijski je dokazano da su kasnije mnogi rimski carevi pripadali ovom kultu. Ciceron, koji je i sam bio iniciran, pisao je: »Misterije

su najlepší dar koji je Atina podarila ljudskoj vrsti. Pomoću misterija mi smo prešli iz perioda divljaštva u period civilizacije.«

Mada eleuzinski rituali nisu pretpostavljali neka posebna učenja, kao ni metafizičku, etičku ili socijalnu poruku, ona su pojedinca vraćala u svakodnevni život sa osećanjem uzvišenosti i sigurne vere u život posle smrti. Inicijacija nije stvarala neko trajno zajedništvo ljudi van samih svečanosti — nije, na primer, postojala eleuzinska crkva, verovatno stoga što su misterije od samog početka bile zamišljene kao lokalni poljoprivredni kult.

Orfizam, koji je procvetao u 6. veku p. n. e. oslanjao se na mnogo kompleksnija teološka učenja i svete spise nego što je to bio slučaj sa eleuzinskim misterijama. I ovaj pokret je bio u vezi sa kultom Dionizija, koji je na grčko poluostrvo stigao iz Frigije i Trakije. Orfički asketizam, međutim, umnogome se razlikovao od raskalašnih ritualnih orgija ranih dionizijskih bratstava. Pa ipak, orfičari su dionizijskom kultu dali snažnu doktrinalnu interpretaciju.

Glavna legenda kulta govori da je Zagreusu (koji je poistovećen sa Dionizijem) njegov otac Zevs odredio da bude vladar sveta. Zevsovom planu su se suprotstavili Titani, koji su uspeli da uhvate dečaka i da ga ubiju u nameri da ga pojedu i tako spreče ostvarenje Zevsovog plana. Ovo je mitološki odraz rivaliteta između olimpijskih bogova i ranijih grčkih božanstava. Razgnevljeni Zevs ih je zatim spalio udarom groma, a iz njihovog pepela docnije je rođen čovek. Pa ipak, Zagreus još uvek nije bio mrtav. Njegovo srce iz pepela Titana spasila je Atina, koja ga je vratila Zevsu. Kada je Zevs progutao njegovo srce, Zagreus se ponovo rodio kao sin boginje zemlje. Ova legenda, na prvi pogled bez nekog dubljeg značenja, bila je od dvostruke važnosti za orfičare. Prvo — ona je značila da ljudska rasa sadrži elemente i dobra i zla — zlo je poticalo od Titana, a dobro od Zagreusa čiji su delovi bili prisutni u pepelu Titana. Drugi njen aspekt nam pokazuje da je Zagreus nakon smrti ponovo rođen, te na isti način i inicirani, kroz zajednicu sa njim, može da doživi ponovno rođenje i rođenje u novom životu na višem stupnju postojanja.

Prvi aspekt mita bio je od najvećeg značaja za orfičku teologiju. On je ostavio logički prostor da se telo smatra za smetnju spiritualnom životu — od njih potiče čuveni moto *soma sema — telo je grob*. Inicijacijom u orfičke misterije kandidat stupa na put spiritualnog oslobođenja. Učestvujući u ritualima i pridržavajući se strogih asketskih pravila koja su striktno zabranjivala da se meso koristi u ishrani, inicirani je postizao oslobođenje svoje besmrtno duše iz lanaca materijalne egzistencije. Orfičari su, takode, verovali u reinkarnaciju. Na taj način pojam inicijacije znatno je proširen. Za razliku od eleuzinske inicijacije, orfička je bila nešto znatno više od puke ritualne drame — ona je predstavljala način života i shvatanje sveta, po kojem je orfizam postao snažna i uticajna sekta unutar zvanične grčke religije. Još preciznije rečeno, orfizam je bio pokret čije granice nisu bile doktrinarno ili na neki drugi način određene, jer su njegova učenja bila sasvim kompatibilna sa bilo kojim drugim religioznim ubeđenjima.

Nikada nije postojalo neko centralno telo zaduženo za širenje orfičkih učenja. Pa ipak, ona su se kao plamen širila antičkim svetom. Mitska ličnost Orfeja, kao i sveti spisi koji su sadržavali doktrinarna učenja ovog religioznog pokreta, igrali su značajnu ulogu u njegovom širenju. Orfej je, de facto, postao substitut za kultne junake koje su poštovala različita grčka plemena unutar gradova-država. Orfizam je, poput eleuzinskih misterija, primao u svoje redove pojedince veoma različitih religioznih ubeđenja i kao takav nije trpeo ni ograničenja geografskog tipa. Ličnost Orfeja bila je mitološka žiža pokreta koja je bila zajednička svima i oko koje su se okupljali ljudi najrazličitijih religioznih konfesija.

S obzirom da su orfičari imali razvijenu teologiju i jasno definisani cilj (uzdizanje duše do njenog božanskog stanja i postizanje večnog života, prekidajući večni lanac ponovnih inkarnacija), mitologija ovog kulta bila je predstavljena u obliku alegorija. Učenje da mitovi sežu u onostranost prvi je razvio Platon u *Fedonu* u kome izlaže mit pod dubokim uticajem orfičkih učenja o putovanju duše u onaj svet. No, te alegorije ne treba shvatiti kao izraz nekog tajnog

znanja« koje je bilo dostupno samo iniciranima. Ovo je pre bio slučaj sa pitagorejskim učenjima.

Tajno bratstvo pitagorejaca pojavilo se u 6. veku p. n. e. Od svih do sada pomenutih kultova, ovo bratstvo je najviše ličilo na savremena društva jer je proučavalo tajne doktrine striktno ograničene na svoje članove. Reči koje se pripisuju Platonu, a koje je on, navodno, napisao na ulazu u Akademiju, samo su intelektualizacija učenja ovog bratstva: »Neka niko ko ne poznaje geometriju ovamo ne ulazi.« Za Pitagoru je intelektualni život imao posvećeni smisao u čovekovom životu.

Bio je učitelj na prelazu između dva vremena i sveta, kojeg su životne prilike prisilile da napusti rodni Samos i tako izbegne Polikratovu tiraniju i prede u »novi svet« južne Italije, gde je i osnovao svoje bratstvo. Pitagora je u sebi objedinio ličnost nadahnutog proroka i spekulativnog filozofa starogrčke tradicije. Pošto je inkorporirao matematiku u metafiziku, načinio je vrlo značajnom doktrinom koju su svi članovi religioznog bratstva morali revnosno da proučavaju. Pitagora je u svojim učenjima primenio i asketska pravila nasleđena od orfičara, čiji je smisao bio da učenike otvori ka dubljoj duhovnoj stvarnosti. Ova saznanja su našla izraz u njegovom metafizičkom sistemu. Činjenica da je asketizam bio vrsta pripreme da učenici bolje shvate i usvoje ova saznanja, navodi na pomisao da intelektualno istraživanje nije bilo samo nauka, već i sredstvo za spasenje duše iz okova grube materijalne stvarnosti. Shodno tome, tajne pitagorejskog saveza bitno su se razlikovale od tajni eleuzinskih misterija. Kada su doktrine počele da igraju glavnu ulogu u inicijaciji, od iniciranog se očekivalo da ih drži u tajnosti od »profanih«.

Do sada smo videli da su misterijski kultovi u antičkoj Grčkoj nikli kako bi zadovoljili duhovne potrebe ljudi koje zvanična religija nije uspevala da zadovolji. Slično je i sa starorimskom religijom. Mada je duh rimske religije bio ozbiljniji i obojen tamnijim bojama u poređenju sa grčkim panteonom, takode je bio prisiljen da se suočava sa raznim oblicima lične, individualne religioznosti, koja je, kao što smo videli, bila uslov i uzrok nastajanja raznih kultnih i tajnih

organizacija. I rimska, kao i grčka religija, u početku je bila u tesnoj vezi sa poljoprivrednim kultovima lokalnog karaktera, da bi se docnije pretvorila u državne »transakcije« sa božanstvima svoga panteona. Kako se rimsko carstvo širilo preko Italije ka Kartagi i Grčkoj, tako su ove »transakcije« ili nagodbe sa božanstvima dobijale na značaju. Bilo je neophodno umilostiviti bogove kako bi ratnički pohodi urodili plodom. Tako su rituali dobili neku vrstu društvenog značaja. Ali, u to vreme već rastućeg kosmopolitizma, čovek je osećao potrebu za dinamičnijim religioznim životom ekstatičkog tipa. Širenje Rimskog carstva dovelo je i do manje kompaktnosti življa, pa su za nove građane Rima njegovi stari kultovi dobijali sve manji značaj.

Već se u 2. veku p. n. e. Italijom proširio talas ekstatičnih dionizijskih kultova, koji su Rimljani ugušili 186. p. n. e. zbog nemira koje su izazvali. Usled sve veće raznolikosti populacije, Rim je ubrzo postao žrtva još jednog »uvezenog« kulta. Bio je to kult Cibebe ili *Velike majke*, koji je došao iz Frigije. Cibela je bila izraz dubokog religioznog štovanja Boginje-majke, veoma raširenog u zemljama Srednjeg istoka. Pod različitim imenima kao što su *Ištar*, *Astarte*, *Izida* i *Rea*, ovaj kult je bio u vezi sa plodnošću, smrću, ponovnim rođenjem i spasenjem duša vernika.

Kult Cibebe se dovedio u vezu sa planinom Ida u Maloj Aziji. Na rimskom tlu se našao u doba kada je Hanibal pretio da će uništiti Rim. Dobrodošlicu su mu pripremile sveštenice Sibilinog proročišta koje su predskazale da će neprijatelj Rima biti poražen uz pomoć Majke sa Ide. Neke legende koje su okružavale Cibelu, bile su u vezi sa bogom Atisom koji je samog sebe kastrirao, zatim umro i ponovo se rodio. Takvo spiritualno iskustvo očekivalo je iniciranog koji bi se putem ekstaze poistovetio sa bogom. Divlji i krvavi rituali ove nove religije nisu se baš mnogo slagali sa rimskim shvatanjem pobožnosti. Ali, uprkos zvaničnim negodovanjima, ovaj kult je zadobio priličan broj sledbenika i doživeo veoma dugu karijeru na Apeninskom poluostrvu. Još u četvrtom veku n. e., u doba oživljavanja paganskih kultova koje je preuzeo imperator Julijan Apostata, primećujemo tragove njego-

vog postojanja. Ritual se sastojao u pripremanju sve-te večere i žrtvovanju bika (tzv. *taurobolium*, koji je takođe bio karakteristika mitraizma).

Sličan kultu Cibeles, bio je kult *Ma* — kapadokijske boginje poistovećene sa rimskom boginjom rata — *Belonom*. Kult *Ma* je 85. p. n. e. uveo Sula, i izgleda da je iz rituala *Ma* kult Cibeles preuzeo *taurobolium*. Ali, od svih religija i kultova koji su »uvezeni« u Rim sa istoka, svakako su najznačajnije misterije Izide i Mitraizam.

Obožavanje Izide i Ozirisa ili njihovog sinkretičkog oblika *Serapisa*, bilo je rezultat međusobnih uticaja egipatske i helenističke religije. Mada su mitologija i obred Izidinog kulta datirali još iz najstarijih vremena egipatske istorije, njegove pristalice su tvrdile da on ima mnogo šire, nadnacionalne pretenzije.

U starom Egiptu postojale su »misterije« u smislu religioznih rituala u dramskom obliku prožetih mitologijom o Ozirisu, bogu koji umire i ponovo se rada, i koji je bio nadležan za sudbinu ljudi u njihovim budućim životima. Prema ovom mitu, Ozirisa je ubio njegov brat Set, bog vremena, koji je sanduk sa Ozirisovim telom spustio u vode Nila. Set je, iz straha da Oziris ne oživi, docnije pronašao kovčeg sa njegovim telom, izvadio ga i isekao na sitne komade, koje je rasuo nad vodama Nila. Uplakana Izida je našla delove njegovog tela i odnela ih njihovom sinu Horusu, koji ga je oživeo. To što je Ozirisov kovčeg bio zaronjen u Nil, u vezi je sa verovanjem da ta reka u ovim krajevima donosi život, plaveći plodna polja oko sebe. Ozirisa su smatrali za sudiju mrtvih, a u egipatskoj mitologiji docnijih vremena on je sjedinjen sa bogom sunca. Identifikovanje Ozirisa sa Nilom načinilo je od njega, pored ostalog, i poljoprivredno božanstvo vezano sa rađanjem i plodnošću, pa je njegov kult bio jedan od najpopularnijih kultova starog Egipta.

Društveni život Egipta koncentrisao se oko faraona, koji nije bio samo vladar, već i predstavnik boga na zemlji. Samo kroz njega i njegovom voljom, poljoprivreda i društvo u celini su mogli da napreduju, pošto je on posredovao između kosmičkog reda i zem-

lje, koju je na taj način oplemenjivao. Ozirisovo uskrsnuće, koje je našlo simbolički izraz u ritualima tog vremena, bilo je jamstvo kohezije društva i plodnosti zemlje. Faraoni su smatrali za potomka i utelovljenje Horusa, pa je on postao zaslužan za uskrsnuće mrtvog boga. Stoga ne treba da nas čudi brližnost kojom su se podanici posvećivali očuvanju »besmrtnosti« svojih vladara, praveći im monumentalne grobnice i razvijajući umetnost mumificiranja u njihovu čast. No, uskoro je ova umetnost proširena van granica carskih porodica. Postepena demokratizacija pogrebnih ceremonija dala je Ozirisu kao bogu podzemnog sveta, još već značaj nego što je pre toga imao. Ovo se vidi u Egipatskoj knjizi mrtvih, koja predstavlja neku vrstu vodiča za umrle kroz buduće svetove života posle smrti na putu ka sudnjem danu.

Dela modernih naučnika doprinela su boljem razumevanju egipatskih mitova i rituala. Pa ipak, mnogi detalji u vezi sa religijom i kultovima mrtvih ostali su i dan danas nejasni i nedovoljno proučeni. Tajna savremena društva, kao rozenkrojceri, na primer, egipatskim misterijama i piramidama, naročito Velikoj piramidi, pripisuju okultni značaj. Jedna takva grupa zastupa tezu do koje je došla numerološkom spekulacijom, da su graditelji piramida posedovali okulta znanja i proročke moći. Ova i slične teorije počivaju na uverenju da su stari Egipćani posedovali tajna znanja koja je uništila hrišćanska crkva. Nema sumnje da starost ovih monumentalnih građevina u egipatskoj pustinji daje ovakvim idejama mogućnost da se ispolje i inspirišu mnoge visoko duhovne ljude, naročito ako se iz bilo kojih razloga protive hrišćanskoj ortodoksiji. Međutim, za sada nemaju nikakve dokaze u prilog svojih tvrdnji.

Kult Serapisa koji je, kao što smo videli, nikao iz mitologije starog Egipta, promovisao je za zvanični kult carstva Ptolomej I, koji je vladao od 323—283. p. n. e. i koji je osnovao dinastiju koja će vladati Egiptom nakon smrti Aleksandra Velikog. Kult je osnovan u Memfisu i Aleksandriji. Statua Serapisa bila je kombinacija likova Ozirisa i svetog bika Apisa. Nema sumnje da se Ptolomej nadao kako će novi kult pomoći u održavanju jedinstva dvaju različitih na-

vog postojanja. Ritual se sastojao u pripremanju sve-te večere i žrtvovanju bika (tzv. *taurobolium*, koji je takođe bio karakteristika mitraizma).

Sličan kultu Cibeles, bio je kult Ma — kapadokijske boginje poistovećene sa rimskom boginjom rata — *Belonom*. Kult Ma je 85. p. n. e. uveo Sula, i izgleda da je iz rituala Ma kult Cibeles preuzeo *taurobolium*. Ali, od svih religija i kultova koji su »uvezeni« u Rim sa istoka, svakako su najznačajnije misterije Izide i Mitraizam.

Obožavanje Izide i Ozirisa ili njihovog sinkretičkog oblika *Serapisa*, bilo je rezultat međusobnih uticaja egipatske i helenističke religije. Mada su mitologija i obred Izidinog kulta datirali još iz najstarijih vremena egipatske istorije, njegove pristalice su tvrdile da on ima mnogo šire, nadnacionalne pretenzije.

U starom Egiptu postojale su »misterije« u smislu religioznih rituala u dramskom obliku prožetih mitologijom o Ozirisu, bogu koji umire i ponovo se rađa, i koji je bio nadležan za sudbinu ljudi u njihovim budućim životima. Prema ovom mitu, Ozirisa je ubio njegov brat Set, bog vremena, koji je sanduk sa Ozirisovim telom spustio u vode Nila. Set je, iz straha da Oziris ne oživi, docnije pronašao kovčeg sa njegovim telom, izvadio ga i isekao na sitne komade, koje je rasuo nad vodama Nila. Uplakana Izida je našla delove njegovog tela i odnela ih njihovom sinu Horusu, koji ga je oživeo. To što je Ozirisov kovčeg bio zaronjen u Nil, u vezi je sa verovanjem da ta reka u ovim krajevima donosi život, plaveći plodna polja oko sebe. Ozirisa su smatrali za sudiju mrtvih, a u egipatskoj mitologiji docnijih vremena on je sjedinjen sa bogom sunca. Identifikovanje Ozirisa sa Nilom načinilo je od njega, pored ostalog, i poljoprivredno božanstvo vezano sa rađanjem i plodnošću, pa je njegov kult bio jedan od najpopularnijih kultova starog Egipta.

Društveni život Egipta koncentrisao se oko faraona, koji nije bio samo vladar, već i predstavnik boga na zemlji. Samo kroz njega i njegovom voljom, poljoprivreda i društvo u celini su mogli da napreduju, pošto je on posredovao između kosmičkog reda i zem-

lje, koju je na taj način oplemenjivao. Ozirisovo uskrsnuće, koje je našlo simbolički izraz u ritualima tog vremena, bilo je jamstvo kohezije društva i plodnosti zemlje. Faraoni su smatrali za potomka i utelovljenje Horsa, pa je on postao zaslužan za uskrsnuće mrtvog boga. Stoga ne treba da nas čudi brižnost kojom su se podanici posvećivali očuvanju »besmrtnosti« svojih vladara, praveći im monumentalne grobnice i razvijajući umetnost mumificiranja u njihovu čast. No, uskoro je ova umetnost proširena van granica carskih porodica. Postepena demokratizacija pogrebnih ceremonija dala je Ozirisu kao bogu podzemnog sveta, još veći značaj nego što je pre toga imao. Ovo se vidi u Egipatskoj knjizi mrtvih, koja predstavlja neku vrstu vodiča za umrle kroz buduće svetove života posle smrti na putu ka sudnjem danu.

Dela modernih naučnika doprinela su boljem razumevanju egipatskih mitova i rituala. Pa ipak, mnogi detalji u vezi sa religijom i kultovima mrtvih ostali su i dan danas nejasni i nedovoljno proučeni. Tajna savremena društva, kao rozenkrejceri, na primer, egipatskim misterijama i piramidama, naročito Velikoj piramidi, pripisuju okultni značaj. Jedna takva grupa zastupa tezu do koje je došla numerološkom spekulacijom, da su graditelji piramida posedovali okulta znanja i proročke moći. Ova i slične teorije počivaju na uverenju da su stari Egipćani posedovali tajna znanja koja je uništila hrišćanska crkva. Nema sumnje da starost ovih monumentalnih građevina u egipatskoj pustinji daje ovakvih idejama mogućnost da se ispolje i inspirišu mnoge visoko duhovne ljude, naročito ako se iz bilo kojih razloga protive hrišćanskoj ortodoksiji. Međutim, za sada nemaju nikakve dokaze u prilog svojih tvrdnji.

Kult Serapisa koji je, kao što smo videli, nikao iz mitologije starog Egipta, promovisao je za zvanični kult carstva Ptolomej I, koji je vladao od 323—283. p. n. e. i koji je osnovao dinastiju koja će vladati Egiptom nakon smrti Aleksandra Velikog. Kult je osnovan u Memfisu i Aleksandriji. Statua Serapisa bila je kombinacija likova Ozirisa i svetog bika Apisa. Nema sumnje da se Ptolomej nadao kako će novi kult pomoći u održavanju jedinstva dvaju različitih na-

cionalnih elemenata carstva — egipatskog i grčkog. U svakom slučaju, ovaj kult je zaslužan što se kult Izide proširio Rimom i Grčkom.

Prisustvo egipatskih kultova na teritoriji Rimskog carstva nije izazivalo naklonost imperatora. U drugoj polovini 2. veka p. n. e., kao i za vlade imperatora Tiberija, bilo je pokušaja da se kult uguši. Tako su svi sveštenici Izidinog hrama razapeti na krst 19. godine n. e. zbog navodnog učešća u nekom seksualnom skandalu. Suprotno očekivanjima, tom prilikom kult nije ugušen. Naprotiv, za vreme Kaliguline vladavine, doživio je novi zamah popularnosti i među samim Rimljanima, pošto je lično car naredio da se na Marsovom polju podigne Izidino svetište. Tako je egipatska boginja prodrla na svetu teritoriju rezervisanu samo za rimska božanstva. Religiozni žar vernika, kao i tajnost rituala Izidinog kulta, izazivali su neprijateljski stav rimskih vlasti. Izidini sledbenici često su optuživani za nezakonite međusobne seksualne veze. Međutim, jasno je koliki je spiritualni značaj i uticaj imao Izidin kult u religijskom miljeu svoga vremena. Bogato razrađeni ritual inicijacije poznat nam je zahvaljujući spisu Lucija Apuleja *Metamorfoza zlatnog magarca*, iz 2. veka naše ere.

U ovoj autobiografskoj alegoričnoj priči, prikazano je kako se Apulej spasava od svog nižeg životinjskog ja, koje je uz pomoć magije pretvoreno u magarca. Zatim dolazi na prag Proserpine, što označava njegovu smrt i u takvom stanju vidi »sunce ponoći« i sreće Izidu. Ovde se ponavlja tradicionalna tema misterijskih kultova, smrt i deifikacija, *oboženje* pojedinca. U Apulejevom spisu prisutno je i sinkretično obožavanje Izide koja se povremeno poistovećuje sa Demetrom, pa sa Venerom, Minervom, Belonom, itd., mada njeno pravo ime i dalje ostaje Izida. Ovde je očigledan nadnacionalni karakter Izidinog kulta koji u sebi obuhvata sve boginje-majke Mediteranskog sveta. Takođe bi se moglo reći da ovaj kult sadrži esenciju svih misterijskih kultova koji u njemu nalaze međusobno pomirenje i potpunost. Taj sinkretizam je od Izide stvorio univerzalno božanstvo, mada njenu pravu milost mogu da iskuse samo inicirani koji joj se zakunu na vernost.

Iz Apulejevog zapisa, kao i iz drugih izvora informacija, vidi se da je Izidin kult posedovao vrlo snažan stepen obraćenja. Da bi mu pristupio, oglašeni se morao uzdržavati od seksualnih aktivnosti, vina, hleba i mesa. Kao simbol odricanja od svetovnog života, sveštenici su brijali glave, a da bi živio takvim načinom života, oglašeni je smatrao i verovao da mu boginja u tome pomaže, pošto se sprema da joj postane miljenik. Kao i kod eleuzinskih misterija, i ovde je potrebno da se u čoveku izazovu duhovne promene, a ne samo da se prime neka nova verovanja. Tajne Izidinog kulta nisu se smele izdati »profanima«, jer su se sastojale od iskustva inicijacije, koje, kao što smo naglasili, spada u oblast nesaopštivog. Kult nije imao učenja osim vere u ponovno rođenje i spasenje.

Svi kultovi Rimskog carstva, sa izuzetkom eleuzinskih misterija, potekli su sa istoka. Drugi glavni misterijski kult Rima bio je *mitraizam*, koji je potekao iz Persije. *Mitra* (ili *Mithras*) u početku je bio iranski bog sunca. Ali, nakon Zoroasterovih reformi, pošto je politeizam počeo da gubi sjaj, kult Mitre doživio je istu sudbinu. Tokom evolucije zoroastrizma, stari mitovi su prilagođavani novonastalim uslovima, pa je Mitra postao oko *Ahura Mazde*. Kada se mitraizam pojavio kao poseban kult, Mitra je shvatan kao uzrok i predstavnik dobra koji iz borbe sa zlim silama izlazi kao pobednik. Nasuprot ranom zoroastrizmu, mitraizam je veliki načaj pridavao ritualnim radnjama.

Po predanju, Mitra je žrtvovao svetog bika u čast njegove pobede nad silama zla. Ovo žrtvovanje bika prototip je svih kasnijih žrtvenih kultova, uključujući i one koji su bogovima prinosili biljne žrtve. *Taurobolium* je slika Mitrine nebeske žrtve na zemlji, ceremonija koja se nalazi i u ritualima *Ma-Belone*, *Cibebe* i drugih misterijskih kultova. Još jednom smo svedoci činjenice da su misterije vodile poreklo od poljoprivrednih kultova posvećenih plodnosti. Iz rana svetog žrtvenog bika, smatralo se da će nići plodna polja, vinova loza i život uopšte. Sve ovo je nalazilo izraz u ceremonijama inicijacije. Inicirani bi bio posvećen krvlju svetog bika, a pričlašćivao se hlebom i vinom. Božanska svečanost odgovarala je Mitrinoj svečanosti nakon žrtvovanja bika i pobede dobra nad zlom.

Ritualni mitraizma su veoma kompleksni i ne poznajemo ih u detalje. Uglavnom, postojalo je sedam stepena inicijacije kroz koje su inicirani dolazili do krajnjeg stupnja — *Stupnja nebeskog života*. Detalji u vezi sa stupnjevima inicijacije nisu sasvim poznati, ali se zna da su u sebi sadržavali testove hrabrosti i izdržljivosti. Svaki stupanj bio je u vezi sa jednom od sedam sfera kroz koje je, prema verovanju, Mitra uznesen na nebo. Ovo shvatanje najverovatnije je preuzeto iz astrologije, po kojoj duša na svom putu do neba mora da prođe kroz sfere uticaja sedam planeta — zvezde su predstavljale besmrtnne duše. Inicirani se kroz trans nije poistovećivao sa božanstvom, jer se smatralo da je žrtvovani bik svojom smrću oslobodio sile koje kulminiraju u besmrtnosti poštovalaca kulta. Po ovome se kult Mitre bitno razlikuje od ostalih misterija sa kojima smo se do sada upoznali. Takav je slučaj i sa Ozirisom i drugim bogovima koji umiru da bi se ponovo rodili, i gde je ceo ritual usmeren ka poistovećivanju ljudi sa njima.

Mitraističke inicijacije bile su prilagođene miljeu grupe unutar koje je imao najviše obraćenika u rimskim legijama. Svaki stupanj nazivao se *sacramentum*, što je istovremeno bilo ime svečane zakletve koju su legionari davali prilikom stupanja na posao. Etika mitraizma savršeno je odgovarala vrlinama koje je trebalo da poseduju vojnici. Solidarnost koju su rimski vojnici osećali sa Mitrom u njegovoj transcendentalnoj borbi pomagala im je na ratištima stimulišući u njima hrabrost u borbama protiv neprijatelja carstva. Uticaj zoroastrinskog osećaja za čast i poštenje osećao se i u ovom misterijskom kultu, podstičući da dođu do izražaja ove stare rimske vrline u armiji sastavljenoj od ljudi raznih rasa i kulture. Mitraizam je bio religija muškaraca, a ukoliko bi poneka žena i učestvovala u njegovim ceremonijama i ritualnim radnjama, uloga bi im bila od minornog značaja.

Najnoviji arheološki nalazi potvrđuju da se kult proširio od Sirije do granica Škotske, jer su nedavno na oba mesta pronađena njegova svetišta. Njegovo širenje po celom carstvu pomagali su i sami carevi, a nekolicina ih je inicirana u najviši stepen, *invictus* ili *stepen Nepobedivog*. Mitra, kao *sol invictus* (*nepobe-*

divo sunce) identifikovan je do izvesne mere sa *carem*. Carevi su pristupali kultu tek nakon što bi gotovo sve njihove legije bile njime prožete, pa su njihovi razlozi bili pre političke nego spiritualne prirode. Na taj način su obezbeđivali poslušnost brojnih legionara koji su pripadali mitraističkim bratstvima.

Iz ovog pregleda se vidi da su glavni misterijski kultovi imali i neke zajedničke karakteristike. Prvo, poticali su iz starih kultova plodnosti i vegetacije u kojima umirući bogovi ili boginje rađaju život iz smrti. Ali, u misterijama ovi rituali nisu više posmatrani u svetlu njihove prvobitne »poljoprivredne« funkcije, što je sasvim razumljivo ako uzmemo u obzir da su ovi kultovi, proširivši se izvan mesta na kojima su nastali, morali da se prilagođavaju spiritualnim potrebama populacije koja nije primarno zavisila od poljoprivrede, kao, na primer, urbani Rim. Ipak, svi su zadržali ovaj aspekt slavljenja plodnosti prilagođen novim uslovima. Kastracija Atisa, drvo bora koje se u procesijama nosilo da bi ga simbolički predstavilo masarna vernika, kao i krvne žrtve koje su prinosili, svi ovi elementi potiču iz magije posvećene plodnosti. Ovi mitovi i rituali, prožeti dubokim alegorijama, stekli su privlačnost i obrazovnih kosmopolita poput Apuleja. Kao rezultat ovog procesa prilagođavanja, tajnost je dobila novu dimenziju — samo inicirani mogli su da shvate potpuno, spiritualno, unutrašnje značenje kulta. Ova činjenica reflektuje fundamentalnu karakteristiku misterija, a to je da je iskustvo inicijacije, a ne ezoterijska znanja, ono što je bitno i što odvajava profane od upućenih.

Druga važna karakteristika misterija je da članstvo u njihovim redovima nije bilo ograničeno na neku posebnu lokalnu ili nacionalnu grupu. U ovom smislu sve su bile univerzalnog karaktera osim mitraizma, koji je, kao što smo videli, bio tipično muški kult. Težnja ka univerzalnosti očituje se u sinkretizmu, posebno u slučaju Izidinih misterija. Ove »zajednice« ni u kom smislu nisu bile ekskluzivne, tako da je, recimo, Apulej mogao da učestvuje i u ceremonijama drugih kultova, mada im nije pripadao po inicijaciji.

Misterije su naglo počele da nestaju sa lica zemlje usled brzog napredovanja hrišćanstva. Ono je, prema

shvatanju Grka i Rimljana, posedovalo bitne crte misterija i otud, navodno, i njegova velika i prodorna popularnost. Euharistija je bila analogna svetom pričešću iz nekih misterijskih kultova, a krštenje analogno novom rođenju. Isto tako, Hrist je bio bog koji umire da bi se ponovo rodio, mada nije bio u vezi sa plodnošću poput Ozirisa ili Dionizija. Etički sadržaj hrišćanstva privukao je one koji su, poput Apuleja, u religiji videli mnogo više od pukog rituala. Istovremeno, hrišćanstvo je u grčko-rimski svet inkorporiralo platonističke ideje, i na taj način vezalo filozofiju za veru, što nijedan misterijski kult pre njega nije učinio. Ono je sobom donelo razumljivu i uverljivu sliku sveta, kao i bogato razrađeni ritual, a njegov ljubomorni bog nije mu dozvolio da se upetlja u komplikovanu savremenu mitologiju koja se nije dopadala sofisticiranoj eliti.

Ovde bi bilo korisno ukazati na sličnost između ranog hrišćanstva i misterijskih kultova. Utisak o sličnosti daje tajnost i svečana atmosfera tišine koja obavlja euharistiju. Ovo datira iz drugog veka, mada neki tvrde da se s tom praksom počelo mnogo ranije, krajem prvog veka, pre no što je nastalo evanđelje po Jovanu, po kome je Hrist osnovao instituciju euharistije, dok ostala tri evanđelja to eksplicitno tvrde, kao i Prva poslanica Korinćanima sv. Pavla. Ovo može značiti da autor Jovanovog evanđelja nije želeo da se detalji o sv. euharistiji nađu u dokumentu namenjenom za široku upotrebu. No, bilo kako bilo, praksu tajnosti potvrđuju Tertulijan (160—230.), sv. Jovan Zlatousti (345—407.), i sv. Avgustin (354—430.). Tertulijan piše da ono što je sveto ne treba bacati psima pod noge, i da se religiozne inicijacije obavljaju u tajnosti, bez prisustva neiniciranih, što je svesno poređenje sa misterijskim kultovima.

Tajnost koja je okruživala euharistiju isključivala je prisustvo *katehumena*, tj. *oglašeni*, a pogotovo autsajdera. Oglašeni su, tako, smeli da prisustvuju liturgiji do trenutka u kome sveštenik najavi da počinje euharistija. U tom trenutku svi oglašeni su napuštali crkvenu zgradu. Na taj način je potpuno značenje i centralni izraz hrišćanske vere bio skriven od pogleda nekrštenih.

Tajnosti rane crkve u izvesnoj meri su doprineli i surovi progoni kojima je bila izložena. Nema sumnje da u njenim redovima nije bilo mesta za izdajnike i carske uhode, od kojih se upravo tajnošću štitila. Sa druge strane, tajnost je doprinela da se šire glasine kako je hrišćanska euharistija kanibalistički ritual za koji se koriste ukradena deca iz rimskih porodica. Takve optužbe su, sa svoje strane, činile progone hrišćana još vatrenijim. Nije čudo što su glasine kružile Rimom, s obzirom da su carske uhode izjavljivale da su čule sveštenike kako govore: »Uzmite i jedite, ovo je telo moje... uzmite i pijte, ovo je krv moja.« Doslavno tumačenje ovih reči kome su neupućeni bili skloni, rodilo je neprijateljski stav mnogih Rimljana prema ovoj novoj sekti.

Koliko god da su bili ćutljivi po pitanju euharistije, hrišćani su toliko, ako ne još i više bili glasni što se tiče širenja svoje doktrine. Razgovori koje je sv. Pavle vodio sa obrazovanim Atinjanima na Areopagu su ne samo prototip propovedi pomoću koje će se hrišćanstvo uvući i u sinagoge i u grčko-rimski svet, već i pokušaji da se za novo učenje pronade osnova u staroj grčkoj filozofiji. Istina je da su neki ranohrišćanski mislioci bili protiv ovakvog pristupa, smatrajući da grčka filozofija može doneti više štete nego koristi. Među njima je vodeću reč imao Tertulijan, koji se pita: »Šta Atina može, da da Jerusalmu?« Pa ipak, glavna struja mislilaca vodila je preko sv. Avgustina prema paganskim učenjima. Tako je hrišćanstvo ogrnulo ruho antičke misli, koje mu je pomoglo da se svetu predstavi kao jasan, koherentan sistem. Kao što smo videli, misterije su bile više tajne po svojim ritualima, nego po učenjima. Tom stazom je pošlo i mlado hrišćanstvo.

Od samog početka, crkva je kontrolisala svoju pastvu kako bi se dobilo eklektičko i uniformno učenje hrišćanske crkve u celom Rimskom carstvu. Ovo je bio deo kampanje protiv idolatrije, koju je crkva nasledila od judaizma iz koga je nikla. Misterijama je, sa druge strane, nedostajala društvena koherencija, pošto je bilo moguće da je pojedinac iniciran u različite sisteme. Kao rezultat ove situacije, misterije su težile da zadobiju podršku bogatih. Oni koji su mogli da

plate odgovarajuću svotu potrebnu za pristup, postajali bi članovi kultova. Cene su, ne retko, bile prilično visoke. Nasuprot tome, hrišćanstvo je u svoje redove primalo svakoga, bez obzira na položaj u društvu, pa su se u crkvama našli zajedno i patriciji i plebs, slobodni ljudi i robovi. Mada su od samog početka hrišćanske zajednice uživale podršku mnogih bogatih ljudi i patricija, njihov najveći uspeh se sastojao u tome što su uspele da privuku široke narodne mase, pogotovu one iz nižih društvenih slojeva, čija je populacija u ono vreme procentualno bila najbrojnija. Hrišćanstvo je, dakle, pokazalo dve prednosti nad ostalim religijama toga vremena — prvo, doslovno je bilo veoma jeftino i, drugo, nije bilo socijalno ekskluzivno, bez barijera za one koji bi želeli da mu pristupe. Mitraizam je zadovoljavao samo prvu odredbu, a bio je, kao što je ranije rečeno, ekskluzivni kult negovan prvenstveno među rimskim vojnicima. Osim toga, nije bio prilagođen metafizičkim verovanjima intelektualne i religiozne elite.

Iako hrišćanstvo nije bilo ekskluzivno sa socijalnog stanovišta, bilo je vrlo ekskluzivno sa religioznog. Judaističko nasleđe načinilo ga je neprijateljem svake idolatrije, uključujući i obožavanje rimskih careva, što im je donelo prilično nepoželjnu reputaciju bezbožnika (*atheoi*). Zbog toga su ih smatrali za subverzivne elemente koji narušavaju red i mir, što je često služilo kao motiv za progonstva. Zbog svoje prozelitske sklonosti, često su ih smatrali veoma opasnim i netolerantnim ljudima, čak i revolucionarima. Ove odlike davale su hrišćanstvu neke karakteristike tajnog društva koje preti da sruši ustaljeni poredak.

Mada se hrišćanstvo razlikovalo od misterija, uspevalo je da oživi one elemente koji su davali život misterijskim kultovima, kao što su: propovedanje besmrtnosti duše, uskrsnuće boga, regeneracija putem krštenja i misterija, ili tajne euharistije. Zato je ono veoma lako prijanjalo uz srca ljudi antičkog sveta. Njegova doktrina o jednom bogu zadovoljavala je monoteističke sklonosti obrazovane elite, dok su njegovi sakramenti svojim jakim emocionalnim nabojima plesnili srca plebsa.

Tajni i ekskluzivni aspekti hrišćanstva pokazali su se kao akcidencije u njegovom razvoju, nestale za vreme i nakon vladavine cara Konstantina. Do ovog vremena, postalo je homogena religija, što delimično objašnjava uspešnost njegovog širenja. Razlike između misterijskih kultova i hrišćanstva pomažu nam da razumemo prirodu onih prvih i da ih ne posmatramo u svetlosti ideja o religiji kakvu danas poznajemo.

Asasini i vitezovi templari

Još u srednjem veku legenda je obavila velom tame istoriju *asasina* — tajnog društva koje je nastalo kao religiozni red u 11. veku. U Evropu je jednu od najranijih priča o njima doneo Marko Polo sa svog puta za Kinu, kroz Persiju 1273. godine. »U dobro utvrđenoj dolini među dvema planinama«, kaže Polo, »šeik ili 'Starac' asasina zasadio je divan vrt sa biljem iz celog sveta, navodnjavan potocima vina, mleka i meda. Kao i u raju proroka Muhameda, po čijem je uzoru stvoren, i ovde su sagrađene pozlaćene palate sa hurijama — igračicama, sviračima i pevačima. Pristup je bio dozvoljen samo onima koji bi trebalo da postanu asasini. Mladići odlično obučeni za borbu, drogirani su na dvoru Starca, a zatim uvođeni u rajski vrt i u zadovoljstva koja je pružao. U njemu bi živeli nekoliko dana uvereni da ih je vođa doveo u raj. Po povratku na dvor, bili su spremni da žrtvuju čak i sopstveni život kako bi se ponovo vratili u raj. »Onda bi odlazili« završava Polo, »i činili sve što im je naređeno.« Otuda je sasvim jasno zašto niko čiju bi smrt zatražio šeik sa planine, nije preživeo u susretu sa asasinima.

Ova romantična priča istinita je bar u jednom smislu. Naime, nema sumnje da su se asasini drogirali, jer je i njihovo ime izvedeno od arapske reči *hashshishin*, što znači uživatelj hašiša. Priča o rajskom vrtu verovatno potiče od halucinacija nakon uzimanja droge. Orijentalna legenda je ovaj raj smestila u plodne doline blizu glavnog asasiniskog uporišta na Alamutu, južno od Kaspijskog mora, pa se priče o asasinima dovode u vezu sa kraljem Šedadom, koji je pokušao da napravi rajski vrt lepši i od Alahovog.

Asasini su se zarili, kao zmajevi zubi, u pukotine arapskih kalifata. Kada je 632. n. e. umro prorok Muhamed, između različitih struja islama razvila se borba za prevlast u muslimanskom svetu. Suniti ili ortodoksni muslimani, branili su koncepciju po kojoj je bagdaski kalif punopravni lider islamskog sveta. Protiv sunitske većine pobunile su se *šiitske* sekte koje su podržavale društveno ustrojstvo uređeno po striktnim zakonima a bazirano na apsolutnoj poslušnosti sveštenicima-kraljevima ili imamima, direktnim Muhamedovim duhovnim potomcima preko njegove kćeri Fatime i zeta Alija. Verovali su da dolazi doba kada će se vratiti jedan od bivših imama kao Mahdi, *onaj koga bog vodi*, koji će inaugurisati na zemlji božje kraljevstvo pravde. Doktrina o tajnosti i vera u mučeništvo zarad religije omogućili su šiitima da prežive žestoke sunitske progone. Njihov ideal mučeništva je stradanje Alijevog mlađeg sina Huseina, ubijenog pri pokušaju ostvarivanja svog prava na kalifat.

U 8. veku, nakon smrti šestog imama Džafara as-Sadika, došlo je do šizme unutar samih šiita. Većina (tzv. *dvanaestaša*) podržavala je njegovog sina Musu i potomke mu, uverena da će božije carstvo nastati dolaskom dvanaestog imama te loze. *Ismailiti* ili *sedmaši*, podržavali su Musinog starijeg brata Ismaila, smatrajući da je njegov sin Muhamed (nestao 770. godine n. e.) sedmi i poslednji imam, i da će carstvo božje doći kada se on vrati kao Mahdi. Misionari ismailiti putovali su arapskim svetom propovedajući ovu subverzivnu doktrinu. Ismailiti su znatan uspeh postigli u Tunisu, gde su osnovali rivalski kalifat 909. godine n. e., poznat kao Fatimin kalifat, pošto je njegov prvi kalifat — Ubajduhal za sebe tvrdio da je direktan potomak Fatime i Alija preko proroka Ismaila, i da je upravo on obećani Mahdi. Tokom 10. veka, dok se ismailitski kalifat širio na Siciliju, Egipat, Kairo i severnu Afriku, ismailiti su u drugim zemljama tajno radili na obaranju sunitskog kalifata u Bagdadu.

Misionari koji su obučavani u *Velikoj Loži ismailita* u Kairu nastavili su da putuju i propovedaju učenje koje je negiralo najveći broj ortodoksnih islamskih ubeđenja. Učili su da muslimanski zakon i pismo ima-

ju »unutarnje«, skriveno značenje poznato samo imama. Po njima je postojalo samo sedam proroka: Adam, Noje, Avram, Mojsije, Isus, Muhamed i Ismail. Po ustrojstvu božije kreacije, proroci se nalaze na ravni univerzalnog uma, odmah ispod boga. Ispod proroka, pak, nalazi se sledbenik proroka Ali (ravan univerzalni duše), zatim sedam imama (ravan prvobitne stvari), pa glavni dai ili Veliki majstor (ravan prostora), i, na posletku, dai'i (ravan vremena). Na kraju sedmostrukog lanca božije kreacije nalazi se čovek. Mada je sam bog nesaznatljiv, čovek može da se uspne kroz ove ravni sve do univerzalnog uma, pri čemu mu se na svakoj ravni otvara novi aspekt učenja. S obzirom na heretičnost ovih učenja, svaki inicirani ismailit morao je da skriva svoja verovanja u skladu sa šiitskim Zakonom tajnosti, a da se normalno pridržava religije zemlje u kojoj je živio.

U ismailitskim tekstovima čest je motiv lutanice koji u grozničavom traganju za istinom doživljava uspone i padove, često i teške muke, dok ga ne prihvati imam koji ga upućuje u istinsko i tajno značenje muslimanskog zakona i svetih spisa. Takvu »potragu« za istinom u svojim memoarima opisuje i Hasan-i-Sabah, osnivač i prvi Veliki majstor asasina.

Hasan je poreklom iz dvanaestaške šiitske porodice iz zapadne Persije. Prema čuvenoj ismailitskoj legendi, pohađao je školu sa čuvenim pesnikom Omarom Kajamom i velikim sunitskim državnikom Nizamom al Mulkom, koji je postao i prva žrtva asasina. Mada je legenda istorijski netačna, u pitanju je tada široko rasprostranjena alegorija o tri školska druga — buntovniku, pesniku i državniku, koja odslikava društvene rivalitete toga vremena. Sam Hasan piše u pomenutim memoarima da je kao mladić bio predani tragalac za istinom i tajnim znanjima nauke i religije. Govori o svom obraćenju u ismailizam koje se odigralo nakon perioda duhovnih sumnji i neopredeljenosti. »Usred ovog perioda, desilo mi se da sam teško oboleo. Po božjoj volji moje meso i moje kosti su se promenile. 'I bog poboljša njegovo meso i njegovu krv', odnosilo se na mene.« Pročišćen i spiritualno preporoden, Hasan je otišao u Kairo 1078. godine da zamoli osmog kalifa Fatimide za dozvolu da širi učenje ismailita u Persiji koja je tada pripadala Tur-

cima Seldžucima. Kalif se složio uz uslov da Hasan podrži pretenzije njegovog najstarijeg sina Nizara da postane deveti Fatimid. Tako je rođena sekta *nizarijaca* ili *asasina*.

Legende o Hasanovim subverzivno-misionarskim putovanjima pominju, između ostalih dogodovština, i njegovo oslobađanje iz zatvora zbog straha izazvanog rušenjem visoke kule neposredno do njegove ćelije, kao i to da je jednom oluju umirio rečima: »Naš gospod je obećao da me nikakvo zlo ne može zadesiti.« U stvari, Hasan je lutao Iranom i za strateški centar odabrao tvrđavu Alamut (*učenje orla* ili *orlovo gnezdo*), koja se nadvila nad vrhove okolnih severnih planina.

Zbog odsustva teške artiljerije, zamkovi na stenama padali su samo usled izgladnelosti posade, žedi, bolesti ili subverzije. Garnizon Alamuta ubrzo je prognao sunitskog zapovednika i postavio Hasana na njegovo mesto. Legenda kaže da je sunitski zapovednik žrtva sopstvene smicalice: obećao je Hasanu da će mu dati onoliko zemlje koliko se obuhvatiti može bičem od kravlje kože. Hasan je potom isekao bič na komade i njima obavio celu tvrđavu.

Želeo je da zadobije spiritualnu snagu kroz političku moć, pa je ulogu ismailitskog inicijanta pretvorio u ulogu asasina. Istovremeno, modifikovao je stepene inicijacije. Jedini opisi ovih stepena, kao i opisi misterija tj. tajni koje se otkrivaju iniciranima, datiraju iz 19. veka. Pisali su ih obrazovani Evropljani koji su na ismailitsku hijerarhiju gledali kao na sistem za ispiranje mozgova. Prema njihovim zapisima, učenja koja su davana na svakom nivou, negirala su predhodna. Tajna nad tajnama asasina bila je da su raj i pakao isto, da ni jedna ljudska akcija nema predznak, da ne postoji dobro i loše, osim vrline da se bespogovorno sluša imam. Malo se zna o asasinskim tajnama jer su knjige sa njihovim učenjima i ritualima bile spaljene zajedno sa celom bibliotekom u Alamutu 1256. godine. Zna se samo da je Hasan naglašavao šitsku doktrinu poslušnosti imamu, ali ne tačno kakve je izmene načinio u pogledu ismailitske hijerarhije. Persijska tradicija govori da je ispod Hasana, *glavnog da'ia* ili *Velikog majstara* bio stariji *da'i*, za-

tim obični *da'ii*, *rafici* ili *pratioci*, *lasici* ili *laici*, i *fidai* (*privrženici*), koji su izvršavali ubistva.

Po asketizmu i jasno usmerenoj nameri, Hasan je bio idealan revolucionarni lider i zaverenik. Priča se da je u tvrđavi proveo više od trideset godina izašavši napolje samo dvaput, kao i da se još dvaput pojavio na krovu svoje kuće. Sposobnost da se načini nevidljivim povećala je njegovu moć. U svojoj osami je ojačao odbrambene snage Alamuta, očistio redove svojih sledbenika ubivši čak i svoja dva sina, i nastavio sa strategijom osvajanja tvrđava na brdima koje su poslužile kao centri lokalnih subverzija. Svoj autoritet je podigao na nivo tiranije i totalne vlasti nad svim životima i dušama. Volja Starca sa planine bila je u stvari volja negovog imama, tj. *kalifa*, dakle, božja.

Nakon kalifove smrti 1094. godine i neuspelog pokušaja njegovog sina Nizara da stupi na presto, Hasan je raskrstio sa egipatskim *Fatimidima* i proglasio se za nezavisnog princa. Zauzimajući utvrđenja i pobivši lokalne predstavnike vlasti, ojačao je svoje trupe i sećao strah i trepet među sunitima, Persijancima i Turcima. Uplašena većina, kako to uvek biva, teško se odupirala zaveri nekolicine odvažnih. Po ugledu na samog Muhameda koji je pobećao u Medinu da prikupi snage i ponovo povрати Meku i celu Arabiju, Hasan se nadao da će zauzeti ceo Bagdaski kalifat.

Koristeći autoritet svoga položaja a naročito droge, Hasan je obučavao svoje borce slepoj poslušnosti. Neustrašivo su srljali i u smrt, poput japanskih kamikaza iz drugog svetskog rata. Od oružja su se najčešće služili bodežom, a omiljeno mesto za atentate bio je dvor ili džamija. Prezirali su upotrebu otrova i razne intrige pošto je njihov kodeks bio vojničkog tipa i razlikovao se od običnih haremskih ubica. Postoji legenda o majci jednog *fidaija* — asasina ubice — koja se radovala što joj je sin poginuo u napadu na vladara. Kada se, međutim, on živ vratio, obukla je crninu u znak žaljenja što nije ubijen. Slične legende ispredane su o lojalnim *fadijima* koji su sami sebe boli noževima ili bi razmrskavali glave o stene neosvojivih tvrđava kako bi Starcu sa planine dokazali svoju odanost.

Asasini su se, kao docnije i *mafija*, služili ucenama zaštita pod pretnjom smrću. Njihovo delovanje potpomoglo je da se ugrozi stabilnost carstva *Seldžuka*, kao i da se rascepa ionako već oslabljen arapski svet. Tako su krstaši po dolasku u Svetu zemlju naišli na uzajamno zavađenog neprijatelja. U stvari, Hasan je proširio svoju sektu u Siriji gde je 1102. godine ubio princa od Emese, koji se upravo spremao u pohod na krstaše. Iako Hasan sasvim sigurno nije nameravao da pomogne hrišćanskim zavojevačima, ovim ubistvom im je i nehotice omogućio da se utvrde u Levantu.

Sejući strah i smrt na arapskim teritorijama, asasini su navukli gnev moćnih arapskih vladara na ismailite na sunitskim teritorijama. Seldžucki sultani i lokalno sunitsko stanovništvo, uzvratilo je žestokim pogromima ismailita, čija su mnoga naselja prosto zbrisana sa lica zemlje, posebno u Levantu i Persiji. Posle 1105. godine, mada moćni u svojim tvrđavama, asasini više nisu predstavljali ozbiljnu vojnu silu.

Hasan-i-Sabah umro je 1124. godine, a njegova dva naslednika nastavila su istu politiku. Četvrti Starac — Hasan II (1162—1166.) tvrdio je, međutim, da je Mahdi. Njegov dolazak označio je kraj šiitske discipline tajnosti, jer je napustio islam kako bi uobličio svoju sopstvenu religiju, a tajne sekte učinio pristupačnim svima. Tako je od sebe odbio mnoge ortodoksne nizarijce. Propovedao je oslobađanje od doslovnog shvatanja slova Zakona i dozvolio upotrebu alkoholnih pića i svinjskog mesa. Smatrao je da su neprijatelji asasina odbijajući novu veru, osudili sebe na smrt još u ovom životu. »Buduci da je odbio da odabere život kada mu je to ponuđeno,« rekao je Hasan II ne pristajući da pomiluje život nekog sunitskog vođe, »on sada ne postoji, pa i ne može biti oživiljen.«

Bio je i suviše napredan za svoje savremenike, želeći spiritualnu i političku revoluciju. Pošto ga je zet ubio, asasini su se odmah vratili prvobitnoj ortodoksnoj veri, i, mada politički nezavisni, preuzeli su sunitsku verziju muslimanskog zakona. Sirijska grana asasina se, na čelu sa opakim Rašidom Ad-Din Sinanom (1162—1192.), odvojila od persijskog Starca i počela da ubija za novac, dok je religiozno-politička dimenzija reda potpuno zapostavljena. Sinan je postao

lokalni sirijski heroj koji se prilagođavao jačima od sebe dok je slabije terorisao, kako bi svojoj družini obezbedio status nezavisnosti. Posebno je bio čuven po intrigama protiv sultana Saladina i krstaša.

Krstaši su već bili okupirali velika utvrđenja u južnoj Siriji (Krak d'Sevalje) kada je Sinan iz straha od semitskog napada pristao da plaća godišnje dve hiljade zlatnika vitezovima *templarima*, za zaštitu, kako bi izbegao da bude uklješten između njih i sunita na severu. Nakon što je Saladin zavladao Alepom, uplašeni Sinan je dvaput slao svoje asasine da uklone ovu užasnu pretnju, ali mu to nije pošlo za rukom. Saladin je odgovorio žestokim pustošenjem teritorija naseljenih ismailitima. Legenda kaže da je Saladin pre-stao da goni ismailite kada je jednog jutra ugledao otrovni bodež pokraj jastuka, pa je to shvatio kao upozorenje asasina. Međutim, verovatnije je da su Sinan i Saladin rešili da ne troše uzalud svoje snage jedan na drugoga već da se ujedine makar privremeno protiv krstaša. Saladinu je sudbina bila naklonjena 1192. godine kada su dvojica ubica, verovatno Sinanovi ljudi, ubila Konrada od Monferata, princa Tira i kralja Jerusalima. Prema Ambrozijevoj hronici iz 12. veka:

»dva lako obučena mladića bez ogrtača,
oba imaše po jedan bodež u ruci,
priđeše mu i jednim potezom na zemlju ga oboriše.
I oba zamahnuše bodežima na mudroga kralja.
To bejahu strašni asasini...«

Za ovo nedelo Sinan je, prema arapskim izvorima primio mito od Saladina, ili, prema francuskim, od Ričarda Lavljeg Srca.

Fama o asasinima poprimila je takve razmere da nijedan evropski hroničar nije izbegao da joj doprinese istorijskim činjenicama i legendama koje su se maštovito isprepletale. Prema Džoinvilovoj hronici iz 13. veka, Luj IX je izbegao mnoge pokušaje asasina da ga ubiju. Tako mu 1250. godine stižu tri asasinska glasnika koji tvrde da car Nemačke, kralj Mađarske i sultan Vavilona plaćaju danak njihovom Starcu jer, kako rekoše, svi oni shvataju da ne mogu duže da žive no što odluči njihov gospodar. Luj odoleva pret-

njama Starca koji odlučuje da se u pomirenju udruži sa francuskim kraljem, pa mu šalje prsten i košulju bratstva, iako se još uvek pojavljuje u Alamutu u pratnji ratnika sa sekirom i uzvikuje okupljenom narodu: »Poklonite se svi ovome koji u rukama svojim nosi život i smrt svih kraljeva!« Tako se u Džoinvilovoj hronici sjedinjuju pobožnost i političko ubistvo jer obojicu vladara interesuje isto — zamkovi na Bliskom istoku i smrt svojih neprijatelja.

Na taj način asasini su ulazili u mitologiju sve dok se ne bi svaki pokušaj atentata na nekog vladara njima pripisivao. Reč *asasin* postala je integralni deo engleskog i francuskog jezika. Čak i nakon 1271. godine, kada su Mongoli potpuno uništili asasine, pokušaj atentata na princa Edvarda u Akri pripisan je njima. Ceo arapski i evropski svet mrzeo je asasine i plašio ih se, mada su oni samo sistematizovali muslimanski način ubijanja. Zato im ništa drugo nije ni preostajalo nego da se kao manjina tajnošću suprotstavljaju vladajućoj većini.

I asasini su, kao i preostali deo istočnog arapskog sveta, teško odolevali mongolskoj najezi koja je usledila sredinom 13. veka. Mada su ogranci sekte dospeli čak do Indije, njihova imanja su bila rastrkana a disciplina znatno oslabljena. Strah koji su širili bio je minoran u poređenju sa užasavajućim mongolskim taktikama za slamanje morala neprijatelja. Pa ipak, mongolski vođa Hulagu, zbog koga su mnoge reke bile crvene od krvi neprijatelja, koji je pravio piramide od njihovih lobanja a vrtove pretvarao u pustinje, počeo je da gubi bitke pred zidinama Alamuta i ostalih asasinskih utvrđenja. Ipak, zbog opasnog neprijatelja, umesto na borbe, asasini su se odlučili na pregovore sa unukom Džingis Kana, koji je kasnije pobeđen u sukobu sa egipatskim Mamelucima, jer nikada nije umeo da sprovede uspešnu opsadu utvrđenja.

Asasinska utvrđenja vremenom su polako i sigurno padala jedno za drugim u ruke mongolskih osvajača. Sam Alamut se pokazao dovoljno jakim i skoro je potpuno odbio nastojanja neprijatelja da ga osvoje. Zalihe hrane i vode bile su toliko velike da se sam Hulaga pitao da li će ga osvojiti bez borbe, čekajući da asasini poumiru od gladi i žeđi. Čim bi u Persiji za-

uzeli neko asasinsko utvrđenje, Mongoli bi pobili ismailitsko stanovništvo, dok je sultan Baibars, bič *Mongola*, sirijske asasine uzeo pod svoje i zaposlio ih kao plaćene ubice na egipatskom dvoru.

Mada su u ovo vreme asasini već bili uništeni kao politička sila ostavivši sunita da dominiraju poljuljanim muslimanskim svetom, njihovi hrišćanski imitatori nadživeli su ih celih nekoliko decenija. Nema sumnje da je Ig de Pejen, burgundski vitez — osnivač *reda vitezova hramovnika* — 1118. godine ustrojio svoju organizaciju po ugledu na asasine. Ove dve organizacije srele su se u Siriji pre 1128. godine, kada je napisan Pravilnik reda. Sama hijerarhija templara sa *Velikim majstorom* na čelu a za kojim slede *veliki priori*, pa *priori*, *vitezovi*, *štitonoše* i *braća laici*, neodoljivo podseća na ustrojstvo i hijerarhiju asasina. Čak su i boje koje su krasile vitezove — crveni krs-tovi na beloј podlozi — bile iste koje su nosili *asasini rafici* (crvene kape i pojasevi i bele tunike). Neki stručnjaci tvrde da su templari preuzeli od asasina »boje-znamenja nevinosti i krvi, čiste devocije i ubistva«, pošto su rivalski vitezovi *jovanovci* nosili crno. Jedno je sigurno — funkcija templara i asasina bila je ista — služili su kao nezavisna vojna sila sopstvenim religioznim ubeđenjima.

Do 1152. godine, kada su ubili grofa od Tripolija, asasini su templarima plaćali godišnji danak. Vilijam iz Tira tvrdi da je pri kraju veka Sinan ponudio da se svi njegovi asasini obrate u hrišćanstvo pod uslovom da se templari odreknu svog godišnjeg poreza. Po-hlepni na novac, templari su ubili asasinskog glasnika i tako sprečili obraćenje. Ma koliko maštovito ova priča zvučala, verovatno ima u njoj i nešto istine, s obzirom da se odnosi na period Hasana II čije su reforme u Alamutu sigurno ozlojedile Sinana i naterale ga da čini razne ustupke hrišćanima.

Iako su se zakleli na siromaštvo, poslušnost i celibat, templari su od samog početka privlačili mnoge vitezove pod svoju zastavu. Posebno su bili otvoreni za ekskomunicirane vitezove koji nisu imali ništa da izgube. Nešto slično kao *Legija stranaca*, koristili su disciplinu i horbu kako bi čistili grehe »lopova i bezbožnika, pljačkaša i počinitelja svetogrđa i preljube,

ubica i krivokletnika« kada ih je sveti Bernard blagoslovio pred put u svetu zemlju. Sa velikim odobravanjem sveti Bernard je gledao na metode spašavanja »izgubljenih« duša, pa je napisao pismo puno pohvala za red Iga de Pejena. Naoružan ovim pismom Ig je prisustvovao saboru u Troju 1128. godine, gde je zadobio papsko odobrenje reda i izuzeće od ekskomunikacije.

Tako je nastala grupa *svetih grešnika* — Armija spasa sa dvoseklim mačem u rukama. »Nikada se ne češljaju«, pisao je sveti Bernard da bi ih uporedio sa bogatim vitezovima na štetu potonjih, »retko se kupaju, a brade su im duge i neuredne, prljave od znoja i prašine. Koža im je ispucala od pustinjskog sunca«.

U doba kada se kralj Francuske presvlačio tripot godišnje, templari su se ponosili činjenicom da nisu menjali plaštove sve dok ne bi istrulili na njima ili dok ih neprijateljevi mačevi ne bi iscepali. Odeveni su i spavali u osvetljenim spavaonicama. Bilo im je lakše da podnose vaške i prljavštinu nego suknene košulje i kaiševe sa ekserima.

Prvo na šta su se Ig de Pejen i njegovi vitezovi zakleli bilo je da čuvaju hodočasnike u Jerusalim i druga sveta mesta. Ali, krstaški kraljevi Jerusalima, videći da vitezovi mogu da posluže i kao regularna vojska koja bi mogla da odbija iznenadne napade muslimana, pozvali su ih da učestvuju u ratničkim pohodima. Mada su templari bili nezavisni od svetovnih vlasti jer su bili potčinjeni direktno papi, vrlo brzo su dobili neprocenjiv značaj za odbranu krstaških teritorija u Levantu.

U poraznom drugom krstaškom ratu (1146—50.), kada su muslimani razbili evropske vitezove, templari su sprečili totalnu katastrofu. Sekretar Luja VII zapisao je da su oni svojom bespogovornom disciplinom i odaynošću Velikom majstoru služili kao primer celoj vojsci: »Svi, i bogati i siromašni, dali su reč da neće napustiti bojno polje i da će u svemu slušati majstora kome su bili povereni«. Kasnije, tokom pohoda, Luj je priznao koliko su mu templari pomogli: »Nismo mogli ni zamisliti«, pisao je u Evropu, »koliko bi Naš život

malo potrajao u ovoj zemlji bez njihove pomoći i zaštite. Oni nam potpuno stoje na raspolaganju od prvog dana Našeg dolaska do trenutka kada pišemo ovo pismo«.

Srednji vek je bio doba kada se neštedimice davalo monaškim redovima i crkvi. Zahvalni krstaši kojima su templari spasili živote, kao i hrišćani koji su mislili da njihov put u raj zavisi od bezbednosti na putu za Jerusalim, neštedimice su poklanjali redu svoja imanja u Engleskoj, Španiji i Francuskoj. Siromašni Hristovi vojnici brzo su se bogatili i potom sami sebi postali najveća opasnost — postali su nezavisna institucija zelenaša kojoj su svi zavideli. Zbog položene zakletve poštenja i imuniteta od civilne jurisdikcije, isprva su postali bankari Levanta, a zatim i evropskih dvorova. Luj VII je od templara primio veliku sumu novca na zajam, zapisavši da novac mora brzo vratiti »kako se njihov red ne bi osramotio i ugasio«. Čak su i muslimani poslovali sa templarima u slučaju kad bi ih promena ratne sreće terala da sarađuju sa hrišćanima. Mada je zelenašenje hrišćanuma srednjeg veka bilo zabranjeno, templari su zarađivali tako što su isplaćivali manju sumu od one koja im je poverena na čuvanje ih transport, dok su dužnici vraćali više no što bi posudili. Pariški Hram postao je centar svetske novčane berze.

Templari su, kao i mnoge religiozne sekte, imali svoje ceremonije inicijacije i *Pravila Hrama* koja su sadržavala ključni deo optužbe koja će ih docnije uništiti. Mada bi se oni kao ponosna i efikasna vojnička kasta teško održali da nije bilo tih posebnih ceremonija koje su ih razlikovale od ostalih redova kao što su vitezovi jovanovci ili tevtonci. Jamčili su tajnost uloga koje su čuvali u mraku zgrada filijala. Sama Pravila bila su do te mere tajna da su bila poznata samo nekolicini najviših oficira. Nama su poznata samo u kopijama koje sadrže konstituciju reda, kao i dužnosti i ceremonije svakog posebnog stepena. Ali, upravo zbog ove tajnovitosti, kao i zbog činjenice da originalni rukopis *Pravila* nikada nije pronađen, protivnici templara su zagovarali postojanje posebnog, tajnog pravilnika, koji bi, da je pronađen, potvrdio sve tačke iz optužnice kojom ih je inkvizicija teretila, iz-

među ostalog i za blasfemiju i dozvolu da žive seksualnim životom. Tužioc i su ih dalje teretili da su terali inicirane da pljuju na raspeće, kao i da postanu homoseksualci. Međutim, verovatnije je da su se templari dovodili u takvo psihičko stanje u kojem su drhtali pred raspećem, pre nego što su ga prezirali.

Gledano bez predrasuda na njihove rituale inicijacije, možemo istaći sledeće. Majstor Hrama bi tri puta pitao okupljene vitezove da li neko ima išta protiv da dotični pristupi redu. Zatim, u slučaju potvrdnog odgovora, inicijantu bi bile predočene sve teškoće sa kojima se mora nositi tokom života u redu, a zapovedeno bi mu bilo da bude i milosrdan. Tom prilikom su ga takođe pitali da li ima suprugu ili verenicu, dugove ili kakvu skrivenu bolest, zatim, da li je pod zakletvom nekom drugom gospodaru. Ukoliko bi na zadovoljavajući način odgovorio na ova pitanja, kleknuo bi pred majstora i zamolio ga da postane »sluga i rob Hrama«. Tada bi majstor odgovorio da se mnogo zahteva od njega, a da su templarski lepi konji i plaštovi samo spoljašnja ljuska njihovog života. »Svestan si teških zapovesti koje su temelj našeg reda. Tebi, koji si sam svoj gospodar, teško je da načiniš od sebe slugu drugima. Više nikada nećeš biti u prilici da radiš šta želiš. Ukoliko odlučiš da budeš na ovoj strani mora, poslaćemo te na onu, ako želiš da ostaneš u Akri, poslaćemo te u Tripoli ili Antiohiju, ili Jeremiju, Apuliju, Siciliju, Lombardiju, Francusku, Burgundiju ili Englesku, ili u bilo koju zemlju u kojoj posedujemo dobra i imamo hramove. A ako želiš da spavaš, moraćeš ostati budan, ako ponekad poželiš da ostaneš budan, naređeno će ti biti da odeš u spavaonicu i da se odmoriš.«

Inicijant bi zatim bio upozoren da ne sme pristupiti redu iz lične koristi, već da bi napustio grešni svet, da bi služio gospodu, bio siromašan i činio pokoru radi svoga spasenja. Zatim je sledila zakletva da će u svemu biti poslušan majstoru Hrama, da će čitav život provesti bez privatnog poseda, da će poštovati pravila reda, pomagati da se osvoji Sveta zemlja, kao i da će do kraja života ostati privržen redu u snazi i u slabosti, ma kako da se osećao, da nikada neće dopustiti da neki hrišćanin bude opljačkan. Kada bi se

inicijant zakleo bogom i svetom djevom Marijom da će se svega ovoga pridržavati, majstor bi ga primao u red navlačeći mu plašt i obećavajući mu hleb i vodu i odeždu siromašnih, i mnogo muka i tegoba. Kapelan bi tada recitovao psalam *Ecce quam bonum*, a vitezovi bi u horu ponavljali molitvu gospodnju. Inicijantu bi tada postajalo jasno da je pripao redu koji zahteva totalnu poslušnost do kraja života.

Gijo d'Provan, monah iz 12. veka koji je pripadao mnogim crkvenim redovima i osudio svoje vreme kao »puno poroka i moralne prljavštine«, pisao je veoma pozitivno o templarima, hvaleći ih i stavljajući ih iznad svih drugih religioznih redova. Smatrao ih je za »supermene« spremne da se bore do smrti, iskreno im se divio svestan sopstvene nedostojnosti da im se pridruži.

»Bolje biti kukavica, ali živ, nego mrtav, a slaviji od najslavnijih. Red templarski, dobro znam, red je odličnika i velikih ljudi, ali držim se daleko od rata jer je zdravlje ipak najveće blago«.

Pa ipak, oni koji su vaspitavani u duhu viteštva, a koji nisu mogli da se nadaju bogatoj ženidbi ili nasleđu, radije bi se predavali komandi majstora Hrama, nego što bi ostajali u Evropi i zavisili od milosti feudalnog gospodara. Samo su zasluge u borbi i organizaciji donosile unapredenje u hijerarhiji reda. Veoma retko je feudalni rang bio od presudnog značaja pri izboru Velikog majstora templara, mada je sve veće bogatstvo i moć reda uskoro privlačilo ambiciozne i pohlepne ljude da stanu na čelo.

Prva tri Velika majstora bili su dobri komandanti, organizatori i diplomati, iznad svega — dobri vernici. Njihove zastave krasio je slogan: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam* (Ne nama, gospode, ne nama, već imenu tvom daj slavu). Ali, nakon opsade i pada Askalona 1153. godine, četvrti Veliki majstor Bernard de Tremele je naredio svojim vojnicima da pobiju svoje hrišćanske saveznike kako bi zasluga za osvajanje grada pripala samo njima — templarima. Sedmi Veliki majstor — Filip de Mili,

nekadašnji baron, učestvovao je u intrigama i zakulisnim radnjama koje su uticale na podelu Jerusalimskog kraljevstva.

Osmi Veliki majstor, Odo de Sen Aman (1170—1179.) sledio je njegov primer. Hroničar Vilijam iz Tira navodi »da su se njegove nozdrve širile od besa«, da »se uopšte nije bojavao gospoda, niti je poštovao bilo koga«. On je raskinuo ugovor potpisan između Saladina i kralja Jerusalima, a koji je branio podizanje novih utvrđenja na granici, uz izgovor da templari, budući nezavisni od civilnih vlasti, ne potpadaju pod klauzule ugovora. Utvrđenje koje je ubrzo sagradio uskoro je palo u Saladinove ruke, a ceo garnizon bio je masakriran. Sam Odo je umro 1180. godine u Saladinovim kazamatima, odbivši da ga braća otkupe. »Kao otkup templar može da ponudi samo svoj pas i mač«, rekao je tom prilikom, ponosno se pozivajući na zakletvu siromaštva.

Nakon smrti ostarelog predhodnika 1184. godine, za Velikog majstora je izabran Žerar de Ridefor, koji je odigrao značajnu ulogu u uništenju Jerusalimskog kraljevstva. Nakon smrti mladog kralja Boldvina V godine 1186, u svađama za presto on je dao templarsku podršku veoma nepopularnom Giju de Lusinjanu, i ubrzo ga krunisao za kralja Jerusalima umesto regenta-prestolonaslednika Rajmonda III od Tripolija, koga su podržavali jovanovci. Ovim razmiricama među krstašima dobro se okoristio Saladin, čiji je mirovni ugovor sa krstašima prekršio izdajica Rejnold de Šatilon, princ Antiohije. Uz prećutni pristanak Rejmonda, Saladin je umarširao u Jerusalem 1187. godine. Ridefor, sa samo sto pedeset vitezova, pokušao je da spreči armiju od sedam hiljada muslimana u bici kod Nazareta. Templari su tu naprosto masakrirani, dok je sam Ridefor sa još trojicom braće uspeo da pobegne.

Uvidevši da je krstaško kraljevstvo totalno uništeno, Rajmond je napustio Saladina i stupio u vezu sa Gi de Lusinjanom i drugim hrišćanima. Templari su, pak, sa svoje strane novčano podržavali Lusinjana kako bi ovaj opremio vojsku protiv Saladina. Mada je Rajmond želeo da vodi otegnutu borbu, Ridefor je uspeo da ubedi kolebljivog Lusinjana da napadne ofanzivno. U užasnoj julskoj žegi krstaši su ostavili svoje za-

lihe vode i počeli da napreduju kroz pustinju u potrazi za Saladinovim trupama, koje tek što su zauzele Tiberiju. U sumrak su se zaustavili na suvom brdu zvanom Rogovi Hatina. Muslimanska armija ih je opkolila tokom noći, a kada je svanulo, potisnula ih je ka vrhu. Izmučeni žeđu, krstaši su pokušali da se probiju do voda Tiberijskog jezera. Rajmond i njegovi vitezovi uspeali su da probiju obruč koji se sve više stezao, dok je ostali deo krstaške vojske desetkovan ili zarobljen, a jarko crveni šator Lusinjana srušen sa zemljom.

Saladin nije pošteđeo preživеле templare jovanovce koji su se junački borili do poslednje kapi krvi, dok svi nisu izginuli osim Ridefora. Ohol u slobodi, Ridefor se pokazao kao kukavica u zarobljeništvu. Upravo kao i poslednji asasinski Starac koji je svoju tvrđavu predao Mongolima, i Ridefor je izgubio psihičku ravnotežu. Naredio je preostalim templarskim utvrđenjima da se predaju Saladinu. Tako je Jerusalem ponovo pao u arapske ruke oktobra 1187. godine. Sto godina nakon toga, kada je red bio pod istragom inkvizicije, jedan visoki dostojanstvenik Hrama rekao je da je opaki Ridefor uveo običaj pljuvanja na raspeće, što je obećao Saladinu u zamenu za slobodu. Bilo kako bilo, Rideforova uloga je od nesumnjivog značaja za pad Jerusalimskog kraljevstva, kao i za kompromitovanje hrišćanske vere.

Templari se nikada nisu potpuno oporavili od posledica Rideforovog prisustva u redu. Mada su se finansijski i vojno vrlo brzo oporavili, čak i u Levantu, izgubili su reputaciju religiozne devocije koju su ranije imali. Umesto da mačem napadnu svaku pojavu islama, oni su postali političari hrišćanske vere, spremniji da se nagode sa muslimanskim vladarima, pa čak i da prime neke-njihove običaje ukoliko je to politički momenat zahtevao, nego da se bore na život i smrt sa »nevernicima«, kako su to ranije činili. Ovakva politika u kombinaciji sa činjenicama da su govorili arapski (za razliku od ostalih hrišćanskih redova), i da su nosili duge brade po muslimanskim običajima, kasnije je išla na ruku njihovim klevetnicima. Oponenti hrama nisu prevideli ni činjenicu da je njegov prvi dom bila džamija sagrađena na nekadašnjem Solomonovom hramu u Jerusalimu. Muslimanskim glasniciima je bilo

omogućavano da se pomole u njoj, okrenutoj prema Mekki, iako je već tada džamija bila pretvorena u hrišćansku crkvu. Templari su često isticali da i sama deva Marija, kojoj je red bio posvećen, ima svoje mesto u Kuranu. Bile su im dobro poznate ezoterijske doktrine Bliskog istoka. Njihov način molitve i kažnjavanja za načinjene grehe bili su tako revnosni da su mogli da zadovolje i najrigoroznijeg muslimana. Bili su svesni da je njihova pozicija u Levantu održiva dok imaju Arape za saveznike, i dok je arapski svet podeljen. Docnije su optuženi za klanjanje i obožavanje falusnog idola Bafometa, što je pokazalo vezu između njih i muhamedanaca koji su izvršili znatan uticaj na njihove rituale i panteon.

Nakon Ridefora, nekoliko Velikih majstora povratilo je poziciju templara u svetoj zemlji. Učestvovali su u velikoj opsadi Akre, a kada je grad pao, smestili su u njemu svoj centar. Potpomogli su Ričarda Lavljeg srca u trećem krstaškom ratu (1191—1192), a kada mu nije pošlo za rukom da osvoji Jerusalim, pobeo je iz Svete zemlje u lađi, prerušen u viteza templara. Templarski veliki zamak *Hodočasnik* u blizini Akre, koji je bio opasan rovovima ispunjenim vodom sa svih strana izuzev istočne sa koje ga je zapljuskivalo more, bio je početna stanica petog krstaškog pohoda (1218—1221). Prvi uspeh ovog pohoda bila je uspešna opsada Domiete u Egiptu, što istoričari pripisuju templarima. Jedan uspeh se redao za drugim, što je omogućilo templarima i jovanovcima da postanu srž hrišćanskog otpora protiv nadmoćnog neprijatelja, jer su samo oni imali dugogodišnje iskustvo potrebno da se pobeđe arapski borci na njihovom tlu.

Pa ipak, rastuća moć templara ponovo se obila o glave njihovih vođa, koje je više interesovala nezavisnost reda nego hrišćansko jedinstvo, pa su 1228. godine odbili da pomognu ekskomuniciranom Frederiku II na njegovom krstaškom pohodu, mada ne bez razloga. Naime, Frederik II je bio još spremniji za pregovore sa muslimanima od samih templara. Napali su jovanovce koji su želeli da zaključe mir sa egipatskim sultanom. Kada je, pak, Frederik II konfiskovao njihova imanja u Apuliji, templari su isterali njegove

teutonske vitezove iz Akre, a 1232. godine započeli su pregovore sa sultanima Damaska i Keraka kako bi ponovo uspostavili kontrolu nad Jerusolimom. Do 1244. godine povratili su najveći broj svetih mesta uz pomoć diplomatije koja je uspešno zamenila oružje. »Nakon pedesetšestogodišnje tišine«, pisao je Veliki majstor, »božanstvene misterije će se ponovo izvoditi u svetom gradu Jerusolimu«. Iste je godine, međutim, najezda Mongola donela katastrofu obnovljenom krstaškom kraljevstvu. Sve nade hrišćana da će u savezništvu sa Džingis Kanom uništiti muslimane, bile su raspršene kada su divlja turska plemena, koja su Mongoli oterali sa njihovih teritorija, prošla pored templarskog utvrđenja u Safedu i poharala sveti grad. Budući sultan Egipta Baibars poveo je Turke i Egipćane protiv templara i njihovih saveznika u Gazi, i sve ih zbrisao sa lica zemlje. Tom prilikom je ubijen Veliki majstor i trista vitezova. Drugi deo templara koji je branio Sveti grad završio je isto kao i prethodni.

Treći i poslednji napor templara da zauzmu svetu zemlju bio je 1248. godine, kada su se pridružili krstaškom pohodu Luja IX francuskog, kasnije nazvanog sveti Luj. Akra je još uvek bila baza odakle je delovala krstaška vojska. Ponovo su zauzeli Danietu, ali je Luj pošao dalje u Egipat, protivno savetu Velikog majstora. Taj pohod se završio porazom hrišćana kod Mansure 1250. godine. Luj, koji je odbijao da se na bilo koji način nagodi sa arapskim vladarima, na kraju su pobedile močvare i zarazne bolesti, te je vojska uprkos hrabrosti templara, iscrpljena, gubila bitku za bitkom. Od templara je, međutim, dosta zavisilo da li će Amon de la Roš, kraljev odani sluga, biti postavljen za majstora Hrama u Francuskoj, pa je kralj tokom svog boravka u Svetoj zemlji obilato darovao templare i Velikog majstora. Papa je 1263. godine pisao Velikom majstoru moleći ga da prihvati Lujevog kandidata. »Kada biste Vi imali pojma«, pisao je on. »sa kolikim žarom kralj brani interese svete bratije, kakvom vas zaštitom obasipa, koliko Vas poštuje, kao i Vama podređene, učinili biste za njega sve što traži, a da ne govorimo kakvog bi to imalo uticaja na buduću saradnju.« Ako su francuskom kralju templari bili potrebni kao bankari i borci, templarima je Luj bio

potreban da ih zaštiti od zavidljivih neprijatelja. Sve dok je postojao minimum zajedničkih interesa, templari kao menjači novca bili su bezbedni.

Ipak, izgubili su preostala utvrđenja u Levantu. Priklješteni između Mongola i Egipćana pod Baibarsom, gubili su utvrđenja za utvrđenjem. Iz Evrope više nisu mogli da se nadaju efikasnoj pomoći, jer su se tamo vodili bratoubilački ratovi između zaraćenih feudalaca. Kralja Jerusalima su svi smatrali propalim nakon pogibije tako velikog broja krstaša. Papa je lično sazvao krstaše da bi mu pomogli u borbi protiv Nemača. Jedan templar poeta je tu situaciju na sledeći način opisao: »Lud je čovek koji hoće da se bori sa Turcima, a volja Hristova je drugačija. Oni su pobedili — oni će pobediti, a to me strašno pritiska — Francuze i Tatare, Jermene i Persijance. Dan za danom oni će se ponižavati zato jer bog spava.«

Tripoli je pao 1291. godine, a Akru su napale snažne egipatske armije. Nakon očajničke opsade koja je konačno ujedinila franačke gospodare i monaške vojne redove, Akra je katapultirana ipak pala. Tako je nestalo poslednje templarsko utvrđenje, a grad srušen sa zemljom. Stanovništvo je poklano ili poslato u roblje. Princ je pripao jednoj mladoj dami za svega jednu drahmu, a templari su nakon ovog vojnog poraza napustili kontinent na ostacima svoje flote i otišli na Kipar, gde su ostali do kraja, kada su ukinuti kao *red Svete apostolske crkve katoličke*. Tako su izgubili osnovnu funkciju radi koje su nekoliko vekova pre toga formirani — da čuvaju svetu zemlju, koja više nije postojala. U Jerusalim je tek 1917. godine ušla još jedna hrišćanska vojska, i tom prilikom ukrašeni su templarski grobovi u Londonu.

Templari, međutim, nisu završili kao poraženi od strane Arapa. Još uvek su brojali snažnu armiju od dvadeset hiljada ljudi; još uvek su imali ogromno novčano bogatstvo u trezorima širom Evrope, kao i nadu da će dobiti Kipar za svoje sedište, odakle bi ponovo krenuli u osvajanje Svete zemlje. Filip IV francuski, koji je pokušavao da obuzda nezavisnost reda u Francuskoj, opredelio se za to da pozajmljuje velike svote novca od njega, nudeći mu za uzvrat svoju kraljevsku zaštitu. Filip je 1303. godine raskrstio sa papom Bo-

nifaciom VIII i potpisao formalni ugovor sa francuskim templarima da se brinu o državnoj blagajni. Kada ga je napala razbesnela pariška rulja, Filip se povukao u Templ.

Pa ipak, Filip je uništio Hram iz samo jednog razloga — njegovog bogatstva. Ako se njime mogu okoristiti vlade, bogatstvo je uvek dobro došlo. A ukoliko je u vezi sa potpunom nezavisnošću, neoprostivo je. Filipova šansa da uništi Templ ukazala se 1305. godine. Nekadašnji templar, Eskiju de Florijan, ispričao mu je još neke jezive detalje o svom bivšem redu. Za to vreme izabran je novi papa, Klement V, koji je kao bojestan čovek bio pod znatnim uticajem kralja. Na kraljevu molbu, papa Klement je upitao Velikog majstora Hrama, Žaka de Moleja, da razmotri planove novog krstaškog pohoda, kao i amalgamisanje sa redom hospitalaca (jovanovaca) pod vođstvom princa Francuske. To je stari projekat čiji je cilj bio da se delatnost templara ograniči na Svetu zemlju, kao i da im se preotmu sva imanja u Evropi. Kada je de Mole odbio predlog, Filip je iskoristio stare glasine o templarskim tajnim ritualima kako bi im naneo štetu. Snizio je vrednost novca, a sve Jevreje i Lombarde koji su, uglavnom, bili bankari, proterao iz zemlje. Sada mu je jedino preostalo da nađe koku koja nosi zlatna jaja. Nakon što je zaposlio dvanaest špijuna koje je infiltrirao u red, Filip je denunciirao red kod inkvizicije za jeres. Iznenada i na prevaru 13. oktobra 1307. godine zarobio je Žaka de Molea, kao i sve templare na teritoriji Francuske.

Veoma mali broj vitezova je izdržao mučenja inkvizitora, a većinu je, kako kasnije reče Žak de Mole, tortura prisilila da kažu i ono što nikakve veze nema sa istinom, kao na primer, da su bili homoseksualci, da su morali da ljube inicijatora u usta, pupak i anus, da su novodošle primoravali da pljuju na raspeće, da su poštovali idola Bafometa koji je predstavljen lohanjom ukrašenom dragim kamenjem ili drvenim falusom, da su takođe obožavali Lucifera u obličju crne mačke i u prisustvu mladih devojaka i đavolica. Trideset i šest templara je podleglo torturi inkvizicije za svega nekoliko dana zatvoreništva, a ostali su ispovedili čitavu papazjaniju dijaboličnih i seksualnih fan-

tazija svoga doba. Iznad svega, proglašeni su za glavne krivce što je izgubljena Sveta zemlja. Naime, optužnica ih je teretila da su muslimanima prodavali teritorije koje bi osvojili.

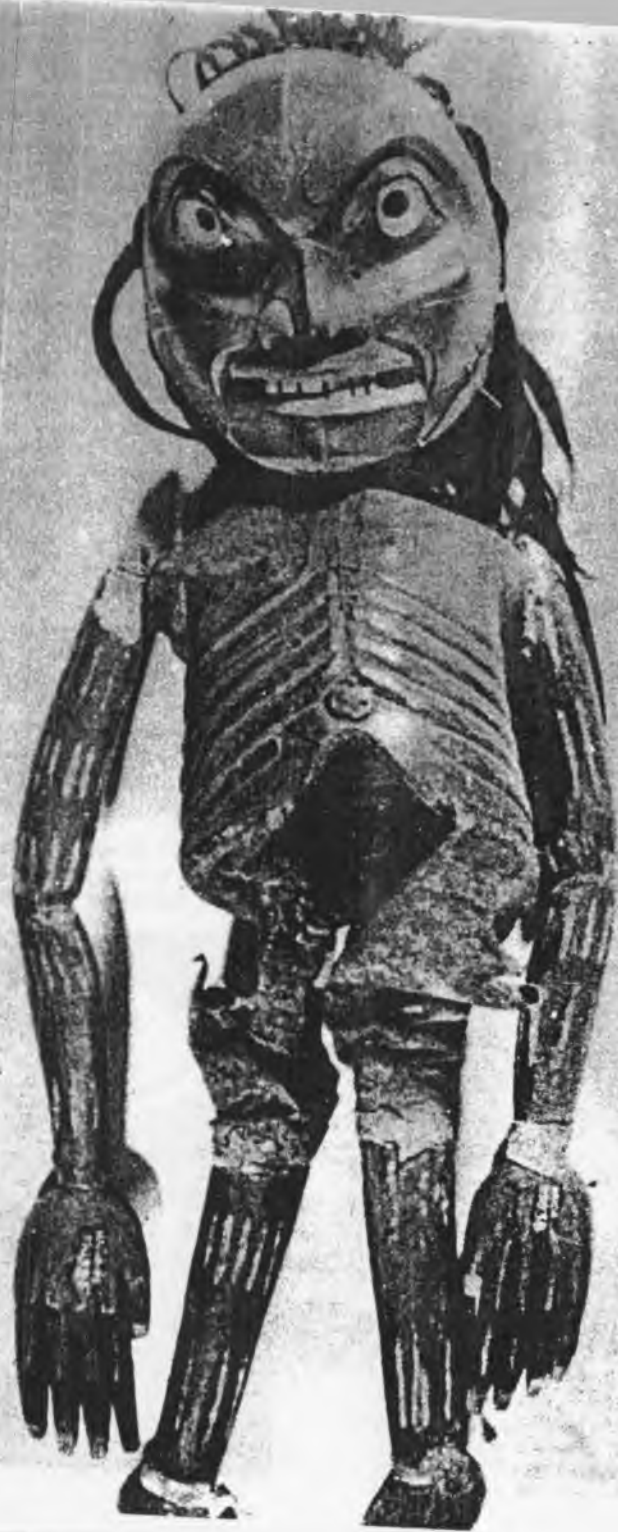
Koliko god opscene i smešne optužbe bile, suđenje je poprimalo sve više svetovni karakter, te su se ponos reda, njegova nezavisnost i tajnost pojavile kao žrtva opšte podsmešljivosti. Homoseksualnost, kao i pljuvanje na krst, verovatno su postojali u nekim hramovima. Ipak, templari su stradali jer su evropski vladari njihova blaga i imanja želeli za sebe. Jerusalimsko kraljevstvo i templari bili su žrtve revolucionarnih kraljeva koji su više pažnje poklanjali prosperitetu sopstvenih zemalja nego ujedinjenju hrišćanstva na Bliskom istoku. Templari su posedovali zemlje u celom svetu, a njihova godišnja zarada iznosila je 90 miliona dolara, i to samo u Evropi. Kada je novembra 1307. godine papa naredio svim evropskim kraljevima da pohapse sve templare na njihovim teritorijama, svi su osim Denisa od Portugala, nemilice počeli da pljačkaju templarsko blago. I mada je blago templara papskom odlukom dodeljeno *hospitalcima*, vrlo malo je izbeglo pohlepi kraljeva. Sa svoje strane, pak, hospitalci su vrlo mudro učinili što su se većine nasledstva odrekli iz straha da se ne zamere svetovnoj vlasti, i prođu kao njihova braća po maču.

Isto kao Ridefor i Starac sa planine pre njega, i Zak de Mole je uništio svoj red naredivši mu da se preda i prizna krivicu pred sudom inkvizicije, mada je kasnije povukao sve zlo što je pod mukama kazao o redu. Kada je 1314. godine izveden na trg Notr Dam u Parizu da bi kao heretik bio živ spaljen na lomači, izjavio je: »Priznajem da sam kriv za najgoru infamiju. Ali, ta infamija je da sam lagao. Lagao sam kada sam priznavao odvratne optužbe na račun moga reda. Izjavljujem jer mi je to dužnost pred istinom, da je red nevin. Njegova čistota i svetost nikada nisu uprljane. Činjenica je, međutim, da sam svedočio drukčije, ali činio sam to usled straha od užasnih tortura«. Istog dana Veliki majstor Zak de Mole je živ spaljen.

2) tako su završili templari — žrtve pohlepe evropskih vladara, kao i žrtve sopstvenog ponosa i bogatstva. Za razliku od njih, asasini su ih nadživeli do da-

našnjih dana, i to u Indiji kao deo ismailitske sekte čiji je duhovni vođa Aga Kan. Templari su prošli ceo put koji jedno tajno društvo može da prođe ako se pokaže kao pretnja društvu. Pesnik iz 14. veka se pita:

»Braća, majstori Hrama
koji bogatstva puni bejahu,
sve zlato i srebro njihovo beše,
a gde su sada? Kako su nestali?
Nekada imahu takvu snagu da im se niko
nije usudio na put stati;
uvek su kupovali, a nikad prodavali . . .«
Sve dok sami nisu bili prodani kao žrtve pohlepe
kraljeva.

Članovi šamanističkog društva južnih Kvakiutl Indijanaca u ceremonijalnim doeždama. Učesnici koji čuče, nose na licima izdužene maske koje predstavljaju veliku pticu koja se po predanju, hrani ljudima i nadahnjuje šamane prilikom ritualnog kanibalističkog plesa.

Kvakiutl Indijanac izvodi ritualni kanibalistički ples. Ovaj šaman najvišeg stepena prilazi gledaocima i jednog po jednog ujeda, simbolično prikazujući da se hrani leševima jer ga na to nagoni duh kojim je opsednut.

Ova lutka Kvakiult Indijanaca predstavlja otelotvorenje duha koji predsedava šamanističkom ceremonijom. Okačena o užu, kružila je iznad glava učesnika, označavajući time početak ceremonije.

Britansko-kenijska vojska uhapsila je grupu Kikujua koji nose telo svog saplemenika, pod sumnjom da pripadaju mau-mau pokretu (Karatina, provincija Nijeri, februar 1954.). Stražar koji ih sprovodi takođe je pripadnik Kikuju plemena.

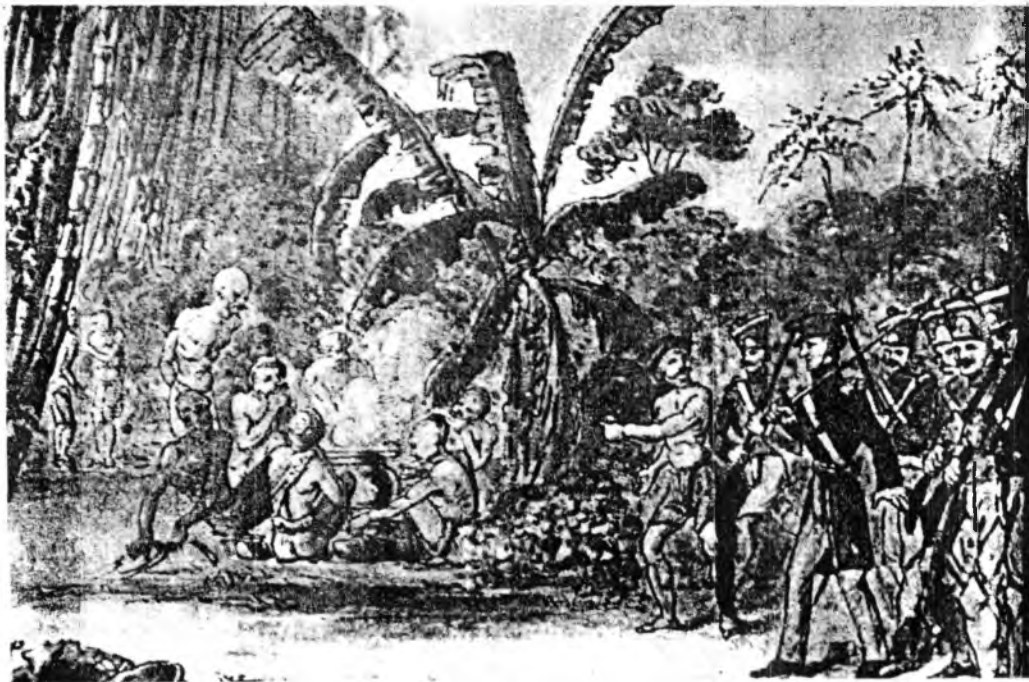

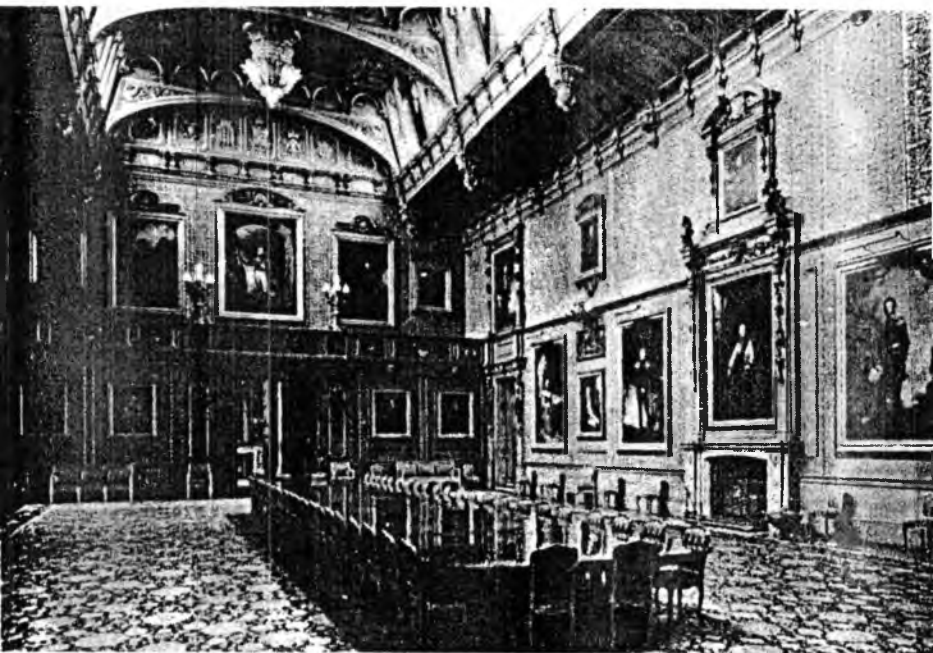
Nakon što je izvadio magični kamen „thenge“ iz korpe, vrač plemena Kikuju ga postavlja među grančice svetog žbuna.

Tagovi u Džubulpuru „prekvalifikovani“ u tkače tepiha, poziraju sa jednim od svojih proizvoda (1874.).

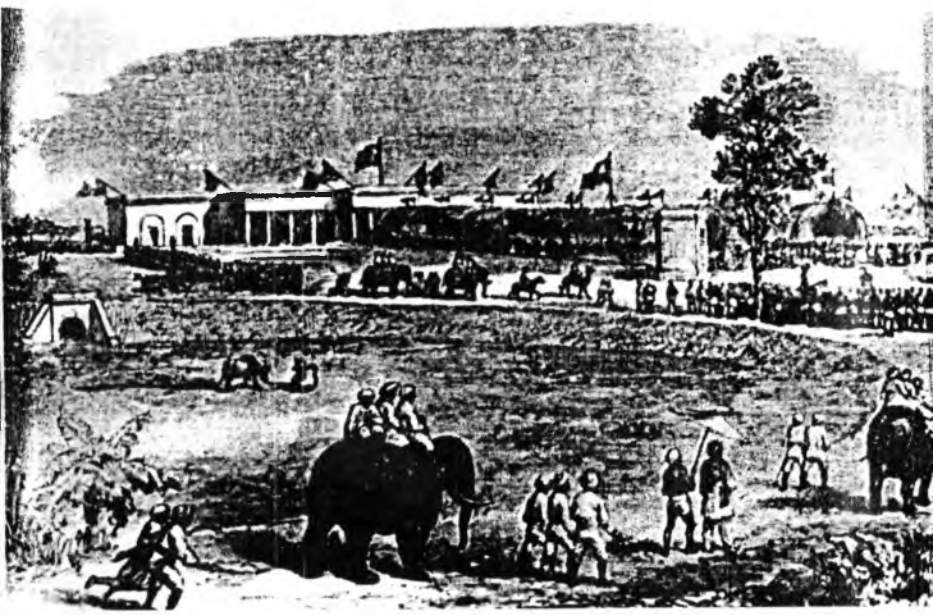
Na početku operacija protiv tagova, britanski vojnici nailaze na jednu grupu okupljenih oko logorske vatre (crtež nekog evropskog umetnika, oko 1825.).

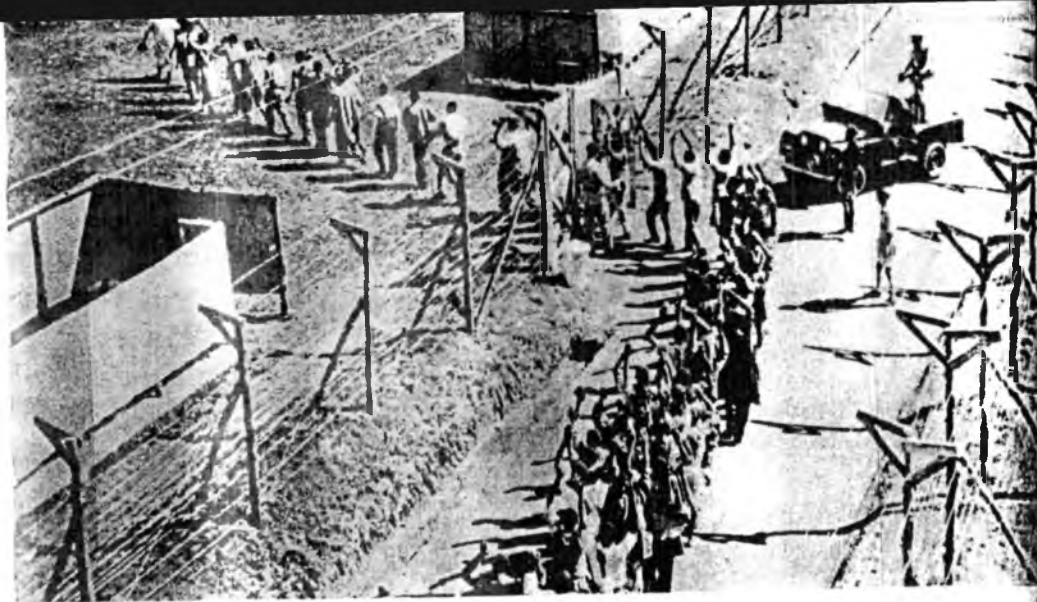

Tepih koji su tagovi izatkali za kraljicu Viktoriju danas se nalazi u od „Vaterlo“ u Vindzoru.

Gravira iz 1855. prikazuje narod koji dolazi iz svih krajeva Indije na sve otvaranje Istočno-indijske pruge koja povezuje Delhi i Kalkutu.

Uhapšeni afrički stanovnici Najrobija aprila 1954, kada su vladine snage uništile gradske ćelije pokreta mau-mau.

Variuhu Itote, lider oružanih snaga mau-mau na planini Keniji za vreme suđenja u Nijeriju 1954. Zbog saradnje sa policijom na hvatanju ostalih „generala“, pošteđen mu je život.

Dedan Kimati, koji je više godina uspešno izbegavao sve zasede policije i vojske, konačno je, nakon neprekidne šestomesečne potrage, uhvaćen u džunglama Aberdara.

Plutonova pećina kod Eleuzine.
Priča se da je kroz tu pukotinu u
zemlji Pluton odvuкао Persefonu
u podzemni svet. U jednoj orfičkoj
himni ova pećina je nazvana
„vrata Hada“.

Statua devojke, verovatno jedne
od Okeanovih kćeri, koja je
uspela da pobjegne u trenutku kada
je Persefona bila oteta.

Antička rimska skulptura prikazuje visokog sveštenika reda Cibeles — „velike majke“, i njegov ritualni parafernali, koji se sastoji od biča ukrašenog ljudskim glavama (kojim se bičevao) i frula, tamburina i cimbala, čija je muzika pratila njegov ritualni ples. Medaljon na njegovim grudima predstavlja boga Atisa, čija je legenda ponovo oživljena u ritualima Cibeles. Po njoj Cibela je odabrala Atisa za svog prvosveštenika, a kada je pogazio zavet celibata, dovela ga je do napada ludila u kojem je sam sebe kastriao.

Orfej na vratima Hada okreće se da pogleda svoju ženu Euridiku koju izvodi iz sveta mrtvih, i u tom trenutku je gubi (rimska freska iz 3. veka). Kao i Orfej koji je muzikom svoje lire mogao da ukroti i najljuće zveri, i orfičari su pokušali da ukrote svoje niže, životinjsko, „titansko“ jastvo. U tu svrhu koristili su se rigoroznim tehnikama spiritualnog samorazvića, da bi se, na kraju, oslobodili točka večitog umiranja i ponovnog rađanja. U ranijim verzijama ovog mita, Orfej uspeva da Euridiku vrati u svet živih, što simbolizuje njegovu moć da svojim sledbenicima daje večni život.

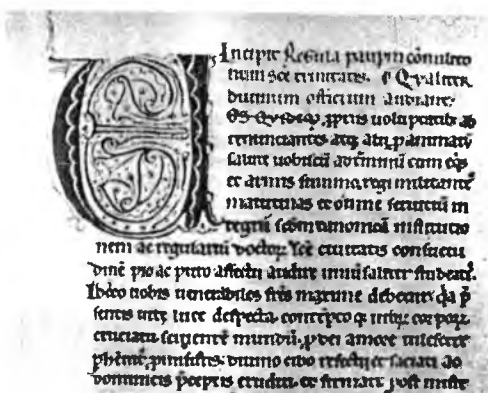

Statua Baubo, boginje-majke iz Male Azije (5. vek p.n.e.). Slične statue pronađene su u Demetrimom svetilištu u Eleuzini.

Sveti obred Mitrih inicijanata. Maskirani služitelji dvojicu iniciranih poslužuju vinom i hlebom (skulptura iz Konjica, Jugoslavija).

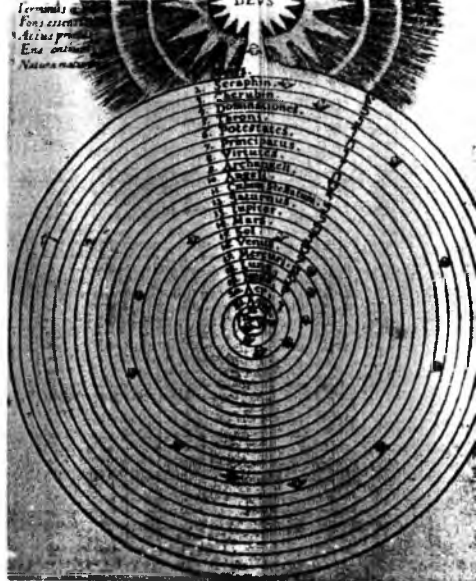

Prikaz krštenja u ranoj crkvi (detalj crteža iz rimske katakombe, 4. vek). S obzirom da je krštenje označavalo ponovno rođenje u duhovnom svetu, novokršteni je predstavljen kao „infans“ — tek rođeno dete, On stoji nag, dok ga iz kljuna golubice obliva sveta voda krštenja. Golubica je simbol svetog duha. Nakon ceremonije krštenja, inicijant oblači belu odeždu i prvi put prisustvuje ritualu euharistije.

Jedna stranica iz rukopisa Pravilnika Hrama (12. vek). Ovaj tekst podseća „časnu braću“ da su se odrekli svetovnih zadovoljstava i da oružjem treba da služe „nebeskom kralju“, da redovno idu na jutrenja i mise „iz čistih pobožnih pobuda“. Takođe ih navodi na skromnost i da preziru telesni bol i patnje, obećavajući im da će na svetoj misi dobiti božansku hranu koja će ih osvetiti i pomoći da se pridržavaju božjih zapovesti. „Ni jedan od njih neće biti obeshrabren u borbama koje ih očekuju, već će svi biti spremni da prime krunu koju zaslužuju.“

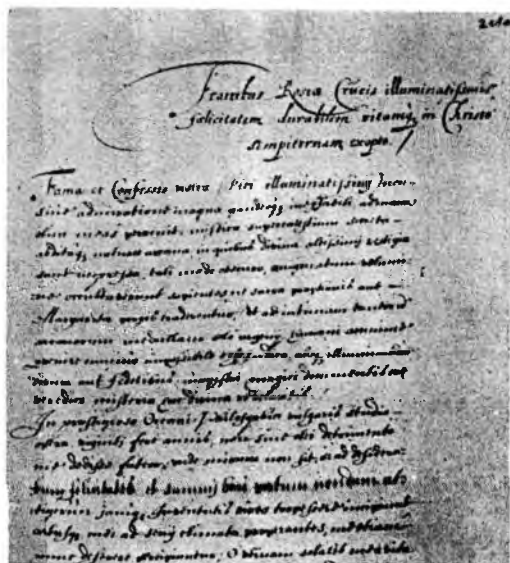

Pečat templarskog reda iz 13. veka prikazuje dva viteza koji jašu na jednom konju — verovatno simbol siromaštva na koje su se ovi vitezovi zavetovali.

Srednjevekovna francuska statueta Bafometa, davola ili paganskog božanstva koje su templari, navodno, obožavali. Njegovo ime je izvedeno iz srednjovekovnog hristijanizovanog oblika Muhamedovog imena. Na španskom njegovo ime je glasilo „Maformat“, a na provansalskom „Bafomet“. (Skulptura iz crkve svete Marije u Parizu.)

Dijagram koji ilustruje hermetističko-kabalističko shvatanje čoveka i kosmosa iz dela rozenkrojčera Roberta Flada (1619). Po ovoj šemi, čovekova duša se sa zemlje uspinje po spirali, preko andeoskih hijerarhija i sfera, do boga. Sfere i hijerarhije su u korelaciji sa 22 slova hebrejskog alfabeta.

Prva strana pisma engleskog antikvara Eliasa Ešmola, kojima poziva sve plemenite ljude da se priključe bratstvu.

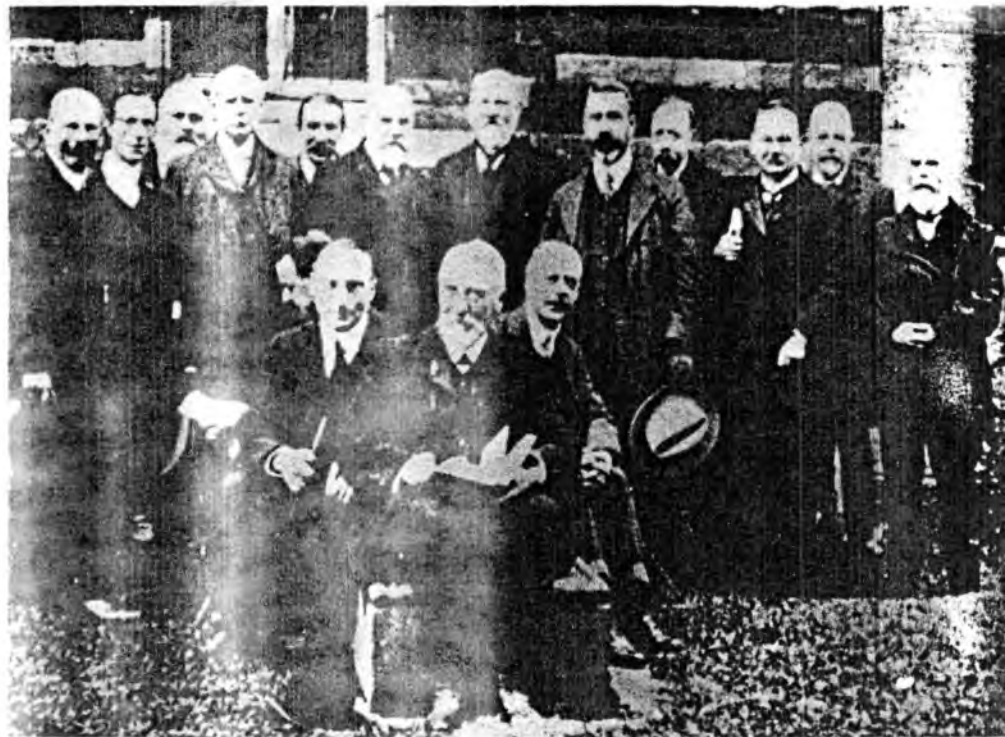
Johan Valentin Andrea, za koga se smatra da je autor rozenkrojcerskih manifesta (1586—1654).

Nemačka grafika iz 18. veka prikazuje rozenkrojcera kao zelenaša. Ovo je satirični komentar na tvrdnje reda kako poseduje spiritualna blaga. Lik je okružen šumom rozenkrojcerskih simbola, uključujući košnicu i alhemičarevu pećnicu. Sedam vrpce na njegovom novčaniku predstavljaju sedam pečata iz Jovanovog otkrivenja, dok je jedno njegovo stopalo prikazano u obliku ptičije kandže — srednjovekovni simboli ili znak đavola. Mada su visoko organizovana rozenkrojcerska društva 18. veka ne retko izazivala podsmeh, rozenkrojcerski stepeni i simbolika su lako prodrli u slobodno zidarstvo, gde su se i do danas zadržali.

Rozenkrojcerska simbolika sa naslovne strane R. Fladovog dela „Summum Bonum“ (1629.). Pčele oko ruže simbolizuju vernike koji primaju božansku hranu.

Članovi „Societas Rosicruciana in Anglia“, fotografisani 1890. U pročelju sedi dr Vin Vaskot, treći vrhovni magus i osnivač reda Zlatne zore.

Alister Krouli, najpoznatiji član Zlatne zore u leždi Adeptus minor (fotografija iz 1907.). Krouli se proglasio majstorom najvišeg reda Argentum a struma, ili Srebrne zvezde.

H. Spenser Luis, osnivač i prvi
imperator starog mističnog reda
Rosae Crucis, pohranjuje svitak
koji sadrži principe društva među
šape sfinge da bi ga sačuvao za
buduća pokolenja rozenkrojčera
(San Hoze, Kalfornija, juli 1934.).

U hemijskoj laboratoriji društva, članovi izučavaju „strukturu materije“.

ve krvi može odgovoriti na mnoga pitanja, mada se može pretpostaviti da rozenkrojcerski krst uopšte i ne predstavlja hrišćanski krst, pošto su i ruža i krst u mnogim značenjima upotrebljavani i u jevrejskoj *Kabali*. Za alhemičare je krst predstavljao četiri elementa; za hinduse je simbol stvaralaštva; za neke srednjovekovne autore bio je šifra za svetlost. Ruža se često poistovećuje sa suncem koje je centralni element zoroastrinske religije. Za stare Egipćane ruža je simbolizovala ponovno rođenje. Ona se takođe vezuje i za Lakšmi, indijsku boginju ljubavi i kreacije. U antičkoj Grčkoj, svetkovina posvećena Dioniziju zvala se *Rozalija*, a *eleuzijske misterije* takođe su u neposrednoj vezi sa ovim bogom vina i plodnosti. U Romanu o ruži iz 13. veka, ruža je simbol prosvetljenja i podseća nas na vezu između trubadura i albigeneza, koji su bili religiozna sekta čija su učenja svojim hrišćanskim ruhom prikrivala elemente predhrišćanskih religija. U stvari, ruža je i simbol tajnosti — Kupidon je koristio kao bi prikrrio prisutne amore, a srednjovekovni izraz *sub rosa* (pod ružom—prim. prev.) značio je da su svi okupljeni članovi određenog tajnog društva pod zakletvom ćutanja. Danas najveće i najaktivnije rozenkrojcersko društvo objašnjava da ruža u sredini krsta simbolizuje ljudsko fizičko telo sa rukama ispruženim prema suncu na istoku, gde se nalazi Veliko svetlo. I, najzad, postoje neki mislioci koji uopšte ne pominju ružu prilikom izvođenja etimologije, već latinsku reč *ros* što znači *rosa* (alhemičari srednjeg veka su smatrali da je *rosa* veoma jak hemijski rastvarač). Iznoseći na videlo sve ove činjenice, ipak smo samo zagrebali po površini našeg interesovanja. Za podrobija obaveštenja treba konsultovati knjigu E. A. Vejta *Bratstvo ružinog krsta*.

Ukoliko bismo problemu prišli na istorijski način, pošli bismo od prvog poznatog dokumenta čija se autentičnost ne dovodi u pitanje, a to je *Fama fraternitatis: zaslužnog reda ruže i krsta*, koji je prvi put izdat 1614. u Nemačkoj. Zatim, treba mu pristupiti u svetlosti društvene i intelektualne klime onog perioda, i na kraju, pokušati i slediti nit istorijskog razvoja ovog bratstva do današnjeg dana, ma koliko sve bilo obavijeno velom tame i misterije.

Nemačka ranog 17. veka bila je rastrzana nedoumicama i sumnjama. Konflikti i stremljenja prethodne epohe nisu doveli do nacionalnog jedinstva niti do poboljšanja životnih uslova. Zemlja je bila žrtva sebičnosti vladara rascepanih državica koji su se međusobno neprestano gložili, kao i mnogo jačih susednih zemalja koje su pokazivale pretenzije prema nemačkim teritorijama. Uskoro je počeo haos tridesetogodišnjeg rata. Protestanti su imali najviše razloga za zabrinutost. Umesto da propadne kako su se oni nadali, katolička crkva je još više ojačala i sa takvih osnaženih pozicija započela pokret poznat pod imenom *kontrareformacija*. Takav tok događaja naterao je intelektualce toga doba da tragaju za mnogo većim intelektualnim i spiritualnim dubinama od onih koje im je u nasleđe ostavio Martin Luter.

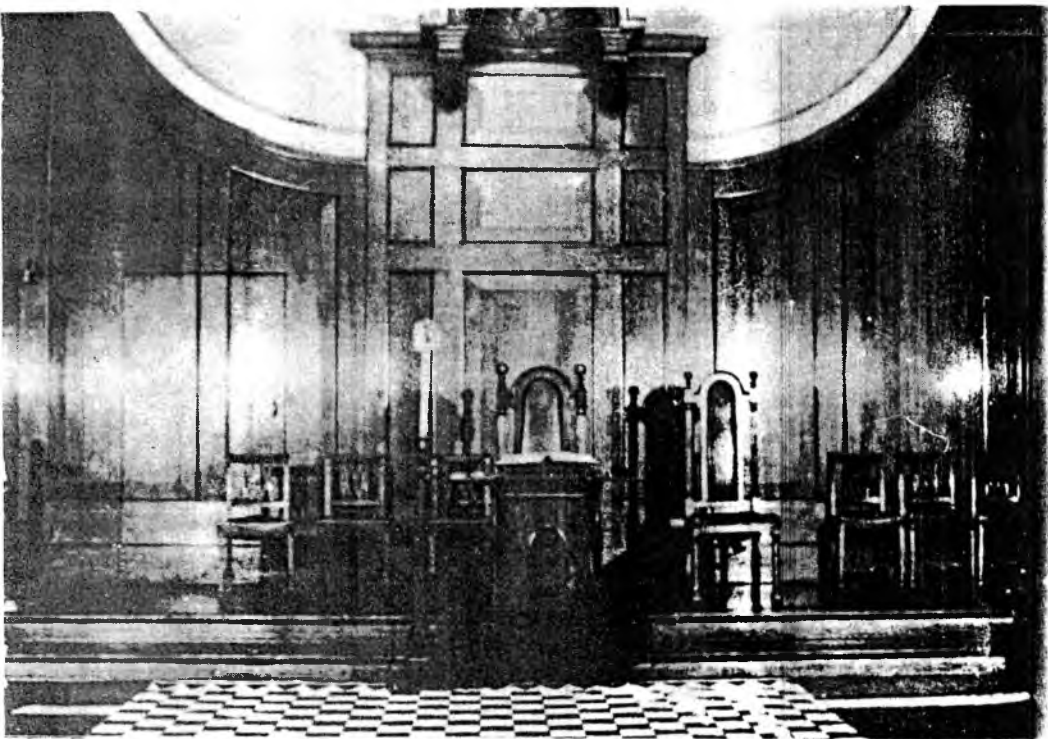
Prema tome, za misticizam je nastalo veoma plodno vreme. Umni ljudi su smatrali da negde mora postojati tajno, skriveno znanje. Grubo shvaćeno, priroda toga znanja bila je delom mistična, a delom inteligibilna, a shodno tome, dostupna naučnom istraživanju. Cilj je bio da se saznaju tajne (ili na jeziku onog vremena — misterije) prirode, kako bi se na taj način njima ovladalo. Budući da je strast za znanjem bila ogromna, svaki put koji je ka njemu vodio smatran je vrednim, bez obzira da li je pripadao prastarim civilizacijama istoka ili spekulacijama raznih filozofskih sistema. S obzirom na činjenicu da naučni metod još nije bio sasvim razvijen, prirodno je što je u to vreme bilo nemoguće odvojiti činjenicu od fantazije i pukog šarlatanstva. Tako se, na primer, alhemija može tumačiti i kao simbolično prikazan sistem spiritualnog razvitka, i kao neuspeli trik sa čisto svetovnim ciljem kako bi se na lak način došlo do zlata. Pa ipak, neke ideje alhemičara pokazuju zapanjujuću intuiciju koja je na čudesan način anticipirala moderne koncepcije o strukturi prirode, i tako udarila temelje hemiji baziranoj na analizi elemenata. Oblast telepatije i vančulne percepcije je savremena paralela naučnom stanju onog vremena.

Od starih civilizacija, najinspirativnija je bila staroegipatska. Po tradiciji su egipatske misterije sadržavale ključ za razumevanje mikro i makrokosmosa. Ta zna-

Rozenkrojceri

Avgusta 1623. godine, na ulicama Pariza osvanuli su pamfleti neobične sadržine, u kojima je pisalo: »Mi, članovi *Zajednice braće ružinog krsta*, prisutni smo u vašem gradu kao vidljivi i nevidljivi, po milosti svevišnjega, kome se predaje srce Isusovo. Bez ikakvih maski i knjiga mi podučavamo našu braću jeziku bilo koje zemlje i naroda, kao i znanju kako da se izbegne najveća od svih zabluda — smrt.« Prema jednom savremenom svedočanstvu, prvi je na ovu proklamaciju odgovorio jedan advokat pred bankrotom, koji je želio da nauči tajnu nevidljivosti kako bi izbegao svojim poveriocima. Uspeo je navodno da dođe u dodir sa tajanstvenim *rozenkrojcerima* koji su se složili da ga obuče u njihovim tajnim učenjima. Ali, pošto su ga dobro napojili i nahranili, za vreme inicijacijske ceremonije porivanja u vodu, on se udavio.

Ova priča, ma koliko satirična, ipak ukazuje na kontroverze i tminu kojom je obavijena rana istorija ovog pokreta. Njihov nadimak *nevidljivi* odnosi se na njihovu neuhvatljivost, kao i na tvrdnje da poseduju natprirodne moći. Reč *rozenkrojcer* (*ružokrstaš*) ukazuje nam na daljnje poteškoće svakog istraživanja baziranog na činjenicama u kojima se oskudeva. Priđimo, zato, problematici sa stanovišta etimologije reči. Pretpostavlja se da je ime društva izvedeno iz latinskih reči *rosa* (*ruža*) i *crux* (*krst*). Izvesno je da su ruža i krst oduvek bili simboli ovog bratstva. No, isti simboli se nalaze na pečatu koji je koristio Martin Luter, kao i na porodičnom grbu luteranskog đakona Johana Andrea, koji je (kako će se uskoro videti) izgleda bio osnivač rozenkrojcera. Na prvi pogled može se učiniti da hrišćanska simbolika krsta i ruže crvene od Hristo-

Enterijer jedne engleske lože.

Nacrt Džona Harisa za tapis prvog stepena (1815.), na kojem se vide tri stuba slobodnih zidara, grubi kamen i savršeni kamen, kao i stepenice koje vode na nebo sa poprečnicama koje simbolišu moralne vrline. „Univerzum je hram božanstva kome mi služimo. *Mudrost, snaga i lepota* stubovi su pored njegovog trona na kojima počiva cela njegova kreacija, jer njegova je *mudrost* beskonačna, njegova *snaga* svemoguća, a njegova *lepota* obasjava celu njegovu kreaciju simetrijom i redom. Nebesa je raširio kao baldahin; zemlju je načinio svojim podnožjem; svoj hram je ukrasio zvezdama kao dijamantom, a njegova ruka je sušta moć i slava...”

nja su sačuvana u knjigama koje su po proroku Hermesu Trismegistusu nazvane *hermetičkim* knjigama. Ovaj *tri puta najveći Hermes* polstovečivan je sa egipatskim bogom Totom — gospodarom mudrosti. Hermetičke knjige se dele u grupu sa delima o astrologiji, alhemiji i magiji, i u drugu — dijaloge, kojima se prikazuje put duše ka višim sferama. Ove knjige, štampane prvi put krajem 15. veka, imale su ogroman uticaj i na filozofe renesanse. Smatrali su ih za autentične sve do ranog 17. veka, kada je dokazano da su nastale tokom 2. i 3. veka nove ere, kao i da su autori bili Grci koji su već nekoliko generacija živeli u Egiptu. Mada izgleda da ih njihovo shvatanje znanja, koje se stiže kroz ekstazu i prosvetljenje, dovodi u vezu sa staroegipatskim *misterijskim kultovima*, ono je pre odraz relativno novonastalog *gnosticizma* (od str. grč. *gnosis* — *znanje*) koji je cvetao u doba ranog hrišćanstva kada su tekstovi i nastali. Otud i primetan uticaj *platonizma* i *neoplatonizma* na njihove autore, koji se u svetlosti savremenih saznanja sasvim jasno oseća.

Prve objavljene hermetičke knjige bile su *Pimander* i *Asklepius*. *Pimander* ili *O moći i mudrosti boga* je gnostička verzija *knjige postanja* u kojoj Hermes Trismegistus igra ulogu egipatskog Mojsija. *Asklepius*, ili *Savršena reč* odigrala je veliku ulogu u obnovi interesovanja za magiju u doba renesanse, jer je pripisivala starim Egipćanima moć da oživljavaju glinene lutke. Drugi važan faktor koje je doveo do preporoda magije i pojave rozenkrojcerskog bratstva bila je *kabala* — naročiti oblik jevrejskog misticisma koji se razvio u Španiji i Francuskoj tokom 12. i 13. veka.

Reč *kabala* na hebrejskom znači *primljeno predanje*. Pretpostavlja se da je njen utemeljivač lično Mojsije. Kao učenje, izložena je u knjizi *Sefer Jecirah*, napisanoj između 300. i 600. godine nove ere, kao i u knjizi *Zohar* ili *Svetlost*, koja se prvi put pojavila u 13. veku u Španiji. Bog je u kabali zamišljen kao beskonačna svetlost od koje se celo stvoreno biće emanira kroz deset sukcesivno poređanih sfera koje se nazivaju *sefiroti*. *Sefiroti* predstavljaju božansketribute: najviše vlast odgovara prvom sefirotu, zatim slede mudrost, inteligencija, ljubav, moć, samilost, večnost,

veličanstvenost, postojanost i slava. Mada je greh čoveka odvojio od sefirota, oni su još uvek u njemu aktivni, te kroz njih može da se vrati *Izvoru svetlosti*. Sledbenici kabale su tvrdili da se do prosvetljenja može doći pomoću meditacija na božanska imena i dvadeset i dva slova hebrejskog alfabeta. U redovima ortodoksnih rabina zadobili su žestoke neprijatelje jer su tvrdili da poseduju skrivena tajna znanja, kao i zahvaljujući činjenici da su insistirali na otkrovenju i ekstazi, što se protivilo rabinskom učenju.

U ranom srednjem veku kabalisti su se skupljali tajno da bi se podučavali ovoj umetnosti. Međutim, u 15. i 16. veku nejevreji su preuzeli kabalu i počeli da je šire po Evropi. U Nemačkoj ju je kao sistem praktične magije širio Kornelijus Agripa, a u Italiji Piko de la Mirandola kao mistično iskustvo, kako je to govorio. Piko de la Mirandola i drugi humanisti našli su mnoge sličnosti između hermetičkih spisa i kabale. Po njihovom shvatanju, kabalistička magija je potvrđivala hermetičku magiju, a obe ove »filosofije« ne samo da nisu protivurečile hrišćanstvu, nego su i dokazivale mnoge njegove dogme, samim tim i njegovu istinitost. U njima su ovi dobronamerni ljudi videli mogućnost za obnavljanje pobožnosti i morala, kao i za potpunu transformaciju celokupnog ljudskog roda. Ovaj oblik religioznog sinkretizma koji je bio od presudnog značaja za nastanak rozenkrojcerskog bratstva, imao je velikog uticaja na intelektualce tog vremena. Kada je u 17. veku utvrđena starost hermetičkih spisa, njihov uticaj je opao. Ipak, hermetičko-kabalistička tradicija se održala. Kako je to pokazala istoričarka Frances Jeits u svojoj knjizi *Đordano Bruno i hermetistička tradicija*, kabala je prestala da bude javna stvar i postala je preokupacija raznih tajnih grupa i društava poput rozenkrojcera i masona, koji su je očuvali i razvili tokom istorije svog postojanja.

Hermetičko-kabalističko shvatanje univerzuma, a posebno verovanje da čovek može da ovlada višim bićima koja žive u višim sferama postojanja, posebno je prisutno u delu švajcarskog alhemičara i lekara Paracelsusa (1493—1541), koji predstavlja sponu između renesanse i ranog perioda u razvoju Bratstva ružinog krsta. Njegove intelektualne ambicije bile su neograni-

cene: rođen kao Teofrastus Bombast fon Hoenhajm, odabrao je sebi ime kome je bio cilj da pokaže njegovu superiornost prema Celsusu, neoplatoničaru čije su ideje među intelektualcima toga doba bile vrlo raširene. Njegova glavna ideja bila je da se identifikacijom *vitalnih svojstava* može napredovati u razumevanju prirode. Smatrao je da bi ova vitalna svojstva obezbedila lek za mnoge bolesti za koje je klasična Galenova medicina bila nemoćna. Bilo uz pomoć sreće ili intuicije, njegova lekarska praksa u Bazelu zabeležila je veliki broj izlečenja ovom novom metodom. Baveći se profesurom i neprestano pišući, bio je neverovatan entuzijasta za hermetička učenja i kabalu. Kako je jedan savremeni brončar primetio, »teško je pomiriti njegovo neznanje, pogrešne opservacije i smešne teorije sa njegovom zaista efikasnom metodom rada i istinski i lucidnim uvidima u medicinsku problematiku«.

Iste reči bi se mogle primeniti i na *Famu fraternitatis*, prvi dokument o postojanju Bratstva ružinog krsta. On je pozivao sve učene ljude i velikane Evrope da se javno pozitivno izjasne o društvu, a na taj će način biti pozvani da mu se priključe. Citaocima je obećano da će im, ukoliko napuste svoja pogrešna učenja (poimence su nabrojali papu, Galena i Aristotela), biti omogućen uvid u dublje tajne prirode, kao i privilegija da učestvuju u svetskom opštem preporodu. Mada su autori Fame osuđivali alhemičare što prave zlato, istovremeno su svojim pristalicama obećavali »više zlata nego što obe Indije donose španskom kralju«. Verovatno su mislili na »duhovno zlato« s obzirom da su alhemičarske pokušaje osuđivali kao bezbožne i proklete. Osnovni deo Fame odnosio se na mitologizirani život navodnog osnivača reda — Kristijana Rozenkrojca. Rozenkrojce je, navodno, rođen 1378. u porodici siromašnih plemića. Kada mu je bilo četiri godine, predat je u manastir. Još kao mlad dečko otisnuo se sa jednim od kaluđera na hodočašće u Jerusalim, i kada je ovaj umro na Kipru, Rozenkrojce je dalje nastavio sam, tako da je u Damasku već bio poznat kao lekar koji uspešno leči mnoge bolesti. Ubrzo potom otišao je u mitsko mesto Damkar u Arabiji, koje je, navodno, bilo boravište prosvetljenih ljudi koji su imali duboki uvid u tajne prirode. Ovi mudraci su ga već oče-

kivali spremni da ga nauče arapskom jeziku i matematici, kao i mudrostima *Knjige M* koja je sadržala tajne univerzuma i koju je on preveo na latinski. Budući da je studirao botaniku i zoologiju u Egiptu, kabalu i magiju u Fecu, dovoljno je bio obučen da pokaže svoja znanja svim obrazovanim ljudima Evrope voljnim da ih prime, pod uslovom da su duboko moralni ljudi spremni da rade za blagodeti čovečanstva. S obzirom da nije dobro bio primljen u Španiji, vratio se u Nemačku gde je počeo rad na knjizi koja je sadržala »sva znanja svih svetova«. U radu su ga pomagala sedmorica kaludera iz manastira u kome je odrastao. Kada su završili knjigu, osmorica braće su odlučila da naprave novi red i da odvojeno žive u raznim evropskim zemljama kako bi u pozitivnom smislu uticali na učene ljude tog vremena, pri čemu je poseban akcent stavljan na moralnost. Pre nego su se razdvojili, dogovorili su se da ne propovedaju već samo da leče bolesne bez ikakve materijalne naknade; da se odećom nikako ne razlikuju od običnih ljudi; da dolaze na godišnje skupštine Bratstva koje su se održavale u Nemačkoj; da pre smrti svako sebi odredi naslednika; da kao svoj zaštitni znak i znak prepoznavanja među braćom prihvate inicijale R. C. kao i da čuvaju tajnu postojanja Bratstva narednih 100 godina.

U Fami je takođe stajalo da je Rozenkrojc umro u dubokoj starosti od 106 godina, kao i da je sahranjen na nepoznatom mestu. Grob su pronašli autori Fama 1604. godine, a nalazio se iza tajnih vrata na kojima je pisalo »otvoriću se nakon 120 godina«. U grobu su našli sedmostranu sijalicu koju je napajao misteriozni svetlosni generator smešten na krovu. U centru se nalazio oltar ispod kojega su našli celo telo Rozenkrojca, netaknuto procesom truljenja. U unutrašnjosti groba su se nalazila ogledala »raznih vrлина«, kao i spisi pod naslovom *Knjiga T*, koja je »uz Bibliju naše najveće blago«, kao i rečnik koji je sastavio Paracelsus(!). Fama nije dala ni nagoveštaj gde se grob nalazio. Enigmatično se završavala kao što je i počinjala: istinski filosofi videće otvoreno nebo iznad svojih glava i anđele kako silaze i uspinju se ka prestolu božijem, kao i to da će im imena biti zapisana u knjigu života. Autori nisu ostavili nikakav trag o sopstvenom identitetu, osim uveravanja da su bili luterani. No, uprkos

svemu ovome, kao i nejasnoj simbolici u kojoj nije oskudevala, Famu su intelektualci tog vremena primili sa uzbuđenjem kakvo bi u današnjem svetu izazvao neki politički manifest. Nisu je čitali samo Nemci, već i ljudi u ostalim zemljama civilizovane Evrope. Neposredno nakon što se Fama pojavila, usledile su još dve knjige: *Confessio Fraternitatis Rosae Crusis* i *Hemijska svadba Kristijana Rozenkrojca*. *Confessio* je opisivala red u detalje, naglašavajući da je otvoren za ljude svih klasa, i da je njegov cilj dostizanje prave mudrosti i znanja. Uzgred je dodala i činjenicu da red poseduje »mnogo više zlata i srebra nego ostatak sveta«.

Hemijsko venčanje je daleko zagonetnije delo. Bogato je razrađena alegorična romana u kojoj se venčavaju kralj i kraljica uz jedan veoma čudan ceremonijal. Knjiga počinje Rozenkrojcervim oslobođenjem iz »pećine neznanja« i putovanjem na svadbu, na koju posle mnogo peripetija i stiže. Sam naslov knjige upućuje da je simbolika pretežno alhemijska. Ali, tekst zastupa ideju da ova alhemija nema nikakve veze sa transmutacijom osnovnih metala u zlato, već da se tu radi o dubinskoj promeni duše i njenoj regeneraciji. Uzgred budi rečeno, mnogi istoričari su ovoj knjizi osporavali rozenkrojcerski identitet. Drugi u njoj vide destruktivnu satiru koja svojim preterivanjem teži da diskredituje bratstvo. Ali, što se tiče autorstva, nedvosmisleno je utvrđeno da je knjigu napisao luteranski đakon Johan Valentin Andrea (1586—1654.), i to po njegovom sopstvenom priznanju što se vidi iz njegove autobiografije. Identitet autora Fame i *Confessio* nikad nije utvrđen. Andrea je kao mladić sledio intelektualnu paternu svoga doba. Studirao je matematiku, optiku i filozofiju na Univerzitetu u Tübingenu. Tu se suprotstavio učenju luterove crkve, naglašavajući milenarske i vizionarske forme religije. Pa ipak, sa navršenih 28 godina postao je luteranski đakon i izgleda da je do kraja života ostao vatreni pobornik Luterovih formi. Postoje tri razloga koji su naveli istoričare da poveruju da je on bio autor Fame i osnivač Bratstva ružinog krsta. Sigurno je da je autor Hemijskog venčanja jer je u godinama pre 1614. bio vatreni pobornik raznih neortodoksnih planova za ujedinjenje rascepljenog hrišćanstva. Jedan

od njih bio je život u idealnoj republici nazvanoj *Grad sunca*. Kako pokazuje francuski autor Pol Arnol u svojoj skoro objavljenoj *Istoriji rozenkrojcera*, krug Andreinih prijatelja na Univerzitetu u Tbingenu bio je veoma zainteresovan za hermetizam i hrišćanski misticizam. Postoji određeni stepen verovatnoće da su Famu zajedničkim naporima napisali članovi tog kruga, čije su idejne vođe bili Andrea, Vilhelm Vense, koji je razradio projekat o hrišćanskoj uniji, i student klasične filologije Kristof Besold, koji je naknadno postao katolik. Jedan od odlučujućih prigovora ovom argumentu je činjenica da je Andrea, nakon što je postao gorljivi luteranac, pisao pamflete iz kojih provejava mržnja prema ružokrstašima. Ali, kako Arnol ističe, sve Andreine osude bile su veoma pažljivo odmerene. U svome *Turris Babelu* (1619.) Andrea kaže kako se u rozenkrojcerskim spisima, ipak, nalazi nešto vredno, dok je u svom testamentu u pogledu bratstva još više decidan: »Mada sam svestan da uskoro napuštam bratstvo, nikada neću napustiti hrišćansko bratstvo koje ispod krsta miriše na ružu i daleko je od svih prljavština i intrige ovog vremena«.

Verovatnost da je na Fami saradivalo nekoliko ljudi nije toliko značajna kao pitanje ko ju je zaista napisao, odnosno, da li je rozenkrojcerski red zaista formiran 1614. godine. Postoji četiri mogućnosti. Moguće je da takav red uopšte nije postojao kada je Fama objavljena, i da je knjiga bila tek pokušaj da se formira. Istovremeno bi mogla da bude ozbiljan plan, zatim samo san lišen svake ozbiljnosti, i na kraju — intelektualna šala. Neko bi mogao poverovati — svakako neki vatreni rozenkrojcer — da je ova alegorija analog ponovnog otkrića besmrtnne mudrosti koje se poklapa sa još jednim izlaskom u javnost Reda, jer se po verovanju ti ciklusi javnog rada rozenkrojcera ponavljaju svakih 108 godina. Treća teorija podržava shvatanje da je Red već uveliko postojao kada je Fama štampana, a njeno izdanje bilo je usmereno samo na propagiranje vrednosti Bratstva, posebno među ljudima od duha. Takođe, postoje zapisi o ekstremistički nastrojenoj protestantskoj sekti zvanoj *Militia Crucifera Evangelica* koju je osnovao nemački intelektualac Simon Studion 1586. godine. Mada se u Studionovoj knjizi nalaze simboli ruže i krsta, mnogi is-

toričari i ostali stručnjaci osporavaju joj rozenkrojcersko opredeljenje. Tako smo suočeni sa verovatnoćom da je Andrea, zajedno sa svojih sedam drugova, zaista formirao bratstvo 1614., identifikujući se na taj način sa Rozenkrojcerom i njegovom sedmoricom, pa su Famu napisali i izdali kao manifest novog Bratstva.

Mnogi su pokušali da stupe u kontakt sa Braćom pišući o njima sve najbolje, jer je to bio metod koji je sama Fama preporučivala. Biblioteka u Getingenu poseduje veliki broj takvih pisama. Ali, sem gore navedenih spisa, nikakav odgovor od bratstva nije usledio. Kako smo obavesteni, svi koji bi navodno trebalo da postanu članovi bili su više nego razočarani. Dekart, koji je u to vreme živio u Hamburgu, nakon nekoliko bezuspešnih pokušaja da dođe u kontakt sa braćom, na kraju je odustao rezignirano tvrdeći da bratstvo ne postoji. Lajbnic je krajem veka takođe izjavio: »Sumnjam da rozenkrojceri uopšte postoje«. Vrlo je moguće da red uopšte nije ni postojao. Možda su, pak, redovnici tajno regrutovani tako da nije ostalo nikakve evidencije o tome. Možda niko od aplikanata nije bio zaslužio da pripada redu — neki od njih su imali više nego skromno znanje iz hermetike i kabale. Moguće je da su osnivači odbijali one aplikante koji su pokazivali interesovanja za pravljenje zlata, pa su ih odbijali ignorišući i eventualne njihove više aspiracije. No, mnogo je verovatnije da se i bratstvo samo raspalo, jer smo videli da se Andrea vratio ortodoksnom protestantizmu, a Besold u krilo katoličke crkve.

U ovakvom vakuumu koji je nastao njihovim povlačenjem iz Reda, nije čudno što je reč *rozenkrojcer* uskoro poprimila šire i nejasnije značenje koje bi se, otprilike, moglo identifikovati sa terminom *Magus*. Pojavljivali su se razni lažni proroci i prevaranti koji su za sebe tvrdili da su pravi ružokrstaši. Mnogi od njih se nisu predstavljali, ali su zato doprinosili tolikoj tajnosti društva. Pozivali su i nove aplikante u istom stilu u kojem je to činila Fama. Jedan nemački aplikant tvrdi da mu je obećano da će za 1000 nizozemskih dolara pristupiti bratstvu. »Brat« koji mu je to obećao više se nikad nije pojavio. Sličnu prevaru za beležio je i Volter čitav vek docnije.

U deceniji posle 1614. godine, u Nemačkoj je usledila mnogo ozbiljnija debata o ovom problemu, te je štampano more pamfleta i drugog pisanog materijala koji se i danas može naći u svakoj boljoj biblioteci. Bilo da bratstvo kao takvo postoji ili ne, ideje koje je pokrenulo počele su da preokupiraju mnoge intelektualce toga doba. Kao što to obično i biva, prilikom ovakvih događaja koji podignu mnogo prašine, vrlo malo ljudi ostaje indiferentno prema problemu. Zavládala je opšta polarizacija na one koji optužuju bratstvo za najgroznije jeresi, i one koji su ga prigrlili u nadi da u sebi nosi mogućnost spiritualnog ozdravljenja čovečanstva. Andreas Libau, nemački prirodnjak i lekar, savetovao je rozenkrojcerima da se okanu ideje da menjaju svet, već da se koncentrišu na promenu morala pojedinaca. Mnogi elementi ove kontroverzne priče ostaju u senci neznanja i sami sebi protivrečni. Tipična je priča o Irenaeusu Agnostusu, koji je tvrdio da je član društva kao i to da je njegova knjiga *Epitimia Fraternitatis* (1619.) štampana uz njegov blagoslov. Ipak, u njoj optužuje sve ružokrstaše za šarlatanstvo, magijašenje, kao i za to da su jezuitski agenti.

Najvažniji spis pisan u odbranu bratstva je, bez sumnje, *Temis Aurea* (1618.), koji je napisao nemački lekar i filosof Mihael Majer. U svom spisu objasnio je da bratstvo vuče korene iz raznih tajnih sekti, uključujući persijske magove i indijske bramane. Delatnost bratstva se mora oceniti, piše on, ne na osnovu tolikog broja prevaranata koji deluju u njegovo ime, nego na osnovu pravih adepata Ružinog krsta kojih je veoma malo. Tvrdi da pravi adepti poseduju razumevanje svih religija, prirodne medicine, magike, kao i da su ovládali svim slobodnim umetnostima do savršenstva, da vladaju tajnama alhemije i anatomije celokainog univerzuma koje su otkrivene u Rozenkrojcerovoj Knjizi M. Tako opremljeni znanjima iz raznih oblasti, poseduju moć trostrukog izlečenja čoveka: izlečenja tela, duše i duha. Njihova najdublja tajna je, po rečima pisca, »vrlina nad vrlinama« koja je učvršćivala pobožnost, pravednost i istinoljubivost koja je krasila ličnosti adepata, s tim što se suprotne osobine u njima nisu uopšte mogle ni razviti. Majer ne ide u detalje kada razmatra ovu materiju, tj. ne ukazuje kako je konkretno izgledala rozenkrojcerska medicinska

praksa, umetnost, religija itd. Temis Aurea je dokument koji je najbolje odslikavao rana ružokrstaška ubeđenja, mada se ni ova knjiga ne može smatrati do kraja autoritativnom pošto, po sopstvenom priznanju, Majer nije bio član bratstva.

Najprominentniji branilac rozenkrojcerskog pokreta u Engleskoj bio je Robert Flad, lekar i alhemičar po struci. U svojim ranim radovima Flad se proglasio učenikom rozenkrojčera. Tvrdio je da ne postoji društvo u smislu zemaljske hijerarhije, kao i to da su jedine kvalifikacije neophodne da se postane članom Bratstva one koje poseduju popovi *Crkve mističnog tela Hristovog*. »Tvrdim da je svaki teolog mistične crkve«, pisao je »pravi brat Ružinog krsta«. Flad je proučio hermetičke spise, kabalnu, alhemiju i srednjovekovne teorije Paracelsusove. Shvatao je alhemiju kao simbolični sistem samorazvitka i po rečima Vejta »u njegovim spisima leži nebesko blago nasurpot zemaljskom blagu nekih zabludelih alhemicara i varalica«.

Sa rozenkrojcerskim idejama se upoznao ili na svojim proputovanjima kroz Nemačku, ili kada ga je u Engleskoj posetio Majer. Napisao je nekoliko knjiga u odbranu ovog društva, od kojih je najznačajnija *Sažeta apologija bratstva ružinog krsta*.

Za Flada je ružokrstaštvo pre svega novi sistem prirodne filosofije, delom izveden iz Paracelsusove nauke, a delom iz astrologije. Smatrao je da je vidljivi svet pun raznih nevidljivih stvorenja koja lako vide i prepoznaju, budući da su u velikoj meri ovladala tajnama univerzuma. Po njegovom shvatanju božanski duh je snagu razumevanja dao u srca individualista koji su osvojili mudrost i shvatili da je temelj sveg znanja moral. Darovi svetog duha su proročanstva, činjenje čuda, govor u stranim jezicima i isceliteljski dar.

No, u postojbini Nemačkoj, bratstvo je već bilo potpuno diskreditovano. Ne bez ironije, Arnol žalosno primećuje da je do 1630. Ružin krst izgubio onaj živi duhovni zamah koji je dugo vremena krasio ovaj pokret, dok Vejt tvrdi da je do istog tog vremena Rozenkrojcerstvo bilo već sasvim mrtvo. U istoriji reda,

zatim, dolazi do praznine koja pokriva oko stotinu godina. Moderni rozenkrojceri to interpretiraju kao »period tihe delatnosti«, kada se ništa drugo ne radi nego što je prijem novih članova i inicijacije na više stepene. No, bilo kako bilo, sledeći period procvata Bratstva zbio se u 18. veku. Ovaj period je značajan za istoriju bratstva jer se u to vreme radilo na razradi i mističkom obogaćivanju rituala, zakletvi i stepena inicijacije. Izdata su dva pravilnika: jedan 1710, a drugi 1777. godine, oba u Nemačkoj. Red je takođe postojao na tlu Francuske i Engleske, gde je učestvovao i u razvoju masonerije. Postojao je i u Rusiji dok ga nije ukinuo dekret Katarine Velike. Kako tvrde savremeni izvori, aktivnosti i rituali reda su, za razliku od onih iz njegove rane prošlosti visokih ideala, bili bazirani na sujeverju i ceremonijama. Za to vreme, razni okultisti su »ispredali tkivo istorije« rozenkrojcera kao organizovanog društva, tvrdeći da seže u najdavnija vremena ljudske povesti. Ovakav stav doživeo je vrhunac u prošlom veku, mada je negde na snazi još i danas.

U kasnom 19. veku došlo je do snažnog podsticaja za izučavanje ezoterijskih nauka, i to iz dva izvora. U Francuskoj su nicala rozenkrojcerska društva inspirisana kabalističkim spisima Abea Konstanta, kasnije poznatijeg pod imenom Elifasa Levija, a pod vođstvom markiza Stanislasa de Guiata i ekscentrika Žozefa Peladana. Uticaj Levijevih Dogmi i rituala visoke magije pojačao se i u Engleskoj nakon što su objavljene knjige madam Blavatske *Otkrivena Izida* i *Tajna doktrina*, neposredno nakon osnivanja teozofskog društva 1875. godine.

Privlačna snaga teozofskog pokreta i rozenkrojcerskog bratstva bila je u moćnoj kombinaciji paradoksa koje su njihova učenja posedovala. Iako su odbacili ateizam, bili su antiklerikalno nastrojeni, pa su tako obezbeđivali kanal kroz koji su mnogi ljudi nezadovoljni učenjima crkve, mogli zadovoljiti svoja religiozna osećanja. Protestovali su protiv »grubog materijalizma« svoga doba, a sa druge strane borili su se da prihvate naučni jezik kako bi objasnili fenomene duhovnog života na jedan savremeniji način. S obzirom da je vera cele jedne generacije ljudi bila ozbiljno uzdrmana

pojavom evolucionističkih sistema, oni su joj pružili nadu da se isto takav proces odvija i na spiritualnoj ravni. Prvo novo rozenkrojcersko društvo bilo je *Societas Rosicruciana in Anglia* (Ružokrstaško društvo u Engleskoj — prim. prev.), osnovano 1865. godine. Ovo društvo bilo je izdanak slobodnih zidara i članstvo u njemu bilo je moguće samo masonima sa majstorskim stepenom. Njegovi proklamovani ciljevi bili su da radi na opštem poboljšanju standarda ljudskog življenja, kao i na saznavanju tajni univerzuma; da unapređuju i proučavaju kabalnu i učenja zasnovana na hermetičkim knjigama. Bili su zainteresovani za medicinu, pogotovo onu koja se praktikovala u davnim vremenima. Učili su i podučavali hromoterapiju, kultivisali mentalne procese verujući da se može doći do prosvetljenja stimulacijom vančulnih percepcija, vidovitosti i telekineze. Među vodećim ličnostima Društva bili su pukovnik Vin Vesko, koji je postao treći Vrhovni mag društva 1891. i kustos muzeja Mek Gregor Meters, koji je preveo Zohar.

Vesko je 1887. godine našao spise koji su sadržali instrukcije o magijskim i kabalističkim ritualima. Da bi na miru proučavao nove spise, osnovao je novi red *Iside i Uranije*, i formirao *Red zlatne zore*. Red nije imao veze sa masonstvom, pa su u njegove redove dobrodošle i žene. Imao je neke veze i poklapanja članstva sa teozofskim pokretom. Mme Blavacka se napajala mudrošću sa istih izvora kao i ZZ i rozenkrojeri, dok je njena učenica i kasnije nasljednica na čelu teozofskog pokreta verovala da su Fransis Bejkon i Sen-Zermen reinkarnacije Kristijana Rozenkrojca. Tačka razmimoilaženja bila je izučavanje magije, koju teozofi nisu odobravali. Zlatna zora je imala veliko privlačno dejstvo na ljude, pogotovu one sa umetničkim senzibilitetom, a naročito za Irce. U njenom članstvu bio je i V. B. Jerts (koji je izbačen iz teozofskog društva zbog praktikovanja magije), zatim Džordž Rasel, pa Mod Gon, itd. Vezu sa Ircima podsticao je Meters, koji je tako želeo da ostvari svoju naklonost prema keltskoj tradiciji. On je kasnije dobio titulu Grof od Glenstrija.

Koren učelja Zlatne zore bila je kabala. Neofit je prolazio kroz stepene *zelatora*, *teoretikusa*, *praktikusa* i *filosofusa* do stepena *portala*, gde je čekao da »primi

svetlost«. Iznad tih stepena nalazimo još i stepen *Adeptus minor*, koji je svog nosioca povezivao sa njegovim »višim genijusom«. Ova inicijacija, koja se odigravala u sedmostranoj sobi po uzoru na grob Kristijana Rozenkrojca, završavala je vežbe koje su bile namenjene članovima »spoljnog« reda. Adept bi tada ulazio u »unutrašnji« red i na raspolaganju mu je stajalo sijaset zvučnih titula. Članovi su polagali zakletvu ćutanja, pa ipak je jedan deo rituala »procureo« u javnost. Veskot je 1897. morao da podnese ostavku jer su takve radnje nespojive sa njegovim radom u vojsci. Onda se Meters proglasio Vrhovnim magom reda, povinujući se zapovestima »viših vođa«, trojici duhova koji su mu se pojavili u Boi d' Bulonju. Od članova je tražio da potpišu da će ga bespogovorno služiti čime je navukao na sebe njihovu mržnju. Oni koji nisu hteli da potpišu, bivali su izbačeni iz reda, što se dogodilo i sa Mm Horniman, od koje je zavisio Metersov mesečni prihod.

Sledeći konflikt izbio je u vezi sa perspektivnim članom društva Alisterom Kroulijem, koji je sebe zvao još i Bafomet i Velika zver. Meters je Kroulija upoznao sa članovima reda i vrlo brzo ga promovisao na stadijum *Adeptus minor*, na sve veće zgražanje ostalih članova. Nakon neke druge svađe, članovi su glasali da se Meters izbací iz društva, pa je ovaj pobegao u Pariz, odakle je, za osvetu, poslao Kroulija da preuzme vođstvo nad Hramom. Ovo se završilo otvorenom šizmom unutar reda i svađom Metersa i Kroulija, koji su se počeli međusobno boriti magijskim sredstvima. Meters je pozvao vampira da uništi Kroulija, Krouli je, opet, jednom prilikom rekao da je vampira uništio njegovom sopstvenom zlom energijom.

U početku red je bio zainteresovan za filozofsku i magijsku problematiku. Ali, uskoro je magija počela da dominira, a unutrašnje svađe su ga u mnogome oslabile. Propast reda ubrzao je skandalozni događaj 1901, kada je jedna od Metersu naklonjenih dama, Rouz Horos, optužena za nemoralno ponašanje i osuđena na kaznu zatvora od sedam godina. Intelektualci su jedan po jedan napuštali red. Jeits je, međutim, ostao u njemu sve do 1909. godine.

U međuvremenu je osnovano još jedno rozenkrojcersko društvo, ovoga puta u Parizu, a vođa mu je bio čuveni Elifas Levi, koga su članovi Zlatne Zore veoma uvažavali i koji je imao ogroman uticaj na Metersa dok je boravio u Parizu. On je 1889. formirao *Kabalistički red ružinog krsta*. Društvo je izrazilo neku vrstu protesta protiv masonerije u kojoj su dominirali anglosaksonski protestanti, i koja je izgubila svaki intelektualni i duhovni sjaj. Mada su postali od luteranskih protestanata, francuski rozenkrojceri su rado primali katolike u svoje redove. Levi i njegov red sada su se opredelili za opciju da članovi njihovog društva mogu da budu samo katolici. Istorija francuskog reda išla je sličnim tokom kao i istorija britanskog bratstva. Proučavanje hermetizma i kabale pretvorilo se u lične obračune tastih članova, što je, ne retko, rezultiralo javnim skandalima. Ubrzo se bratstvo pocepalo na dva rivalski nastrojena reda. Odcepljenu frakciju vodio je Žozef Peladan, očigledno francuski Meters. Arnol tvrdi da je deo ovog reda još uvek postojao kada je izbio II svetski rat.

Sa ove grane starog drveta rozenkrojcersko učenje se transplantiralo na Novi kontinent, ili, holje rečeno, tada je pokret oživeo. Istoričarima je dobro poznato da je tokom 18. veka u Americi delalo i nekoliko rozenkrojcerskih grupa. Stručnjak za reklame, amerikanac H. Spenser Luis, pristupio je Peladanovom redu 1909. godine u Parizu. U Americi je, 1915, osnovao *Stari mistični red ružinog krsta*, koji se danas naziva »jedinim istinskim redom« *ružinog krsta*. Njegov centar i najviši hram nalaze se u San Hozeu, Kalifornija, unutar ogromne grupe zgrada među kojima su najimprezivnije Orijentalno-egipatski muzej i Art-galerija, Univerzitet ruže i krsta, Muzej nauke i Planetarijum, kao i veoma bogata biblioteka.

Ideja da se stvori malo ali odabrano članstvo davno je napuštena. Samo u Americi AMORC (*Ancient Mystical Order Rosae Crucis*) ima 60000 članova. U Britaniji kao i u Francuskoj, Nemačkoj i Africi takođe ima veliki broj sledbenika. Njegove publikacije obeležava plitkost neke vrste uprošćene religije i filosofije tipičnih za američke organizacije koje se bave samorazvitkom pojedinca. Tajni su samo u tom smislu što

se drže iznad svake javne kritike budući da neinicirane smatraju nesposobnima za tako što. AMORC regrutuje nove članove tako što daje oglase u štampi. Oni koji se jave na oglase dobijaju pamflet pod naslovom Majstorstvo življenja. Ovaj uvodni pamflet je, po rečima autora namenjen samo onima koji se pokazuju dostojnim da pristupe redu, tj. onima koji su zaista zainteresovani za stvar. Inače, pamflet se ne može naći u slobodnoj prodaji. Po tonu je poverljiv i ličan, po privlačnosti — više se ne obraća »učenima i najvećima«, već običnom čoveku koji ima vremena da sat-dva nedeljno posveti rozenkrojcerskom učenju. Čitaocu se obećava da će mu, ukoliko postane član i uplati članarinu, pomoći da restrukturiira svoj život. Ubeđuju ga da je učenje dostupno svakome ko čita dnevne novine. Očito su mnogo niži kriterijumi od onih u Fami fraternitatis. Cilj ovih učenja nije više promena sveta u skladu sa božanskim principima, već što uspešnije funkcionisanje pojedinca u svetu kakav jeste. U jednom pamfletu se, na primer, neki prodavac ispoveda da odkad pohađa seminare, reč »ne mogu« za njega više ništa ne znači.

Aplikanti moraju da izraze svoju veru u Svevišnjeg, ali ne moraju više da budu hrišćanske veroispovesti. Pozivaju se da prisustvuju mitinzima loža, ali isto tako mogu da završe i neku vrstu dopisne škole, pa i da budu promovisani od neofita do stupnja adepta. Ritual prvog stepena veoma je sličan ritualu trećeg, majstorskog stepena kod masona. Lekcije imaju sledeće teme: misterije vremena i prostora, ljudska svest, priroda materije, posledice svetlosti, boja i zvuka na telo i dušu, stare filosofije, razvoj volje, ljudske emocije i instinkti, i intuicija. Ovi naslovi su usko vezani za naučna interesovanja prošlog veka. Njihov odnos prema idejama koje se kriju iza manifesta rozenkrojcera vrlo je teško uočiti, osim ukoliko ne leži u paradoksalnoj kombinaciji magije i mističizma. Alhemija se, na primer, tumači simbolično kao metod spiritualnog samousavršavanja. Ipak, dr Spenser Luis je u javnosti demonstrirao nešto iz praktične alhemije kada je (prema rozenkrojcerskim izvorima) izvršio transmutaciju parčeta cinka u čisto zlato, koristeći se pri tom malo poznatom spiritualnom energijom i njenom koncentracijom.

Kao što se vidi, prekinuti istorijski lanac uopšte ne zabrinjava rozenkrojčera jer on shvata da istorija nije samo kontinuum. On takođe zna da istoriju njegovog reda ne čini istorija same institucije već istorija znanja koje se svakodnevno primenjuje i usavršava. Spoljašnji posmatrač nalazi da je istorija pokreta diskontinualna i teško shvatljiva, pogotovo ako želi da joj se dā neka referenca spram opšte istorije. Privlačna snaga pokreta privukla je najbolje ljude svoga doba samo na početku, u Nemačkoj, i posle u slučaju Jeits i Zlatne zore. Posledice koje postojanje reda ostavlja na društvo gotovo su neznatne. Da li njihovi učenici dobijaju neko stvarno znanje, ostaje otvoreno pitanje. Na kraju, možemo reći da je Red ruže i krsta, od svih tajnih društava, svetu naneo najmanje zla.

Slobodno zidarstvo

Kao institucija, *slobodno zidarstvo* se najpre pojavilo u 17. veku. Tokom 18. i 19. veka ostvarilo je začuđujuće veliki uticaj na kulturna kretanja u Engleskoj i Americi, a njegova struktura je postala uzor za mnoge tajne organizacije. Mada slobodno zidarstvo ni u kom slučaju nije najstarije ritualno bratstvo, vremenom je postalo klasičan primer za takvu vrstu udruženja. Mišljenja su nepodeljena da vodi poreklo od tesarskih i kamenorezačkih gildi srednjeg veka. Tokom izlaganja iznećemo neke činjenice koje će podržati ovaj stav. Ono što razlikuje slobodno zidarstvo od svih postojećih mističnih grupa nije njegova starost (jer sve organizacije ovog tipa pretenduju na davnu prošlost u kojoj su nastale), već je to ogromna privlačnost koju ono i danas poseduje. Zajedno sa razvojem tehnologije i naučnog racionalizma, mnoga ritualna bratstva su nestala u proteklih sto godina razvoja zapadne civilizacije. Pa ipak, slobodno zidarstvo sa čitavim sijasetom mitova i rituala još uvek cveta. Samo u Britaniji ima oko 750000 slobodnih zidara; 4000000 braće u SAD i preko milion u drugim državama sveta. Logično je da se zapitamo koje osobine omogućavaju ovoj grupi da opstane i održi privlačnost do današnjih dana. Da bismo odgovorili na ovo pitanje, moramo se pozabaviti tajnama koje masonstvo tvrdi da poseduje, tj. prvo moramo da odredimo do kog je stepena masonstvo tajna organizacija, imajući na umu da svoju veliku popularnost eventualno duguje samoj svojoj tajnovitosti.

Slobodno zidarstvo, zamišljeno kao tajna nauka, ima mnoge karakteristike tajnog društva: zakletvu tajnosti koja, ukoliko se prekrši, donosi smrt izdajniku, zatim, tajne lozinke i znakove, kao i rituale koji su u vezi sa mitologiziranom istorijom njihovog bratstva, i

koji u sebi sadrže duboko proživljenu pantomimu smrti i ponovnog rođenja. Ali, dok tajnovitost teži da probudi radoznalost velikog broja »profanih«, metodi primanja u njihove redove vrlo su odbojni za one čije interesovanje ostaje na nivou puke radoznalosti. Svaki pristupnik mora da ima dva jemca iz redova masona. Aut sajderima masoni niti smeju da odaju svoju pripadnost organizaciji, niti, pak, nekoga da ubeđuju da joj pristupi. Čak i kada nađe jemce i napiše molbu za prijem, budući član može da čeka i po nekoliko meseci na kontakt sa ložom, a zatim još nekoliko meseci pre no što mu braća postave pitanje »zašto želiš da postaneš mason«. Njegova molba mora jednoglasno biti pozitivno rešena. Zatim dolazi obično najduži period čekanja pre nego što pristupnik bude iniciran, jer je sama ceremonija veoma bogata i složena, a najveći broj loža može da primi ograničen broj inicijanata godišnje.

Kandidat ubrzo shvata da je slobodno zidarstvo kako masoni sami kažu, »određen sistem moralnosti obavljen alegorijom i ilustrovan simbolima«. Ovi simboli su preuzeti iz zanata starih majstora oblikovanja kamena i igraju značajnu ulogu u masonskim ritualima i učenjima. Pošto se masoni ne bave više zanatom u bukvalnom smislu te reči, glačanje i oblikovanje kamena interpretiraju se kao metafore. Tako majstor prilikom svečane ceremonije predaje zidarskih alata, primljenom šegrtu poručuje: »Ove alate mi koristimo za usavršavanje sopstvene moralnosti.« Tipična ceremonija inicijacije sadrži mnogo arhaičnog. Neposredno pre no što ga uvedu u prostoriju gde će se obaviti ritual posvećenja, kandidat skida jaknu, kragnu i kravatu i odlaže novac kao i sve druge metalne predmete koje ima sa sobom. Ova alegorija ima duboki moralni značaj i cilj joj je da podseti pristupnika da uvek pomogne brata u materijalnoj oskudici, sećajući se kako je i sam bio siromašan i ubog kada su ga braća primila. leva nogavica se podigne do iznad kolena, otkopčanu košulju mu sklone sa levog dela grudi, a desnu cipelu zamene papučom (nismo našli na objašnjenje ovog ritualnog postupka). Zatim mu brat stavlja povez oko očiju kako bi se ukazalo na stanje mraka u kome se nalazi kandidatova duša. Na vrat mu se stavlja labavo vezana omča. Kada je loža formalno otvorena,

vratar dovodi kandidata do spoljnih vrata. Na pragu ga presreće Čuvar koji mu uperi mač u gole grudi, braneći mu na taj način da prode u unutrašnjost Hrama. Onda ga vode pred Uvaženog majstora, glavnog časnika lože, koji izgovara molitvu »Svemogućem ocu i vrhovnom Upravitelju vaseljene« i postavlja niz pitanja koja su unapred predviđena protokolom, a na koja kandidat bez zamuckivanja mora tačno da odgovori. Dok kleči ispred pjedastala Uvaženog majstora sa jednim stopalom pod pravim uglom na potkolenicu, na grudi mu prislanjaju otvoreni šestar. Za to vreme kandidat se kune da neće usmeno ili pismo, znakom ili na bilo koji drugi način izdati tajne masonstva koje prima. Ako izda, prihvata »da mu se za kaznu prereže grlo, iščupa jezik iz korena i zakopa u morski pličak tamo gde se svakodnevno sreću plima i oseka i da se žigoše kao krivokletnik, lišen bilo kakvih moralnih vrednosti i potpuno nepodoban da stupi u ovu uvaženu ložu«.

Tada uvaženi majstor naređuje da se inicijantu skinu povez i omča, a zatim mu objašnjava značaj iskustva kroz koje je upravo prošao. On sada dobija korak, znak, stisak ruke i reč primljenog *šegrta masona*: kratki korak levom nogom, a desna peta se stavlja na pod u predelu polovine levog stopala. Zatim, rukom se brzo pređe preko grla (znak kazne); pri rukovanju se palcem pritisne zglob poznanikovog kažiprsta i tiho se izgovori reč *Boaz*, što znači *u snazi*. Sada pristupnik dobija kecelju koja predstavlja njegov stepen unutar lože. Saznaje da je on »simbol prvog ugaonog kamena građevine na kome može da sagradi *superstrukturu*, savršenu u svim svojim delovima i dostojnu Graditelja.« Tad mu se poklanja alat koji odgovara prvom stepenu: merilo od 24 inča koje predstavlja 24 časa dana, namenjeno za molitvu, rad i odmor, kao i služenje prijatelju ili bratu masonu. Šegrt zatim dobija čekić koji predstavlja snagu savesti, kao i dleto koje je simbol učenja oblikovanja. Sledi pouka u poslušnosti ne samo časovnicima lože, već i reči Biblije i zakonima države u kojoj mason živi. Uvaženi majstor mu objašnjava tablu prvog stepena koja je, u stvari, jedna od tri simboličke slike koje se pokazuju iniciranim. Kada je ceremonija završena, za kandidata se kaže da je savladao prvi stepen. Nakon nekoliko me-

seći može da polaže za sledeći stepen (*kaif*), a ubrzo i za *majstora*.

Mnogi masoni se zadržavaju na ovom stupnju, a samo entuzijaste očekuje sledeći stepen nazvan *Kraljevski svod*, koji ih uvodi u tajne viših rangova izvedenih iz raznih sistema. Neki se nazivaju kriptični stepeni, neke predstavljaju oživljeni viteški redovi kao što su *vitezovi templari* i *vitezovi Konstantinopolja*. Masone-rija *Starog i prihvaćenog škotskog obreda* je sistem od 33 stepena koji u sebe uključuje duboka nasleđa rozenkrojcerskih tradicija: *stepen viteza pelikana* i *orla*, *suvereni princ ružinog krsta Herodoma*, čiji se ritual bazira na Hristovom raspeću. Ostale inicijacije istog stepena dodeljuju braći sledeće titule: *Savršeni majstor*, *Princ Jerusalima*, *Veliki pontifeks*, *Šef tabernakla*, *Komandant Hrama*, *Odabrani vitez Kadoš*, *Veliki inkvizitor*, *Uzvišeni princ kraljevske tajne*.

Iako sve ove titule ne potiču iz 19. veka, sama reč »slobodni zidar« nastala je još u 14. veku. Neki zastupaju lezu da je *free mason* skraćenica od *freestone mason* (mason slobodnog kamenja, ili mason koji radi na slobodnom kamenju — prim. prev.), a tim što se slobodnim kamenom nazivala vrsta mekog kamena pogodna za graviranje i pravljenje finih delova crkava, kao što su svodovi i prozori. *Mason slobodnog kamena* je, prema tome, bio na mnogo višem stepenu nego običan mason (rough mason — zidar koji radi sa grubo obrađenim kamenom — prim. prev.), čiji je zadatak bio da od neobrađenog kamena pravi blokove. Ali, samo ime »slobodni zidar« imalo je i druge konotacije. Njegov nosilac je bio slobodan čovek u svakom smislu — nije pripadao feudalnom gospodaru niti nekoj opštinskoj organizaciji. Najveći broj sred-njevekovnih radnika morao je da pripada udruženjima koja su regulisala njihove dužnosti i status. Gilde, kao ranije trejd junioni, nisu se organizovale na nacionalnoj bazi — svaki grad ih je imao, a njima su direktno predsedavali gradonačelnik i savet koji su im davali povelje. Poslodavci su kao i radnici bili članovi gilde. U Londonu, gde su zidare stalno zapošljavali na velikim graditeljskim projektima kao što je London-ski most, pripadali su organizaciji ovog tipa koja se zvala *Kompanija londonskih zidara* (*London Masons'*

Company). Ali, posao ih je često vodio i van grada. U to vreme najveći broj stambenih kuća pravljen je od drveta, pa su majstori masoni uglavnom upošljavani za gradnju katedrala, crkava i manastira, kao i zamkova feudalne vlastele. Za razliku od krojača i šavilaca kože koji su radili u malim radionicama sastavljenim od malog broja ljudi, masoni su zapošljavani u ogromnim grupama. Zatim, činjenica da su bili pokretni, razlikovala ih je od ostalih srednjevekovnih radnih organizacija. Morali su sami za sebe da traže posao, prave projekte i da ih sprovode u delo. Izgleda, međutim, da su svi masoni pripadali *Nacionalnoj skupštini*, mada su zapisi o tome gde je i kada ona zasedala vrlo oskudni. Na lokalnom nivou, masoni su se organizovali u *lože*. *Lože* su bile male zgrade kakve se i danas nalaze pokraj gradilišta, u kojima su se radnici odmarali i obedovali. Reč *loža* vremenom je počela da označava i mesto gde su masoni planirali svoje radove, da bi na kraju postala sinonim svetske masonerije. Prema pravilima londonskih masona iz 1356. godine, srednjovekovni mason je mogao da otpočne sa svojom delatnošću tek nakon navršenih sedam godina obuke. Po isteku sedme godine, braća su smatrala da je obučen, stavljali bi njegovo ime na spisak lože na nivou šegrta. Još sedam godina moralo je da prođe da bi postao *poznavalac zanata*. Čovek kome je bio poveren graditeljski projekat zvao se *mason majstor*. Ovi termini se koriste da bi označili tri stepena u hijerarhiji moderne masonerije. Majstor mason je uživao posebni dignitet najviše zbog toga što u srednjem veku arhitekti u današnjem smislu nisu postojali. Za dizajn građevine bio je odgovoran i zadužen *građevinski poslovođa*, za dizajn crkava — *klerik*, dok je za zgrade svetovnog karaktera i dvorce bio nadležan *feudalni činovnik*. Građevinski poslovođa bio je obrazovan čovek, kao, na primer, Džefri Čoser, koji je i sam deo svog života proveo baveći se ovim plemenitim zanatom. Dokumenti iz tog vremena upućuju na to da je majstor mason imao potpuno slobodne ruke u pogledu rukovođenja radom. Dobro je poznao geometriju i bio znalac bar jedne od sedam slobodnih umetnosti, takođe zadužen i za administrativne poslove.

Pravila masonskih skupština — poznata kao *Stare dužnosti* — sačuvana su u oko 115 dokumenata, od kojih su dva najstarija napisana između 1390. i 1425. godine. U predgovoru opširnije verzije iz 1425, kao osnivač masonerije navodi se Euklid, a razvoj umetnosti se prati od izgradnje Vavilonske kule, preko zidanja Solomonovog hrama, pa sve do vremena nastanka *manuskripta*. Ovaj dokument, pored ostalih zanimljivosti, tvrdi da je masonstvo u Francusku uveo kralj Šarl Martel. U Englesku je masonstvo stiglo nešto kasnije, a u sastavljanju prve povelje učestvovao je i Sv. Alban, dok je prvom skupštinom predsedavao kralj Atelstan. Stare dužnosti takođe sadrže moralne obaveze masona kao što su poštenje, trezvenost, pobožnost i odanost kralju, kojih se masoni moraju pridržavati radi svog ugleda i spiritualnog razvitka. Ovi dokumenti su izvori jednog dela mitologizirane istorije i temelja moralnosti savremene masonerije. No, mada su naglašavale moralnu dimenziju, Stare dužnosti su prevažodno bile *pravila gilde*, kao što se vidi iz sledećeg odlomka:

»Bićete verni jedni drugima, što će reći svakom majstoru i kalfi... i činiti drugima ono što biste voleli da oni vama čine«.

»Da ni jedan majstor ne potpadne pod uticaj kakvog gospodara, već da sam sebi bude dosledan u izvršavanju zadataka.«

»Da majstor uredno plaća svoje drugove kako to Umetnost zahteva.«

»Da ni jedan majstor niti kalfa ne udalji nekog svog sa posla, ... sem ako se istinski pokaže da nije njemu dorastao.«

»Da svaki mason rado ugosti druge masone koji su na proputovanju... Obezbedićete mu posao na najmanje četrnaest dana i platiti kako treba, a ako nema kamenja (posla) za njega, dati mu nešto novca i uputiti do sledeće lože.«

Sve srednjovekovne gilde i bratstva imala su svoje »tajne«. Naime, metode rada koje su skrivali od neupućenih kako bi zadržali neku vrstu kopirajta na svoja znanja. Ovaj sistem su razradili delom same zanatlije kako bi zadržali i onako ograničeni kvantitet

posla u svojim kvalifikovanim rukama, a delom i gradske vlasti kako bi sprečile odbegle kmetove i druge strance da napuštaju svoje feudalne obaveze u zamenu za slobodu koju je nudio grad — burg. Ekskluzivnost gildi i bratstava bila je obezbeđivana upotrebom tajnih lozinki i ceremonija inicijacije. Mnogi takvi rituali preživeli su do 19. veka, čak i nakon industrijske revolucije (njih izlaže podsmehu i Čarls Dikens u delu Barnabi Radž), a skraćene, parodirane verzije tih rituala i dan danas se izvode prilikom primanja šegrta na rad kod nekih zanatlija, na primer, kod engleskih bačvara. Radeći daleko od gradova na mestima — stecištima raznih ljudi — putnika, kockara, ubica i varalica, srednjevekovni masoni su posebno bili izloženi riziku da budu prevareni. Do kraja 16. i početka 17. veka škotski masoni su razradili kompleksan metod uzajamnog raspoznavanja, uključujući poseban način rukovanja i masonsku reč, a ti znaci preživeli su u nešto izmenjenom obliku i do današnjih dana. Slična masonska bratstva nicala su u još nekim zemljama srednjevekovne Evrope. Tako su Štajnmeceni (*Steinmetzen*) u Nemačkoj imali sopstvena pravila lože (*Bauhütten*) i tajni stisak ruke. *Kompanjonaži* (*compagnonnages*) u Francuskoj imali su sa svojim ritualima inicijacije veoma razgranatu organizaciju podeljenju na tri dela. *Kompanjonaži* su preživeli do 19. veka kada su potpali pod uticaj slobodnog zidarstva i usvojili legendu o izgradnji Solomonovog hrama. Ali, ipak su ostali obična zanatska gilda bazirana na principima trejd juniona. Postoji određena veza između srednjevekovnih gildi i bratstava sa jedne strane, i masonstva kakvo se pojavilo u Engleskoj u 17. veku. Srednjovekovna bratstva slobodni zidari nazivaju *operativnim*, a ova druga *spekulativnim*.

Počeci bratstava iz 17. veka su nejasno ocrtani. Mada su njihovi osnivači evidentno bili upoznati sa Pravilima, izgleda da sami nisu bili operativni zidari. Naprotiv, izgleda da su se u ovom periodu formirale posebne lože za one koji nisu pripadali gildama i koji nisu bili zidari po profesiji. U Škotskoj su takvi ljudi primani u lože kao počasni članovi. Zapis o pristupu jednog počasnog člana u *Edinburšku ložu* datira još iz 1600. godine. Obe ove prakse su se veoma brzo širile, tako da je do 1670. godine u *Aberdinsknoj loži* bilo če-

tiri plemića, tri gospodina iz više građanske klase, petnaest ljudi raznih profesija, a samo 10 pravih, »operativnih« zidara. Međutim, početak istorije moderne masonerije je kada je 1619. god. *Londonska zidarska kompanija* osnovala paralelno telo pod nazivom *Acception*. Ova organizacija osnovana je za one koji po profesiji nisu bili zidari, zvali su ih *primljeni zidari* ili *gospoda masoni* pošto nisu pripadali Kompaniji, a za inicijaciju su plaćali dva puta više nego »operativci«. Nema sumnje da su oni umnogome doprineli bogatstvu loža.

Razlozi koji su nagonili nemasone da se pridruže ložama nisu nam sasvim jasni, mada je vrlo verovatno da su to činili zbog tajnosti tih društava. Verovatno su bili slični onima koji su privlačili ljude u Rozenkrojčere, naime, vera da će, pristupivši loži, dospeti do neke nejasne, skrivene mudrosti, što je bio motiv velškog pesnika Goronvija Ovena i antikvara dr Vilijama Stjuklija da postanu masoni. Obojica priznaju da su inicirani u misterije masonerije jer su očekivali ponovo oživljene misterije i tajna znanja davno iščezlih civilizacija. Drugi faktor na koji ukazuju Daglas Knup i G. P. Džons u knjizi *Postanak masonerije* bio je rastuće interesovanje amatera za arhitekturu i starine. Bogata gospoda bi odlazila na putovanja po Klasičnoj Evropi, sa kojih bi se vraćala puna želje da i u svojim domovima na Ostrvu mogu da uživaju u lepotama antičkog Rima. Elijas Ešmol je tipičan primer. On je osnivač Ešmolovog muzeja u Oksfordu, a mason je postao 1646. Kao antikvar, Ešmol se interesovao za srednjevekovnu arhitekturu, a sakupljao je i materijal za projekat Vindzora. Razumeo se u alhemiju i kabalu i bio je vatreni pristalica Rozenkrojčera. Mada zapisi lože ukazuju na činjenicu da je neredovno prisustvovao njenim sastancima, neki stručnjaci smatraju da je on, budući upoznat sa rozenkrojčerskim simbolizmom, uveo *stepen Ružinog krsta* u masoneriju.

Istovremeno, počela se razvijati arhitektura kao profesija, pa su mnogi arhitekta postali slobodni zidari, sledeći primer sera Kristofera Rena (1632—1723). Moderna ili »spekulativna« masonerija doživela je do 1735. puni procvat, pa su članovi po profesiji vezani za graditeljstvo bili u daleko manjem broju u odnosu na ostale. *Džepni vodič kroz slobodno zidarstvo* iz tog

doba kaže: »Niko ko ne poseduje znanje iz geometrije i arhitekture ne može biti udostojen da bude primljen u redove masonerije.« Ova rečenica iz Vodiča ukazuje da su se mnogi pridružili masoneriji iz prostog razloga što je to bio još jedan novootvoreni klub. Ipak, iako Vodič kritikuje neznanje masona tog vremena, ne treba ga baš doslovno shvatiti, jer je to bilo vreme kada je nastajala spekulativna masonerija, pa su članovi sigurno dosta vremena provodili u ozbiljnim spekulativnim diskusijama o raznim tajnama. To je bilo vreme kada su metodi i alati korišćeni u građevinarstvu zadobili opštije simboličko i moraino značenje. Tako, na primer, neisklesani kamen ili grubi tesanik, koji je deo enterijera svake lože, predstavlja čoveka u njegovom primitivnom stanju, neobrađenog i grubog; obrađeni kamen ili savršeni tesanik predstavlja čoveka u podmaklim godinama, nakon dobro provedenog života u skladu sa pobožnošću i vrlinom, koji mogu biti poboljšani samo uglomerom božije reči i šestarom njegove savesti. Izvodeći ovo poređenje dalje prema Hristovim rečima: »Ne znate li vi da ste hram gospodnji...«, savršenog čoveka predstavlja Solomonov hram. Slična alegorija nalazi se i u knjizi Džona Banjana *Spiritualizovani Solomonov hram*, u kojoj se, takođe, upoređuje spiritualni progres pojedinaca sa izgradnjom posvećene građevine.

Mada ovaj simbolizam ima biblijskog traga, nije isključivo hrišćanskog porekla. Nakon prethodnog veka u kome je buktela religiozna strast, došlo je do masovnog raspoloženja da se odbace sve dogme i uvede tolerancija prema svakom ličnom uverenju, osim prema onima koja isključuju ideju savršenog bića. Javio se deizam — sinkretičko verovanje u boga koje se razlikovalo od crkvenog, dogmatskog. Deizam se proširio među bogatijim i obrazovanijim slojevima stanovništva odakle su se regrutovali masoni, dok je, sa istorijskog stanovišta, povratak na religiozne crkvene dogme bio imperativ 19. stoleća. Ova religiozna tolerancija vidi se u prvoj masonskoj knjizi *Konstitucija* (1722—23.), u kojoj se utvrđuje da masoni mogu da pripadaju bilo kojoj religioznoj grupaciji, jedino ne ateističkim. »Mnogo je celishodnije obavezati ih (masoni) da veruju u one religiozne postavke u kojima se slažu svi ljudi, a dozvoliti im da imaju i svoja sop-

stvena uzbuđenja koja su njihova privatna stvar.« Knjigu konstitucija napisao je dr Džejms Anderson, sveštenik škotske crkve. Konstitucije su bile, u stvari, razrađena verzija Starih dužnosti, i predstavljaju dokument koji je prvi formulisao masonske rituale i simboliku. Sastavljene su na zahtev *Ujedinjene velike lože* nastale 1717. ujedinjenjem četiri londonske lože, koje su smatrale da su sve raspoložive kopije *Starih gotskih Konstitucija* u nečemu pogrešne, što je bio glavni razlog da se napišu nove. Autoritet i vlast *Ujedinjene velike lože* uskoro se proširio na celu Englesku, pa i na kolonije, dok su Škotska i Irska imale svoje sopstvene *Velike lože*. Nastanak *Ujedinjene velike lože* i publikovanje Andersonove Knjige konstitucija, obeležavaju početak modernog slobodnog zidarstva. Masonska legenda o Hiramu Abifu — Solomonovom graditelju Hrama, kao i hijerarhija masonerije potiču upravo iz ovog vremena.

Andersonova Knjiga konstitucija je, međutim, naišla kod nekih loža na gorak prijem, posebno u vezi sa nekim izmenama u ritualima. Ove lože, poznate pod imenom *Stare lože*, formirale su 1751. suparničku *Veliku ložu* sa posebnim svojim Velikom majstorom i *stanim ritualima*. Stare lože nisu bile priznate u Engleskoj, ali su ih priznavali irski i škotski masoni. Ponovno ujedinjenje je ostvareno 1813. godine dogovorom suparničkih Velikih majstora, vojvode od Saseksa i vojvode od Kenta, koji su bili rođena braća kralja Džordža IV. Uprkos ovim razmimoilaženjima, masonstvo je nezaustavljivo raslo tokom 18. veka. Kako je u svojim memoarima zapisao vojvoda od Montage (Veliki majstor 1721.), »masonstvo je postalo moda«. U to vreme, masoni su bili pre javno nego tajno udruženje. Postojao je običaj da se jednom godišnje paradira ulicama Londona u keceljama i u punoj opremi. Pošto je regrutovalo članove iz bogatije srednje klase, uživalo je veoma dobar glas, kao što je to i danas u mnogim protestantskim zemljama. Prva četiri Velika majstora Engleske bili su jedan ugledni gospodin, zatim službenik u gradskoj upravi, naučnik i vojvoda. Od tada se Veliki majstor obično bira iz kraljevske porodice, kao što je princ od Velsa (kralj Edvard VII) i vojvoda od Jorka (kralj Džordž VI).

Kao što su masonski precepti zahtevali, engleske lože su se distancirale od religioznih i političkih kontroverzi, a podržavale su hanoverijansku monarhiju, parlamentarni ustav i religioznu toleranciju pod pasivnom zaštitom engleske crkve. Na kontinentu je istorija masonerija bila mnogo turbulentnija i kontroverznija. »Spekulativno« slobodno zidarstvo prešlo je La Manš ubrzo nakon osnivanja 1717. godine. Grupa engleskih plemića je 1725. formirala ložu u Parizu. Ali, dinastija Burbonaca je osnovnu masonsku ideju o toleranciji smatrala a priori subverzivnom, kao i ostali apsolutistički evropski vladari, pa je Luj XV 1737. godine izdao edikt kojim poziva sve lojalne građane da se pod pretnjom kazne uzdrže od pristupanja masonima. U decenijama koje su sledile, smenjivali su se periodi tolerancije i represije. Često su pravljene racije, a masoni zatvarani. Slobodno zidarstvo je zadesila ista ili slična sudbina i u Španiji i Napuljskom kraljevstvu. Međutim, u Nemačkoj i Austriji bilo je vladara koji su sa simpatijama gledali na duh tolerancije i filozofskog istraživanja tipičnih za masone, pa su sa naklonošću gledali i na rast broja loža. Fridrih Veliki (1740—86.) je uveo slobodno zidarstvo u Prusiju, a sam je postao Veliki majstor. I vladari ostalih nemačkih država, kao i austrijski Franjo I, bili su u istom bratском lancu. Postoji mišljenje da je Mocart, koji je i sam bio revnosni mason, u svojoj *Čarobnoj fruli* aludirao na ovakvo stanje stvari, naime, na blagonaklonost liberalnog cara Jozefa II (lik Sarastro — prim. prev.) i neprijateljski stav Marije Terezije (Kraljica noći « prim. prev.).

Storija o slobodnom zidarstvu 18. veka prilično je konfuzna zbog činjenice da su mnoge škole mišljenja, kao i religiozne i političke sile, uticale na masonstvo i infiltrirale se u njega. Najveće potrese izazvala je najezda mistika među kojima je bilo teško razlikovati ljude od znanja od neurotičara i bolesnika, kao i od šarlatana i običnih prevaranata. Do ovog vremena slobodno zidarstvo je apsorbovalo nešto od hermetičko-kabalističke tradicije i počelo se smatrati za nastavljача egipatskih kultova i misterija. Masonsko veliko poštovanje prema »dobroj egipatskoj religiji« nalazi puni izraz u *Čarobnoj fruli*, u kojoj se masonska tradicija identifikuje sa egipatskom, a duše streme spa-

senju kroz misterije Izide i Ozirisa. Dok su neke lože usvojile rozenkrojcersku tradiciju i misticizam, predavajući se studijama kabale, druge su usvojile rozenkrojcersku magiju i odale se praktičnoj alhemiji uz Johana Šrepfera iz Nirnberga, koji je tvrdio da poseduje tajnu pravljenja zlata i moć da isteruju duhove. U Nemačkoj, Rusiji i Francuskoj veliki uspeh poţnjeo je čuveni grof Kaljostro, koji je za sebe tvrdio da poseduje neograničene psihičke moći — da može da pravi zlato, čini čudesna isceljenja, produţi seksualni kontakt na nekoliko dana, da upravlja svetom duhova, kao i da produţi životni vek na 5557 godina. Kaljostro, koji je bio majstor *lionske lože*, načinio je svoj sopstveni masonski sistem, tzv. *egipatski*, koji je pretpostavljao postojanje *ţenskih loža* kojima je predsedavala *Kraljica Šibe*.

Svi ovi uticaji doprineli su da se uvedu viši stepeni koji nisu postojali u Andersonovim Konstitucijama, koji su uključivali rozenkrojcerske stepene oţivljavajući stare misterijske kultove, kao i stare viteške redove. Ovi viši stepeni često su bili predmet rasprava i šizmi unutar masonskih redova, što je posebno bilo naglašeno u Francuskoj, gde su postojala dva rivalska masonska centra: *Veliki Orijent*, koji je priznavao više stepene, i *Velika loža* koja nije. Ponovno uspostavljanje krhkog jedinstva, usledilo je 1773. godine u vreme kada je Veliki majstor bio Vojvoda od Orleana (1747—93.), koji se docnije odrekao titule i odigrao veliku ulogu u francuskoj revoluciji pod imenom Filip Egalité (egalité — jednakost, prim. prev). Vaţan uticaj na mnoge francuske lože imali su i *škotski jakobiti* koji su u Francuskoj bili u izgnanstvu, a posebno njihov član Majkl Remzi, koji je sebe zvao i Vitez Remzi. Njegov cilj je očigledno bio da zadobije simaptije slobodnih zidara kako bi od njih dobio novac potreban da se izvrši restauracija dinastije Stjuarta. Stvarao je grupe unutar francuskog slobodnog zidarstva po škotskom uzoru, tj. *škotskog rituala* koji je on najverovatnije i stvorio. Remzi je rođen u mestu Kilvining u Škotskoj, i tvrdio je da je loža iz tog mesta najstarija masonska loža u istoriji, kao i to da je oduvek bila povezana sa *vitezovima Malte*. Mada je sve ovo najverovatnije bila fantazija, i mada je novi sistem dobio vrlo malo pri-

stalica u Škotskoj, on je stekao neverovatnu popularnost u Evropi.

Vatikan je prilično podržavao jakobitsku stvar, a posebno njegov »stub papinstva« — jezuite. Ovakva situacija dovela je do saveza između jezuita i slobodnih zidara, tačnije »škotskih« slobodnih zidara. Koliko je ovaj savez dugo trajao, kao i koliko je podržavan sa službenog nivoa, ne može se sa sigurnošću reći. Džems Stjuart, stari pretendent, odrekao se Remzija koga je u jednom pismu nazvao ludakom. Ubrzo se otkrilo da se u ložama u Rimu i Firenci, koje su se prividno sastojale od jakobita u izgnanstvu, nalaze i londonski špijuni, italijanski slobodni mislioci, jansenisti i još neke moralno nepodobne ličnosti. Papa Klement XII je 1738. godine izdao bulu kojom zabranjuje katolicima da pristupe masonskim ložama, i to pod pretnjom ekskomunikacije. Njegov glavni argument bio je da masoni sigurno nešto kriju čim se obavezuju na tajnost, čak i od crkve. »Da ne čine nikakvo zlo«, pisao je papa, »ne bi toliko mrzeli svetlo«. Odatle je izveo zaključak da su »izopačeni i pervertirani«, opasni za »dobrobit duša«, te, shodno tome, da su, najverovatnije, jeretici. Ostale fraze u buli su, međutim, imale mnogo svetovnjiji karakter — da je masonerija protiv »državne bezbednosti«, da narušava mir u zemlji; a naveo je i druge motive za takvu odluku. S obzirom da su pape tog vremena bile više zainteresovane za svetovnu nego za duhovnu vlast, ova bula se može smatrati za čisto politički potez.

Bilo je otvoreno pitanje da li ona ima sveopšti karakter ili treba da se primeni samo lokalno. Kardinal Korsini, jedan od glavnih »sponzora« bule, rekao je velikom vojvodi od Toskane da je »masonerija nastala u Engleskoj kao zabava dokonih, ali da se degenerisala u Italiji i postala leglo bezbožnosti«. Klementova bula prihvaćena je u Španiji i Portugaliji gde su se protiv masona vodili procesi. S obzirom da su optuživani za jeres, potpadali su pod jurisdikciju inkvizicije. Bula je primenjena i u Poljskoj, gde situacija, ipak, nije bila toliko strašna po masone kao u južnim katoličkim zemljama. U Ostalim katoličkim zemljama bila je ignorisana, kao i sledeća bula Klementovog naslednika Benedikta XIV, 1751. godine. Benedikt je napisao: »Kralj Dveju Sicilija... izgleda da hoće da učini ne-

što po tom pitanju (masonima), ali njegovi ministri, koji su članovi sekte, dodaće svoju indolenciju princevoj sasvim razumljivoj kolebljivosti.»

Slobodno istraživanje istine i tolerancija bili su zaštitni znakovi masonerije toga doba, pa je udruženje ovog tipa moralo da naide na protivljenje i sumnjičavost u zemljama poput Francuske, gde su ljudi morali da razmišljaju po unapred utvrđenim šemama od strane monarha i crkve. Čim bi neko postao mason, postajao bi i deo opozicije državi i crkvi. Masoni su se na prvom mestu predali širenju znanja u najširem značenju te reči, kao i diskusijama koje su u svetlosti saznanja dovodile u pitanje sve dogme. Bili su ubeđeni da će razumevanje i tolerancija doprineti evoluciji ljudskog intelekta i duha, koji će odbaciti sve dogme i ostvariti ljudske slobode. Logično je, stoga, da njihovi ciljevi mogu da se postignu samo u atmosferi slobodne debate i širenja znanja, tj. kada se sruše barijere koje su podigle vlasti, što znači u krajnjoj instanci da bi se morao promeniti režim. Preduslovi za trijumf znanja bili su sloboda udruživanja, govora i štampe, ukidanje državne i crkvene cenzure; sloboda veroispovesti; vlast zakona u društvu ali ne i u domenu misli, ukidanje arbitrarnog hapšenja i zatvora bez predhodnog sudeanja; ostvarivanje prava svakog čoveka da bira mesto stanovanja i poziv, što je, u stvari, značilo ukidanje feudalnog prava i, na kraju, formiranje vlade čiju bi vlast kontrolisalo javno mnjenje kroz predstavnički parlament. Sve ovo značilo je, u istinu, fundamentalne promene u svim sferama ljudskog života. Formiralo se i shvatanje da se vlastodržci neće odreći svojih pozicija, osim ako se na to ne prisile. Prema tome, iako je masonerija kao institucija ostala neutralna u sferi politike, masoni su kao individue bili predisponirani da postanu reformatori, pa i revolucionari ukoliko bi im se za to ukazala potreba.

Do političke borbe trebalo je da dođe kasnije. Prva ofanziva započeta je u oblasti saznanja — prosvetiteljstvo se kao požar širilo Evropom. Napravljen je plan da se napiše francuska *Enciklopedija*, a izdavač je trebalo da bude Deni Didro. Po filozofskom opredeljenju, Didro je bio racionalista, po političkom — radikal, dok je po religioznom ubeđenju bio deista,

što se protivilo crkvenom učenju. Bio je takođe i mason, kao i većina njegovih saradnika na enciklopediji. Samo za nekolicinu nije utvrđeno da li su pripadali bratstvu. Didro je ogromne delove enciklopedije sam napisao, a ostatak filosofi prosvetiteljstva: Volter, Russo, Monteskije, Holbah i D'Alamber. Enciklopedija je, kao i samo masonstvo, bila izraz novog humanizma, racionalizma (mada se upravo taj racionalizam, u kombinaciji sa religijom razuma, čini prilično iracionalnim sa današnje tačke gledišta). Neki delovi enciklopedije vrlo su kontroverzni. Enciklopedisti su usvojili doktrinu da je dužnost svaki vlade da brine o dobrobiti naroda. Ona je dovodila u pitanje sva verovanja i ubeđenja koja se nisu mogla racionalno opravdati. Koristeći se istorijskim metodom, sumnjala je u neka hrišćanska učenja i tradicije. Od 1751. godine, kada se pojavilo prvih 28 tomova, enciklopedija je izazvala pravu buru u društvu. Kraljevsko veće i kler su je nekoliko puta zabranjivali, policija je zaplenjivala knjige, a Didro i drugovi su se više puta našli iza brave. Proces štampanja je često sabotiran tako što su se neki delovi izostavljali, a nisu bili retki ni požari koje je policija podmetala kako bi usporila rad na knjizi. Ali, enciklopedija, koja se ponekad javno a ponekad tajno prodavala, ostavila je neizmeran uticaj na intelektualce tog vremena.

U živoj intelektualnoj klimi prosvetiteljstva, slobodno zidarstvo, čija je uloga sve više dobijala na značaju u opštem preporodu, obogaćivalo se sve većim brojem članova koji su listom bili najnapredniji ljudi svog vremena. S obzirom na ulogu koju je odigralo, začuđujuća je činjenica da u decenijama koje su usledile nije bilo više proganjano. Nema sumnje da je Volter, idol svih Francuza i protivnika režima, bio mason, što se vidi i kroz njegovo prijateljsko dopisivanje sa Fridrihom Velikim. Ideje prosvetiteljstva prvi put su zaživele ne u Francuskoj gde su ponikle, već u Americi, što jasno pokazuje *Ustav i Deklaracija o nezavisnosti*. Od 1730. godine i nadalje, masonske lože su formirane u nekoliko američkih gradova, ali su po engleskoj tradiciji bile politički neutralne. Ljudi snažne individualnosti, međutim, tvore neraskidivu vezu između slobodnog zidarstva, novih političkih ideja i borbe za nezavisnost. Bendžamin Franklin, čije je *Američko filozofsko dru-*

štvo podržalo racionalistički pogled na svet, postao je mason 1731. godine, a ubrzo i Veliki majstor države Pensilvanija. Drugi američki čuveni masoni toga perioda bili su Džordž Vašington (majstor lože *Aleksandrija*), Aleksandar Hamilton, kao i veliki revolucionarni junaci Pol Revere i admiral Džon Pol Džons. Lafajet je, takođe, kao mason povezao prosvetiteljsku Francusku sa Amerikom.

U isto vreme neki evropski masoni i reformatori imali su nameru da se osnuje posebno telo čija će funkcija biti da širi znanje i prosvetiteljstvo, kao i da služi oslobođenju od svake tiranije. Mirabo, koji možda i nije bio mason, imao je ideju da se to telo organizuje po principu *Družbe Isusove*. »Mi imamo sasvim suprotne poglede na svet«, pisao je, »ali, ko će nas sprečiti da učinimo onoliko dobra koliko su jezuiti učinili zla ovom svetu?«. Plan je, navodno, ostvaren u Bavarskoj, gde je Adam Vajshaupt, profesor kanonskog prava na Univerzitetu u Ingolštatu, osnovao tajno društvo *Iluminata* — *Prosvetljenih*.

Osnivači toga društva odlučili su da mu ciljevi budu da »širi opšteljumska osećanja, da radi na povećanju intelektualnih moći čovečanstva, da raskrinkava zlo i podržava one koji pate... da radi na unapređenju nauke i znanja uopšte«. Iz Vajshauptovih beležaka vidimo da je društvo imalo još šire ciljeve. »Prinčevi i nacije«, pisao je on, »nestaće bez nasilja sa lica zemlje, čovečanstvo će postati jedna porodica, a svet stanište razumnih ljudi. Sama moralnost će neprimetno dovesti do ove promene.« Završio je sledećim rečima: »Zašto čovečanstvo ne bi iskoristilo moći koje latentno nosi u sebi? Ono treba da razvije u sebi moć da samo sebe vodi.«

Kada je osnovao *Iluminata*, Vajshaupt nije bio mason, ali je to postao sledeće godine. Zeleo je da se infiltrira i, gde je moguće, kontroliše lože da bi među najperspektivnijim masonima izabrao »prosvetljene«. Neko vreme je u tome, zajedno sa baronom fon Knigekom, knjižarom Johanom Bodeom i ostalim saradnicima imao uspeha. Masonske lože u Minhenu i Ajbštatu postale su seminari *Iluminata*, a njihov uticaj je rastao i drugde. Ali, jezuiti su uskoro iz tradicionalno katoličke Bavorske pojačali pritisak na novo društvo, ko-

risteći se običnim ličnim skandalima kako bi ga diskreditovali (npr. činjenica da je Vajshaupt imao nezakonito dete). Marta 1785. godine, elektor Bavorske je i masona i iluminata stavio van zakona. Iz straha da će biti uhapšen, Vajshaupt je pobjegao u Gotu, izgubivši tako mesto profesora na univerzitetu. Od tada se društvu gubi svaki trag.

Fitilj koji su zapalili ljudi poput Voltera i Didroa detonirao je eksploziju francuske revolucije 1789. godine. O vezi masona i revolucije napisano je mnogo knjiga. Prvi je to učinio Abe Baruel, francuski emigrant u Engleskoj i bivši mason, a za njim i škotski pisac Džon Robinson, koji je tvrdio da je celu revoluciju isplanirala i izvela masonerija. Priča o skrivenoj ruci iluminata, koji su svoj tajni centar preneli iz Bavorske u Francusku, dodala je ovoj teoriji mitski element. Da to nije baš tako, vidi se iz reči samog vođe iluminata, koji je očekivao da monarhija snagom moralnosti, a bez ikakvog nasilja, nestane sa lica zemlje.

Nijedan ozbiljni savremeni istoričar ne veruje u teoriju da je francusku revoluciju izazvala zavera dvadesetsedmorice iniciranih. Muni je još 1801. godine izjavio: »Dokoni ljudi najpovršnijeg intelekta zamenili su ozbiljnije i komplikovane uzroke jednostavnijima, iz prostog razloga što im prvi nisu bili na dohvat ruke«. Međutim, ideja da je masonerija bila samo jedan od pokretača revolucije, mnogo je ozbiljnija pretpostavka kojom se mnogi francuski masoni ponose. I ovde, kao i u slučaju američke revolucije, može da se izvede zaključak da je slobodno zidarstvo imalo malo ili nimalo značaja, dok su masoni individualisti, nadahnuti idealima masonskih učenja, odigrali znatnu, ako ne i presudnu ulogu u celoj stvari.

Vrlo je verovatno da su masoni bili u vezi sa nekim umerenijim strujama i grupama koje su oblikovale tok revolucije, ali su bili kao organizacija potisnuti u drugi plan kako se revolucija razbuktavala. Vojvoda od Orleansa, Veliki majstor iz doba pre revolucije, koji je glasao za ustavnu monarhiju, giljotiniran je 1793. godine. Lafajet je odigrao sličnu ulogu. No, jedno je sigurno — naime, kada su 1792. jakobinci bili na vlasti, masonerija je stavljena van zakona, a lože rasturane. Do ovakve situacije došlo je iz dva razloga: prvi

je taj da su jakobinci smatrali slobodne zidare za previše umerene, te su ih zato smakli sa političke scene, a drugi, manje verovatan — da su se u ložama krili razni neprijatelji revolucije i zaverenici. Obe ove hipoteze oslanjaju se na pretpostavku da su masoni i jakobinci služili istoj stvari. Ne treba posebno isticati da je revolucija još uvek sledila put koji su masoni trasirali. Pitanje se dalje komplikuje činjenicom da su svi jakobinski revolucionarni lideri (Mara, Danton i Robespier, između ostalih) bili masoni. Ali, u svakom slučaju, dokazni materijal ne postoji. Naime, možda su se ovi ljudi, došavši na vlast, okrenuli protiv onih koji su im tu vlast podarili.

Slobodno zidarstvo je ponovo legalizovano 1798. godine. Kada je postao car, Napoleon je izvestio masone da su »njihovi svetli moralni principi i ciljevi dostojni njegove naklonosti i zaštite«. Ovo se ubrzo pretvorilo u potpunu kontrolu slobodnozidarskih loža tako što je »blagonakloni« car za Velikog majstora postavio svog rođenog brata Žozefa, koji, uzgred, nikad nije bio iniciran. Masoni su naučili lekciju sopstvene bezbednosti — biti lojalan svakome ko je na vlasti. Veliki Orijent je sa dobrodošlicom dočekaao dinastiju Burbonaca 1814. godine, Napoleona za vreme stodnevne vladavine, kao i kralja nakon bitke kod Vaterloa. Za neke je, međutim, masonerija neraskidivo povezana sa borbom za slobodu. Njeno prisustvo zapaženo je u zaveri jednakih 1796. godine, koja je predstavljala poslednji očajnički pokušaj da se revolucija vrati onim načelima od kojih je potekla. Među Ujedinjenim Irima, koji su se borili protiv britanske uprave, takođe je bio braće, kao i unutar pokreta za oslobođenje Grčke. Masoni su učestvovali i u buni *dekabrista* protiv carskog režima 1825. godine. Ove činjenice stoje, ali ipak ne pružaju dovoljno osnova za pretpostavku da postoji centralistički vođena masonska kampanja protiv vlasti. Za jednu jedinu zemlju bi se moglo reći da su nje-ne lože najdirektnije bile umešane u politiku. To je Italija, gde su 1860. godine demokratski i ostali napredni pokreti zajedno izborili nacionalno jedinstvo.

Kao instrument u njihovim rukama, poslužilo im je jedno tajno društvo — *Karbonari*. Nisu bili isto što i masoni, mada im se članstvo preklapalo, jer je najveći

broj masona toga vremena pripadao istovremeno i ovoj organizaciji, i obratno. Idejna sličnost sa masonima je više nego očigledna i iz jednog člana *Karbonari pravilnika*, koji se zalaže za slobodu, savest, ali i poštovanje jednog najvišeg bića. Obe ove organizacije bile su zabranjene u celoj Italiji sa izuzetkom Piemonta, koji je služio kao baza pokreta za nacionalno ujedinjenje. Ponovno su lože počele da se javno sastaju u vreme kada je Italija već bila ujedinjena, a Garibaldi postao Veliki majstor.

Masoni Italije su, zahvaljujući savezništvu sa karbonarima, zauzeli stav militantne opozicije prema Vatikanu. Dok je cela zemlja bila podeljena na male države koje su bile pod apsolutističkom vlašću raznih kraljeva i vojvoda, i bez ikakvih demokratskih prava, jedan mali deo Italije bio je dat papama na upravu. Papama tog perioda takva situacija je odgovarala jer su tako lakše vladali zemljom, stupajući u saveze sa lokalnim vlastodržcima. Masoni i karbonari su, međutim, zauzeli stanovište da svetovna vlast treba da se odvoji od duhovne i da papa mora da se zadovolji svojim duhovnim carstvom. Često su išli i dalje, pa su govorili kako će u novoj Italiji sveštenstvo biti lišeno svetovne vlasti, kao i prava da ljudima zabranjuje ili dozvoljava šta će čitati. Veliki majstor Lemi je izjavio: »Upotrebili smo dleto protiv poslednjeg bastiona sujeverja, i Vatikan će pasti pod udarcima našeg čekića«. On je navodio masone da »razbacaju kamenje Vatikana i njima sagrađe *Hram emancipovane nacije*.

Vatikan je odgovorio istom merom. Između 1821. i 1902. godine pape su izdali 10 enciklika u kojima denunciraju masoneriju i obnavljaju zabranu katolicima da pripadaju njenim redovima. Mada su uzroci ovog neprijateljstva delimično bili političke prirode i odnosili se samo na Italiju, zabrana je ovog puta obuhvatila katolike celog sveta. Nakon perioda taktične pomirljivosti prema dinastiji Burbona, masoni Francuske su ponovo počeli da ispoljavaju simpatiju prema demokratskom uređenju. Proslavili su revoluciju 1830. kojom je svrgnut Šarl X i uspostavljena ustavna monarhija sa Lujom Filipom na čelu. Ponovo su likovali kada je 1848. Francuska postala republika. Veliki Orijent se obratio novoj vladi rečima da masonske za-

stave oduvek nose slogan »sloboda, jednakost i bratstvo«, pa se stoga masoni Francuske rado pridružuju opštenacionalnom veselju.

Ali, republika je bila kratkog veka. Promenu vlasti doneo je 1851. Napoleon III. Njegov ministar policije dao je nalog Velikom Orijentu da raspusti sve lože, što je i učinjeno. Ubrzo potom novi car rešava da primeni taktiku svog predhodnika i dozvoljava rad loža pod upravom svoga sinovca princa Lusijena kao Velikog majstora. Princ je svojoj braći nametnuo novu, autoritarnu konstituciju. Tako je, prema rečima jednog istoričara masonerije, u pitanje doveden slobodarski duh francuskih slobodnih zidara, koji su morali da se podvrgnu tiraniji nametnutog Majstora. Princ je 1860. pokazao simpatije prema papi, što je izazvalo buru ogorčenja među braćom, koja su zahtevala njegovu ostavku na mesto Velikog majstora. Stvar se završila tako što je nekoliko majstora pomesnih loža suspendovano, a lože su zatvorene. Nakon nekoliko godina pregovora sa carom, konstitucija je modifikovana u starom duhu, a Lusijen smenjen. Ipak, kada je car abdicirao, masoni nisu pokazali žalost zbog toga.

Sledeće godine izbio je sukob između konzervativne republikanske vlade i *Pariske komune* sa socijalističkim na čelu. Tada je u masonstvu preovladavala socijalistička misao. Blank i Prudon, najveći mislioci tog vremena, pripadali su bratstvu. Pariske lože su pokušale da posreduju između vlade i komune, ali je vlada odbila njihova nastojanja. Masoni su tada odlučili da istaknu svoje zastave na zidinama Pariza, i ukoliko bi opalila makar i jedna puška na njih, da se odmah pridruže komuni. Želinek piše u svojoj *Istoriji komune* da su »hiljade masona pošle niz ulice Pariza da iskažu solidarnost sa komunom. Dočekani su bučnim odobravanjem okupljenog naroda. Lepo i svečano izgledali su u svojim odorama ukrašenim plavim, zelenim, crvenim, belim i crnim trakama sa srebrnim i zlatnim ukrasima, trouglovima, šestarima i mistrijama.« Policija je zapucala, jedan mason je ranjen, a bratstvo je odlučno pristupilo redovima komune, spremno da je brani i oružjem.

Uprkos ovoj epizodi, slobodno zidarstvo je cvetalo za vreme treće republike. Centralno političko zbivanje u

Francuskoj — koje još uvek traje — jeste neprijateljstvo između države i crkve. S obzirom na neprijateljski stav katoličke crkve prema masonima, oni su uvek stajali na stranu države ukoliko bi došlo do nekog spora bilo po pitanju zabrane delovanja nekih redova, bilo što se tiče finansijske podrške crkvenim školama. U to doba u Francuskoj su postojale dve rivalske političke struje: redovno prisustvo na misi donosilo je napredovanje u vojnoj službi, dok su osobe antiklerikalnih pogleda prosperirale u civilnim službama. Masoni su, uglavnom, zauzimali visoke položaje u službama gde su se uvažavali njihovi principi.

Anatemisano od Vatikana i zabranjeno i progonjeno u Španiji, slobodno zidarstvo je trpelo, uglavnom, verbalne napade gotovo u svim zemljama sveta. Čak i u Britaniji, koja je na neki način njegova kolevka, bratstvo je imalo neprijatelje. U Americi je došlo do senzacije usled ubistva Vilijama Morgana, koje su, navodno, počinili masoni, pošto je Morgan publikovao jedan dokumenat koji je »razobličio« ciljeve bratstva! Rulja je napala neke lože a neke su zatvorene usled protesta javnog mnjenja. Pojavili su se i antimasonski nastrojeni kandidati za predsedničke izbore. Tek u drugoj polovini veka, američki masoni su se oporavili od udaraca koje su im naneli ovi događaji. Današnja pozicija bratstva u Americi je veoma čvrsta i uticajna na društvenom nivou. Njeno članstvo je sastavljeno pretežno od biznismena. Danas su SAD najveća tvrđava masonerije u savremenom svetu.

Kao što se može i očekivati, svi napadi na masoneriju oslanjaju se na tajnost masonskih rituala i ekskluzivnost članstva. Njeni protivnici se pozivaju na reči Klementa XII da sve što je tajno mora nužno biti loše. Čak su oživeli i teoriju Abe Baruela o ulozi masonerije u francuskoj revoluciji. Neki pokušavaju da povežu događaje konstatujući masonske veze sa karbonarima i levim strujama u Francuskoj, kako bi dokazali pretpostavku da masoni nameravaju da sruše svetski poredak i gurnu svet u anarhiju. Uprkos činjenici što je zabranjeno u komunističkim zemljama, slobodno zidarstvo je optuženo da je isplaniralo i izvelo i rusku revoluciju 1917. godine. Masoni su, takođe, optuživani i za atentat na Ferdinanda, koji je do-

veo do I svetskog rata, zatim, za užasavajuću inflaciju nemačke marke 1924. godine, kao i za španski građanski rat.

Vrlo često su antimasonska raspoloženja išla zajedno sa antisemitizmom, naročito za vreme afere Drajfus u Francuskoj. Masoni i Jevreji su zajedno optuženi da podrivaju patriotizam i rade protiv životne bezbednosti »običnog« čoveka, tako da su istovremeno opisani kao bezobzirni kapitalisti i prevratnički raspoloženi komunisti. Napadi na masoneriju u Evropi doživeli su vrhunac pojavom fašizma i nacizma u Nemačkoj. Musolini je u Italiji raspustio lože a mnoge masonske zatvorio i proterao. Masoni u Nemačkoj i zemljama pod Hitlerovom vlašću prošli su mnogo gore — završili su u koncentracionim logorima i u montiranim procesima. U Francuskoj i drugim zemljama, masoni su sarađivali sa katolicima i drugim veroispovestima u okviru pokreta otpora protiv fašizma.

Od kraja II svetskog rata naovamo, sukob između crkve i masonerije je postao stvar prošlosti, mada se njegovi odjeci još uvek s vremena na vreme čuju. U Engleskoj, gde su najveći dostojanstvenici anglikanske crkve masoni, često se unutar crkvenih krugova čuju mišljenja da je religiozni sinkretizam masona nespojiv sa bilo kojom hrišćanskom ortodoksijom, a kao primer se navode neke masonske lozinke koje su paganskog, a, po njima, i demonskog porekla. Predmet mnogih kontraverzi je i prastara zakletva tajnosti i kazna ukoliko se zakletva pogazi, mada u istoriji nikad nije ni bila izvršena. Naprotiv, mnogi koji danas primaju zakletvu, ni sami ne znaju šta moraju da drže u tajnosti, osim ukoliko to nisu ritualni koraci, znaci i lozinke. Međutim, i sve ovo je već sasvim poznato svakome ko se bar malo zainteresuje za to u nekoj većoj javnoj biblioteci sa literaturom o masonstvu. Postoji oko 100000 publikacija na ovu temu, mada su mnoge od njih ili promasonske ili antimasonske fantazije.

Danas slobodno zidarstvo, kao i rozenkrojcerski pokret, beleži znatan porast, samo što je daleko uticajnije od ovog potonjeg. Budući zamišljeno u periodu razvoja čovečanstva, prožeto interesovanjima za čoveka i njegovo mesto u kosmosu, masonstvo je zadržalo živi istraživački duh, te je tako i moglo da bude

izvor prosvetiteljstva — intelektualnog i moralnog. Danas, mada više nema takav zamah kao nekad, slobodno zidarstvo još uvek ima šta da ponudi svojim članovima. Za najveći broj, masonstvo nije mnogo više od društvenog kluba začinjenog privlačnošću tajne. Za neke ono sadrži drevna znanja i mudrosti koje se kao zlatne niti protežu kroz civilizacije koje se pojavljuju i nestaju sa istorijske scene. Neki ga, pak, razumeju kao sistem spiritualnog samorazvitka. Mnogi su motivisani da pristupe društvu jer veruju da će im članstvo doneti materijalnu korist bilo kroz primenu masonskih učenja i principa na biznis, bilo putem stvaranja poslovnih kontakata, kao i njihovog intenziviranja kroz »druženja« u ložama. Neki očekuju pomoć od masonskih milosrdnih ustanova koje godišnje troše ogromne svote novca na podizanje masonskih škola, sirotišta, bolnica i staračkih domova.

U današnjim industrijski visoko razvijenim zemljama slobodno zidarstvo se sve više pretvara u neku vrstu neformalne »gilde« poslovnih ljudi skupljenih na principima uzajamne pomoći i fer-pleja svojih članova. Pretpostavka da je ophođenje prema nemasonima drugačije nema nikakvog osnova, isto kao ni mišljenje da su svi uspešni biznismeni nužno i masoni. Danas je masonerija, pored ostalog, i društvo za brzu i efikasnu uzajamnu pomoć njegovih članova. Ritualni im vremenom nisu izgubili na sjaju i važnosti. Proteklo vreme ih je samo još više posvetilo i produbilo, pa su i danas relevantni za savremeni život.

Nacionalistička tajna društva

Najčešći razlog za nastajanje nacionalističkih tajnih društava je ili vlast manjine, ili okupacija neke strane sile. Tako su se u 18. veku, kada je anglo-irska protestantska manjina konsolidovala vlast nad katoličkom većinom pojavila *irska tajna društva*. *Italijanska tajna društva* razvila su se tokom ranog 19. veka nakon 250 godina španske i austrijske dominacije. *Nacionalistička tajna društva* obično nastaju kao društva za kulturu ili kao klubovi čiji je program i cilj da se sačuva nacionalni identitet porobljenog naroda. U početku klubovi zaista i obavljaju delatnost radi koje su nastali, no docnije neminovno dolazi do toga da se u okviru kulturnog progressa počnu postavljati i politička pitanja s obzirom na činjenicu da bez političke autonomije ne postoji ni kulturna. Ubrzo potom, obično dolazi do zakonske zabrane rada kluba, koji se cepa na frakcije (umerene i ekstremiste), i odlaze u ilegalu. U trenutku kada postane ilegalan, klub se već pretvorio u nacionalističko tajno društvo, čiji je cilj podizanje ustanka sa strogo militarističkim sredstvima.

Irska društva ovog tipa mogu da nam posluže kao model. Uslovi pod kojima su irski katolici živeli u 18. veku bili su više nego očajni. Stavljani na milost i nemilost *protestanata*, ne samo da su bili građani drugog reda, nego su bili lišeni svih građanskih prava. U takvoj situaciji, ogromna masa seljaka na jugu Irske nije imala drugog posla sem da se opija po krčmama i kuje zavere protiv engleskih zavojevača. Seljaci iz Alstera, pak, bili su emigranti iz Škotske. Oni su više mrzeli *katolike* nego svoje gospodare — zemljoposjednike. Poput siromašnih belaca sa američkog juga koji su trpeli plantažere koji su bili jemci njihove superiornosti nad crnačkim življem, alterski seljaci su

trpeli feudalne gospodare jer su ih ovi činili superiornijim nad katoličkom većinom.

Dok se engleska uprava odlikovala čvrstinom i bezobzirnošću, irski pokret otpora odlikovao se vekovnom istrajnošću u borbi za oslobođenje svoje zemlje. U svojoj, patriotskim idejama nadahnutoj, *Istoriji Irske*, Džon Mičel lepo opisuje političku situaciju s kraja 18. veka: »Na tlu Irske sukobile su se ne dve klase, već dve nacije od kojih je jedna imala zakonsko pravo da raspolaže životom i smrću druge. Kada ovome dodamo još i činjenicu da je Ircima oteta njihova vlastita zemlja koju su bili prinuđeni da obrađuju u ime i za svoje nove gospodare, kao i mržnju koju su ovi ispoljavali prema njima optužujući ih za bezuslovnu versku poslušnost Rimu u kojoj su videli idolatriju, sasvim nam postaje jasno kako je izgledao život u ono vreme u Irskoj.«

Irci su oduvek bili skloni organizacijama klanskog tipa, pogotovu na selu i u malim gradovima. Irski emigranti su u Njujorku osnovali poznati *Tamani hol*, političku organizaciju koja je bila veoma uticajna tokom jednog perioda američke istorije. Kada je 1780-tih godina američka revolucija pružila primer uspešnog rušenja britanske vlasti, i južna i severna Irska imale su već bogatu revolucionarnu tradiciju i organizovan pokret otpora. Na severu ove ostrvske zemlje organizacije *oukbojsa* i *stílbojsa* masovno su klali stoku, palili kuće i švercovali oružje, pripremajući se za ustanak širih razmera i angažujući stanovništvo u tom smislu. Pošto su kolonijalne uprave podigle porezne stope, mase su ozlojeđene počele da sarađuju sa zaverenicima protiv britanske krune. Na jugu je situacija bila u mnogome određenija: *vajtbojsi* su tamo napadali zemljoposjednike nasoružani kosama, palicama i mačevima.

»Svaka teškoća u kojoj bi se našla Engleska, za Irsku bi dobro došla«. Ova rečenica je bila politička maksima toga vremena. Kada se 1778. Francuska umešala u američki rat za nezavisnost, Engleska je većinu vojne sile bila prinuđena da koncentriše na ratištima Novoga sveta. To je Ircima dalo priliku za akciju. Protestanti su, predvođeni pripadnicima više klase formirali miliciju zvanu *Dobrovoljci*, koja je bila odlično

obučena i naoružana. Uplašena od eventualne pobune širih razmera, britanska vlada je protestantskim kolonistima odobrila određeni stepen nezavisnosti, dozvolivši im da formiraju Parlament 1782. godine. Ova koncesija odnosila se samo na protestantski živalj, jer je značila da, pošto u Parlamentu nije bilo katoličkih predstavnika, protestantska manjina (milijon ljudi) ima neograničenu vlast nad katoličkom većinom (tri miliona ljudi). Istoričar Leky ovu situaciju opisuje kao smešnu jer je članove Parlamenta birala šačica birača, uglavnom pripadnika klase na vlasti, tj. zemljoposjednika. Kako je kasnije pisao Teobald Vulf Toun, osnivač prvog nacionalističkog tajnog društva u Irskoj, »bile su to promene koje su išle na ruku svakom vašljivom gradskom trgovcu, dok je tri četvrtine naših sunarodnika živelo u doslovno shvaćeno, robovlasničkom poretku... vlada Irske bila je korumpirana i pljačkaški nastrojena kako prema običnom čoveku, tako i prema celoj Irskoj kao zemlji.«

Dobrovoljci su počeli da u svoje redove primaju pripadnike klase siromašnih katolika i postepeno prestali da postoje. Protestantski vođa Henri Grattan je 1785. u Parlamentu izjavio da su raniji Dobrovoljci bili pokret za nezavisnost, isto kao i u Americi, i da nisu imali nikakve namere i pretenzije da menjaju društveni poredak. Ali, uskoro su se unutar same organizacije pojavile frakcije, od kojih su najviše uticaja imali protestantski *Momci zore* i katolički *Branioci*. Ovo su bile dezorganizovane grupe nasrnutih ljudi bez jasno definisanog programa i političke orijentacije.

Devedesetih godina 18. veka francuska revolucija je dala nove oslobodilačke impulse irskim borcima, naročito katolicima. Vođa im je bio mladi pravnik i pisac pamfleta Vulf Toun, koji je jednom prilikom izjavio da je njegov cilj da »sruši tiraniju irske marionetske vlade, odvoji Irsku od Engleske i uspostavi slobodnu vladu u slobodnoj zemlji, kao i da ujedini sve Irce bez obzira na veroispovest.« Tako je Toun formulisao princip nacionalnog identiteta koji može da posluži kao pokretačka poluga za oslobođenje jedne zemlje u kojoj postoji mnogo veroispovesti. On je 1791. u Belfastu predložio da se oformi *Društvo ujedinjenih Iraca*, koje bi se borilo za političku i pravnu emanci-

paciju katolika i reformisani parlament. Ovoj deklaraciji su dablinski istomišljenici dodali da tim ciljevima treba težiti »bratskom solidarnošću kroz jedinstvo interesa i prava, uz pomoć sile ujedinjenog naroda cele Irske, bez obzira na verska i druga ubedenja.«

Uz pomoć i naklonost irskog parlamenta, Engleska je 1793. godine ušla u rat sa revolucionarnom Francuskom, a lideri Pokreta ujedinjenih Iraca strpani su u zatvor. Društvo se tada okanulo ustavnih problema i okrenulo se direktnoj subverzivnoj akciji protiv engleske krune, konkretno radeći na tome da se pruži podrška — na prvom mestu vojna — francuskoj invaziji. Do 1795. godine funkcioneri Ujedinjenih Iraca postali su vojni oficiri gerilskog pokreta, koji je, prema rečima historičara Filipa Harvuda, bio organizacija piramidalnog tipa. Čim je društvo prihvatilo subverzivni način delovanja za ostvarenje svojih ciljeva, moralo je da pređe u ilegalu. Prilikom inicijacije novi član bi morao da položi zakletvu da će čuvati tajnost imena braće, jataka, kao i mesta gde će se sastajati. Lozinka raspoznavanja se sastojala od naizmeničnog izgovaranja slova iz imena društva.

Članovima bi, zatim, dali oružje i odveli ih u pustare na obuku, tako da je do 1796. Društvo ujedinjenih Iraca brojalo nekoliko hiljada dobro naoružanih boraca spremnih da se vojno suprotstavi britanskoj okupacionoj sili. Narod je, međutim, bio naoružan pijucima i motkama, tako da je bilo potrebno da se obezbedi vojna podrška francuske kako bi se ustanak uspešno izveo. Vulf Toun je zajedno sa irskim revolucionarom lordom Edvardom Ficdžeraldodom u nekoliko navrata putovao u Francusku ne bi li ubedio tamošnju vladu da preduzme invaziju Irske. Francuska flota je i načinila nekoliko pokušaja invazije: 1796, 1797. i 1798. Prvi napad omela je oluja koja je sprečila Francuze da se iskrcaju. Drugi pokušaj osujetila je britanska mornarica, a u trećem su francuske trupe stupile na tlo Irske, ali su ubrzo bile potučene od strane trupa vicekralja lorda Kornvolisa. Ujedinjenim Ircima nije pošlo za rukom da koordiniraju ustanak ni sa jednim od ovih pokušaja invazije od strane Francuza. U maju 1798. Ujedinjeni Irci su uspeli da podignu ustanak,

ali je još pre toga britanskoj policiji uspelo da liši slobode same organizatore uključujući i lorda Fiedžeralda, te je ustanička armija od nekih 20000 ljudi, obezglavljena nestankom vođa, brzo poražena od strane britanskih trupa. Alster nije podržao ustanike jer je društvo u to vreme jasno pokazivalo svoje protokoličke tendencije. U stvari, iz Alstera je potekla suparnička organizacija tzv. *narandžastih*, koja se suprotstavljala katoličkoj gerili. Naoružana vlastela, protestantski seljaci i narandžasti, pridružili su se britanskim trupama i pomogli im da uguše ustanak. Za vreme ustanka Fiedžerald je u zatvoru umro od zadobijenih povreda; Toun (koji je uhapšen na jednom francuskom trgovačkom brodu) osuđen je na smrt, ali je izvršio samoubistvo. Tako su Ujedinjeni Irci prestali da budu aktivna revolucionarna sila.

Fenijci, koji su se pojavili nekih 50 godina kasnije, bili su naslednici Društva ujedinjenih Iraca, no njihove revolucionarne akcije bile su upravljene ka drugačijim ciljevima, jer su se do tog vremena prilike u Irskoj uveliko izmenile. Engleska vlada je 1800. godine donela Akt ujedinjenja kako bi Irsku pripojila britanskom parlamentu i Vestminsteru. Pod pritiskom irskog pravnika Danijela O'Konela, donet je 1829. Akt o političkoj i građanskoj emancipaciji katolika. O'Konel je stajao na čelu *Udruženja katolika Irske*, koje je na jugu zemlje imalo više vlasti nego zvanična britanska uprava. Cilj fenijaca bio je republika Irska, potpuno odeljena od britanske krune. Mada je Akt o emancipaciji katolika u mnogome otklonio razloge narodnog nezadovoljstva, velika glad koja je četrdesetih godina pogodila Irsku, omogućila je fenijcima da iskoriste nezadovoljstva širokih narodnih masa i da za sve okrive englesku upravu, i na taj način regrutuju mnogo boraca za njihovu stvar.

Krompir, koji je bio osnovni poljoprivredni proizvod Irske, nekoliko godina nije uspevao, što se katastrofalno odrazilo na populaciju: između 1845. i 1851. broj stanovnika opao je sa 8,5 na 6,5 miliona. (Kasnije je utvrđeno da je milion ljudi umrlo od posledica gladi, dok je milion emigriralo u SAD.) Ozlojeđeni neuspehom Vestminstera da spreči ovakvo stanje, kao i anglo-irskim zemljoposjednicima koji su oterali seljake sa svojih imanja u želji da primene nove agrotehničke

mere, Irci nastanjeni u Americi planirali su osvetu. Smatrali su da je glad rezultat zavere britanske vlade koja je tako nameravala da slomi duh irskog naroda i smanji njegovu populaciju. Po Mičelovim rečima, politika koju je vodila britanska vlada zajedno sa angloirskim zemljovlasnicima, dovela je do toga da jedno od najplodnijih ostrva, poznato po bogatim žetvama, iz godine u godinu postaje sve siromašnije. Engleski sistem slobodne trgovine, kao i zakoni o žitu doneseni 1846, zaista su opustošili Irsku. Problem je postao još teži usled orgomnog populacijskog buma tokom 19. veka. Prema tome, previše lako i jednostavno je optužiti britansku politiku kao presudni faktor takvog stanja, mada treba imati u vidu njen udeo u tome.

Irski katolici koji su se protivili O'Konelovoj opreznosti politici prema Britancima, pokušali su 1848. da dignu oružani ustanak. Ali, britanska vlada, koja je očigledno unapred bila o tome obavешtena, uhapsila je vođe pokreta. Međutim, trojica najpoznatijih i najpopularnijih među širim masama, uspela su da prebegnu u SAD. Bili su to Džon O'Mahoni, Majki Doheni i Džems Stivens. U Americi, gde je zakup zemljišta bio jeftin i gde nije bilo poreza na zemlju, oni su osnovali *Fenijsko bratstvo*, poznato i kao *Irsko republikansko bratstvo* (I. R. B.). Iste godine (1858.) poslali su novac da bi se u Irskoj osnovala filijala. Fenijci su bili organizovani na principu evropskih revolucionarnih društava u ćelije od deset ljudi, koji se međusobno nisu poznavali. Zakletva koju su usvojili bila je po svom tonu i sadržaju čisto revolucionarna: »... Ja..., svečano se zaklinjem u prisustvu svemogućeg boga, da ću sve učiniti, makar za to morao položiti sopstveni život, da Irska postane nezavisna republika i da ću se bezuslovno pokoravati svojim pretpostavljenima u svim stvarima koje nisu u suprotnosti za božijim zakonima, kao i da ću čuvati svaku tajnu ovog tajnog društva koja mi je poverena. Tako mi boga! Amen!« Uprkos formi zakletve, katoličko društvo nije oklevalo da izrazi svoj neprijateljski stav. Već 1858. jedan sveštenik je izdao grupu fenijaca, kojima je sudeno. Zbog toga je iz zakletve izbačena ideja tajnosti, i zamenjena pojmom vernosti republici Irskoj, koja je proglašena postojećom, tako da je ustanak pretvoren u jedan oblik patriotizma i patriotskog, »legalnog«, otpora.

Američki građanski rat (1861—65.) omogućio je Ircima na tlu Amerike da postignu zavidan nivo borbene gotovosti i obučenosti, kako u vojnoj taktici, tako i u upotrebi oružja. Zbog simpatije prema američkom jugu koju je gajila engleska vlada, fenijci su se nadali da će se Engleska direktno umešati u građanski rat, i da će se na taj način stvoriti povoljni uslovi za ustanak u Irskoj. Fenijci su se sasvim slobodno okupljali i delali na tlu Amerike, jer je irski živalj bio veoma brojčan, pogotovu na severu i istoku SAD, te su ih svi američki predsednici tolerisali kako bi pridobili njihove glasove na izborima. Usled takve povoljne atmosfere koja je vladala na američkom kontinentu, fenijci su prestali da budu tajna organizacija, pa su 1863. u Čikagu održali javnu konferenciju, na kojoj su se zalagali za stveranje Nezavisne republike Irske. No, ovo je politički bilo uslovljeno invazijom Kanade i konstituisanjem Nezavisne republike Kanade. U tri navrata fenijci su pokušali da dignu ustanak u Kanadi, ali sva tri puta su bili razbijem. Čak su 1867. pokušali da opljačkaju Čester kasl u Engleskoj, gde su bila skladišta oružja i municije potrebne za ustanke u Irskoj. Ovi poduhvati nisu uspeli. Nekoliko godina docnije, aktivnosti fenijaca su potpuno prestale. Osim jednog ubijenog policajca i nekoliko civila, kao i par uspešno organizovanih bekstava iz engleskih zatvora, ništa značajno nisu učinili u pogledu oslobađanja Irske od britanskog lava.

Budući da su bili prešli na metode javnog rada, fenijci su izgubili sva preimućstva — taktička i strategijska, koja je tajnost omogućavala. Svaki Irac koji bi iz Amerike stupio na tlo Irske, bio je potencijalno sumnjiv britanskim vlastima. Ujedinjeni Irci i fenijci u svoje članstvo su primali sve i svakoga, te su njihove organizacije bile pune doušnika britanske policije, kojoj su stoga njihove terorističke akcije bile unapred poznate. Za uspešan ustanak na ovom tlu bila je potrebna uspešno organizovana revolucionarna sila, dobro naoružana i obučena, poput kasnijih sovjetskih *boljševika*, a ne neobuzdana i neposlušna masa siromašnih irskih seljaka naoružanih pijucima i motikama, koja bi se sa strahom razbežala već na samu pojavu policijskih antiterorističkih snaga.

Svaki neuspeh nacionalističkog tajnog društva koriste ekstremisti da se obračunaju sa umerenima, kojima pripisuju sve zasluge za poraz. Tako je bilo i ovoga puta. Na pepelu fenijaca nikao je *Klanagejl*, tajna teroristička organizacija koja je u svom programu imala i ubistvo kraljice Viktorije, potapanje britanske trgovačke flote uz pomoć podmornica, kao i dizanje u vazduh britanskog parlamenta u Londonu nitroglicerinom koji se proizvodio u jednoj skrivenoj fabrici u Birmingemu. Tih godina oko 1880. eksplozije su više puta potresale London: prvo je došao red na parlament, pa na Tauer, zatim Londonski most, itd., pri čemu teroristi nisu nikoga povredili osim sami sebe, kao što je bio slučaj i sa pokušajem da se dignu u vazduh Grinička opservatorija 1894. godine.

Otvoreni teror koji je *Klanagejl* koristio na britanskom ostrvu, okrenuo je mnoge od engleskih pristalica protiv irske nacionalne stvari. Lider *Irske nezavisne partije* Parnel takođe nije hteo da prizna terorizam kao način borbe za nacionalnu nezavisnost. Isto tako, mnogi umerenjaci iz redova fenijaca bili su njegovi istomišljenici i pridružili mu se u kampanji za zemljišnu reformu pri zemljišnoj ligi. Irski lobi u Britanskom parlamentu izdejtvoovao je da se Anglikanska crkva u Irskoj ukine i 1881. godine doneo *Akt o zaštiti starosedelaca*. Mada lideri svakog pokreta otpora treba da zvanično osude one koji su spremni na teror da bi ostvarili ciljeve slobode, izgleda da jedni bez drugih ne mogu, te tako, van očiju javnosti radeći zajedno, rade za istu stvar. Prema poznatom irskom istoričaru Ohegartiju, i grupa *Belih dečaka*, kao i *Kapetan Munlajt* podržavali su poštovanja dostojnu političku strukturu koja ih se zvanično odrekla, dok je nezvanično sa njima ostala u najtešnjoj vezi.

Grupa bivših fenijjskih terorista, nazvana *nepobedivi* 1882. ubila je lorda Frederika Kavendiša, glavnog sekretara za Irsku, i Tomasa Burka, njegovog zamenika, u Feniskom parku u Dublinu. Ovi atentati i dan danas zbunjuju istoričare jer je izgledalo da se nezavisnost Irske mogla postići političkim sredstvima. Tek kada su se definitivno izjalovili planovi da se izglasaju aktovi o nezavisnoj upravi, u Irskoj je došlo do novog talasa nasilja. Pokušaj da se Irska oslobodi rastuće kulturne dominacije Engleske kulminirao je 1905. go-

dine, kada se pojavio *Sin fejn*, politički i revolucionarni pokret sa vrlo radikalnim ciljevima (*Sin fejn* na irskom znači »mi sami« — prim. prev.). U ovom slučaju, kao i u mnogim sličnim širom devetnaestovekovne Evrope, pokušaj da se sačuva nacionalni identitet doveo je do nove revolucije.

Getličku ligu je u politički pokret pretvorio Artur Grifit, koji je kao i Toun bio novinar i pisac pamfleta. Ovaj pokret je pozivao sve Irce da se odazovu na poziv za borbu protiv strane vlasti. Pledirao je na nacionalnu svest, kulturu i jezik, koji su sasvim bili drugačiji no britanski, te su na taj način želeli da predstave da Irska zaslužuje da bude i politički nezavisna.

U engleskom Domu lordova je, međutim, došlo do odugovlačenja da se donesu zakonski akti o samostalnoj irskoj upravi, što je dovelo do sukoba između irskih revolucionarnih elemenata i konstitucionalista. Ovi su, pak, dali dovoljno vremena protestantima iz Alstera, koji su živeli u strahu od dominacije većinskih katolika, da se dobro organizuju i naoružaju u slučaju rata. Oni su u ser Edvardu Karsenu našli odlučnog vođu koji je jednom prilikom izjavio: »Nije mi žao onih ljudi koji su protiv mene. Sam sam sa svojim pristasaма započeo da se naoružavam, ali mislim da ovome svemu nikad neće biti kraja.«

Nakon što je proglašeno ratno stanje 1914., zakonski akti o nezavisnosti Irske morali su da sačekaju bolja vremena. Teroristi, pripadnici IRB, su 1916. zauzeli poštu i još neka mesta od strateškog značaja i držali ih u svojim rukama nedelju dana. Tom prilikom izdali su deklaraciju po kojoj se Irčina daje pravo, kao i svakom kulturnom narodu, na opredeljenje i vlast u sopstvenoj zemlji, kao i pravo da je organizuju bez prisustva bilo koje strane sile. Tako je irska nezavisnost dobila potvrdu u krvi, a irske katolike postavila na ključna mesta u pregovorima sa Britanijom posle rata. Pregovora, međutim, nije bilo: britanski vojnici su svih 16 katoličkih vođa po kratkom postupku streljali za izdaju zemlje tokom rata, što je zadobilo vrlo negativan publicitet među irskim narodom, koji je streljane proglasio mučenicima, što je bilo sasvim dovoljno da se izazove građanski rat.

Kada je *Versajski mir* odbio da komentariše položaj Irske nakon prvog svetskog rata, u Irskoj je buknuo gerilski pokret, koji se uskoro pretvorio u pravi ustanak naroda, jer su njegove vođe imale punu podršku kod katoličkog većinskog stanovništva. Britanski šef vlade Lojd Džordž je 1929. priznao *Irski revolucionarni kabinet* koji je pod svojom vlašću držao veliki broj teritorija na jugu. Pošto nije uspostavio vojnu vlast u Alsteru, potpisana je povelja da se južnoj Irskoj da status dominiona i ime *Slobodna država Irska*. Tako je Alster pripao Britaniji, a Irska, kao docnije i Indija, bila podeljena na dve nezavisne države.

Irska tajna društva su u mnogome bila odraz nacionalističkih tajnih društava toga vremena. Počela su tako što su se zalagala za ustavne reforme unutar engleskih zakona, dakle, ne dovodeći ih u pitanje. Završila su tako što su preduzimala revolucionarne akcije protiv britanske armije. Nakon što je izvojevana nezavisnost, rasule su se za vreme pregovora sa Engleskom usled nedostatka zajedničkih političkih interesa. Sinfeln i de Valera godinama su odbijali da priznaju pravnu važnost povelje potpisane sa Engleskom, mada je ovaj drugi uskoro postao premijer Irske. Ova nova društva su shvatila zašto IRB nije bio priznat, a isto tako su uspela, po rečima Artura Grifits, »da Engleska skloni jednu ruku sa grla Irske, a drugu sa njenog džepa.«

Irska tajna društva, kao i njihovi pandani drugde u Evropi, imali su za vođe pristalice srednje klase, obrazovane vođe koje su se obilato koristile bezakonjem na koji je agrar bio navikao. Ali, Irska tajna društva samo u jednom nisu uspela: nisu uspela, naime, da se približe gradskom stanovništvu i od njega dobiju potrebnu podršku za ciljeve za koje su se borila. Gradsko stanovništvo je, međutim, imalo prilično neprijateljski stav prema njima, ali ne i sasvim prijateljski prema engleskim zavojevačima. Tradicionalna nacionalistička tajna društva Evrope su u mnogo navrata činili akcije za koje su očekivali masovnu podršku građanske klase, što je i bilo. Britanski istoričar ser Luis Namier je utvrdio na primeru francuske revolucije iz 1848, da je većina vođa poticala iz srednjeg staleža, dok su mnogi bili i iz onih socijalno ugroženijih ma-

sa. Međutim, svima je zajedničko bilo to što su bili intelektualci.

Francuska revolucija je utabala stazu urbanom revoltu. U glavnom gradu zaverenici su zadobili vlast, a zatim je izgubili. Kako je život nastavio Pariz, tako je učinila i nacija. Francuska revolucija iz vremena pre Bonaparte pokazala je kako mala grupa odlučnih ljudi može da se izbori za vlast i sa uspehom eliminiše unutrašnje i spoljne neprijatelje. Bili su to jakobinci. Tzv. *zavera jednakih*, sa Fransoa Babeфом rodila je novo doba u revolucionarnoj strategiji i taktici i kreirala novi, profesionalni tip revolucionara. Takvi su bili, na primer, Filipo Buonaroti (1761—1837) i August Blank (1805—1881), koji su bili prosto zaljubljeni u revoluciju, njene rituale, pripremu, itd., ukoliko se tako nešto može reći. Zato su načinili *malo tajno društvo* koje je bilo instrument nacionalizma i «nacionalne emancipacije».

Politika urbanog revolucionarnog pokreta bila je sasvim jasna. Njegov cilj bio je da u početku stvara nemire i nasilje putem terorističkih aktivnosti, a zatim da dobije svestranu podršku liberala unutar armije. Evropski revolucionari su obično čekali da se u gradu pojavi glad ili neka druga elementarna neprilika, a zatim bi zauzeli mesta od strateškog značaja (kao što su parlament, novinska agencija, itd.) obznanalili i proglasili jednu grupu revolucionara za vođe nove vlade dok bi svaki pokušaj kontrarevolucije sa uspehom gušili u krvi. Draž ovog metoda bila je u tome što je sasvim jednostavan: zahtevao je malo ili nimalo masovne podrške i malo boraca koji bi celu stvar izneli na svojim leđima. Ovi profesionalni revolucionari bi se priključivali nekoj već postojećoj «vladi», protiv siromašnog i inertnog naroda. Mada su na prvi pogled radili za dobrobit siromašnih, morali su da obezbede podršku bogatih, u čije ime će kasnije vladati. Nakon što bi izveli revoluciju, ovi profesionalci bi se nekako morali opravdati pred narodom, i to tako što bi se sa puno uspeha predstavili za njegove vođe. Tako je Blanki skovao termin *diktatura proletarijata*, kojim se revolucionarna klasa na vlasti dugo potom služila da bi potisnula eventualni kontrarevolucionarni otpor. Prva od blankističkih revolucionarnih grešaka bila je ta što

su smatrali da imaju punu podršku francuskih radnika, iako su malo činili da je obezbede. Njihov pokušaj se izjalovio. Blanki je bio toliko konspirativan da je svoje drugove nazivao imenima godina, godišnjih doba, meseci, nedelja i dana, koje je predvodio čovek po imenu *Nedelja*.

Mada nam se ovakav ritual, kao i sve što je u vezi sa njim, može danas učiniti smešnim i nepotrebnim, ostaje činjenica da su nosioci socijalne promene u ranom 19. veku bila nacionalistička tajna društva. U nekim drugim sredinama, pak, masonske lože su bile te koje su odigrale glavnu ulogu u buđenju nacionalne svesti među intelektualcima i masama. No, njihov uticaj je bio svakako značajniji na pripadnike srednje klase, odakle se masonerija i regrutovala. Masoni su u mnogome uticali i na najslavnije nacionalističko društvo *karbonara*. No, mada su mnogo toga nasledili od »starije braće«, karbonari su bili društvo kome su, za razliku od braće masona, politički ciljevi bili prva stvar. Njihov početak seže u doba napoleonovske vlasti i u razjedinjenoj Italiji. Njihove prve lože osnovali su francuski (!) oficiri (između 1802. i 1810.) koji su pripadali i masonskim ložama i bili neprijatelji bonapartizma. Cilj ovih loža bio je da se pokrenu nemiri među masama, koje bi zahtevale ustavne garancije. Karbonarima je pristupio i izvestan broj oficira italijanske vojske, zemljoplasnika i civilnih službenika. Karbonari su svoje ime i neke rituale pozajmili od srednjevekovnih ložača, kao i u novije vreme od francuskih masona, posebno u 18. veku.

Inicijacijska ceremonija karbonara sastojala se od neke mešavine tradicionalnih rituala sa stavljanjem poveza preko očiju i zakletvom pred raspećem i sekirom. Po formi, inicijacija je bila strogo masonskog karaktera: inicirani se kleo »svetim čelikom, od koga je ovaj instrument osvete načinjen, da će čuvati poverene mu tajne karbonara, kao i da ništa u vezi sa njima neće usmeno odati ili napisati bez dozvole zvaničnika. »Kunem se da ću pomagati svoju braću, kao i njihove porodice, koliko je god moguće. Slažem se da mi se, u slučaju da se krivo zakunem, telo spali, saseče na komade i da ga braća širom sveta prokunu...«

Kako je Macini primetio, 1827. kada je iniciran u društvo karbonara, začudilo ga je odsustvo svake političke note u samoj zakletvi društva. Ali, pošto su se oni, uglavnom, regrutovali iz ambiciozne srednje klase, sasvim je prirodno da njegovi članovi teže socijalnom i materijalnom uspehu, i to kroz delatnost grupe. Zahvaljujući ideologiji koja je svugde ista, pogotovo ona srednje klase u usponu, karbonari su se proširili u zemlje kao što je Rusija, Francuska, Italija, Grčka, Španija. Svugde su predstavljali liberalnu stvar, boreći se protiv *Svete alijanse* koja je trebalo da kontroliše Evropu nakon pada Napoleona 1815. godine. U seriji ustanaka koji su usledili dvadesetih godina prošlog veka, karbonari su dobili vladu u Španiji, nekim italijanskim državama i pokretu za nezavisnost Grčke. Pokazalo se da su najviše uspeha imali kada su uz sebe imali mlade i popularne oficire zvaničnih armija zemalja u kojima su se borili. Međutim, reakcionarne sile stare Evrope ubrzo su srušile ove mlade ustavne vlade, te se uporedo sa dekabrističkim porazom protiv ruskog cara Nikole ovo kvazimasonsko udruženje rasturilo.

Društveni model koja su karbonari zagovarali bio je veoma blizak uređenju Engleske i SAD. Mada su bili po organizaciji internacionalnog tipa, njihovi ciljevi su bili strogo upereni ka nacionalnoj emancipaciji naroda. Nikada nisu u potpunosti zadobili poverenje i podršku masa. No, njihov primer ni u kom slučaju ne pokazuje da rastuća srednja klasa može dobiti ikakve koncesije od reakcionarnih krugova ako joj je vojska pobedena u sukobu sa njima. Ali, utabali su stazu ustanka koja je imitirana na svim kontinentima, tako da revolucionari i konspiratori nisu više predstavljali izolovanu grupu. Oni koji su pokušavali da se dodvoje srednjoj klasi, skoro da su se bez svoje volje našli na čelu nacionalnih oslobodilačkih pokreta. Postali su vođe širokih narodnih masa, naročito u predelima gde su govorna područja jednog jezika bila iscepkana veštački postavljenim barijerama i granicama, kao što je bio slučaj u Nemačkoj i Italiji, ili gde su grupe različitih jezika živlele na istom tlu, što je slučaj sa Austroungarskom monarhijom. Rezultat revolucije iz 1830. bio je nastanak nekoliko konstitucionalnih jedinica na tlu Evrope, među kojima je bila i ona u Belgiji. Ne-

dvosmisleno je da je cilj karbonara bio da se podele umerenjaci od radikala, kao što se odigralo u Francuskoj. Još jednom je trijumfovala srednja klasa — nacija i carstvo pokazali su ne mali žar da potisnu radikalna tajna društva sa političke scene.

Kada je 1848. godine talas revolucije poput plamena zahvatio evropske države, ciljevi nacionalnih lidera postali su više nego očigledni. Kao i u Irskoj, oni koji su kovali zaveru u korist Ustava bili su sumnjičavi prema onima koji su zagovarali potpuno ocepđenje od Britanije, a obe grupe su zazirale od onih koji su zagovarali i imali u svom programu šire društvene promene. Pokazalo se da u takvoj anarhističkoj situaciji jedinu »političku prođu« mogu imati samo autoritarne snage koje su garant očuvanja mira i poretka u zemlji. U okviru jedne revolucionarne situacije obično postoje dve »revolucionarne snage«: jedna ruši stari i uspostavlja načela novog režima, dok druga odlučuje koje će revolucionarne frakcije formirati novu vladu. Tako je francuska revolucija iz 1830. dovela na vlast *liberale* koji su pripadali srednjoj klasi. Kada su se dokopali vlasti, u potpunosti su zanemarili radnike i profesionalne revolucionare, koji su ih i doveli na vlast, pa je došlo do drugog ustanka 1834, kada je na barikadama stradalo više stotina ljudi. Blanki, koji je bio nesumnjivi junak ove pobune, već je bio u zatvoru. I u drugim zemljama zapadne Evrope ulična rulja je dobro shvatila da se radikali koje su oni doveli na vlast, veoma mnogo plaše ustanka sličnog onom u Francuskoj. Na kraju krajeva, srednjoj klasi više je odgovarao bilo kakav stabilni režim, makar bio i autoritaran, nego liberalan i na staklenim nogama.

Novi lideri srednje klase poticali su iz klubova koji su inspirisali ustave i kulturne delatnosti. Mnogi politički klubovi su se u kratkom roku 1848. dograbili vlasti, ali rasne razlike i njima izazvana iracionalna mržnja uskoro je dovela do toga da se rasture. Tevtonski narodi nisu se bolje slagali sa Slovenima, isto kao ni irski katolici i protestanti, što je dovelo da i austrougarsko carstvo i britanska vlast u Irskoj dožive 20. vek. Da bi dobila konsesije i mesta u parlamentu, tajna društva iz ranog 19. veka morala su neprekidno da ostanu u nekoj vrsti *underground* pozicije

kako bi predstavljala konstantnu opasnost za postojeći režim, sve dok ih broj »spoljašnjih« pristalica nije u neku ruku načinio legalnom snagom promene sa kojom je, sa stanovišta zvanične vlasti, bilo bolje pregovarati nego je ignorisati — kao značajan politički faktor u dijalozima za budućnost zemlje, pa makar samo dotle dok se ne stvori mogućnost da se »partnerski« slomi vojnom silom. Nakon 1848, nacionalistička tajna društva promenila su svoju prirodu. Kada su moćnije srednje klase počele da rame uz rame vladaju sa evropskom aristokratijom, mržnja sitnije buržoazije i proletarijata se obrusila na tajno društvo. Sada su zaverenici poput Blankija, koji je veći deo života proveo po tamnicama, uspjeli da zadobiju podršku većeg dela pariske radničke klase. Blankijeva *Liga pravednih* i *Liga prognanih* (tajno društvo nemačkih radnika u Parizu) bile su preteče *Komunističke lige Marksa i Engelsa*, koji su odbacili ritualni parafernalij starijih bratstava — koji je Marks opisao kao sujeverni autoritarizam.

Po nekim kriterijumima, tajno društvo sa političkim programom 19. veka bilo je pre internacionalnog nego usko nacionalnog karaktera, naročito nakon 1848. godine. Mada je, istorijski gledano, svaki komunistički ustanak izbijao unutar granica jedne zemlje, Marks i Engels su zagovarali internacionalnu klasnu borbu radničke klase protiv klase na vlasti. Istorija boljševika je istorija ruskih zaverenika koji su po međusobnoj povezanosti ličili na blankiste, po vojnoj strukturi na karbonare, a po načinu na koji su se koristili uličnim masama na parisku komunu. Uprkos njihovim nastojanjima da predstavljaju radničku klasu celog sveta, boljševici su bili najuspešnije organizovano političko tajno društvo koje je ikada postojalo. Samo zato što su boljševici, ipak, bili više Rusi nego internacionalisti, uspeh oktobarske revolucije ograničio se samo na tadašnju carsku Rusiju. Kao što su se konspiratori iz 1848. odrekli međunarodne solidarnosti zbog međusobnog trvenja, tako su i boljševici na račun nacionalne kohezije zanemarili internacionalnu revoluciju.

Od svih tajnih društava kasnog 19. veka, najautentičniji revolucionari bili su *anarhisti*. Deklarativno, ta-

kođe su bili internacionalno orijentisani, mada su operisali unutar granica svoje zemlje. Anarhistička revolucionarna akcija bila je inspirisana tradicijom Babe-fa, Bounarotija i Blankija. S obzirom da je njihov cilj bio rušenje vlade, morali su da deluju sa nacionalnih osnova. Prvi anarhistički filozof i teoretičar Mi-hail Bakunjin (1814—1876.) delio je Babefovo mišljenje da je »francuska revolucija samo predhodnica jedne veće revolucije, koja će istovremeno biti i poslednja«. Nijedan od njih nije shvatio da je francuska revolucija olabavila stegu nacionalizma u svetu kako bi postigla proklamovane ciljeve: slobodu, jednakost i bratstvo.

Anarhisti su verovali da će krajnju revoluciju izvesti grupa tvrdokornih revolucionara sve dok ne padne i zadnja buržoaska vlada. Njihov metod bio je direktna akcija; 1881. ubijen je ruski car Aleksandar II; francuski predsednik Karno bio je ubijen 1894, italijanski kralj Umberto 1900, a američki predsednik Mak Kin-li 1901. godine. Svojom odlučnošću da ubiju svakoga ko im stane na put, neodoljivo su podsećali na fanatične *asasine* koji su u to vreme već više od nekoliko vekova bili istorijski mrtvi. Ali, ubistvom svojih vođa, evropske zemlje, kao što se pokazalo, nisu izumirale kao što su propadale zemlje arapskog sveta u doba asasina. Umesto da raspuste vladu i njen aparat, evropske zemlje su jednostavno promenile vladare. Ne-posredno pred pogubljenje, jedan francuski anarhist tog vremena izjavio je da »anarhizam nikada neće biti iskorenjen; njegovi koreni su previše duboko usa-đeni u samu srž korumpiranog društva koje se raspa-da; on je samo reakcija na takav poredak i trajaće dokle god poredak živi«. Ali, nacionalizam se pokazao previše jakim za anarhiste uprkos njihovoj fanatičnoj tajnovitosti i taktici terora, tako da je postepeno ne-stao sa političke scene. Da bi bilo uspešno, tajno društvo mora da kontroliše establišment a ne da ga uništava ili napada. Čak su i boljševici morali da ponovo zaposle staru carsku birokratiju iz prostog razloga što je ona bila jedina grupa koja je znala da uprav-lja zemljom.

Kao što je pokazao američki istoričar Ričard Hofsta-ter, teorija konspiracije nastaje u samim korenima de-mokratskog poretka. U naporu da opravdaju i objasne

sopstveni loš položaj u nekom društvu, ljudi polaze u lov na »zloće«, bilo mitske ili realne, što demokratija po svojoj definiciji nije u stanju da spreči. Za konspiraciju se može optužiti bilo koja grupa: katolici, Jevreji, masoni, bankari, proizvođači oružja ili komunisti. Čim je grupa identifikovana, odmah joj se u kolektivnoj svesti pripisuje neka moć. Kada se otkrije prava zavera protiv države, podržaće je oni koji državu smatraju zaverom protiv naroda. Da bi, takva grupa zaverenika našla podršku među širim narodnim masama, mora demonstrirati svoju moć putem terora, ili svoje istaknute vođe pustiti da padnu kao »mučeničke žrtve« režima protiv koga se bori. Neki, na primer, uspeh boljševika tumače tako što kažu da su ih njihovi podvizi i zasluge iz revolucije 1905. godine načinili herojima i tako im obezbedili opštenacionalnu podršku 1917. godine. Ako revolucija uspe, tajno društvo prerasta u vladu. Jedino anarhisti, dosledni svom stavu da svaka vlada predstavlja zaveru protiv naroda, konstantno ostaju tajno društvo koje samo sebe namerno lišava svake moći. Prema sopstvenim uverenjima, oni nikada ne mogu konstituisati bilo kakvu nacionalnu vladu.

Politička tajna društva Evrope 20. veka ideološki su inspirisana mržnjom i snovima o vlasti više nego stvarnom opresijom vlada država u kojima obitavaju. U Aziji, Africi i na Bliskom istoku, nacionalistička društva su oživila praksu Evrope 19. veka, praksu borbe protiv imperijalizma, potpomognutu širim narodnim masama. Ali, u Evropi, teorije rasizma i opresije jednostavno su presušile. Pre no što su postali vladati Italije i agenti italijanskog imperijalizma, italijanski fašisti su zagovarali virulentne nacionalističke koncepcije koje su bile vrlo privlačne za narodne mase. Nemački nacisti su sledili njihov primer — od nacionalistički nastrojene grupe pojedinaca razvila se antisemitska histerija i teorija arijevske superiornosti. Mada su njihove vođe bili poznati široj javnosti, njihova zamisao da preuzmu kormilo države ostala je tajna sve do poslednjeg trenutka.

Pa ipak, fašisti u Italiji i Nemačkoj su otvoreno stupili na političku scenu zahvaljujući slabostima tadašnjeg parlamentarnog režima. Za to su se služili te-

rorom, ali ne do stepena gerilskog rata. Ne bi mogli doći na vlast da nisu imali podršku naroda. Nacionalistička tajna društva *francuske desnice* bila su mnogo tradicionalnije organizovana nego njihove nacističke kolege. Francuska desnica se organizovala po italijanskom i nemačkom uzoru, s ciljem da obori Treću republiku, koju je podržavala većina Francuza. Ona se pri tom služila klasičnom taktikom nacionalističkog tajnog društva 20. veka, imajući podršku tradicionalista iz svih klasa koji su ispoljavali paranoičan strah od međunarodne, bilo jevrejske, komunističke ili neke druge zavere protiv njihove zemlje.

Glavni propagandni organ francuske desnice bio je list Leona Dodea *L'Aksion fransez*. Ove novine su u periodu od 1908. do 1944. denuncirale levo orijentisane francuske političare, kako bi francuski narod izgubio poverenje u demokratiju kao politički sistem... U svojim tekstovima Dode ih je prikazivao kao seksualne manijake, perverznejake raznih vrsta, hermafrodite, sifilističare, itd, a sve to sa namerom da ih ocrni pred širokom javnošću kao ljude i političare. Takođe je optužio i policiju i vladine službenike da kuju zaveru protiv francuske desnice. Iz redova Dodeovih istomišljenika 1935. je rođeno tajno društvo nacionalističkog opredeljenja po imenu *La Kagul (Kukuljica)*, jer su u nekim krajevima zemlje članovi nosili kukuljice da bi prikrili svoj identitet.

Kukuljica, koja je svoje članove regrutovala iz tajnih društava slične političke orijentacije, bila je organizovana kao vojno udruženje. Njen cilj je bio da okupi 120000 članova koliko je bilo boljševika kada su svrgnuli carski režim u Rusiji. Za specijalne zadatke, kao što je eliminacija protivnika ili izdajnika, birani su ljudi bez ikakvih moralnih i društvenih skrupula. Svaki član je morao celog sebe dati i posvetiti misiji. Prema izdajnicima nije bilo milosti, jer kada jednom čovek uđe u organizaciju, samo je mrtav može napustiti. Iz Nemačke, Belgije, Španije i Italije Kukuljica je dobavljala oružje, čak i mitraljeze i dinamit, koje će kasnije izdajnici koristiti na strani nemačkog okupatora protiv pokreta otpora. Septembra 1937. podmetnula je dve paklene naprave u četvrti Etoal u Parizu, u nadi da će naterati velike francuske biznismene da

se priključe desnici. Ali, uskoro je usledilo hapšenje Ežena Delonkla, njenog vođe, te su mnoga skloništa provaljena i oružje zaplenjeno.

Tako je desnica morala da sačeka početak II svetskog rata da bi šireći defetizam među francuskim vojnicima i čineći razne sabotaže, dočekala Hitlera i Musolinija. »Glavni« čovek Francuske postao je general Peten. Desničari su došli na vlast u severnoj Francuskoj i u Višiju, mada izgleda nelogično kako je jedna nacionalistička organizacija poput Kukuljice mogla da toleriše stranu dominaciju. Jedan satiričar iz 1936. sledećim rečima komentariše političku situaciju toga doba: »Ima supernalista koji zastupaju tezu Francuska Francuzima vičući iz sveg grla živeo Musolini, živeo Hitler! Ovakav stav je tipičan za Francuze već čitav vek i po. Ultrapatrioti su oduvek više voleli stranu upravu nego svoju sopstvenu vladu.«

Teorije o konspiraciji još uvek cvetaju u Francuskoj. Možda je najinteresantnija i najmodernija od svih ona koja je upravo zamenila do nedavno aktuelnu teoriju o jevrejskoj zaveri baziranoj na falsifikovanom *Protokolu sionskih mudraca*, koja tvrdi da izvestan broj političara pripada tajnoj organizaciji zvanoj *Sinarhija*, čiji je cilj da zavlada Francuskom, a možda i celim svetom uz pomoć tehnobirokratskog aparata. Priča se da je zavera počela 1931. kada je jedan vladin službenik po imenu Žan Kutro osnovao grupu *X-Crise* kako bi u Francuskoj zaveo sinarhični poredak koji bi omogućio savršeni kolektivni život uz pomoć neograničene moći sposobnih pojedinaca, od kojih bi svaki bio samo deo u piramidalnoj strukturi. Radi se o nekoj vrsti pacifičkog nacionalsocijalizma koji se bazira na hijerarhiji i funkcionalnoj specijalizaciji. Navodni zaverenici nazvani su »tehnokrate«, jer su svi, kao i Kutro, bili studenti *Politehničke visoke škole* u Parizu. Ova teorija za svoju raširenost duguje manje činjeničnom stanju već popularnom strahu od »birokrata bez lica«. U eri automatizacije proizvodnje, sasvim je logično da tehnokrati izazivaju više straha nego anarhisti.

Afrikaner *Bruderbond* (Afrička bratska veza) predstavlja savršen primer nacionalističkog tajnog društva koje je došlo na vlast mirnim putem. Ovo društvo se

rodilo među Afrikancima holandskog porekla nakon što su bili poraženi u burskim ratovima (1899—1902.) i integrisani u ujedinjenu Južnu Afriku. Predstavljali su belu manjinu u novoj državi, ali su se nadali da će u budućnosti postati većinski deo stanovništva. Bruderbond je osnovan 1918. kao društvo za očuvanje kulture manjine. Ali, do 1934. postao je nacionalistička »avangarda«, jezgro vladajuće elite. Njegovi ciljevi su da se holandsko stanovništvo odvoji od engleskog, kao i da se Južna Afrika odvoji od *Komonvelta*. Članovi Bruderbonda su smatrali da treba da vladaju zemljom. Ipak, pod upravom generala Smatsa, odlučnog u naporima da očuva jedinstvo države i mir među njenim stanovništvom, Južna Afrika je ostala britanski dominion i borila se na strani Britanije u oba svetska rata.

Bruderbond je 1938. organizovao komemorativne demonstracije u znak sećanja na veliku seobu Holandana 1838. kada je veliki broj njih prebegao na sever da izbegnu britanskoj dominaciji i da bi osnovali sopstvenu državu. Ova stogodišnjica ponovo je rasplamsala utihnuli nacionalizam koji se postepeno poistovetio sa nacističkim rasizmom. Bond je naterao doktora Malana (koji je i sam bio njegov osnivač i član, kao i predsednik vlade od 1948—54.) da se u javnosti pozitivno izjasni o *Osevabrandvagu*, paramilitarističkoj afrikanerskoj organizaciji koja je tvrdila da ima oko 400000 pristasa, što je bilo više od celokupnih južnoafričkih oružanih snaga. Kada se 1940. činilo da su nacisti dobili rat u Evropi, a Britanija i *Komonvelt* ostali usamljeni, afrikaneri su pretili pobunom pod vođstvom *Osevabrandvog*. Ali, ulaskom SAD u rat protiv Nemačke, kao i nakon nemačkih poraza u Africi i Rusiji, Bruderbond se okrenuo protiv *Osevabrandvaga*. Jasno je da je bilo mnogo lakše preuzeti dizgine vlasti od ostarelog Smatsa na demokratski način, nego pokušati nacistički puč.

Alan Pejton, možda najpoznatiji oponent Bruderbonda, ovako analizira njegove ciljeve i pobude: »Šta je bio Bruderbond? Klika ljudi koji teže vlasti? Podstrekači nereda? Afrikanerski zeloti koji su u jednom istorijskom trenutku odigrali patriotsku ulogu mada na pre naglašen, nacionalistički način? Nema sumnje da je

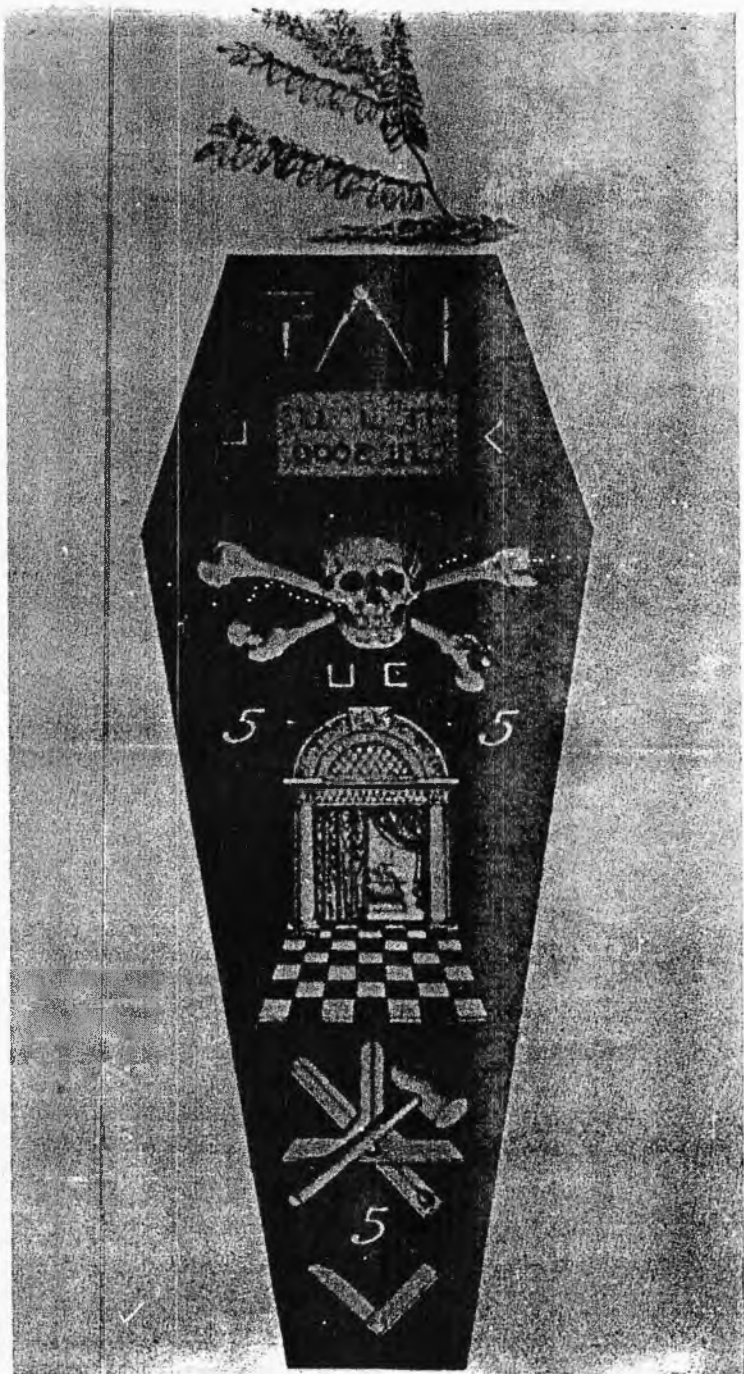
Bruderbonda bio sve to u isto vreme. Što god, međutim, da je bio, veliki deo svoje moći dugovao je ograničenju koje je rezultat ovog našeg veka zla. Njegova veza sa afrikanerskim nacionalističkim pokretom bila je vrlo vitalna, mada ne sasvim jasna. Nije svaki član Nacionalističke partije bio njegov član, a neki nacionalisti su ga čak i osuđivali na ideološkom planu. Naravno, i jedna i druga organizacija koristile su se teškim događajima iz prošlosti, ali ko može da kaže da sami ti događaji nisu bili realnost?»

Smat's je Bruderbond smatrao do te mere subverzivnim da je 1944. svim vladinim službenicima zabranio da mu pripadaju. Bojao se njegove aktivne infiltracije, shvativši da Bond vrlo lako može da preuzme vlast, bilo tajnim kanalima uz pomoć birokratskog aparata, bilo kroz Nacionalističku partiju i demokratske izbore. Međutim, Smatsova zabrana nije dala očekivane rezultate, jer kada je 1948. godine Nacionalistička partija stupila na vlast putem legalnih izbora uz podršku većine glasača i favorizujući svoju politiku *apartheida*, Bruderbond je očigledno postigao svoje ciljeve. Mada je Bratstvo ostalo tajna organizacija, ekstremni nacionalizam i *apartheid* partije na vlasti nikli su u njegovom krilu. Da li će neko da napreduje u državnoj službi, sudstvu ili u Nacionalističkoj partiji, u mnogome je zavisilo od toga da li je veran i odan član Bratstva. Komisija koju je južnoafrička vlada ovlastila da ispita rad tajnih društava nije ustanovila nikakve zakonske nepravilnosti u radu Bruderbunda. On niti je pokušao da utiče na predsednika vlade, niti je primedeno da se u njegovom krilu kuje nekakva izdaja, nepotizam ili subverzivna delatnost bilo protiv države ili morala. U izveštaju komisije piše da organizacija ima 6768 članova, koji su razdeljeni na 473 lokalne ćelije, od kojih svaka ima između 5 i 50 članova. Članovi Bonda mogli su da budu samo holandski protestanti iznad 25 godina. Slobodni zidari nisu bili poželjni u redovima Bonda. Prilikom jednostavne, ali svečane inicijacijske ceremonije kandidat se zaklinja^o da neće nikome odati bilo svoju ili tuđu pripadnost Bondu, niti će odati ikome van Bratstva šta je čuo na zasjedanjima, pročitao u dokumentima, itd.. Rečeno mu je da je Bond sastavljen od odlučnih ljudi svesnih svoje uzvišene misije da služe dobru nacije. Činjenica je

da su afrikaneri, pripadnici Bonda, najljući protivnici društvene i ekonomske jednakosti ljudi svih rasa, ali i to da, srećom, predstavljaju manjinski deo stanovništva Južne Afrike. Oni su se popeli na vlast mirnim putem, ali su spremni da se bore do poslednje kapi krvi kako bi sprečili političku i ekonomsku emancipaciju crne većine.

Mnoge tehnike modernih tajnih društava sa političkim ciljevima formirane su tokom francuske revolucije, koja je, na neki način, oslobodila plamen nacionalizma u svetu, a da joj to uopšte nije bio cilj. Danas nacionalizam tinja u svim zemljama sveta, a umirući rasizam kao da dodaje ulje na plamen. Gde god postoji manjinska vlast nad većinom druge rase ili veroispovesti, dolazi do pojavljivanja nacionalističkih tajnih društava koja kuju zavere kako bi stupila na vlast. Njihovi načini delovanja su legalni ili ilegalni, što zavisi od toga kolike šanse postoje da bi se revolucija uspešno izvela. Tako su 1964. crnci uspeli da isteraju svoje arapske gospodare iz Zanzibara, a borbu je podstaklo jedno tajno društvo čiji su članovi bili obučavani u revolucionarnim tehnikama. Ali, grupe sa malim izgledom na uspeh, kakav je slučaj sa škotskim i velškim nacionalistima, nisu ništa više postigle od poslaništva svojih kandidata. Kada se u nekoj zemlji manjina plaši opresije većine, može se dogoditi da pokuša da postigne nezavisnost putem otcepljenja — Kurdi u Iraku i Siki u Indiji su predvođeni svako svojim tajnim nacionalističkim društvom, u kome je sabrana elita — predvodnica naroda u borbi za oslobođenje i nacionalnu emancipaciju. Aspiracije bilo kakve grupe za samoupravom su bezgranične čim se grupa oseti nacijom. Takođe je istina da se svaka grupa može ubediti da je nacija, posebna i među sobom nedeljiva, samo ako postoji dobro uređeno tajno društvo koje će je voditi do slobode. U svetu podeljenom na interesne zone — američku, sovjetsku i kinesku, i u manjem stepenu britansku, francusku, egipatsku i kubansku, politički zaverenici bilo kakvih pretenzija nemaju ni malo teškoća u prihvaćanju materijalnih sredstava kako bi izveli revoluciju u svojoj ili tuđoj zemlji. Strana pomoć je uvek pri ruci. Neslaganje masa sa postojećom politikom može se tako iskoristiti da se odaberu sposobniji pojedinci i obuču agitovanju i drugim prevratnič-

kim tehnikama, kako bi, potom, sami stupili na vlast kao agenti zemlje koja im je u tome pomogla. Nacionalizam još uvek predstavlja krik koji široke narodne mase privlači na stranu zaverenika. Dokle god u svetu gori njegov plamen, tajna društva sa političkim ciljevima biće značajan faktor društvene promene.

Tapis masona majstora: „Neka te ovi znaci smrtnosti podsećaju na neizbežnu sudbinu koja te čeka i neka te vode putem najvažnijeg znanja kojim ljudska noga može da kroči, putem saznanja samoga sebe.“

CONSTITUTIONS
OF THE
FREE-MASONS
CONTAINING THE
History, Charges, Regulations, &c
of that most Ancient and Right
Worshipful **FRATERNITY**

For the Use of the **LODGES**

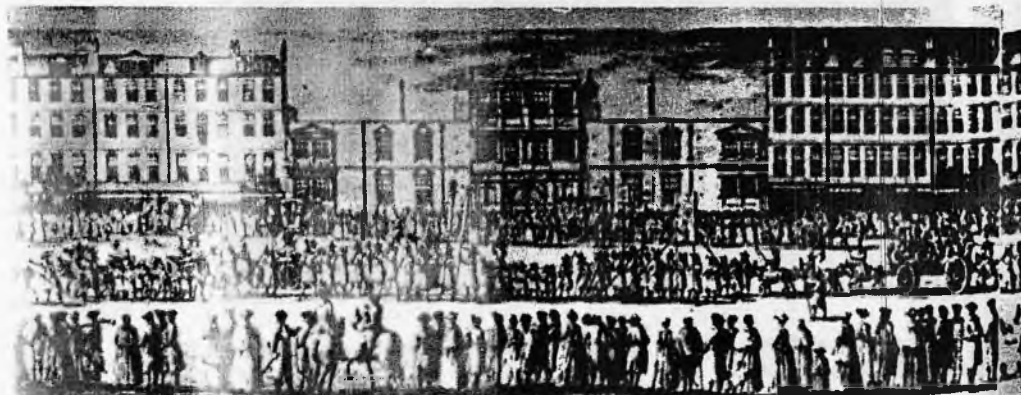
LONDON:

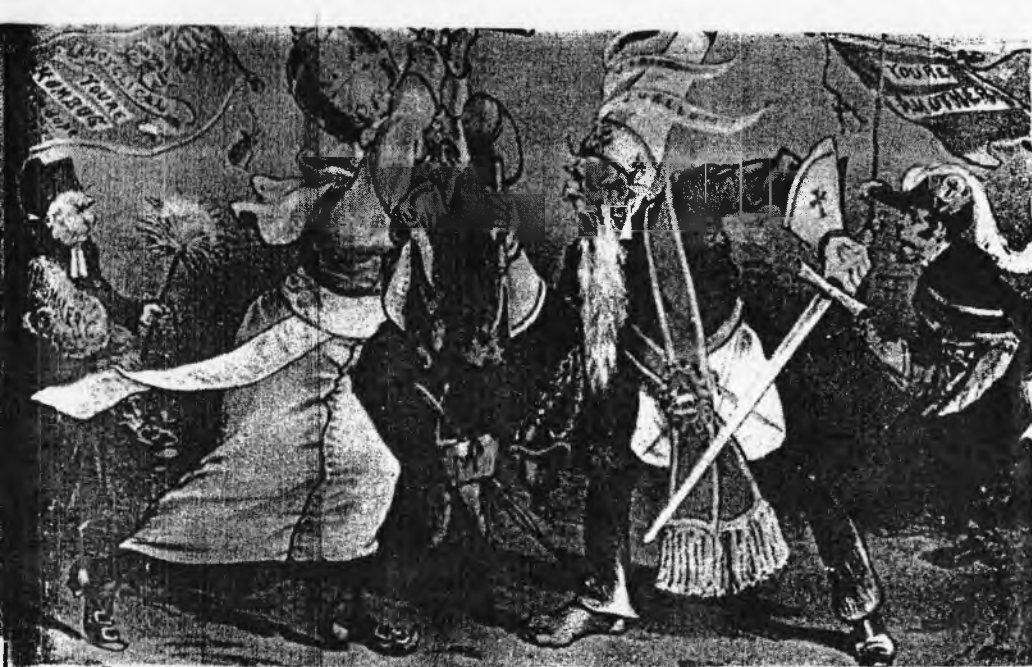
Printed by WILKINSON, for JOHN SMITH at the
and JAMES HARRIS in the Strand, under the Royal Exchange.

In the Year of Masonry — 5713
which Terminates — 1713

Naslovna strana i ilustracija na početku Andersonove Knjige konstitucije koja prikazuje Euklidov 47. postulat, koji je omogućio ranim radnim masonima da lako izračunavaju prave uglove, i ovde je prikazan kao jedan od tajnih umeća.

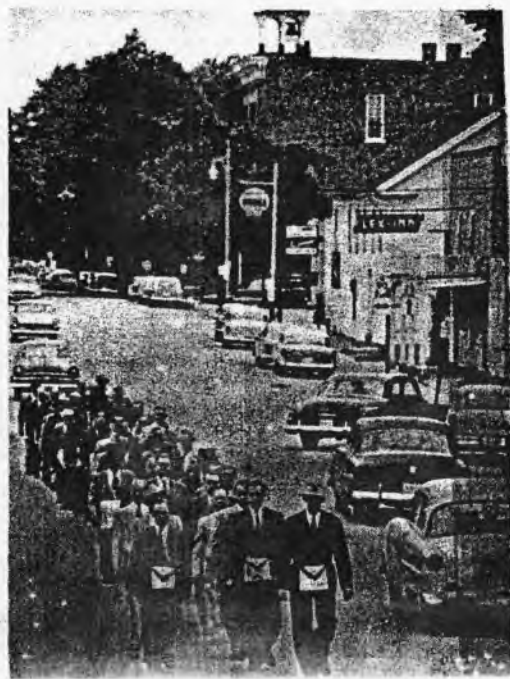
Procesija masona u Londonu, 27. 4. 1742. Do ovog vremena engleski masoni slobodno su paradirali ulicama Londona obučeni u svečane odore, istovremeno izazivajući interesovanje i odbojnost prolaznika. Ove procesije su bile prava atrakcija za stanovništvo glavnog grada. (Gravira iz 1742.).

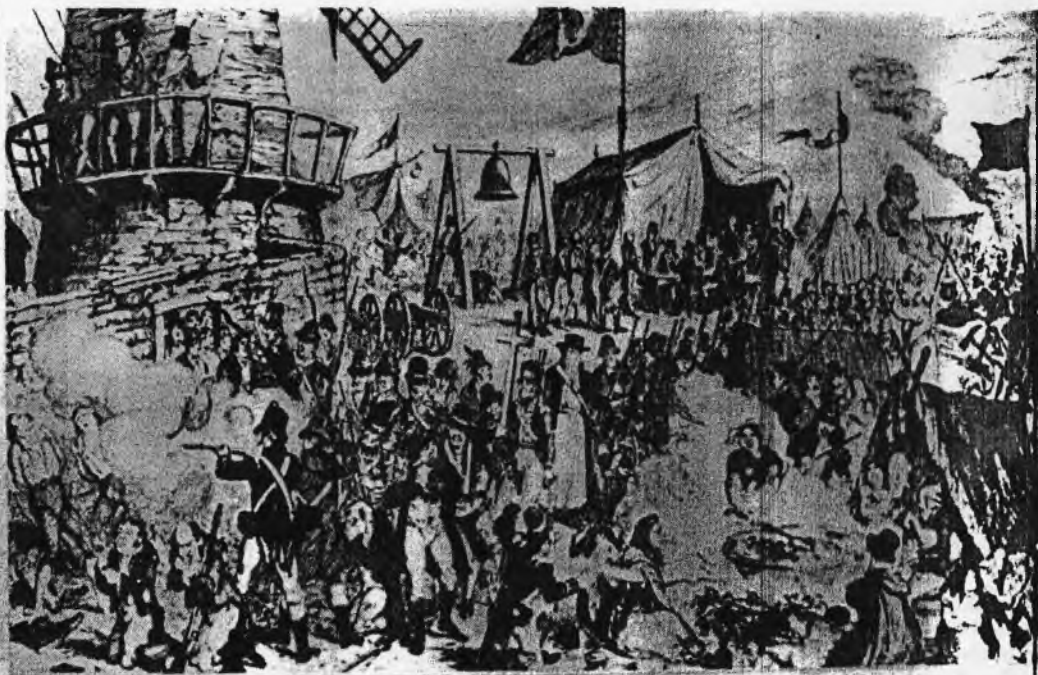

Satirično prikazan konflikt između masona i Rimokatoličke crkve, koji je doživeo klimaks promulgacijom poslednje antimasonske enciklike „Humanum genus“. (Crtež iz nedeljnika „Puck“, 7. 5. 1884.).

Danas u SAD radi oko 9000 masona starog škotskog obreda, kao i više hiljada pripadnika drugih obreda i kvazi masonskih grupa. Ove grupe se na prvom mestu bave različitim dobrotvornim i društvenim akcijama. Njihova tajnovitost je minimalna, a rituali visoko dramatizovani. Godišnja masonska svečana parada u Leksingtonu u SAD.

Gravira prikazuje masovno iseljavanje irskih seljaka za vreme velike gladi koja je pogodila ovu zemlju četrdesetih godina prošlog veka. („Illustrated London News“, 16. 2. 1848.).

Teobald Vulf Toun (1763—98.), osnivač Ujedinjenih Iraca. Na suđenju je izjavio: „Pokušao sam da svojih tri miliona zemljaka podignem na rang punopravnih građana.“

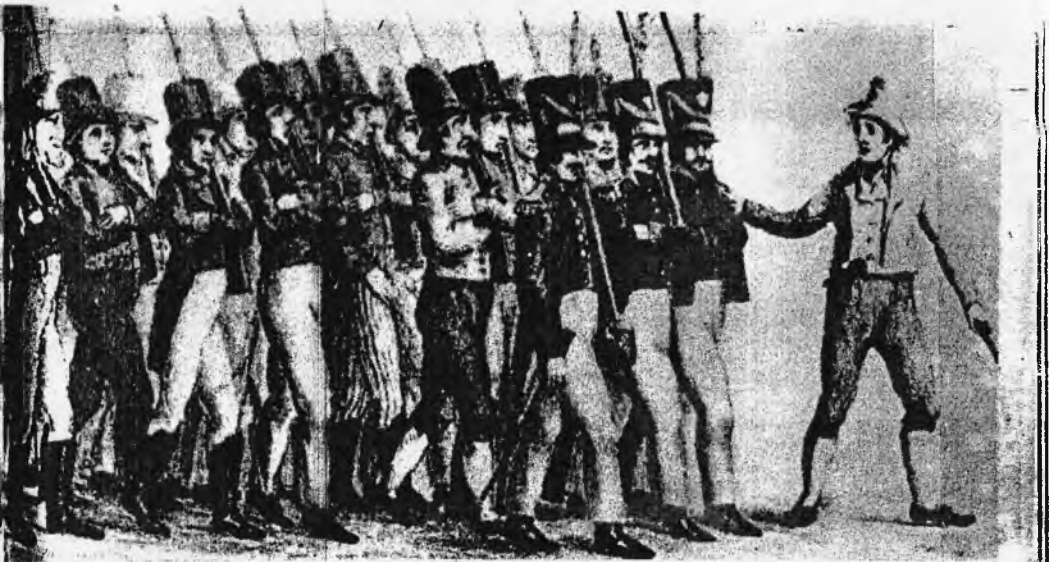
Ruševine pošte u Dublinu nakon uskršnjeg ustanka. Kada su je članovi I. R. B. na čelu sa Henrijem Pirsom osvojili, pošta je postala glavni štab pobunjeničke armije. Uništio ju je požar koji je izbio tokom borbi između pobunjenika i vladinih snaga.

Tri Francuza koji su ovo tajno društvo načinili instrumentom revolucije. Levo — 1. Fransoa Babef, poznat pod nadimkom „Grahus“ (1760—97), osnovao je Društvo jednakih jer, po njegovom shvatanju, francuska revolucija nije uspela do kraja da ostvari ciljeve koje je postavila. On je organizator i inspirator „zavere jednakih“ 1796. Međutim, zavera je na vreme otkrivena i Babef je osuđen na smrt. Desno — 2. Filipo Buonaroti (1761—1837.). Nakon što je prognan iz Francuske jer je učestvovao u „zaveri jednakih“, svoje burne doživljaje opisao je u knjizi koja je uskoro postala biblija revolucionara 19. veka. Bio je karbonar, mason, kao i pripadnik Macinijeve „Mlade Italije“.

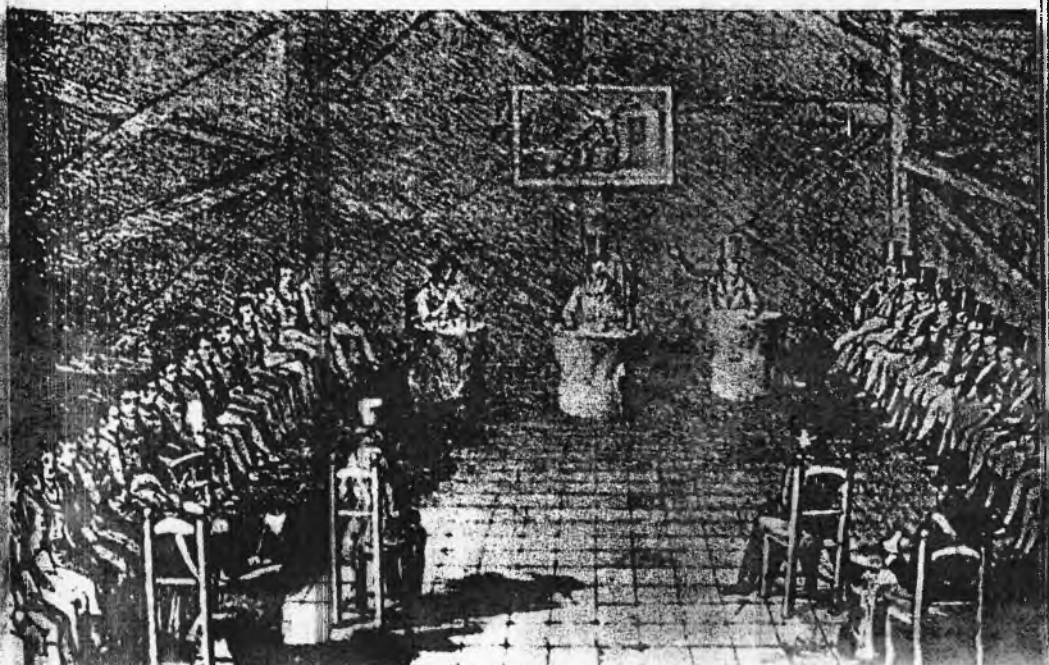

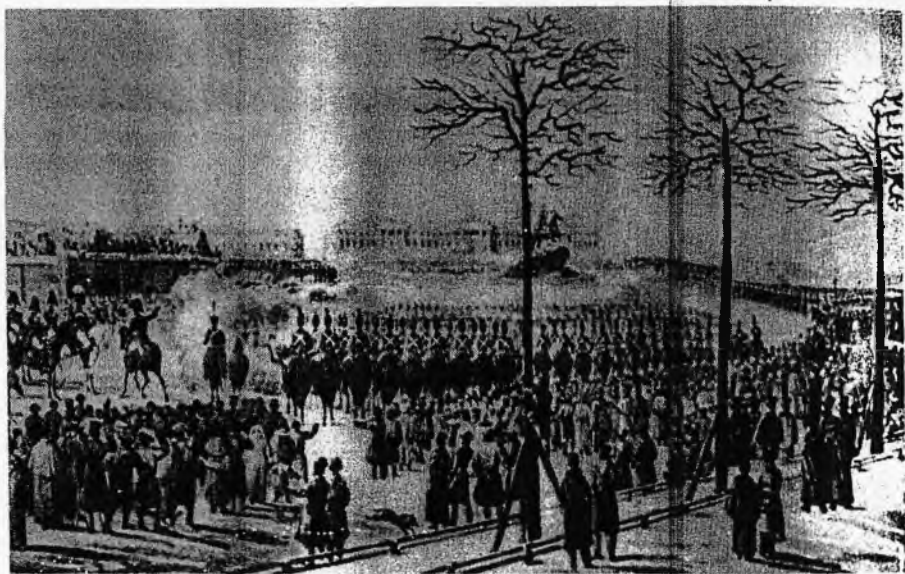
Luj Ogist Blanki (1805—81.). Inspirisan Babefovim učenjima, osnovao je Društvo godišnjih doba, kao i još neke slične organizacije; kao revolucionarni strateg i taktičar usavršio se tokom revolucionarnih previranja 1839, 1848, i 1871.

Naoružana patrola karbonara (ilustracija iz knjige „Memoirs of the Secret Societies of the South of Italy, 1821). Budući da se najveći broj karbonara regrutovao iz redova najviših vojnih i policijskih oficira, karbonarima je pošlo za rukom da izazovu nered u Napulju i Piedmonzu 1820. i 1821. godine. Meternih je 1831. intervenisao kako bi ih onemogućio da zauzmu države koje su bile pod svetovnom vlašću pape.

Zasedanje lože karbonara 1821. „Najvažnije osobine koje mi od čoveka zahtevamo jesu iskrenost i preziranje opasnosti... s obzirom da smo toliko slabi i da posrćemo kroz ovu dolinu suza, jasno je da vrlinu možemo da zadobijemo samo predanim radom, vođeni svetlošću razuma.“

Kolmanova slika ustanka dekabrista u Sv. Petersburgu, 14. dec. 1825. Članovi ovog tajnog društva su među carskim trupama digli ustanak, pokušavši da prisile vladu na ustavne reforme, pa su odbili da polože zakletvu novom caru, Nikolaju I.

Desno — ruski anarhist Mihail Bakunjin (1814—76.). Kao član Internacionalne, osnovao je Internacionalni socijaldemokratski savez. Njegova učenja su inspirisala evropske anarhiste, posebno one u Španiji. Levo — Ben Šanov portret Bartolomea Vancetija i Nikola Sakoja, italijansko-američkih anarhista koji su osuđeni na smrt i pogubljeni zbog ubistva prvog stepena 1927. Među anarhistima je vladalo duboko ubeđenje da su oni nevino osuđeni, što ih je načinilo mučenicima anarhističkog pokreta.

Novembra 1937. policija je otkrila sklonište oružja tajne grupe Kagule. Na slici pripadnici snaga državne bezbednosti plene oružje i municiju.

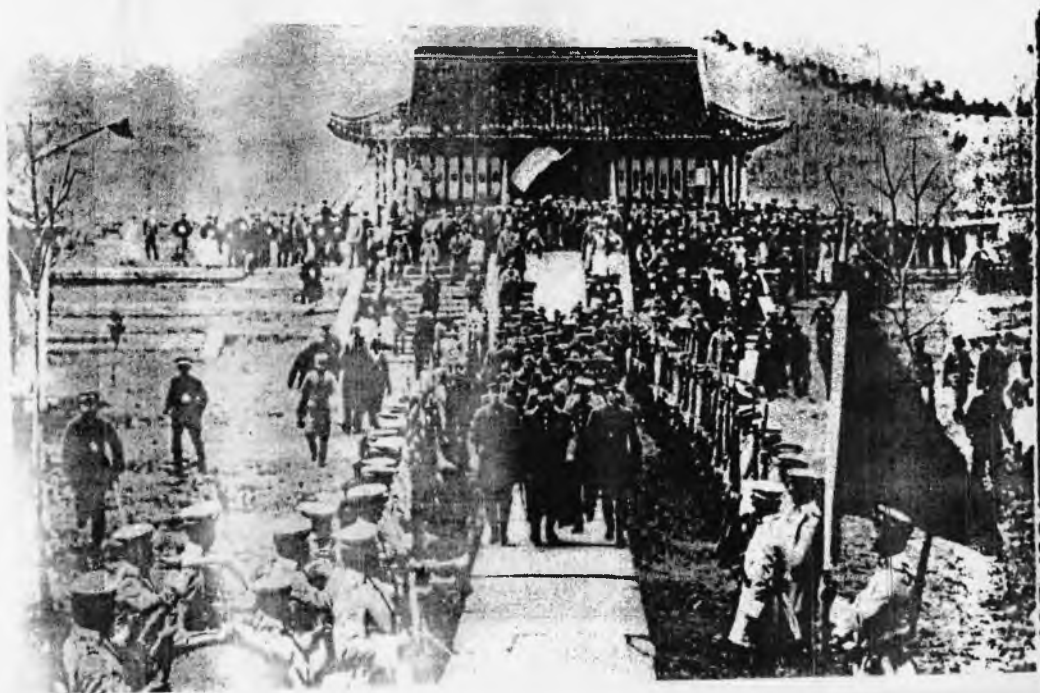
Kočija sa volovskom zapregom, simbol afrikanerskog nacionalizma, ulazi u Pretoriju za vreme Velike seobe 1938. Evropsko stanovništvo južne Afrike pozdravljalo je svoje oružane snage potpomognute od strane Bruderbonda. Bruderbond je bio inspirisan nacističkim idejama o rasnoj superiornosti belaca, a požar revolta se širio preteći da ugrozi Smatsovu vladu.

Crni pobunjenici u Zanzibaru pozdravljaju svog vođu, „feldmaršala“ J. I. Kona Okela, rođenog u Keniji, nakon njegovih vojnih uspeha u borbama protiv arapskih osvajača (1964.).

Revolucija 1911. godine dovela je do ispunjenja jednog od ciljeva tajnog društva trijade-zbačena je sa prestola dinastija Čing. Na ovoj fotografiji predsednik Sun Jat-sen, koji je i sam bio viši funkcioner trijade, posećuje grobove dinastije Ming da bi zvanično objavio da je vladar dinastije Čing zbačen sa prestola.

Filmovana rekonstrukcija inicijacije u trijadu u Hong Kongu, 1957. Majstor obuva sandalu od trave koja je, navodno, prevezla petoricu predaka preko reke. Za nju se tvrdi da je deo moštiju Bodidarme koga u ritualima trijade oslovljavaju kineskim imenom Tat Mo.

Jedna od 47 žrtava nereda leži pokrivena nacionalnom zastavom. Desno — tetovirani znak po kome se raspoznaju članovi trijade „108“ u Singapuru (fotografija dobijena od odeljenja za tajna društva singapurske policije).

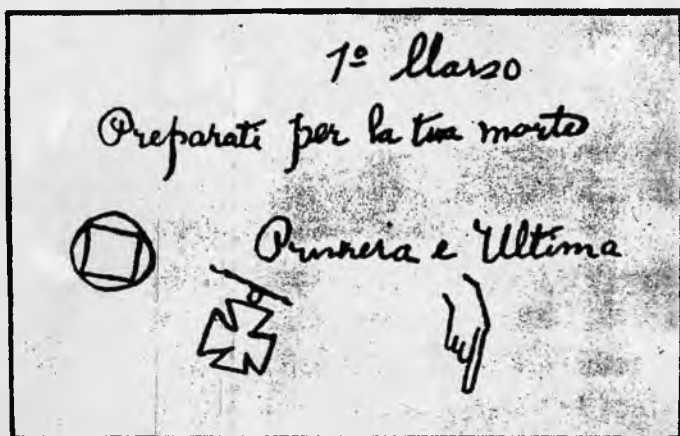

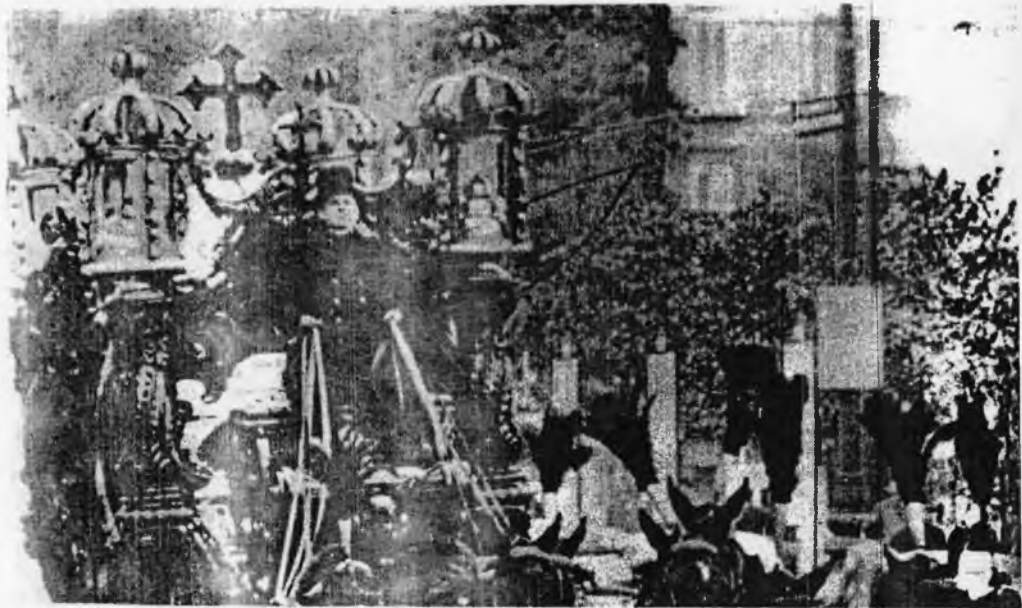
Tipična evropska karikatura sa početka ovog veka koja prikazuje vojsku zapadnih sila kao liliputance koji napadaju kineskog „diva“ sakrivenog iza Velikog zida. Ovu situaciju su na dramatičan način obrnuli bokseri tokom poznate pekinške opsade.

Levo — policija i građani Nju Orleansa pucaju na mafijaše koji su optuženi za ubistvo šefa policije Henesija („Harper's Weekly“, mart 1891.). Desno — Ujka Sem moli Humberta od Italije da se ponovo uspostave prekinuti diplomatski odnosi (Punch, april 1891.).

„Pismo smrti“ sa nacrtanom crnom rukom, kojim su se početkom ovog veka gangsteri uveliko koristili kao sigurnim sredstvom za ucene i iznudivanje novca od svojih žrtava. Na njemu piše „Pripremi se za smrt.“

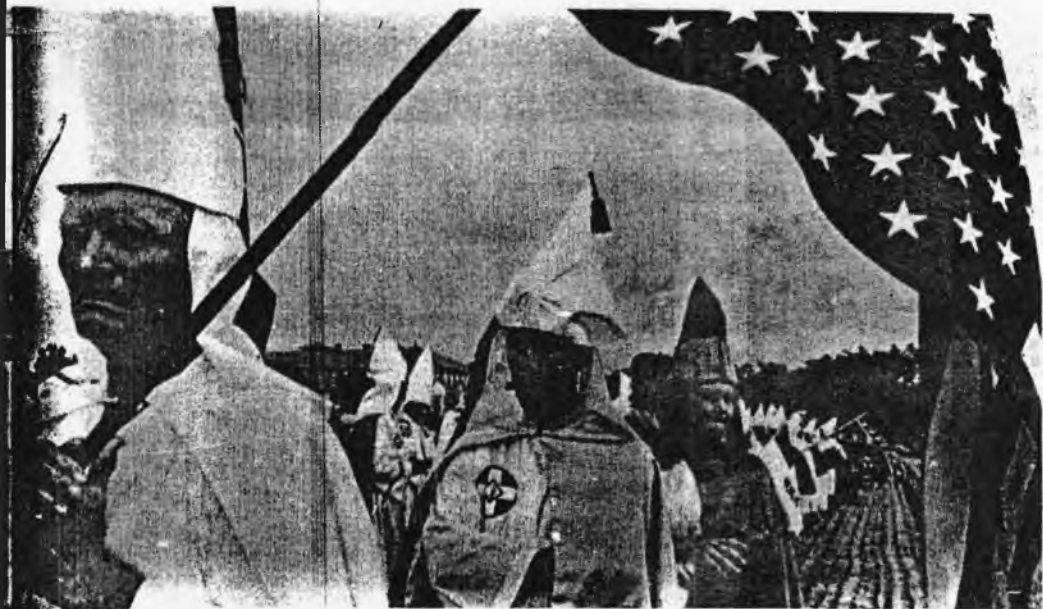

Pogreb Lakija Lučana, sahranjenog poput nekog narodnog heroja. Njegov sanduk su nosila mrtvačka kola posebno napravljena za pogreb Karuza.

Četvorica monaha-mafijaša iz franjevačkog samostana u Macarinu na suđenju u Mesini, marta 1962. Optužnica ih je teretila za zavereništvo, iznuđivanje novca i ubistvo. Mada je njihov zločin bio sasvim izvestan, njihova moć i ugled su sprečili svedoke optužbe, pa i samu udovicu žrtve, da svedoči na suđenju protiv njih. Osuđeni su na ponovljenom postupku 1963.

Članovi Ku kluks klana protestuju protiv Akta o građanskim pravima 1964. u Sv. Avgustinu, Florida. Zastava SAD je okrenuta naopačke. Mađa ih je vreme pregazilo, klanovci još uvek zastupaju ideje o premoći bele rase.

Obučeni u odežde starog klana, članovi jazbine iz severne Karoline spremaju se da obese republikanca Džona Kempbela. Spasli su ga agenti FBI. (Novinska ilustracija iz 1871.).

Grupa ljudi pored obešenog crnca, krajnji jug SAD. Rasna mržnja se ponovo razbuktala kada se pojavio drugi klan dvadesetih godina ovog veka.

Pripadnici Ku kluks klana paradiraju sa nacionalnom zastavom, simbolom pripadnosti „čistoj američkoj rasi“.

Kineska tajna društva

Kvart Pekinga u kome su živeli stranci, bio je juna 1900. godine pod opsadom. Šokirani ubistvima i uništavanjem imovine koje je preduzela carska vlada, više od tri hiljade stranaca — zapadnjaka, nagrnulo je u predstavništva svojih zemalja da traže utočište od surovih trupa mandžurske dinastije. Opsada je počela terorom boksera, tajnog društva neprijateljski nastrojenog prema svim strancima, koga se samo u početku, kineska vlada odričala, da bi ga docnije inkorporirala u zvaničnu carsku armiju. Ustanak koji su podigli bokseri i opsada u Peking, završeni su tek nakon 55 dana po dolasku britanskih, ruskih, američkih i francuskih vojnih snaga i bekstvom carskog dvora.

Zapadnim posmatračima nisu bili sasvim jasni motivi mandžurske vlade. Ovi događaji su samo potvrdili da je Kina sa političke tačke gledišta hronično nestabilno područje puno različitih kriminalnih organizacija, sa vladom koja kao da pripada političkom miljeu mračnog srednjeg veka. Kinezi su tada u očima Zapada postali religiozni fanatici sa urođenom sklonošću ka tajnim aktivnostima. Ovo stanovište bi se svakako korigovalo da se malo zavirilo u kinesku istoriju koja bi pružila dublji uvid u tradicionalnu kinesku socijalnu strukturu, neophodnu za pravilno razumevanje tamošnjih prilika.

Boksterskom ustanku prethodila je duga serija napada zapadnih sila na Kinu. Laka pobjeda Britanije u prvom opijumskom ratu (1842.) zapalila je varnicu borbi za kinesku teritoriju i završila aneksijom gotovo svih kineskih pograničnih oblasti, što je bila otvorena otičina zemlje koja je pripadala Kini, iz koje su sve zapadne sile, uključujući i SAD i Japan, izvlačile znat-

nu ekonomsku i političku korist. To je postignuto nizom tzv. »mirovnih ugovora«, prilikom kojih je Kina, najčešće, dovođena pred svršen čin, a koji su davali pravo zapadnim misionarima da slobodno prebivaju na kineskoj teritoriji, iako pod jurisdikcijom matičnih država. Jedan od poslednjih flagrantnih aktova agresije dogodio se 1897. godine kada su Nemci zauzeli Cingtao u provinciji Šantung. U istoj toj provinciji zabeležena je i prva pojava boksera s početka naredne godine.

Bokseri su bili prvi moderni pokret neprijateljski nastrojen prema strancima, koji je preživio pad imperije i nastavio svoje postojanje duboko u dvadeseti vek. Međutim, način na koji su bili organizovani, seže daleko u prošlost. Kina je, kao, uostalom, i sve druge zemlje u koje su se nastanile velike kolonijalne sile, predstavljala plodno tlo za razvoj organizacija ovog tipa. Tajna društva su samo kap u moru ovakvih organizacija, u koje spadaju i razna *dobrotvorna društva*, *asocijacije za kreditiranje*, *trgovinu i zanatstvo*, zatim, društva slična evropskim *gildama* i *cehovima*, *asocijacije porodičnog tipa*, *društva za rekreaciju* i druga, koja su cvetala u Kini čitavih 2000 godina. U ovome nema ničega što bi izazivalo čuđenje. Trgovina i koordinacija proizvodnje, pravljenje puteva, mnogi aspekti javnog života, obrazovanje i dobrotvorne akcije i u evropskim zemljama već su vekovima spadali u nadležnost privatnog sektora. Šta više, kada su Evropa i Kina prvi put stupile u kontakt, bile su međusobno veoma slične po ovim pitanjima. Kina se uglavnom razlikovala samo po tome što je zauzimala daleko najveću površinu od svake evropske zemlje ponaosob, imala je mnogo više stanovnika, i sve do kraja 18. veka bila je tehnološki naprednija.

U stvari, sve do tada, kineski društveni sistem bio je mnogo kompleksniji od bilo kog evropskog. Vlada je bila uspešnije organizovana, a društveni život u celini mnogo razvijeniji. Tek sa industrijskom revolucijom, Evropa je počela da prednjači u tehnološkom, vojnom i ekonomskom pogledu, što je imalo za posledicu sada njihovu bolju organizaciju vlasti i nadležnost administracije i na ona polja koja je do tada držao privatni sektor. U međuvremenu, Kina je zadržala sta-

ri tradicionalni sistem neefikasan u osvit devetnaestog veka — promena na svim poljima. U njoj su se i dalje stimulisale privatne asocijacije, uključujući i tajna društva: Tako je period u kome je Zapad, po prvi put, počeo da napreduje, koincidirao sa periodom kineske stagnacije, pa čak i nazadovanja — što do izvesne mere objašnjava uzajamno nerazumevanje i antagonizam koji su uticali da se odnosi ove dve regije pokvare. Šta više, Zapad se nije libio da iskoristi svoju političku i ekonomsku prednost koju je u tom trenutku stekao.

Ali, sama po sebi, novija istorija nije dovoljna da se objasni snaga kineskih tajnih društava čiji su počeci u davnajšim vremenima. Njihov uspeh i opstanak, funkcija su tradicionalnog kineskog društvenog poretka, carske monarhije, birokratije i tradicionalnih religioznih organizacija.

Prema kineskoj tradiciji, monarhija je nastala još u trećem milenijumu p.n.e, dok carski sistem datira iz trećeg veka p.n.e. Ovaj period je počeo ujedinjenjem države pod dinastijom Čin (255—206. p.n.e.), koja je učvršćena za vreme vladavine dinastije Han (202 p.n.e. — 9 g. n.e.). Teorijski, monarh je bio apsolutni vladar, jedini izvor vlasti i kontrolor celog političkog, zakonodavnog i izvršnog sistema. Kao »sin neba«, bio je nepogrešiv. Prema Konfučiju, istovremeno je predstavljao moralni primer svim svojim podanicima i tako zadobijao njihovo poverenje svojom dobrotom, pravednošću i vrlinom. Vladar koji ne bi u tome uspeo, izgubio bi podršku naroda koji je verovao da mu je istekao »nebeski mandat«. Takvi vladari su u kineskoj istoriji često bivali smenjivani.

Ideja o pravednosti cara bila je u bliskoj vezi sa verovanjima o strukturi kosmosa kao celine. Stoga su prirodne nepogode poput poplava ili pojave kometa bile dovoljan razlog da se narod podigne na ustanak protiv cara, verujući da nije uspeo da ostvari svoje dužnosti. Stoga nije čudno da je u vreme nastanka ove političke teorije, nastalo i prvo kinesko tajno društvo, za koje se zna da je radilo u skladu sa njom, i organizovalo ustanak protiv cara.

Devete godine n.e. na kineski presto je došao uzurpator Vang Mang koji je uveo značajne reforme u oblasti oporezivanja, zelenaštva, trgovine i zemljoposedištva. Ovakva unutrašnja politika izazvala je nezadovoljstvo među širim narodnim masama, a kao izraz tog nezadovoljstva nastalo je tajno društvo Crvene obrve. Njegovi članovi su u borbama bojili obrve u crveno, a za cilj su proglasili obaranje uzurpatora sa prestola Kine. Crvene obrve, koje su se pojavile na teritoriji koja danas pripada Šantung provinciji, igrale su značajnu ulogu u podizanju narodne bune koja se završila Vang Mangovim pogubljenjem i ustoličenjem istočne ili kasnije Han dinastije godine 25 n.e. Ali, nakon ovog uspeha, crvene obrve su uništene, jer su nakon ustoličenja nove dinastije nastavile da postoje u obliku pljačkaških bandi. Ovo je postignuto jednostavnim trikom: carski vojnici su takođe obojili obrve u crveno, pa je u redovima pobunjenika došlo do takve zabune da su pretrpeli težak poraz od koga se više nikada nisu oporavili.

Naravno, u praksi nije bilo moguće da vladar lično vlada toliko velikom zemljom. Obe dinastije Han obeležile su početak vladavine nacionalne birokratije, koja je vladala po sopstvenom nahođenju, iako je bila direktno odgovorna caru lično. Uprkos pobunama, padovima mnogih vlada i raznim reformatorskim pokretima, ovaj sistem birokratije doživio je dvadeseti vek. Dva aspekta ovog sistema su od posebnog značaja za razvoj tajnih društava — način na koji su birani njegovi predstavnici, i stepen društvene kontrole.

Predstavnici građanske vlasti birani su pomoću sistema pisanih testova, u kojima su, teoretski, mogli da učestvuju pripadnici svih klasa. Naravno, u praksi nije svako mogao da prođe kroz ovo, što je značilo da je ogroman broj obrazovanih ljudi praktično ostajao bez zaposlenja. U vremenima kada je snaga carstva bila podrivena, takvim ljudima nije trebalo mnogo da se priključe seljacima u opoziciji, tajnim društvima i pobunjenicima, koji su samo mogli da od njih imaju koristi i da ih kao najobrazovanije i najsposobnije stave na sam vrh.

Birokratija nije prodrla na selo. Kancelarije najnižeg ranga nalazile su se u gradovima koji su imali pijace.

Verovalo se da vlada ne treba da se meša u svakodnevni život svojih podanika. Delimično zbog ovog verovanja, a delimično i usled toga što je sistem komunikacija bio spor i nerazvijen, najveći deo društvenih aktivnosti običnog čoveka bio je van kontrole vlade. Stoga se javila potreba i prilika da se osnuju *privatne asocijacije*. U ovakvoj situaciji pojavile su se i organizacije koje su se uspešno bavile subverzivnim delatnostima i kriminalom, i koje su, po pravilu, zadovoljavale kriterijume tajnih društava.

Opstanak svake nezakonite organizacije direktno zavisi od lojalnosti njenih članova. Upotreba rituala jedan je od najjačih metoda kojima se osigurava solidarnost i međusobna lojalnost članstva. Ritual ima tu moć da odvoji inicirane od »profanih« i tako na psihološkom nivou dolazi do uzajamne identifikacije, tj. poistovećivanja učesnika. Ova funkcija više dolazi do izražaja (slučaj kod svih poznatijih kineskih tajnih društava) što je scenografija ceremonije bogatije razrađena, i kada se poveruje da ceo natprirodni svet u njoj aktivno učestvuje. Posebni tipovi rituala koje koriste kineska tajna društva zavise od dve ili tri religijske struje koje u kineskom društvu vekovima koegzistiraju: *taoizma*, *budizma* i *konfučijanizma* (koji obuhvata veliki broj međusobno sličnih religioznih ubeđenja). Koegzistencija ovih triju religioznih tradicija, snabdela je tajna društva veoma bogatim poljem simbolike. Učenja najvećeg broja tajnih društava oslanjala su se na taoizam (filozofski sistem koji je osnovao Lao Ce u šestom veku p.n.e, i koji je u najdirektnijoj vezi sa *alhemijom* i *šamanističkom magijom*), i budizam, koji je iz Indije došao u Kinu pri kraju vladavine kasnije Han dinastije, ali je tokom nekoliko narednih vekova bio ograničen na relativno skroman broj sledbenika. Konfučijanizam kao filozofska i religiozna osnova carskog režima, po logici stvari nije imao mnogo šanse da postane ritualni temelj organizacija koje se upravo bave subverzivnim delatnostima i kriminalom. Ali su zato i taoizam i budizam u nekoliko navrata bili prinuđeni da pređu u ilegalu kako bi izbegli progone vlasti. Tako su neke njihove sekte, s vremena na vreme, poprimala karakter tajnih društava.

Vladari kasnije Han dinastije imali su velikih poteškoća da se održe na vlasti, posebno zbog toga što su starije države, sada zvanično pod njihovom vlašću, težile da održe nezavisnost. Ovo je bio nemiran period kineske istorije, u kome su nicali razne pobunjeničke grupe poput *Bakarnih konja*. Ovi pokreti su se oslanjali na učenja taoizma, čiji su sveštenici bili u tradicionalnom neprijateljstvu sa vladarima.

Oko 170. godine n.e. u severoistočnoj Kini se pojavio Čang Cie, za koga se smatra da je bio u vezi sa taoizmom po naslednoj liniji. Njega su sledbenici poštovali kao živog boga i shodno tome, pripisivali mu natprirodne moći, kao i dar isceliteljstva. Broj njegovih pristalica je rastao veoma brzo, pa je 184. godine pokret već bio dovoljno snažan da podigne ustanak. Po žutim maramama koje su njegovi pripadnici nosili na glavama, pokret je nazvan *Žuti turban*. Ogroman broj boraca, koje je predvodilo ništa manje nego 36 generala, brzo su napredovali, pa su za svega mesec dana osvojili gotovo celu severnu Kinu. I crvene obrve, koje su pomogle da se ustoliči dinastija Han, i žute turbane koji su doprineli da se carstvo raspadne, možemo smatrati pretečama notornih devetnaestovekovnih tajnih društava sa svom njihovom mešavinom religija, kriminala i opozicionih političkih stavova. Ista ta mešavina neprestano se ponavljala tokom duge istorijske carske Kine, kao što se ponavljala i shema po kojoj su lideri uspehlih ustanaka prvo iskoristili tajna društva za svoje političke ciljeve, da bi ih se, potom, odricali i organizovali progone svojih dojučerašnjih saveznika.

Tokom veoma nemirnog perioda koji je usledio nakon ustanaka žutih turbana, pojavila su se trojica veoma popularnih vođa, koji će, kasnije, postati narodni heroji. Mnoge najpoznatije kineske pripovetke i drame prikazuju doživljaje upravo ovih velikana. Bili su to Kvan Ju, Liu Pei, i Čang Fei, koji je položio i čuvenu *zakletvu krunog bratstva u breskovom vrtu*. Kasnija su tajna društva svojatala ove heroje i proglašavala ih za svoje pretke i utemeljivače. Kvan Ju, koji je docnije deifikovan kao Kvan Ti, postao je bog rata i zaštitno božanstvo svih bratstava, dok je zakletva u breskovom vrtu postala integralni deo inicijacijskih rituala mnogih tajnih društava.

Nakon sloma dinastije Han, teritorija koja je nekada pripadala Kini, sada se raspala na tri kraljevstva: Vei, na severu, Vu na jugoistoku, i Šu na jugozapadu. Njih je osnovao Liu Pei, koji je poreklom bio pripadnik dinastije Han. Nakon ponovnog ujedinjenja Kine pod dinastijom Sui 589. godine, pojavila se velika T'ang dinastija (618—907.). Za vreme njene vladavine granice Kine su se proširile prema zapadu, te je tada ova zemlja zauzimala gatovo istu površinu koju zauzima i danas. U ovom periodu došlo je uprkos progona vlasti do ogromnog procvata kineske budističke kulture. Za vreme ovih progona, pojavila se prva *budistička tajna organizacija*. Tajne religiozne sekte su tipične za mnoga društva, ali, od ovog vremena nadalje, organizovale su većinu kineskog religioznog života. U isto vreme rituali mnogih kineskih tajnih društava poprimili su jak miris budizma koji su zadržali do današnjih dana.

Nakon tri veka vladavine dinastije T'ang, na vlast je došla dinastija Sung (960—1280.). Kina je prvi put 1280. godine potpala pod dominaciju strane sile. Carevi dinastije Sung, koji su već bili izgubili teritorije severno od reke Jangce, konačno su bili potučeni od strane Mongola koje je predvodio Kublaj Kan, koji se proglasio za kineskog cara i osnovao Mongolsku, ili Juan dinastiju. Ovo je izazvalo revolt kineskog življa, koji je kao požar zahvatao celu zemlju, a posebno stara uporišta dinastije Sung na jugu i jugoistoku zemlje. U početku je koordinacija među pobunjenicima bila veoma slaba. Jedna od najpoznatijih pobunjeničkih grupa zvala se *Belí lotos*, a njen vođa je tvrdio da vodi poreklo od dinastije Sung. Članovi ovog društva poznati su pod imenom *crveni turbani* jer su u borbama protiv Mongola nosili crvene marame vezane oko glave. Društvo belog lotosa bilo je tako uspešno u borbama protiv neprijatelja zahvaljujući dobrom vodstvu i međusobnoj lojalnosti članova koji su znali da im od čuvanja tajni društva zavise životi.

Za prvobitno Društvo belog lotosa tvrdi se da je osnovano 376. godine n.e. Njegovi članovi su meditirali na ime *Amitabha Bude*, da bi kroz potpunu devociju ušli u njegovu *čistu zemlju*. Zendo, osnivač jedne od glavnih budističkih sekti u Japanu, navodno je preuzeo učenje ovog društva oko 634. godine. Za vreme

vladavine nekih careva iz dinastije T'ang društvo je pretrpelo surove progone zbog kojih je kasnije postalo politički pokret.

Pobunjenički vođa Han Šan-Tung (Han Shan-tung), čiji je deda bio član Belog lotosa, najavio je 1334. godine skori dolazak Maitreje (Maitreya), »Bude budućih vremena«, čime je društvu privukao mnogo novih sledbenika. Te godine se pojavio znak koji je predskazao pad dinastije, što se često dešavalo tokom duge kineske istorije. Ovaj događaj je doprineo da se umnoži broj članova mnogih tajnih društava, pa time i Belog lotosa. Tih dana su deca iz centralnih provincija Honan i Hupeh rado pevala pesmicu sledeće sadržine:

»Kada se jednooki kameni čovek pomeri,
ova dinastija će pasti.«

Te iste godine, radnici angažovani na regulisanju toka Žute reke slučajno su prevrnuli ogromnu kamenu statu jednog čoveka. Glasine o ovom događaju izazvale su veliko uzbuđenje širom zemlje. Mnogi ljudi se tom prilikom pridružilo Belom lotosu, uključujući i četvoricu poznatih vođa ustanka. Mada je Han Šan Tung ubijen još na samom početku, ustanak se poput požara širio centralnom Kinom. Bivši budistički monah Ču Jang-čang (Chu Yang-chang) uspeo je da ujedini Beli lotos sa ostalim pobunjeničkim grupama, pa je uz pomoć čuvenog pomorskog kapetana Fang Kuo-čena isterao Mongole iz Kine. Ču se proglasio za cara 1368. godine pod imenom Hung Vu (Hung Wu). Mada je Ču bio car, ime je novoj dinastiji Ming dao Beli lotos po dvema mesijanskim ličnostima, Velikom i Malom Ming Vangu (Ming Wang), za koje se smatralo da ih je na zemlju poslao Buda Manitreja, kako bi ponovo uspostavio red i mir na svetu.

Bilo da su prvi carevi nove dinastije osudili rad tajnih društava koja su im pomogla da dođu na vlast, ili su se politički aktivni članovi sami razili nakon što su im se ciljevi ostvarili, tek, Beli lotos se uveliko pri-tajio tokom većeg dela vladavine dinastije Ming. Tek pri kraju ovog perioda kada je dinastija oslabljena, a njena vlada postala korumpirana, dok su strane sile ponovo pretile da ugroze granice Kine, Beli lotos je, zajedno sa drugim grupama slične prirode i orijenta-

cije, ponovo stupio na političku scenu. Ipak, čini se da Beli lotos nije bio umešan u odlučujuće borbe koje su definitivno sa prestola skinule dinastiju Ming i utrle put dinastiji Mandžu (Manchu). Kina je ponovo 1644. godine potpala pod stranu dominaciju, koju ovog puta nije bilo lako ugroziti. Vladavina dinastije Mandžu [poznate pod imenom Čing dinastija (Ch'ing dynasty)] trajala je sve do 1911. godine.

Međutim, već od samog početka, njeni carevi su se suočili sa brojnim problemima: njihovu vlast ugrožavali su nekineski narodi koji su živeli na granicama ove ogromne zemlje, a potom i ustanci unutar same Kine. U ovom periodu, tajna društva i sekte nicali su kao pečurke posle kise. Njihovo proučavanje onemogućuje činjenica da su često menjali imena kako bi izbegli carskim progonima. U to vreme Beli lotos se nazivao *Sekta koja udiše miris tamjana* (*Incense smelling sect*) i *Bela sekta Janga* (*White Yang sect*); moguće je da je bio povezan sa *Osam dijagrama* (*Eight Diagrams*) ili *Sektom nebeskih principa*, kao i sa *Društvom neba i zemlje* (*Heaven and Earth Society*), koje je bilo poznato i pod mnogim drugim imenima, kao što su: *Društvo triade* (*Triad Society*), *Liga Hang* (*The Hung League*) i *Tri ujedinjene asocijacije* (*Three United Associations*). Vlasti Čing dinastije takođe su morale da se nose i sa *Sektom nebeskog bambusa* (*Celestial Bamboo Sect*), *Sektom prenatala* (*Prebirth Sect*) i mnogim drugima, čiji su lideri nosili bombastične titule poput *Velikog kralja crvenih nebesa*, *Velikog kralja crvene zemlje*, *Velikog kralja crvenog naroda*, itd.

Do sredine 19. veka Kina je preživela skoro stotinu godina političkog i religioznog revolta koji su samo pojačavani okrutnim merama vlade dinastije Mandžu. Tokom istorije političke situacije u Kini, ime Belog lotosa se pojavljuje i nestaje na način ponornice. Jedan od ustanaka koje su organizovali članovi Belog lotosa odigrao se 1774. godine, usred vladavine možda najmoćnijeg i najčuvanijeg cara Mandžu dinastije — Čijen Lunga (Ch'ien Lung). On je bio toliko omiljen među narodom da su patrioti docnijih vremena uložili mnogo muke i truda kako bi dokazali da je bio kineskog, a ne mandžurskog porekla. Nakon ustanaka koje su organizovale Sekta osam dijagrama i Sekta

devet dvoraca (Nine Mansions Sect) tokom perioda od 1786—89, kao i ustanka Društva neba i zemlje, Beli lotus je zapalio varnicu velikog ustanka 1794. godine koji je zahvatio devet provincija, a za koji je vladinim trupama bilo potrebno osam godina da ga uguše. Sledeći ustanak koji je organizovala Sekta osam dijagrama, bio je 1814. godine, kada su pobunjenici uspeali da prodru u carsku palatu zvanu *Zabranjeni grad* u Pekingu. Nema sumnje, sva ova društva bila su snažno međusobno povezana, a Beli lotus je bio najuticajniji od svih.

Postoji zapis očevica napada pobunjenika na carsku palatu, Vilijama Stentona (William Stanton), jednog od prvih zapadnjaka koji se zainteresovao za proučavanje kineskih tajnih društava. U svojoj knjizi *Društvo triade ili Društvo neba i zemlje*, objavljenoj prvi put u Hong Kongu 1900. godine, piše:

»Ovaj ustanak isplanirao je Li Van-čeng (Li Wan-cheng), koji je zadobio priličan broj pristalica u provinciji Honan, a pridružio mu se i Lin Čing sa svojim borcima iz oblasti Čili i Šantung. Ovi ljudi su, navodno, imali moć proricanja na osnovu posmatranja konstelacija zvezda. Li Čing je na sebe preuzeo da podmiti evnuhe u carskoj palati, da uvedu unutra nekoliko njegovih ljudi i da je zauzmu na prepad. Bilo je dogovoreno da podmićeni evnusi kao i ustanici koji bi ušli u carsku palatu, oko glava nose bele marama, kako bi se međusobno prepoznali, i da jedinice ustanika u Honanu i Šantungu istovremeno započnu borbe protiv carske vlasti na svojim terenima.

U međuvremenu, ustanici su pažljivo sakrili oružje unutar gradskih zidina, Pekinga, u vinske podruma. Šesnaestog dana devetog meseca, prurušeni u seljake, tri ili četiri stotine pobunjenika sakupilo se ispred zidina carske palate sa korpama punim voća. Pretvarali su se da su prodavci koji svoju robu nude besposličarima i gardistima ispred Zabranjenog grada. Posle nekog vremena, prilikom promene straže, pobunjenici su pobacali svoje korpe, zgrabili oružje i poubijali gardiste, koji skoro da nisu ni stigli da pruže otpor. Zatim su se probili u palatu ubijajući sve na koje su nailazili. Desilo se da su evnusi nekom greškom zamenili datum napada na palatu, pa su bili zatečeni

i nepripremljeni. Ipak, mnogi od njih su se brzo snašli i prilično doprineli da se palata osvoji. Ustanike je, međutim, dosta zadržao sistem odbrambenih zidova unutar palate kroz koji je trebalo naći prolaz. To je dalo vremena vojnicima odanim caru da se konsoliduju i izdrže najezdu dok im ne stigne pojačanje.

Car je u to vreme bio na Moukdenu (Moukden) u obilasku imperijalne grobnice, ali je, zato, na licu mesta, bio njegov drugi sin, docnije poznat kao Tao-kvang (Tao-kwang), koji je tada ispoljio veliku snagu i odlučnost u odbrani carske palate. Brzo je okupio gardiste i evnuhe, stao na čelo ove male vojske, i pojurio za pobunjenicima ubijajući ih jednog po jednog. Priča se da je jedan evnuh koji je bio član društva, napunio musketu barutom, ali nije stavio zrno, pa je dodao princu. Princ je pažljivo nanišanio na jednog od pobunjenika na krovu i opalio, ali on nije pao. Tada je shvatio da se izdajnici nalaze i među dvorskim osobljem. Uzeo je pušku, sam je napunio i stavio unutra srebrni metak kako bi neutralisao eventualnu magijsku zaštitu čoveka na krovu. Povukao je oroz i ovoga puta čovek je pao uz bolan krik. Evnuh je odmah uhvaćen i pogubljen. Za vreme ovog puškaranja, priča se da su mnogi pobunjenici poginuli od udara грома u oluji koja je iznenada izbila.

Lin Čing nije učestvovao u proboju njegovih snaga u carsku palatu. Ostao je u selu Huang, nekoliko kilometara udaljenom od prestonice u iščekivanju dobrih vesti, kao i o toku ustanka u provincijama Honan i Santung. Jedan inteligentan carski savetnik Čang Su smislilo je plan kako da se uhvati vođa ustanka. Na brzinu je spremio kola i pohitao u selo Huang. Čim je stigao, požurio je da čestita Lin Čingu na uspesima njegovih boraca. Rekao mu je da su zauzeli palatu i da ga sada čekaju da dođe i odluči šta dalje da se radi. Ling Čing je bez rezerve poverovao u priču i smesta pošao u Peking, gde ga je čekalo neprijatno iznenađenje, a ubrzo nakon toga je pogubljen.

Ova priča nam podosta govori o ustancima tajnih društava u Kini onog vremena. Opseg njihovih akcija i konkretni uspesi pokazuju nam koliko je Mandžu dinastija bila nepopularna i slaba. Ovi ustanci su ne retko zahvatali i čitave provincije, mnoge po površini

veće od bilo koje evropske države, a u njima je učestvovalo na desetine hiljada ratnika. S vremena na vreme, zaverenicima bi se pridruživali i članovi carskog dvora, naravno, ne mandžurskog, već kineskog porekla. Više nego jedanput bili su veoma blizu cilja. Svi ovi pokreti, žestoko angažovani u politici, takođe su imali i svoja religiozna učenja koja su činila integralni deo njihovog pogleda na svet i život, i koja su ih rukovođila u njihovim političkim akcijama. Ova religiozna učenja oslanjala su se na magiju zvezda i druge veštine. Na primer, verovalo se da su ratnici neranjivi osim ako se, kao što smo već na prethodnom primeru videli, na njih ne ispali srebrni metak. No, iznad svega, ova tajna društva bila su asocijacije blisko povezanih ljudi vezanih najjačim vezama bratske lojalnosti, požrtvovanja i hrabrosti.

Tokom 19. veka carski dvor dinastije Mandžu bio je izložen mržnji svojih kineskih podanika. Nemoćan da prati trgovinska, politička i intelektualna kretanja ponikla u zapadnim zemljama koje su se ubrzano industrijalizovale, našao je utočište u nazadnoj, novom vremenu neprilagođenoj filozofiji. Posledica toga bila je pojava represivnih zakona koji se nisu mogli efikasno sprovesti. Kada je došao dan da poslednji car dinastije Mandžu napusti tron, upravo se završavala stogodišnjica građanskog rata, bezvlašća i bede. Tokom ovog perioda javila su se mnoga tajna društva poput bandi okrenutih religiji, a u nadi da će od nje dobiti pomoć koju država nije bila u stanju da obezbedi. Ta tajna društva često su organizovala prevrate vlada koje uopšte nisu vršile funkcije za koje su bile zadužene.

Čudno je da se sve do sredine 19. veka Društvo belog lotosa vrlo retko spominje. Izgleda da su mnogi njegovi članovi prebačeni u druge tajne asocijacije zajedno sa političkim ciljevima i ritualima, posebno u Društvo neba i zemlje, poznato, takođe, pod imenom, triada. Neki analitičari smatraju ovo društvo za naslednika Belog lotosa. S druge strane, postoji verovatnoća da je Beli lotos jednostavno promenio svoje ime. Jedan od njegovih ogranaka, *Sekta ujedinjenja*, pojavio se kao opštenarodni pokret za vreme dugogodišnje japanske okupacije Kine, pre i za vreme drugog svetskog rata. Danas mnogi Kinezi, kako oni na visokim funkcijama, tako i obični ljudi duguju svoje

živote ovom društvu, čija im je odlična organizacija omogućila da se probiju kroz linije japanske vojske. Zadnjih godina narodna vlada vodi aktivnu kampanju protiv društava sa političko religioznim opredeljenjima. Vrlo je verovatno da su i sami pripadnici Sekte ujedinjenja žrtve ove kampanje.

Kao što smo videli, Beli lotos je, pre svega, bila religiozna organizacija koja je na sebe preuzela militantnu funkciju u vremenima religioznih progona i političkog nezadovoljstva širokih narodnih masa. Imperijalni dekret napisan 1813. vrlo lepo ilustruje ovu činjenicu: »U normalnim vremenima društvo se bavilo religioznim radom... i čitanjem svetih spisa, na osnovu kojih su njegovi članovi izvodili zaključke da su neranjivi i da im vatra i voda ne mogu ništa; ali, u vremenima gladi i društvenih nemira, bavili su se zavereničkim aktivnostima kako bi ostvarili *Veliki Poduhvat*« (osnivanje nove dinastije). Ovakav način delovanja bio je široko rasprostranjen i sva kasnija tajna društva — *Triada*, *Crvena koplja*, *Veliki mačevi*, *Mali bodeži*, *Žutobradi*, da navedemo samo neka od njih — u ovom pogledu bila su dostojni naslednici Belog lotosa.

Ipak, ne retko su se razmimoilazila u pogledu religioznih i političkih orijentacija. Pokret *Taj-ping* je počeo kao neka vrsta hrišćanstva da bi se sredinom 19. veka pretvorio u društvo koje je podiglo ustanak i time privuklo članove skoro svih ostalih društava u svoje redove.

Taj-ping, *Tjen-kuo*, ili *Nebesko carstvo sveopšteg mira*, bilo je ime za novu (ovoga puta kinesku) dinastiju koje je izabrao njen »budući osnivač«, bivši seoski učitelj Hung Hsiu-čuan. Rođen je 1812. tridesetak milja od Kantona. Kada je imao sedam godina, roditelji su ga poslali u školu koju je pohađao sa velikim žarom u nadi da će, kada je završi, postati vladin službenik i na taj način poboljšati materijalno stanje svoje porodice. Na maturi je verovatno pao zato što je mandžurijska vlada posebnu mržnju gajila prema kandidatima sa severa. Hung koji je tada strahovito omrzao dinastiju Mandžu, 1837. godine se ozbiljno razboleo i u buniu doživljavao čitave serije vizija u kojima je video sebe pročišćenog od svih zlih sila u čemu mu

je pomogao neki starac duge bele brade. Tajnim učenjima kako da se vlada u životu, i umeću isterivanja demona, učio ga je jedan prijatelj srednjih godina.

Nekoliko godina docnije Hung je radeći kao seoski učitelj u blizini rodnog mesta, slučajno naišao na neke hrišćanske spise pisane na kineskom. Na njegovo veliko iznenađenje, pomogli su mu da shvati svoje vizije. Uvaženi starac bele brade bio je niko drugi nego sam bog otac, a prijateljski nastrojen sredovečni čovek Isus Hrist. Idole kineskih starih verovanja u njegovim vizijama predstavljali su demoni. Hung Hsiu-čuan i njegovi prijatelji, duboko ubeđeni da su našli put do večnog života, krstili su jedan drugoga i počeli da propovedaju. Do 1834. Hung nije imao nikakve sumnje da je sam bog govorio kroz njega na isti način kao što je to činio kroz sv. Pavla, i da je od tada dužan da posveti svoj život širenju božijeg kraljevstva na zemlji.

U toku narednih pet-šest godina Hung i njegovi prijatelji su zadobili prilično sledbenika na jugoistoku Kine. Kineski prevod Biblije smatrali su za svetu knjigu, a deset božijih zapovesti upravljale su njihovim životima. Aktivno njihovo uništavanje idola u lokalnim hramovima, negativno je uticalo na popularnost grupe među lokalnim stanovništvom, što ih je ubrzo dovelo do sukoba sa vlastima, ali, u ovom stadijumu oni izgleda nisu nista planirali osim da ostanu to što su — jedan od mnogih religioznih pokreta.

Ali, sredina 19. veka nije bila vreme u kome je bilo koji pokret mogao ostati sam i izolovan od drugih. Članovi Društva triada bili su u stalnom neprijateljstvu sa vlastima dinastije Mandžu na jugoistoku zemlje, gde je vlada bila prinuđena da angažuje strane vojne trupe kako bi očuvala red i mir. Hungovi Poštovaoci boga kako su se tada zvali, ubrzo su uvučeni u lokalne obračune između doseljenika i Kineza starijeh sedelaca. Vlada, koja je bila potpuno nepoverljiva prema ovom pokretu, rešila je da ga srauni sa zemljom. Njen pokušaj da uguši poštovaoce boga isprovocirao je burnu reakciju lokalnog stanovništva, što je 1850. Hunga dovelo na mesto lidera pravog oružanog ustanka.

Sledećih četrnaest godina koliko je trajao veliki ustanak koji je organizovalo tajno društvo Taj-ping, paž-

nja mandžurske vlade, kao i njene trupe bile su angažovane u ovom sukobu. Uz podršku ustanka širih razmera na jugu zemlje i mnogih prevratničkih društava, ustanak Taj-pinga je počeo značajnim poredama na bojnim poljima. Do 1853. dovoljno su bili snažni da zauzmu Nanking od koga je Hung napravio svoj glavni grad i u kome je stolovao kao imperator sa titulom *nebeskog vladara*. Ostatak ustaničkih snaga (po svoj prilici članovi Triada) zauzeli su Šangaj, Amoj i ostale važne gradove, da bi otpočeli opsadu Kveilina i Kantona. Ovaj masovni ustanak trajao je čitavih deset godina a završio se uz pomoć jedinica strane vojske po cenu dvadeset hiljada života i gubitka najplodnije kineske zemlje. Kada je bio na vrhuncu vlasti, Hung Hsiu-čuan je vladao polovinom Kine. Izvršio je samoubistvo 1864. godine kada su trupe generala Gordona i kineskog državnika Li Hung-čanga do nogu potukle njegovu vojsku.

Usledilo je zatim još pedeset godina ekonomskog, religioznog, društvenog i političkog raspadanja. To su bile godine pasivnog kopnjenja tradicionalnih kineskih institucija pod vlašću Mandžuraca, kao i njihove aktivne erozije usled rapidnog približavanja agresivne zapadne kulture. S obzirom da se ustanak Taj-pinga završio neuspehom delimično zbog intervencije zapadnih sila, još uvek je bilo neophodno da se svrgne mandžurska dinastija, no, u ovom političkom trenutku najvažnije je bilo da se iz zemlje isteraju stranci. Kao što smo videli, ostvarivanju ovog cilja posvetilo se tajno društvo koje se javilo na samom početku ovog veka. Bili su to bokseri — pristalice dinastije Čing koja ih je potpomagala isprva tajno, a kasnije sasvim otvoreno.

Kinesko ime za boksera, *I Ho-čuan*, u doslovnom prevodu znači *Pesnice pravedne harmonije*. »Njihove namere su jasne«, obavestio je predstavnik britanske vlasti u Pekingu svoje Ministarstvo, »ona se sastoji u tome da će se članovi ovog društva ujediniti kako bi podržali svaku pravednu stvar, makar pri tome bili prinuđeni da se koriste silom«. Da li su Bokseri pripadali istovremeno i drugim tajnim društvima, posebno Belom lotosu, oduvek je bilo predmet diskusije. Verovatno je da je među njima postojala neka veza,

ali ona se sastojala uglavnom u organizacionoj strukturi i delovanju.

Glavna odlika boksera, pored njihove ekstremne okrutnosti, bilo je oslanjanje na natprirodne sile. Bili su strogo magijska organizacija bez primesa hrišćanstva ili budizma, koji su se, videli smo, jasno ocrtavali u religioznom miljeu Taj-pinga i Belog lotosa. Vera u magiju bila je tipična ne samo za kineska tajna društva, već i za dvor dinastije Mandžuraca. Najvažnija magijska sila kojom je neko raspolagao, bio je dar neranjivosti. »Ovo korisno preimućstvo«, pisao je Piter Fleming u svom delu *Opsada u Pekingu*, »bokserima su davali duhovi heroja, polubogovi i ostala legendarna bića koja su ovi zazivali. Evo primera kroz uputstva boga Mi T'o njegovim učenicima koja su objavljivali učitelji iz starine preko svih planina: »ponizno zazivajući bogove iz centralnih južnih planina, iz centralnih osam pećina, Vaš sledbenik se obučava u bok-serskoj veštini da bi spasao Kinu i uništio strance. Kada bi železni Lo Han bio posećen nožem ili udaren sekirom, ne bi potekla ni kap krvi. Topovsko đule nas ne može raniti, voda nas ne može udaviti. Ako pozovem bogove u pomoć u odsudnom trenutku oni će se odazvati mom pozivu; ako ih pozovem polako, oni će polako i doći iz svojih prebivališta u planinskim pećinama. Učitelji iz starine, poštovana majko, činite onako kako vam ja naređujem.«

Ova abrakadabra praćena je odgovarajućim pokretima i pozama tela. Lica okrenutog jugoistoku (nakome nije jasno zašto), bokser bi kleknuo, zatim stao na krst, udario glavom o pod, a potom načinio ritual kabalističkog krsta.

Kada bi završio sa ritualom, u njega bi se uselile natprirodne sile i postajao bi opsednut. Telo bi mu bilo potreseno serijama grčeva, ruke bi mu se tresle a pena izlazila na usta, i, nakon svega, pao bi u trans. Posle ove ceremonije smatralo se da mu ni metak ni mač ne mogu ništa. Sasvim je prirodno što su ove »predstave« privlačile ogroman broj radoznalaca duboko impresioniranih prikazima neranjivosti koji bi usledili. Česte neuspehe prilikom demonstracija neranjivosti lako je bilo objasniti time da je dotični bok-

ser prekršio neki od mnogobrojnih tabua organizacije, ili je ritual izveo na pogrešan način.

Bokseri su svoje aktivnosti počeli napadima na male misionarske postaje u Šandongu i ubrzo shvatili da za to uopšte neće biti kažnjeni, već, naprotiv, nagrađeni. Šezdesetčetvorogodišnja carica, koja je nakon muževljeve smrti zapravo otela presto od mladog cara — svog sestrice, bila je vladarka Kine čitavih 40 godina. Oduvek je bila sujeverna; do 1900. godine postala je ubeđena da su bokseri dovoljno jaki da pobede ceo svet jer su imali uz sebe natprirodne saveznike. Neko vreme regularne carske trupe sarađivale su sa bokserima stavljajući ih pod komandu oficira armije. Nekoliko stotina misionara je masakrirano, imovina stranaca besomučno je uništavana, i na kraju, organizovana je opsada evropskih zajednica u Peking. Ovakva politika donela je dinastiji Mandžuraca podršku naroda sa severa zemlje. Podrška, na žalost, nije dugo trajala. Pre kraja avgusta, Peking je pao u ruke stranih armija.

Dinastija Čing je, međutim, tavorila sve do 1911. godine, kada je srušila Republikanska partija dr Sun Jat-sena uz obilnu pomoć kineskih tajnih društava: Triada ili Lige neba i zemlje i drugih.

Kao politička organizacija, Društvo triada bilo je vrlo slično Belom lotosu: njegov osnovni cilj bio je da se sa vlasti zbaci Čing dinastija. Triada je sa žarom koristila svaki pogodan trenutak da to i učini, kao što smo već imali prilike da vidimo u poglavlju o taj-pinškim ratovima. No, zapadne naučnike više je zanimalo da prodru u njen bogati simbolizam i ritualne radnje, kao i u sisteme tajnih znakova. Uglavnom, svi koji su objavili značajnije radove na tu temu bili su masoni — G. Šlegel (*Liga Hung*, 1866.) i J. S. M. Vord i W. G. Stirling (*Društvo Hung*, 1925.). Pregled rituala Triada našao je svoje mesto pretežno iz dva razloga: prvi je što se takvi rituali još uvek praktikuju u mnogim kineskim zajednicama današnjice, a drugi, jer je taj ritual toliko bogat tradicionalnim elementima, da predstavlja sintezu rituala mnogih drugih kineskih tajnih društava.

U osnovi ovog rituala nalazi se legenda o osnivanju Društva 1674. godine, prema kojoj su Društvo osno-

vala petorica kaluđera (koji se sada označavaju njegovim precima) da bi se osvetili caru dinastije Čing, koji ih je izdao. Za vreme vladavine ovog cara, K'ang-Hsija (1662—1722.), ustanici iz zemlje Silu pretili su da će da osvoje Kinu. Carev poziv za pomoć stigao je do Čeng Kvan-tata, koji je živio u manastiru Šaolin, gde se obučavao umetnosti boksera. Čeng je zajedno sa svojih 128 monaha stao na stranu cara. Jurili su pobunjenike čitava tri meseca, a kada su ih pobedili, odbili su carska odlikovanja i vratili se u manastir. Ali, dva carska ministra, ljubomorni na počasti kojima ih je car obasuo za zasluge u ratu, ubedili su vladara da su se monasi vratili u manastir kako bi organizovali ustanak na jugu. Tada je car izdao naređenje da se Šaolin uništi, a Čeng Kvan-tat osudi na smrt.

Uz pomoć jednog kaluđera-izdajice, imperijalne trupe su opkolile manastir i zapalile ga. Tom prilikom je stradalo 110 monaha; njih 18 koji su se sve vreme molili Budi za zaštitu, spaseni su žutom zavesom koja se iznenada pojavila kao rezultat njihove molitve. Ipak, samo petorica (tzv. *petorica predaka*) su preživela. Putovanje koje ćemo sada opisati više spada u alegorijske priče nego u činjenice. Dok su monasi bežali iz manastira u plamenu, petorica predaka su na obali reke ugledali postolje za insens na kome je pisalo: »Zbacite Čing i ponovo uspostavite Ming dinastiju.« Kada su na obali reke obavljali ovu molitvu zahvalnosti, iznenadila ih je grupa carskih vojnika, a sandalove grane odjednom su se pretvorile u čamac kojim su se spasili od carskog gneva. Taj brodić od sandala izgubili su prilikom sledećeg susreta sa imperijalnom armijom, pa su se jedva dokopali mosta koji su čuvala dva vojnika. Zaklonjeni mostom, ipak su uspeli da pređu na suprotnu obalu preko tri kamena koja su, na posve čudnovat način, plutala na vodi.

Nakon serije sličnih doživljaja, u koje spada i njihova poseta Pećini bele rode (za koju se smatra da je bila pobunjeničko utočište), kaluđeri su na kraju došli u provinciju Fukien, gde su osnovali Društvo triada, gde su održavali masovne ceremonije u kojima su se kandidati zaklinjali da će se boriti da svrgnu Čing i na presto dovedu Ming dinastiju. Prilikom prve od ovih ceremonija, pojavio se jasan crveni sjaj na istočnom

nebu. Crvena boja (na kineskom *hung*) poseduje mnoge dobre konotacije. U tradicionalnoj kulturi povezana je sa srećom, uspehom i blagostanjem. Od najstarijih vremena kineske neveste su nosile upravo crvene venčаницe. Danas se često naglašava i simbolika crvene zastave komunista koji vladaju savremenom Kinom. Baš zbog ove simbolike, prvi vladari dinastije Ming uzeli su reč *Hung* i za svoje prezime. To ime su im dali pripadnici Triade, koji su videli rumeni sjaj i smatrali ga za dobar znak.

Tradicija tvrdi da je uskoro potom trijada organizovala ustanak protiv dinastije Cing, pa, nakon što je zauzela provinciju Fukien, dolazi do teškog obračuna između ustanika i carskih trupa, u kojima su prvi potučeni do nogu.

Zapadni naučnici koji se bave proučavanjem kineske istorije, ne mogu da se slože oko datuma kada je izbio ovaj ustanak. Neki, čak, smatraju da je on samo deo mitske svesti kineskog naroda, u koju je inkorporiran prilikom ustanka Belog lotosa 1794. godine. Nastavak priče o triadi govori o tome da su se nakon neuspelog ustanka njene vode razile s ciljem da i dalje rade na širenju subverzivnih radnji širom prostrane zemlje, i kako je svaki od predaka osnovao ložu u raznim delovima provincije. Tačan položaj ovih pet loža nikada nije ustanovljen, što važi i za ostale detalje iz priče o petorici predaka.

U kineskom jeziku reč *Hung* od posebnog je značaja za naš predmet izučavanja, pošto ona može biti shvaćena na mnogo načina, a što se ispoljava i kroz igre rečima u kojima se javlja. Međutim, poznavanje samo određenih, »pravih« značenja može nas uvesti u tajanstveni svet triada. U ovom kontekstu interesantno je podsetiti se da je ime lidera pokreta Taj-ping takođe bilo *Hung*. Numerološka vrednost reči *Hung* u kineskom jeziku iznosi 21, a upravo 21 predstavlja zbir brojeva 4, 8 i 9, a broj 489 ujedno jeste i najviši stupanj inicijacije u Društvu triada. U svetlosti činjenice da simbolizam kineskih religija često operiše igrama reči, kao i da se numerologija tamo proučava više od 2000 godina, jasno je da ezoterijske implikacije mogu da budu veoma kompleksne.

Ceremonijalna odežda članova triada vrlo je slična budističkoj, kao što su i ukrasi i ambijent u ložama. Na najvećem broju svetih predmeta u ložama predstavljene su scene iz života petorice predaka, kao što je i svaka faza ove priče uvedena u ritual ovog društva prilikom primanja kandidata u porodicu Hung.

Ritual inicijacije doživljava klimaks kada inicirani polažu zakletvu *krvnog bratstva*, što predstavlja podsećanje na tri heroja u *Breskovom vrtu* od pre 2000 godina.

Naučnici-masoni koji su, rečeno je, posebno proučavali Društvo triade, našli su zapanjujuće sličnosti između njegovih i masonskih loža u organizacionom smislu, kao i u hijerarhiji stepena. Takođe su otkrili da mnogi znaci koji se upotrebljavaju u ritualima triada imaju slično, ako ne i identično značenje sa masonskom simbolikom. Ali, to nije sve što masoni tvrde o ovom predmetu. Tako, na primer, J. S. M. Vord piše: »Poput masona na zapadu, triada takođe za sebe tvrdi da vodi direktno poreklo iz starih misterijskih kultova. Njeni znakovi predstavljaju pre visoke masonske stepene nego samu kraljevsku umetnost, jer se glavni deo ritualnih radnji odnosi na život posle smrti. Kult triada pokazuje zapanjujuće analogije sa kultovima starog Egipta i recimo, Hungov čamac neodoljivo podseća na sunčevu barku boga Ra... Uza sve ove sličnosti, ipak, ne treba misliti da je ovo kinesko tajno društvo izdanak egipatskih misterijskih kultova. Mnogo je verovatnije da su egipatske misterije ponikle u nedrima zajedničkog pretka, da bi, kasnije, nastavile svoj razvoj pod nešto drugačijim okolnostima.«

Međutim, stavljanje u vezu ovih dveju civilizacija, može samo da dovede u zabunu nepristrasnog istraživača. Istina je da religiozna i kulturna praksa triada pokazuje zapanjujuću sličnost sa mnogim tajnim društvima. Zakletve koje se polažu prilikom inicijacije, ne retko, prati pretnja smrću onome ko izda tajne društva. Takve su i 36 inicijacijskih zakletvi triade. Najznačajniju, zakletvu krvnog bratstva često prati ceremonija zasecanja kože na rukama članova. Iz tako načinjenih rana, krvlju se napuni pehar iz koga svi piju tzv. *piće zajedništva*. Međutim, krvna zakletva praćena istim ceremonijalom, sreće se i u drugim taj-

nim društvima. Zajednička karakteristika ceremonija inicijacije u mnogim kineskim tajnim društvima, slična je masonskoj, kada se kandidatu zasuče jedna nogavica, obično leva. U kompleksnom ritualu inicijacije u triadi veoma važnu ulogu igraju iskušenja smrti, kada kandidat prolazi kroz vatru i vodu, nakon čega se »ponovo rađa« i prolazi kroz dobro čuvana istočna *Vrata grada vrbá*, koji predstavlja raj iz legendi Hung-heroja.

Stepen do koga su triadna društva organizovana kao jedan centralizovani pokret, jedno je od najtežih pitanja za zapadne stručnjake. Danas ne postoji jedno takvo društvo, već samo veliki broj pojedinačnih grupa, objedinjenih upravo ovim imenom. Ipak, postoje dokazi da je Sun Jat-sen, osnivač Republike 1911. godine i dugogodišnji član triada, uspostavio veze sa raznim njenim filijalama u Americi i drugde, što mu je omogućilo znatnu materijalnu podršku i uspešnu propagandu za njegove političke ciljeve. Pošto je triada pomagala republikansku stvar, bila je prisutna i u postrevolucionarnoj Kini gde uživa veliko poštovanje, a njeni članovi povlastice najrazličitijih vrsta. Narednih godina narastao joj je broj članova, pristupali su i mnogi vladini funkcioneri, kao i obični radnici koji su shvatili da im članstvo u organizaciji takvog tipa pruža veću materijalnu sigurnost.

Mali je korak od korupcije do otvorenog kriminala. Pored toga što su poznata kao društva sa političkim programima i ciljevima, triade su zadobile lošu reputaciju zbog kriminalnih radnji nakon republikanske revolucije, kada su njeni redovi počeli da se razbijaju na manje grupe. Samo je potreba za zajedničkom akcijom na političkom polju mogla da posluži kao integracioni faktor ovim razbijenim grupama. Između 1946. i 1956. godine, bilo je nekoliko pokušaja da se ove razbijene grupe aktivne naročito u Hong Kongu angažuju u borbi protiv komunističke vlasti, ali su ovi pokušaji u tome propali.

O triadama postoji najviše informacija zato što su ih kineski doseljenici donosili u Ameriku i evropske zemlje, a naročito u Veliku Britaniju. Jedna od najpotpunijih istorija ovog društva tokom poslednjih nekoliko decenija je, bez sumnje, V. P. Morganovo delo

Društva triade u Hong Kongu, prvi put objavljena 1960. godine, Morgan, bivši inspektor policije, navodi da u Hong Kongu operiše sedam društava ovog tipa, koja su koloniju međusobno izdelila na interesne sfere. U Hong Kongu se nalaze njihove centrale, kao i lokalne organizacije. Mnoge od ovih grupa u početku se pojavljuju pod krinkom trgovinskih gildi, dobrotvornih organizacija ili sportskih klubova. Tako, na primer, ispod fasade *Industrijske i komercijalne asocijacije Fuk Ji*, čiji personal uglavnom govori hoklo dijalektom, egzistira *Fuk Ji-hingovo Društvo triada*. Isti činovnici su služili u oba ova društva, posećivali iste ritualne radnje, ali su rituali triadnog društva bili tajni, kao i njegovi ciljevi i metode ostvarivanja ovih ciljeva. Za Fuk Jievu Industrijsku i komercijalnu asocijaciju se zna da je imala 12 filijala u kojima je primala novo članstvo. Ljudi dijalekta hoklo, masovno su se uključivali u ovu asocijaciju koja je bila dužna da im obezbedi posao, da se brine o njihovom socijalnom osiguranju, rešava probleme sahrana i ostalog. Mesečna članarina je bila simbolična — svega jedan hongkonški dolar (17 US centi). Oko 3000 od ukupnog broja njenih članova, istovremeno su bili i članovi triada. Uz njihovu pomoć službenici dveju asocijacija bili su u mogućnosti da kontrolišu život i aktivnost celog dela populacije koja govori hoklo dijalektom.

Porast populacije i ekonomske teškoće koje su pogodile praktično sve kineske gradove, povećali su snagu ljudi na vlasti i osnažili njihove pozicije. Na scenu su stupila nova tajna društva, a starija su posezala za tuđim interesnim zonama. U ovakvoj situaciji pojavile su se prve protekcionističke ucene ili ucene zaštite — ljudi su bili primoravani da pristupe triadi i plaćaju članarinu da bi sačuvali posao, imovinu i sopstvene živote. Neposredno nakon japanskog rata u Hong Kongu je došlo do porasta kriminala. Pre 1941. godine samo osam ili devet procenata hongkonške populacije pripadalo je triadama, a 1958. taj broj se popeo na petnaest.

U osvici japanskog napada, među članovima triada оформиле su se tri glavne političke struje: prokineska, projapanska i neopredeljena. U prvim danima rata, prokineski članovi pomagali su mnogim Kinezima da pobjegnu u slobodnu Kinu. Kako su Japanci napredo-

vali, druga struja je sve više dobijala na političkoj važnosti, a treća samo čekala da joj se pridruži. Japanci su iskoristili tajna društva da bi održali red i mir na novoosvojenoj teritoriji i sprečili sabotaže i subverzije. Ovakav splet okolnosti, kao i organizovanje prostitucije, kockarnica i prodaje droge od koje su mnoga tajna društva zaradila milijarde dolara, osnažili su društvenu poziciju triada. U vremenu političke nestabilnosti koje je usledilo neposredno nakon rata, ova društva su držala monopol u prostituciji i kriminalu raznih vrsta i kontrolisala radničku snagu. Postoji mnogo razloga za verovanje da su se stvari na sličan način odvijale i u samoj Kini. Jer, mir zaključen sa Japancima, nije istovremeno stavio tačku na borbe u Kini. Građanski rat između komunista i nacionalista nije se završio sve do 1948. i početka 1949. godine, kada su komunisti potisnuli na jug svoje protivnike i do nogu ih potukli. Tom prilikom je Hong Kong bio prinuđen da primi priličan broj kineskih izbeglica, a sa njima i mnoge razbojničke bande. Među južnjacima je bilo mnogo članova triade: Šangajci i ostali doseljenici kojima južni dijalekt nije bio maternji, stvorili su nova tajna društva *Zelenu* i *Crvenu torturu*.

Naročito opasno postalo je tajno društvo Zelena tortura. Njegovi članovi koji su od ranije bili u Hong Kongu, formirali su komitet za primanje stranaca sa severa. Pretvarali su se da gaje posebne veze sa vladom Hong Konga i puštali glasine da će onima koji se oslone na njihovu pomoć biti obezbeđen posao, stan, trgovinska dozvola, čak i školovanje njihove dece, za razliku od onih koji odbiju njihovu pomoć, i koji će biti prisilno vraćeni u Šangaj. Izbeglice su u novoj sredini imale neprijatna iskustva s obzirom da veliki broj njih nije govorio engleski jezik, pa stoga, nisu bili upoznati sa sistemom vlasti u novoj domovini. S druge strane, ophrvana posledicama rata, administracija je imala mnogo važnije probleme, što je ove ljude ostavilo na milost i nemilost upravo tajnim društvima najrazličitijih orijentacija. U isto vreme, pripadnici društva Zelene torture počeli su da organizuju prostituciju i distribuciju narkotika kakva do tada nije postojala u čitavoj istoriji Hong Konga. Prodaja heroina postalo je vrlo unosan posao. Pored toga, ovo

društvo je organizovalo oružane pljačke i bilo je inicijator prave epidemije džeparenja. Uprkos zalaganju hongkonške policije, članovi Zelene torture još uvek imaju vlast nad radnom snagom, prostitucijom i trgovinom drogama. Veruje se da kontrolišu i nezvanične vodiče i krojačke posrednike sa kojima spajaju turiste koji dolaze u Hong Kong, naročito službenike američke administracije.

Zelena tortura je više orijentisala pažnju prema bogatima nego prema siromasima, tako da su stanovnici koji žive u bednim drvenim kućicama unutar četvrti koje pripadaju organizaciji, a po popisu iz 1950. bilo ih je oko 600000, sobom su doveli i triadu. Ova takozvana *14K asocijacija* osnovana je kao antikomunistički pokret. Nakon 1953. se degenerisala i pretvorila u bandu kriminalaca koja eksploatiše narod koji je, kada je osnivana, trebalo da ga štiti i spase. Kada se broj njenih članova 1954. popeo na 80000, organizacija je predstavljala pretnju ne samo društvu nego i drugima, starijim grupama triada. Kao rezultat ove situacije, grupe su pohrlile u potragu za novim članstvom. Jedna od posledica povećane aktivnosti triada od 1953. pa nadalje, bili su nemiri u Hong Kongu koji su izbili oktobra 1956. godine.

Nakon njih su usledila masovna hapšenja koja su šokirala javno mnjenje koje je zahtevalo od vlasti da se slučaj dublje ispita. Tada je, prvi put, organizacija razotkrivena. Policija koja se ponovo konsolidovala, dobila je nova ovlašćenja. Pa ipak, triade su ostale jake i najverovatnije je da će takve i ostati sve dok traje današnji ekonomski poredak. Svakome ko nije video kako funkcionišu ova društva, teško je da shvati kakav uticaj imaju na obične ljude. Uzmimo, na primer, jednog običnog uličnog prodavca — u Hong Kongu ih ima oko dvadesetak hiljada, od kojih mnogi rade bez dozvole. Uličnom prodavcu su najvažnije dve stvari: sigurnost mesta na kome prodaje i sigurnost robe. Da bi sprečio siledžije iz triade da mu ukradu prodajno mesto ili unište robu, on mora ili da im se pridruži i plati članarinu, ili da plaća paušalno dnevnu ratu njenim »skupljačima«. Ovo često podrazumeva velika odricanja, ali bez njih ulični prodavac ne bi imao zaštitu. Utvrđeno je da triade u Hong Kongu

samo iz ovog izvora prihoda zarađuju 10000 HK dolara (1750 US dolara). Ovo, u kombinaciji sa ustanovljenim profitima koje ostvaruju od čistača cipela, prostitutki, igračica u noćnim klubovima, restorana, crne berze i članarine, kao i mnogo veće sume od prodaje droga, zaštite zločinaca, kockarnica, vozača rikši i radnika, a i od iznuđivanja novca, triadama donosi prihod od oko 40 miliona HK dolara (7 miliona US dolara) godišnje, po statistici iz 1958. godine. Sav ovaj novac triade zarađuju od tri miliona stanovnika Hong Konga. Da bi ostvarile svoje ciljeve, uveliko se koriste nasiljem i zastraživanjem.

Iako su tajna društva obično ilegalna, to ne znači uvek da su njihove delatnosti nužno uperene protiv društva. Takav je slučaj, videli smo, u Hong Kongu, a bilo ih je i u Kini, kao i u drugim delovima sveta gde su građanske vlasti nasilnički bile nastrojene prema svome stanovništvu, pa su tajna društva preuzela funkciju društvene kontrole, što je, opet, bolje nego da vlada bezvlašće.

Kao primer za ovu konstataciju, navodimo slučaj iz oblasti Dairen sa severa Kine s početka ovog veka. Lokalno tajno *Društvo crvenobradih* predstavljalo je neku vrstu alternativne vlade, jer je zvanična administracija u toj oblasti bila veoma slaba. Ova alternativna vlada ustanovila je carinska pravila, izdavala razne dozvole i obavljala sudsku delatnost. Do takvih situacija obično dolazi u periodima slomova vlada, korupcije, i opresije, što se često događalo u poslednjem veku vladavine Čing dinastije, kao i u kasnim godinama vlade Komintanga.

Bilo je perioda kada su vlade ostavljale pravo nekim oblastima da se same organizuju na lokalnom nivou. Ovo se naročito odnosi na kineske doseljenike u jugoistočnu Aziju i Ameriku sredinom 19. veka. U Singapuru je zvanična politika dozvolila Kinezima da organizuju sopstveni društveni život, pa su tajna društva postala brzo vrlo moćna. Iako su mnoga od njih pripadala triadama južne Kine, njihovo antimandžursko raspoloženje skoro je potpuno izgubilo značaj, barem dok nisu bila zamoljena da finansijski podrže Sun Jat sena. Na početku su potpuno otvoreno funkcionisala, izuzev što su svoje rituale držala u tajnosti. Bila su

registrovane asocijacije dobrovoljnog tipa kojima su se pridruživali imigranti. Ova tajna društva delovala su kao interna policija u kineskim četvrtima, mirila su zavađene i obezbeđivala administrativni poredak koji Britanci nisu bili u stanju da obezbede. Ali, 1890. godine, kada je njihova nezavisnost postala prevelika, a iznuđivanje novca suviše napadno za zvanične vlasti, Britanci su odlučili da ih stave van zakona. Tajna društva su se, tada, povukla u ilegalu, i sledila gotovo istu sudbinu kao i njihova bratska udruženja u Hong Kongu. Danas postoji čak šest glavnih tajnih društava u Singapuru sa članstvom od 9000 ljudi. Policija je utvrdila da je tokom 1957. izbilo oko 4000 sukoba između suparničkih država, iako se njihov broj 1965. godine sveo na svega 70 slučajeva, najverovatnije usled pooštavanja zakonske politike.

Slično je i sa mnogim drugim centrima prekomorskih kineskih zajednica. Privučen novostima o otkriću zlata, veliki broj kineskih radnika nagrmuo je krajem četrdesetih godina prošlog veka u SAD. Vlastima u Vašingtonu i Kaliforniji bilo je nemoguće da utiču na unutrašnje stvari u rudarskim naseljima koja su nicala, takoreći, preko noći. Kineski emigranti zbije-ni u zajednice, u stranoj zemlji, stavljeni su na milost i nemilost onih koji su ih unajmili i koji su im platili put, tako da su postali prava sredina za aktivnost triada, koje su se velikom brzinom proširile po svim delovima Amerike, u kojima žive Kinezi. Među prvim udruženjima ovog tipa, bilo je pet kompanija (nazvanih po pet kineskih provincija) čije je članstvo 1854. policija procenila na 35000 ljudi. Samo u Kaliforniji, svaki kineski muškarac imigrant bio je član triada, koje su se, ne retko, krile iza fasada društvenih klubova ili dobrotvornih organizacija. Samo, u Americi su ova društva postala poznata pod imenom *tongovi*, što na kineskom znači *zbrano mesto*.

Tokom pedesetih godina prošlog veka suparničke bande *tongova* borile su se za prestiž. Njihovi članovi su bojili lice ratničkim bojama i nosili bojne sekire. Mada su policijski doušnici zašli duboko u njihove redove, *tongovi* i danas postoje, mada ne u tako romantičnom obliku kao pre. U poslednje vreme, have se skoro isključivo kriminalnim delatnostima. Kao i u Hong Kongu, uskoro je došlo do masovnog cepanja ovih or-

ganizacija na mnoštvo ogranaka. U isto vreme, mnogi imigranti su shvatili da je njihova budućnost u Americi, a nikako u Kini, pa su, kao i u Singapuru, revolucionarni aspekti triada sve više gubili na značaju. Ali, i ovde je među kineskim doseljenicima došlo do požara anticarističkih raspoloženja početkom ovog veka, kada je u Ameriku došao dr Sun Jat-sen, koji je tu proveo 16 godina tražeći pristalice za novu revoluciju.

Kao politička organizacija, kinesko tajno društvo više ne postoji. Ono je bilo u vezi sa posebnim stadijumom u razvoju kineskog društva uopšte, mada je kao takvo postojalo preko 2000 godina. Poznato je da su čak i Čang Kaj-šek i Mao Ce-tung imali izvesne veze sa njima. Ipak, od 1911, tajna društva u Kini su imala samo mali ili skoro nikakav uticaj na politička zbivanja. Tokom novije istorije, dešavalo se da s vremena na vreme pomognu neku političku partiju, pa i to da je ova pomoć bila od presudnog značaja za uspeh neke partije, ali, u današnjoj Kini, kao što je poznato, svu vlast drži politička partija, a ne tajna društva. Moderna politika ne zavisi više samo od moći grupa ljudi, već i od konkretnih političkih mera koje se preduzimaju, dok tradicionalni Beli lotos, na primer, nikada nije istupao sa nekim konkretnim političkim programom ukoliko izuzmemo slogan »Zbacimo dinastiju Čing, restaurirajmo dinastiju Ming«. Ali, politika je mnogo više od slogana. Do 1911. (Tai-ping je toga bio svestan još daleke 1850.!) postalo je jasno da sama promena dinastije na vlasti neće doneti mnogo novoga, pa se u kineskom narodu razvila svest o neophodnosti revolucije, ili, u najmanju ruku, drastične reforme celog društva. Revolucija zahteva prisustvo kompetentnih ljudi u oblasti vođenja politike, što je tajnim društvima oduvek nedostajalo. Moderna politika zahteva jedan racionalni pristup koji je, praktično, inkompatibilan sa misticizmom i tajnovitošću ovih društava.

Promene u društvenoj strukturi, takođe pogađaju i tajna društva. Moderni tehnološki razvoj zahteva i omogućava bolju kontrolu društvenih kretanja nego što je to bio slučaj u stara vremena, tako da je suženo polje društvenog delovanja tajnih organizacija. U zapadnom svetu, iako su mnogi aspekti društvenog ži-

vota dospeli u nadležnost države, ipak postoje izvesna polja van njenog domašaja, kao što je religija potpuno bez ikakve kontrole, što sve ima za posledicu da su mnoga društva, kao na primer, masoni, nastavila svoj nesmetani razvoj i u novonastalim društvenim okolnostima. Međutim, u komunističkoj Kini nije isti slučaj. Kineska tajna društva ne mogu da prežive ni kao religiozne organizacije, osim u kineskim iseljeničkim kolonijama u zemljama sa demokratskom tradicijom. Ovo omogućava kineskim sektama, tajnim samo u ritualnom smislu te reči, da cvetaju na zapadnoj obali Sjedinjenih Američkih Država.

Što se tiče društava sa tendencijama ka kriminalu, ona se takođe menjaju i sve više liče na bande kriminalaca u drugim delovima sveta u kojima evidentno dolazi do cepanja na manje jedinice. Iako njihov ritualizam počinje da biva suvišan, ipak će se, najverovatnije, sačuvati bar u svom minimalnom obliku, kao zakletva vernosti društvu, koja, kao što smo videli, poseduje moć da stvara neophodnu (za tu i takvu vrstu posla) atmosferu lojalnosti i solidarnosti među svojim članovima.

Mafija

Reč *mafija* verovatno potice iz arapskog i znači *skrovište*. Za vreme arapske vlasti na Siciliji, zemlja je bila podeljena na malena imanja. Kada su u 11. veku ostrvo osvojili Normani, novi feudalni gospodari su proširili imanja po ugledu na rimske farme robova koje oštro napada Ciceron u svojim govorima. Mnogi sitnoposednici su bežali u mafiju u brda radije nego da postanu vazali novoj gospodi koja je došla na njihovu zemlju.

Kada su u 15. veku ostrvo zauzeli Španci, inkvizicija se koristila optužbama na jeres kako bi novim gospodarima obezbedila zemlju koju je pljačkala i od bogatih i od siromašnih. U to vreme su ljudi van zakona, koji su se krili u brdima, bili jedini faktor otpora despotskoj vlasti. Razbojnici iz brdskih gradića, neranjivi sve dok štite interese svojih srezova, postali su miljenici siromašnih i potlačenih. Tako koreni mafije leže u hiljadugodišnjem haosu bezvlašća kojim je Sicilija bila tradicionalno zahvaćena. Mnogi osvajači su pregazili ovu siromašnu zemlju: Rimljani, Arapi, Normani, Španci, Burboni i severni Italijani. Mada mafija kakvu danas poznajemo datira iz 19. veka, njena tradicija seže u pradávna plemenska vremena.

Snaga mafije leži u činjenici da je ona porodično društvo. Budući vekovima neprijateljski nastrojeni prema zvaničnim vlastima, narod se, uglavnom, oslanjao na porodicu ili pleme kao jedini izvor zaštite od nadmoćnijeg neprijatelja. Disciplina u redovima mafije je nezaustavljivo rasla, jer je, sociološki gledano, to bio jedini način da se narod zaštiti od osvajača i njihovih zakona koji nikada nisu štitili interese domaćeg stanovništva, niti, shodno tome, čuvali pravdu kao prin-

cip. Tamo gde se nije moglo verovati zakonima zavodjevača, zavladao je zakon porodice.

Ova disciplina u okviru porodice nazvana je *omertà* što znači muževnost, i vrlo je slična onoj kod škotskih klanova. Podrazumevala je da se nakon izvršenog kriminalnog akta vlastima ne daju nikakve informacije, jer je, po shvatanju mafijaša, osveta stvar porodice kojoj je zlo naneseno, a nikako države ili boga. Takode se, poštuje princip »oko za oko, zub za zub«, sve dok je makar i jedan muški član zavedenih porodica živ. Član porodice mora stojički da prelazi preko uvreda i nepravdi koje mu neprijatelj nanosi sve dok veće ne odluči da je sazrelo vreme za osvetu. Dužnost svakog člana porodice je da doživotno pamti nanese-nu nepravdu. Zatim, član porodice je dužan da svoje lične interese, u slučaju kolizije sa porodičnim, uvek stavi u drugi plan, jer bogatstvo i dobrobit svakog člana zavise u prvom redu od bogatstva i moći cele porodice. Potrebna je slepa poslušnost »glavi porodice čija je volja bila zakon«. Zakletva čutanja se polaže, jer nijedna država ne toleriše »društvo unutar društva«. Takav moralni kodeks je među članovima mafije pobudio snažno osećanje samopoštovanja, dužnosti i časti. Takode je uzrok ubistvima kakvim se u modernim vremenima ne može naći pandan.

Kada se u 19. veku raspala feudalna snaga ostrva, mafija se od rasparčanih bandi pretvorila u apsolutnog gospodara Sicilije. Feudalni gospodari, koji su postajali sve manje zainteresovani da lično obrađuju svoju zemlju, počeli su da zapošljavaju *gabelote*, neku vrstu kmetova koji su na njoj radili, a feudalcu godišnje isplaćivali fiksnu sumu novca. Gabeloti, od kojih su mnogi pripadali mafiji, razdelili su zemlju seljacima. Kada je Garibaldi sa svojim crvenokošuljašima osvojio Siciliju 1860. godine, pojavila se nova klasa sitnoposednika koji su svoje simpatije prema dinastiji Burbona okrenuli prema Garibaldijevim oslobodiocima. I u novonastaloj republici ta klasa i njen predstavnik – mafija, zadržali su vlast na ostrvu, nameštajući glasove na izborima za poslanike, kao i zastrašivanjem glasača. Gabeloti su zajedno sa mafijašima otkupljivali imovinu plemstva po veoma niskim cenama i uspostavljali kontrolu nad celom zemljom. Njihova vladavina bila je surovija od vladavine njihovih predstav-

nika, a osveta je bila strašna i krvava, jer su to bili ljudi tvrda kova spremni da žrtvuju sve kako bi postigli svoje ciljeve.

Neki smatraju da je zaostalost Sicilije ključni faktor što mafija i njen kodeks još uvek vladaju ostrvom. Duboka sumnja u centralnu vladu i njene zakone, privreda u kojoj je moguće naći posla samo za vreme žetve (i to kao najamnik za malo novca), isključenost žena iz društvenog života, ogromni porast populacije i fanatični katolicizam, doprineli su da mafijaške porodice uživaju plodove stare slave iz vremena, kada su bili oslobodioci naroda. Sada one eksploatišu narod poput zavojevača protiv kojih su se u prošlosti borile. Kroz njihove ruke prolaze milijarde dolara. Gospodari su nad životom i smrti »običnih« ljudi. Sva trgovina se odvija kroz kanale koje su oni prokopali, što mafijašku tajnu vladu čini daleko efikasnijom od one glavne u Rimu. Mafija je uspela da održi tajnost zahvaljujući činjenici da nijedan izdajnik nije preživeo.

Mada se koristi ucenama i ostalim prijavim sredstvima, mafija na ostrvu, ipak, obezbeđuje red i zakon — specifičan i po sopstvenim merilima. Tako Sicilijanci plaćaju dvostruke poreze — jedne za zvaničnu vladu, policiju i sudstvo, i druge mafiji. Bez mafije bi na Siciliji sigurno cvetao mini kriminal. Pošto ne trpi nikakvu konkurenciju, sitni kriminal gotovo da je nestao na njenoj teritoriji. Oni koji ne plate zaštitu vrlo loše prolaze — uništavaju im polja i letine, pale kuće, a u automobile postavljaju tempirane bombe. Ali, oni koji plaćaju, često dobiju natrag ono što im je ukradeno, čak i kada je zvanična državna policija nemoćna.

Organizaciona struktura mafije se oslanja na labavu demokratiju koja vlada među nekim sicilijanskim porodicama, ali članstvo nije potpuno ekskluzivnog tipa. Član mafije može postati i neki hrabri pojedinac, ali je, ipak, poželjno da je, bar delom, sicilijanskog porekla. Retki su mafiozi kojima policija uspe da »razveže« jezik. Jedan od takvih bio je dr Melkiore Alegra, zahvaljujući čijem svedočenju se došlo do mnogih podataka vezanih za organizacionu strukturu mafije. On je napisao da se udruženje sastoji od porodica od kojih svaka bira svog predvodnika, tzv. *kapofamilia*. Porodi-

cu konstituišu ljudi iz susednih mesta koje vezuju još i rodbinske ili statusne veze. Kapofamilja je nezavisni vladar oblasti, od koga se očekivalo da sarađuje sa ostalim šefovima porodica, kao i da se pokorava jednom izabranom šefu koji se zove *kapo di tuti kapu*. Udruženje se nije ograničilo samo na Siciliju, već je proširilo mreže svoga dejstva i na Tunis, Marselj i Severnu i Južnu Ameriku.

Alegra je izdao i neke znake i lozinke na osnovu kojih jedan mafiozo može da prepozna drugoga. Nije ih bilo mnogo, i ograničavali su se, uglavnom, na pokazivanje maramica raznih boja. Od daleko većeg interesovanja za čitaoca može da bude Alegrin prikaz kako je iniciran u mafiju. Iglom su mu probili srednji prst i nacedili malo krvi na papirnu sličicu nekog sveca. Zatim su sličicu spalili, a pepeo stavili doktoru u ruku. Onda je izgovorio sledeću zakletvu: »Kunem se da ću biti veran svojoj braći i nikada ih neću izdati, a ako pokleknem, neka i ja izgorim kao ova slika.«

Mada je mafija porodično društvo, savezništva među raznim porodicama nisu retka. Njeni naponi da održi mir među porodicama komplikuje činjenica da među članovima vlada neprikosnoveni zakon *vendete* — osvete, koji važi za sve. Član mafije nije obavezan da osveti smrt samo drugog mafioza, već i smrt nekog rođaka. Često su mafiozi u prošlosti eliminisali gotovo celu organizaciju zbog zakona krvne osvete. Tako, na primer, mafija je počinila 153 ubistva među članovima za vreme vladavine porodice Korleone, između 1944. i 1948. godine. Uprkos naporima šefa nad šefovima da sačuva mir, između 1918. i 1960. godine jedna desetina populacije Godrana izgubila je živote u krvnim osvetama. Takva ubistva se često počinju iz osećanja rezignacije i očaja. Na primer, miroljubivi farmer odjedanput nasledi porodični tron, kao i obavezu da se o njoj nadalje brine. Ako nisu svi računni poravnani, novi kapo je prisiljen da izvrši nekoliko ubistava neprijateljske porodice kako bi zadovoljio porodično osećanje časti.

Sicilija, toliko puta opljačkana od strane stranih za vojevača, najednput je počela da šalje svoje ljude da pljačkaju druge zemlje. Mafiozi, koji su kontrolisali najveći deo sicilijanske zemlje, dopustili su da njen

veliki deo ostane neobrađen, kako bi povećali cene sopstvenih poljoprivrednih proizvoda, i obezbedili konstantan priliv jeftine radne snage koja je uvek bila na raspolaganju. Krajem 19. i početkom 20. veka armije nezaposlenih seljaka su otkrile tužnu činjenicu da, ukoliko žele da prežive glad, moraju da se presele u Ameriku i tamo borave sve dok ne skupe dovoljno novca da dovedu i svoje porodice. Za vreme ovog perioda intenzivne emigracije, više od milion Sicilijanaca obrelo se u SAD. Njihov tačan broj se ne zna, jer su se tamo predstavljali jednostavno kao Italijani. Ovi Sicilijanci su radili teške poslove, s obzirom da nisu bili obrazovani. »Specijalnost« im je bio rad na dokovima. U novoj sredini, za Sicilijance je postojalo vrlo malo načina da se uzdignu na društvenoj lestvici, mada je Amerika pružala daleko više mogućnosti za ekonomski prosperitet nego njihova napuštena domovina. Nema šumnje da je bar jedan od ovih puteva vodio kroz zločin, tako da su se ubrzo pojavili šefovi mafije zaduženi za rad u svakoj maloj koloniji Italijana doseljenika, gde su uživali gotovo sve privilegije kao i kod kuće na Siciliji. Američka javnost je prvi put postala svesna postojanja mafije 1890, kada je buknuo rat između zavađenih italijanskih porodica, u Nju Orleansu. Dva brata Mataranga iz Palerma, naterali su dokere da im plate zaštitu za sav kargo koji se utovari ili istovari u luci. Sicilijanci, radnici na dokovima, bili su navikli na sličnu praksu u Palermu, a pošto nisu govorili engleski, pristali su na ucenu. No, tako lak plen je privukao i mafioze iz suparničke komore iz Napulja pod vođstvom braće Provenzano. Uskoro je po nekoliko ubistava nedeljno bilo zabeleženo na dokovima. Irac Henesi, šef lokalne policije, rešio je da istraži zločine i da ne dozvoli Italijanima da se međusobno pobiju i tako na nezakonit način reše ovaj zakonski problem. Samo nekoliko dana pre no što je trebalo da svedoči pred porotom o ovom slučaju, Henesi je nađen izrešetan revolverskim mecima.

Za ubistvo šefa policije optuženo je 17 Sicilijanaca. Tom prilikom je polovina porote bila potplaćena ili zastrašena pretnjama, a angažovani su i najbolji advokati Sjedinjenih država da brane optužene mafijaše. Rezultat je bio da su trojica kažnjeni uslovno, dok su

svi ostali oslobođeni optužbi. »Sicilijanski« način suđenja se već bio ustoličio u Americi, ali ne u svim državama. Tako, na primer, u Luizijani zakon linča bio je jači od zakona *Koza nostre*, te se ne jedanput dogodilo da razjarena rulja prodre u zatvor, izvede uhapšene mafijaše napolje i obesi ih o najbliže drvo. Činjenica da prekršioca zakona vlasti nisu gonile, dovela je do prekida diplomatskih odnosa između Italije i SAD. Ministar inostranih poslova Italije je tom prilikom izjavio da su Amerikanci varvari koji nisu sposobni da sprovode svoje sopstvene zakone. Na to mu je američki državni sekretar odgovorio kako su SAD relativno mlada država te nemaju iskustva u borbi sa takvim bandama kriminalaca koje cvetaju i vršljaju po Italiji. Ipak, diplomataki odnosi su ubrzo ponovo uspostavljeni, što je bilo zeleno svetlo da se imigracija u SAD nastavi. Tako je mafija uskoro usvojila sva pravila »igre« koja su vladala na novom kontinentu, i savršeno se prilagodila borbi za opstanak na plućnicima velikih američkih gradova, postavši jedna od najmoćnijih organizacija koje je Amerika ikada imala na svom tlu. Kao što su Iraci razvili taktike kako da kroz političke organizacije porodičnog tipa postanu šefovi policija i gradonačelnici rastućih američkih gradova, tako su i Italijani, a posebno mafija, postali prirodni nasljednici organizovanog kriminala u SAD. Nova mafija, tj. mafija u Americi, trebalo je da od lokalnih pljačkaša nauči samo zanat pljačkanja banaka i vozova, i ovome doda svoje već ustaljene tehnike ucene i zaštite, da bi postala mnogo moćnija nego što bi ikada mogla da bude da je ostala u zemlji u kojoj je nastala.

Američka mafija se, međutim, u mnogome razlikovala od sicilijanske. Mafijaške vrline, ponikle u socijalnoj klimi Sicilije, u Americi su polako počele da se krune. Zavera tišine je polako počela da popušta. Izdajnici mafije pojavljivali su se u sve većem broju, tako da ih je bilo mnogo više nego na Siciliji. Jedan od razloga je svakako i taj što američka mafija nije mogla da tvrdi da je zaštitnik naroda od nepravde vlasti. Naprotiv, mnogi mafijaši su izbegli električne stolice usled postojanja pravnih začkoljica koje su bile rezultat konflikta i neusaglašenosti između federalnog zakona i zakona pojedinačnih federalnih jedinica.

Početkom ovog veka u Americi se pojavilo nekoliko organizacija koje su po svojim metodama »rada« imitirale mafiju. Tako je američka javnost uskoro upoznala *Crnu ruku*, organizaciju koja je ucenjivala ne samo Amerikance, već i Italijane koji bi po njihovoj logici, trebalo da potpadnu pod »nadležnost« mafije. Crna ruka je kidnapovala decu preteći roditeljima da će ih naći unakažene ili mrtve ukoliko ne plate traženi otkup i sl. Amerikanci, koji su sve organizovane bande nazivali *italijanska društva*, zaključili su da je Crna ruka nezavisna organizacija koja nije u vezi sa italijanskim porodicama. Poručnik njujorške policije Džo Petrosino, Italijan poreklom, odlučio je da reši ovaj slučaj. S obzirom na poreklo, bile su mu dostupne mnoge informacije koje običan policajac nikada ne bi uspeo da dobije među poštenim italijanskim stanovništvom koje je čitalo iz straha od osvete i nepoverenja u vlasti. Tako je Petrosino otkrio da Crna ruka kao organizovana banda uopšte ne postoji, već da su u pitanju pojedinačni kriminalci koji su usvojili metod rada mafije, kako bi uverili žrtve u svoju moć, pozivajući se na fiktivnu organizaciju koja ih podržava.

Petrosino je proveo čitavih dvadeset godina praveći dosije italijanskih zločinačkih grupa i tajnih društava, uključujući i mafiju i kamoru. Ironijom sudbine, u nastojanju da razotkrije mitsku podlogu međunarodne zavereničke grupe Crna ruka, Petrosino je postao prva žrtva međunarodne zavere mafije, kada je 1909. godine posetio Italiju da bi stupio u kontakt sa italijanskom policijom, čija je dužnost bila da informiše svoje američke kolege o kretanjima mafijaša u Italiji, kao i o njihovom eventualnom dolasku u Ameriku. Kao pionir *Interpola* poginuo je od pionira međunarodnih sindikata zločina. Cim je stigao u Palermo, pao je pokošen rafalom iz automatske puške. Kasnije se otkrilo da ga je lično ubio don Vito Fero, kapo dei kapi cele Sicilije. Don Vito, kome je za njegove dvadesetpetogodišnje »vladavine« pripisivano dvadeset ubistava koje je lično počinio, hvalio se samo jednim — Petrosinovima. Prekinuo je večeru koju je priredio za jednog člana parlamenta, ubio Petrosina i vratio se kao da se ništa nije dogodilo. Don Vito je sasvim jasno shvatio misiju Petrosina. »Moja akcija bila je samo odgovor na izazov koji nisam jednostavno mogao da ignorišem«,

objašnjavao je docnije. Don Vito je zatvoren za vreme Musolinija pod optužbom za šverc. Umro je u zatvoru ubrzo nakon suđenja.

Sledeći rat *napolitanskih* i *sicilijanskih bandi* u Njujorku 1910. godine doveo je Ignacija Sajetu, poznatog pod nadimkom Lupo ili Vuk, na čelo sicilijanske mafije. Sajeta je ogromne zarade ostvarivao otvarajući ilegalne kockarnice, prodajom i švercom droge i iznuđivanjem novca od italijanskih doseljenika. Njegov pad je počeo kada je otvorio fabriku novca, i kada ga je vlast osudila na 30 godina robije zbog falsifikovanja. Iz bitke za naslednika kao pobednik je izašao Đuzepe Maserija, poznat kao »Džo bos«. Takvi unutrašnji ratovi često su potresali američku mafiju usled nedostatka centralne vlasti. Još uvek ona nije imala kapo dei kapa. Šta više, nezavisne bande mafijaša morale su da se takmiče u borbi za opstanak sa drugim bandama neitalijanskog porekla, što je situaciju činilo još zamršenijom. Dijamantski Džim Kolosimo, koji je u Čikagu posedovao ogromno carstvo poroka i zločina bazirano na prostituciji i kockanju, morao je da napusti veliki deo svojih oblasti u korist gangstera irskog i jevrejskog porekla. Kolosima su 1920. ušli ljudi Džonija Torija, šefa njujorške mafije. Torija, čoveka neverovatne drskosti i efikasnosti u svetu zločina nasledio je i prevazišao njegov sopstveni telohranitelj — Alfonso Kapone. Kapone je postao glava Torijeve organizacije 1925, mada ga je njegovo rimsko poreklo sprečavalo da postane istinski mafiozo. Ovaj čikaški gangster je od mafije načinio jednu od najmoćnijih organizacija na svetu.

Klansko ustrojstvo mafije bilo je prednost u sicilijanskim uslovima. Međutim, u kontekstu američkog kriminala, ono se pokazalo kao vrlo štetno. Umesto da se dovija novim načinima pljačke, mafija se usazadila u borbama protiv suparničkih bandi napolitanskog, irskog i jevrejskog porekla. Čim se Kapone ustoličio na mesto vođe čikaške branše, počeo je da sprovodi kooperaciju kao ključ za dalji istorijski napredak mafije. Stotine ubistava u Čikagu za vreme prohibicije u kojima su učestvovali revolveraši italijanskog, irskog, jevrejskog i poljskog porekla, završila su primirjem koje je nametnuo Kapone. Prema pravilima usvojenim za doba ovog primirja, grad je bio podeljen na teri-

torijalne jedinice kojima su vladali posebni bosovi. Ali, Kaponeova vizija je vrlo brzo napustila Čikago i pretila da se raširi celom Amerikom, pa je 1929. godine sazvao *nacionalnu konferenciju šefova mafije* u Atlantik Sitiju, na kojoj je rešeno da se teritorija SAD podeli na delove koji su povereni na upravu vođama bandi. Kapone, koji je naučio međusobno povezane čikaške Sicilijance kako da sarađuju sa gangsterima drugih etničkih grupa, ostao je njihov bos, uprkos pokušaju atentata koji je organizovao šef njujorškog ogranaka u nameri da mu preotme presto. Kaponeov pad bio je nova lekcija za američku mafiju — njegova želja da uvek bude u središtu pažnje javnosti, kao i prezir koji je ispoljavao prema zakonu, odveli su ga u Alkatraz pod optužbom utaje poreza. Šesnaest godina kasnije, 1931, umro je u zatvoru.

Nova era saradnje koju je Kapone otpočeo rodila je čuvenu nacionalnu mrežu ubica, organizaciju koja se zvala *Ubistvo Ltd*, koja se sastojala od nesicilijanaca koji su ubijali za novac, kao nekada asasini u poznim danima svoje istorije. Pohlepa je zamenila nekadašnju poslušnost i kodeks *omerta*. Zeleći što veći deo kolača za sebe, mlađa generacija mafijaša počela je da istiskuje stariju sa scene uz pomoć ubistava i prevara. Predvođeni Lakijem Lučanom, 1931. su počeli sistematsku eliminaciju starih mafijaša i njihovih porodica. Prvi je stradao Džo Bos, a za njim oko trideset ili četrdeset starih šefova. Njihova grupa poznata pod imenom *Unione sicilijana*, bila je prva prava američka mafijaška banda, u kojoj nije više bilo nijednog rođenog Italijana. Ernest Rupolo, jedan od gangstera koji je »propovao« pred policijom, rekao je kako je Unione porazila mafiju, a da je svako dovođenje u međusobnu vezu tih dveju organizacija potpuno iracionalno.

Sa nestankom patrijarhalnog ustrojstva i faktora nasleda, prirodno je da je nestala i omerta. Život bogatih Amerikanaca sicilijanskog porekla u velikim američkim gradovima u mnogome se razlikovao od života mafioza na siromašnoj Siciliji. Amerikanci su uzimali milijarde dolara od visoko industrijalizovanog društva, dok su sicilijanski mafiozi zarađivali mnogo manje od terora nad siromašnim seljacima. Američka mafija je postala »prefinjena«. Naučila je kako da se infiltri-

ra u zakonitu industriju i na taj način pokreće poluge kapitalizma kao sistema. Dok je zadržala neke običaje *Stare mafije* kao što su ubistva izdajica, zastrašivanje porota i korupcija zakonskih tela, Nova mafija je sasvim napustila njenu filozofiju. Na Siciliji je, međutim, mafija ostala na način življenja kao i sredstvo za eksploataciju siromašnog naroda.

Sicilijanska mafija je preživela brojne napade, od kojih je možda najžešći onaj pod vođstvom Čezarea Morija, Musolinijevog ministra unutrašnjih poslova. Nakon što je pobio mnoge šefove mafije i stotine njihovih određenih deportovao u koncentracione logore, 1928. godine proglasio je da je mafija »zbrisana sa lica zemlje«. Tom prilikom je zapisao: »Najvažniji faktor u psihologiji tipičnog mafijaša je njegovo ubeđenje da ne čini nikakvo zlo sve dok se pridržava kodeksa omerta — bilo da ubija, pljačka ili krade, on je pred samim sobom i u očima svojih drugova častan čovek.« Pravila koja nameće rat, kada društvo dozvoljava svojim članovima da pale i ubijaju, za mafiju važe u doba mira pošto je ona uvek u nekoj vrsti rata sa spoljašnjim društvom.

Mori nije verovao da mafija sama bira šefove. Tvrdio je da se šefovi sami nameću svojim sposobnostima i drskošću. Na neki način, bio je u pravu. Naime, porodica bi izabrala za šefa upravo onog koji je pokazao već pomenute osobine. Mori je takođe primetio da bi svaki spretni Sicilijanac koji poseduje određene osobine mogao postati član mafije, ali, čim bi se pojavila opasnost da pojedinac ugrozi ili kompromituje druge, odmah bi bio uklonjen. Za Morija, mafija je ne samo tajno društvo, već i filozofija. Bilo kakvi znaci međusobnog raspoznavanja prosto su suvišni — mafijaši vrlo lako raspoznaju jedan drugoga po specifičnom držanju i načinu govora, rezervisanom i dostojanstvenom ponašanju, hladnokrvnom pogledu, jednom rečju — po intuiciji. Protestantski pastor Tulio Vinai potvrđuje Morijeve reči: »Na Siciliji, mafija je ideologija ljudi — biti jak, prepotentan, dominirati. Takav stav je sigurno posledica istorije ostrva, jer ljudi Sicilije prosto žele da budu neko i nešto. A mafija je utelovljena potreba da se dominira. Biti gospodar situacije...«

U Americi je mafija cvetala delimično iz istih razloga — udovoljila je potrebi doseljenika za prestižom. Ali, sicilijanska tradicija iznudiavanja i pljačke pokazala se istorijski anahronom u svetu velikog biznisa koji je prerastao njenu brutalnost i rafinirao mafijaške metode postizanja uspeha. Pošto su se mnogi Sicilijanci obogatili na zakonom dozvoljeni način i pridružili se američkoj srednjoj klasi, stara mafija je umrla, a njenog naslednika bilo je teško razlikovati od onoga što se u Americi zove »big business«. Nova američka mafija poseduje prevoznike firme, hotele, kasina, fabrike za proizvodnju džu-boksa, restorane, pa i čitava letovališta sa kompleksima zgrada i uslužnim delatnostima. Takođe organizuje i prostituciju, što je prosto nezamislivo za mafijaša starog kova.

Uspešni američki mafijaši danas eksploatišu domovinu svojih predaka. Kada se 1943. godine vodila bitka za Siciliju, tamponji mafijaši su prema savetu američke branše dozvalili da ostrvo, kao zrelo voće, padne u ruke saveznika. Za ovu svrhu saveznici su iskoristili Lakija Lučana koji je služio kaznu zatvora od 30 godina zbog organizovanja prostitucije. I ranije su ga saveznici koristili u slične svrhe. Tako je Lučano nekoliko godina ranije sprečio sicilijanske dokere u pokušaju sabotaže savezničkih brodova u njujorškoj luci. Moćni uticaj uhapšenog bosa mafije bio je evidentan. Na savezničkim brodovima u Americi nije bilo sabotaža, a predeli na Siciliji u kojima je mafija bila najmoćnija, skoro bez ikakvog otpora, pali su u savezničke ruke. Neposredno pre invazije, u dvorište kuće šefa sicilijanske mafije, iz aviona je bačen paketić u kome je bila svileni maramica sa izvezenim slovom L, što je verovatno značilo Lučano. Vicini, kapo dei kapi, povezao se odmah sa Amerikancima. Američke invazione trupe su se sastojale gotovo isključivo od sicilijanskih doseljenika. Smatra se da je po Vicini-jevom naređenju dezertiralo blizu dve trećine trupa pod italijanskom zastavom. Njihovog komandanta uхватili su mafijini ljudi i predali ga američkoj komandi.

Zahvalni saveznici su Vicina postavili za gradonačelnika Vilalbe, a ostale mafijaše za koje je ovaj posveđio da su tokom rata bili antifašisti, na ključna mesta u sicilijanskoj vladi. Tako su Amerikanci vratili Siciliju u ruke mafije, iz kojih ju je Musolini umalo

oslobodio. Ironijom sudbine, Amerikanci su izvojevali jednu od najvećih pobjeda u drugom svjetskom ratu uz pomoć organizacije američkih i italijanskih gangstera. Međutim, cena ove pobjede u celosti je plaćena. Lucano je pušten iz zatvora za usluge koje je učinio saveznicima i vratio se u Italiju gde je postao šef međunarodne mafije, a nekadašnji bosovi sicilijanske mafije vratili su se na svoja imanja i nastavili da terorišu lokalno stanovništvo.

Iz svojih američkih i italijanskih iskustava mafija je shvatila da sistem koji omogućuje iznuđivanje u njegovom optimalnom obliku jeste kapitalizam, jer demokratija, koja je njegov uslov, čini zakone rastegljivim i liberalnim. Kako piše Luidi Barcini, »mafija je uvek saveznik sa onim ko je na vlasti. Čim je Garibaldi stupio na tlo Sicilije, mafija je svoju lojalnost prema Burbonima odmah bacila njemu pod noge. Stala je na stranu pobjedničkih američkih trupa u drugom svjetskom ratu. Ona je i saveznik demohrišćana koji su danas na vlasti.«

Demohrišćani su vrlo brzo shvatili da će u saradnji sa mafijom lako zadržati prodor komunista na Siciliju. Ovo savezništvo dovelo je do najtragičnije epizode u posleratnoj istoriji ostrva — do masakra ogromnog broja civila u blizini mesta Portela dela Dinestra 1947. godine, kada su demohrišćani loše prošli na lokalnim izborima. Stanovništvo je listom glasalo za kandidate *Narodnog fronta*, pa su sicilijanski moćnici odlučili da se »crvenima« da lekcija koju će dugo pamtit. Mafija je za izvršioca osвете odabrala čuvenog gangstera Salvatorea Đulijana, koji je neposredno posle rata podržavao *Separatistički pokret Sicilije* i pozivao Amerikance da je anektiraju, što bi, nema sumnje, rešilo sicilijanski problem prenaseljenosti s jedne strane, dok bi s druge omogućilo slobodno kretanje članovima mafije iz jedne zemlje u drugu. Đulijanu su obećali ogromno imanje u Brazilu i privatnu vojsku koja bi ga čuvala do kraja života ako pomogne u istrebljenju »crvenih«. Pristao je i sa svojim ljudima napao Portela dela Dinestru koja je slavila Prvi maj i tom prilikom ubio jedanaest, a ranio pedeset i pet ljudi. Sicilijanski seljaci shvatili su poruku — na sledećim izborima broj glasova za demohrišćansku stran-

ku u mnogome je porastao. Budući da nije više bio od koristi mafiji, Salvatore Đulijano je trebalo da bude eliminisan. Ali, pokazalo se da je njega lakše zaposliti nego ukloniti. Upozoren o zaveri, pokušao je da kidnapuje Vicina i nadbiskupa Monrealea. To mu, naravno, nije pošlo za rukom, ali je to bila samo jedna od epizoda iz njegove borbe protiv mafije. No, mafija mu je ipak stala na put pridobivši njegovog rođaka Pišotu koji ga je ubio jula 1950. godine. Na suđenju za učešće u masakru u Porteli dela Dinestra, Pišota je svedočio protiv mafije, rekavši da je tom prilikom došlo do saradnje između policije i mafije, i da je svako dobio svoj deo — država glasove, a gangsteri plen. »Bili smo jedno«, pisao je on, »kao Otac, Sin i Sveti duh — banditi, mafija i policija«. Ovo »trojstvo« vlasti još uvek vlada Sicilijom, dok ostrvljani koji odu da rade na sever Italije obično postaju vatrene pristalice *Komunističke partije*.

Moć mafije da upravlja sicilijanskim biračkim telom dala joj je veliki uticaj u Rimu. »Usluge koje vlasti čine mafiji prostiru se daleko izvan Sicilije«, piše jedan komentator iz Palerma, »jer moderni mafijaši, koji su težište svojih aktivnosti preselili na kopno, uživaju iste povlastice kao i u Palermu«. U Italiji, kao i u nekim saveznim državama Amerike, mafija zaista predstavlja, vlast koje je svako svestan. Svi znaju ko pripada mafiji i ti ljudi se poštuju i donekle se i zazire od njih. Činjenica da su šefovi mafije javnosti dobro poznati predstavlja veoma moćno oružje — oni unutar svojih oblasti kontrolišu industriju, nameštaju izbore i donose zakone. Uspeh koji je požnela nova mafija na polju politike i industrije doneo joj je ugled u krugovima bogataša i moćnika. Zatim, mafija je dobila priznanje šire društvene zajednice za kojim su stari bosovi silno žudeli u svojim malim gradovima na Siciliji.

Jedan komentator tvrdi da je mafija postala »neka vrsta moralnog običaja. U tome leži velika opasnost po društvo jer je ono više ne smatra organizovanom delinkvencijom. Sada se mafija kao oktopod raširila kroz sve pore društva i kontroliše krupni biznis. Ona svakako zna da se okoristi svojom moći.« Mafija je naučila američke gangstere umeću ucenjivanja i zastraši-

vanja, a italijanske i neke američke državnike kako da dođu do potrebnog broja glasova na izborima. Koliko je taktika mafije služila za primer američkim zločincima, u istoj meri je njena filozofija uticala na obrazovanje italijanske političke strukture, a sve na štetu građana i procesa demokratizacije.

Nikolo Đentile, nekada jedan od vodećih američkih mafijaša, tvrdi da smo svedoci postepenog povećanja centralizacije vlasti u redovima ove organizacije. Za tu pojavu vidi razlog u razvoju sredstava komunikacije, koji je doprineo mnogo većem uticaju sicilijanskog kapoa i njegovog američkog pandana, kralja. Ogromni profiti koje mafija u svetu ostvaruje, u nekoliko su rezultat ove pojačane centralizacije i bezuslovne poslušnosti. Kontakti američke i sicilijanske mafije ubrzali su industrijalizaciju Sicilije. Lučano, kao i drugi proterani američki gangsteri, doneli su na Siciliju američku, suptilniju taktiku iznude i ucenjivanja. Danas su novi stambeni blokovi i fabrike pod istim stepenom kontrole od strane mafije pod kojim su nekada bili maslinjaci i plantaže pomorandži. Bandit u finom odelu ipak ostaje bandit. Kada je Breht pretvorio svog junaka od provalnika u poslovnog čoveka, stavio mu je u usta čuvene reči: »Koliko je lakše opljačkati nego osnovati banku«. Kao da je time predskazao put kojim će krenuti nova mafija.

Uništavanje stare mafije od strane nove, kao i slom patrijarhalnog načina rukovođenja, odigrava se poslednjih godina i na Siciliji. Tako je Lučano Lido, mafijaš američkog stila, u Korleoneu 1957. objavio rat Mikeleu Navari, mafijaškom bosu starog stila. Povod je bio konstrukcija hidro-brane u blizini, koja je, po Navarinim rečima, pretila da navodnjavanjem polja pomogne seljacima da se obogate usled povećanih prinosa, i tako ih oslobodi tutorstva mafije. Ali, Lido je bio uporan u nameri da konstruiše branu kako bi ostvario brz i velik profit. U Navarinom svetu svaka promena je bila nešto loše, čak i ukoliko bi donosila materijalnu korist, a u Lidovom svetu — svetu novih prinosa, svaka promena je dobrodošla jer se može iskoristiti na najpovoljniji način. Lido je bio čovek koji se uopšte nije libio da ubija svoje protivnike pri punoj dnevnoj svetlosti, kršeći tako tradicionalne prin-

cipe tajnosti koji su izgubili funkcionalnost. Ličo je ubio Navaro i u odsustvu je osuđen na robiju. Tek je 1964. uhapšen sa pedesetčetvoricom saučesnika. Nakon istrage optužnica ih je teretila za mnoge zločine za koje se do tada nije znalo.

Prosečni sicilijanski mafijaš jednog sina daje u crkvenu službu, drugog u lekarsku, a trećeg u pravnu, tako da uopšte nije čudno kada se ispostavi da je kapofamilija jedne oblasti istovremeno i njen paroh. Tako je, na primer, 1962. suđeno četvorici franjevačkih monaha iz Macarna za zaveru, iznudu i ubistvo. Dok je međusobno prožimanje crkve i mafije postalo svima sasvim jasna činjenica, glavni svedoci su kao zaliveni ćutali iz straha od odmazde. Žrtveni jarac je nađen u manastirskom baštovanu a kaluđeri su oslobođeni optužbi jer je »ustanovljeno« da su radili pod prinudom. Ali, godinu dana kasnije, kada je došla specijalna komisija iz Rima da istražuje slučaj, proces je obnovljen i monasi su osuđeni na po trinaest godina zatvora.

Najedanput je mafija postala sila koja sprovodi »red i zakon« eliminišući suparničke gangsterske grupe i infiltrirajući se u državna tela. Nije isključeno da će u daljnjem istorijskom razvoju ona ostaviti sicilijanskog seljaka na miru i okrenuti se mnogo unosnijim poslovima na kontinentu. Ova predviđanja navela su mnoge ljude sa severa da se dosele na Siciliju. Jedan od njih je i Danilo Dolci koji se doselio na Siciliju oženivši se meštankom. Hrabro i odvažno je poveo seljake u rat protiv mafije oduzimajući od države nekorišćenu obradivu zemlju i pretvarajući je u plodne oranice i asfaltno puteve. Tako je Dolci digao mnogo prašine oko svog boravka na Siciliji, a dobro je poznato kako mafija reaguje na slične slučajeve. Ali, uprkos višegodišnjim pretnjama, Dolci je još uvek živ i u neku ruku predstavlja savest Italije kada je reč o ovom problemu. Podstaknuta javnim mnijenjem, vlada u Rimu je počela sa agrarnom reformom na ostrvu, kao i sa prodajom nekorišćene zemlje seljacima. Nova mafija je, međutim, rado dočekala agrarnu reformu kao novi način da se zaradi. Budući orijentisana na »gradski sektor«, uzela je svoj deo provizije na prodatu zemlju uvevši niske cene prehrambenih proizvoda na selu, a visoke na pijacama Palermo i drugih gradova. Više se zaradi na malom poslu nego eksploatišući se-

ljaka, više na velikom poslu nego na malom, a najveći se profit ostvaruje eksploatišući samu državu. To je slogan kojim se mafija rado koristila u vreme dok je situacija bila aktuelna.

Međutim, jula 1963. godine vlada u Rimu, pod snažnom presijom javnog mnjenja, šalje na Siciliju komisiju čiji je cilj da jednom zauvek uništi mafiju. Došlo je do 2000 hapšenja. Mnogi mafijaši su pogнули glave pred oštricom zakona, a mnogi su svoju oholdat platili životom, međutim, mafija je preživela i mnogo ljude neprijatelje, tako i ovog. »Trebaće mnogo generacija da prođe pre no što se ovo zlo ne uništi«, piše jedan član Komisije »pa i tada niko neće moći biti siguran da mafija neće tajno postojati jer ona pruža velike mogućnosti prosperiteta kako pojedincu, tako i grupi građana koji će se teška srca odreći privilegija koje uživaju kao njeni članovi«

Jedini način da se mafija kao zlo uništi jeste da se iskorene uzroci koji su je proizveli: društvena beda sicilijanskog seljaka i specifičan seoski mentalitet. Opšti društveni napredak dovešće do toga da mafija potpuno nestane sa tla Sicilije, jer siromašnim seljacima više neće biti potrebna kako bi našli posao, pošto će novi mafijaši biti orijentisani novim načinima sticanja profita, i biće upućeni na saradnju sa bogatom buržoazijom a ne sa siromašnim seljakom. Kako se materijalni prosperitet širi ka italijanskom jugu, tako će prisuda kao sredstvo za ostvarivanje velikog biznisa postati istorijski anahrona, a bogatstvo će uništiti organizaciju kojoj je kumovala beda sicilijanskog seljaka.

USAD ovaj proces već je u toku. Federalne vlasti pokazuju neprestani uspeh u hvatanju vodećih ličnosti podzemlja. Šezdeset šefova mafije uhapšeno je na kongresu 1957. u Njujorku; dvadesetorica su kažnjena vremenskom kaznom od tri do pet godina zatvora zbog izbegavanja da plate porez i krivokletstva. Kada je 1961. Robert Kenedi postao *savezni javni tužilac*, formirana je *specijalna komisija pri FBI i Odeljenju za pravosuđe* koja je upotpunila dosjee svih većih italijanskih i sicilijanskih mafijaša koji su bili u bilo kakvoj vezi sa SAD.

Pred specijalnim Komitetom Senata, federalne vlasti su organizovale saslušanje Džoa Valakija, doušnika iz

samog srca sicilijanske organizacije, koji je prvi u istoriji novu mafiju nazvao *Koza nostra*, a Vita Denoveze njenim šefom. Kada je 1962. Denoveze isporučio Valakiju ritualni *poljubac smrti* (što je značilo da je odluku o njegovom ubistvu donelo Veće i da je ona neopoziva), Valaki je u očajanju ubio nekog zatvorenika smatrajući ga za agenta mafije zaduženog da izvrši smrtnu presudu nad njim. Jedini način da izbegne električnu stolicu bio je da »propeva«, što je on sa zadovoljstvom i učinio, postavši pritom ličnost broj jedan cele Amerike, jer je debitovao na ekranima i pojavljivao se na naslovnim stranicama vodećih listova zemlje. Mada Valakijevo svedočenje još uvek nije u celosti potvrđeno, nova mafija se pritajila u istočnom delu SAD, a težište svojih operacija premestila u države poput Nevade, gde su vlasti još uvek spremnije da zločincima progledaju kroz prste.

Najzad, kao što je apsorbovala irske *baueri boys bande*, tako će SAD primiti u sebe i sicilijansku mafiju koja postaje deo »big biznisa«, što znači da organizovani zločin počinju da kontrolišu neke ranije nepriviligovane grupe. Mada je mafija naučila Ameriku kako se koristi nemilosrdna moć i sila, ipak Amerika iza sebe ima vekove demokratske tradicije koja će sigurno onemogućiti mafijaše da preuzmu kormilo vlasti u svoje ruke.

Aspiracija nove, a verovatno i buduće mafije, može se izraziti rečima jednog od njenih najvećih vođa, Lakija Lučana: »Kada bih mogao ponovo da živim, sve bih radio na isti način, samo legalno. Prekasno sam saznao da je uz malo pameti moguće »oprati« nezakonito stečeni milion.«

Kako pokazuje bilo koja ozbiljnija studija o mafiji, zločin se isplati a njegovi počinioци kriminalci postaju uvažene ličnosti, što im je i bio cilj dok su kao mlađići gluvarili prljavim predgrađima američkih gradova.

Ku Kluks klan

»Kunem se pred bezgrešnim sudijom neba i zemlje i svetim evangelistima njegovim da ću po svojoj slobodnoj volji poštovati sledeće svete dužnosti:

1. Mi smo na strani pravde i humanosti i slobodnog ustavnog poretka, kako su nam zaveštali naši prečisti očevi.

2. Mi smo protiv principa koje zastupa *Radikalna partija*.

3. Zaklinjemo se jedni drugima na uzajamnu bratsku pomoć u slučaju bolesti, novčanih i drugih neprilika.

4. Posebnu pomoć i zaštitu pružićemo našim damama, kao i udovicama upokojene braće.

Bilo koji član koji izda ili navede drugoga da izda ove svete obaveze biće kažnjen po zasluži. Kazna za izdajnika je Smrt! Smrt! Smrt!»

Ova zakletva prilikom stupanja u društvo otkrivena je za vreme istrage koju je vodio komitet *Senata SAD* protiv *Ku kluks klana* 1871. godine. Istraga je otkrila tajnu organizaciju koja je sejala strah i teror među predstavnicima pobedničke severnjačke vlasti i nedavno oslobođenim crncima. *Ku kluks klan* je bio tajna teroristička organizacija belih rasista koji su smatrali da je nasilje jedini mogući odgovor na korumpiranost nove vlade koju su nakon građanskog rata jugu nametnule severne države. U početku je klan zaista bio organizovani pokret otpora protiv severnjačkih ugnjetača, mada je svoju istoriju neslavno završio kao oruđe mržnje, pohlepe i sadizma njegovih vođa.

General Natan Bedford Forest, osnivač i vođa klana smatrao ga je za organizaciju gerilskog tipa koja

postojati sve dok nerazvijenim i poraženim državama američkog juga budu vladali korumpirani severnjački nesposobnjakovići i crnci. Forest je bio visok čovek, duge crne brade, te je svojom zastrašujućom pojavom ulivao jezu u kosti neprijateljske severnjačke vojske. Za njega je, očigledno, rat još uvek trajao. Neko vreme pre rata, obogativši se trgovinom robljem, kupio je veliku plantažu sa puno robova i izgleda da svome vlasniku donese veliku finansijsku korist. Kada je rat izbio, svi njegovi snovi srušili su se kao kula od karata, što možda objašnjava svirepost po kojoj je bio poznat među severnjacima. Priča se da je učestvovao u užasnom masakru kod Fort Piloua, gde su zarobljenici, uglavnom crnci, prosto istrebljeni. Sasvim je jasno da on nije bio čovek koji je mogao da se pomiri sa novim zakonima po kojima su i crnci birani u predstavnička tela.

Na pomenutoj istrazi Forest je bio glavni optuženi. Mada je davao intervjue o klanu i njegovom delovanju na teritoriji pojedinih južnih država, nikada nije priznao da je bio vođa. Govorio je tako da je bio potpuno svestan pravednih ciljeva za koje se klan borio: »Bezbednost, pa i život južnjačkog življa bili su dovedeni u pitanje kada su severnjaci počeli masovno da pristižu i formiraju lige protiv južnjaka. Crnci su noću održavali bučne mitinge uz svetlost vatri, što je zaista unelo strah, pa i paniku među nas. Smatram da mnoge tada formirane organizacije nisu imale ni imena, već su se spontano rađale kako bi zaštitile stanovništvo u slučaju potrebe. U opštem bezakonju, crnci su silovali naše žene a da su za to retko odgovarali. Sve u svemu, vladala je opšta ugroženost i organizacija klana se pojavila samo da bi zaštitila slabe i nemocene. Klan tada nije imao nikakvih političkih ciljeva-i pretenzija.«

Forest je sa puno smisla, mada na prilično inkoherenatan način, ocrtao društvenu atmosferu pogodnu za nastajanje tajnog društva: potreba da se silom odgovori na tiraniju, strah od poniženja pred slugama koji su postali gospodari i maglovite i pervertirane seksualne maštarije koje vape za osvetom — sve su to prilično snažni stimulansi da u određenoj društvenoj klimi nikne organizacija poput mračnog Ku kluks klana.

Zakletva koju su članovi klana polagali prilikom inicijacije u mnogome je divergirala od Forestovog objašnjenja clijeva ovog tajnog saveza. U stvari, klan je bio udruženje demokrata koji su mrzeli crnce, severnjake i republikance. Nakon građanskog rata poraženi južnjaci su, prema rečima njihovog zapovednika generala Šermana, našli razrušena porodična ognjišta, opustošena polja, pobijene žene i decu: »celom zemljom orio se plač unesrećenih. Na sve strane samo ruševine, beda i smrt.« Južnjaci su ponovo pokušali da stvore sopstvenu vladu i crnce vrate u ropstvo izglasavši zakon poznat pod imenom *Crni kodeks*, ali, radikalni republikanski kongres je preduhitrio primenu ovog zakona uvevši vojnu upravu u državama juga nakon smrti predsednika Linkolna i neuspele politike njegovog naslednika Džonsona. Kada je 1868. komandant oružanih snaga Severa general Grant postao predsednik, svaka kontrola nad republikancima u Kongresu postala je nemoguća. Politička korupcija severnjačke vlade i oslobođeni robovi potpuno su uništili ratom opustošeni jug.

U takvim uslovima pojavio se pokret otpora sastavljen od ratnih veterana koji ionako ništa nisu mogli da učine za ekonomski potpuno propali jug lišen svake mogućnosti privrednog razvoja. U mestu Pulaski u Tenesiju 1865. šestorica mladića su osnovala tajno društvo čiji su članovi nosili kapuljače sa prorezima za oči i dali mu ime Ku kluks klan po grčkoj reči *kuklos* što znači *krug* ili *kružok*, i škotskoj reči *klan*, koja sugerise na *bratstvu*, *klanovsku povezanost* članova. U početku, klanovci su samo zastrašivali oslobođene crnce, i, koristeći se njihovim sujeverjem, predstavljali se kao duhovi poginulih vojnika konfederacije. Forest je vrlo brzo uvideo da ove šale može da iskoristi u praktične svrhe. Za samo tri godine pod belim kapuljačama jahalo je 550000 klanovaca, *Bele braće* ili *Vitezova bele kamelije*.

Mada su mu pomagali bivši oficiri konfederacije, Forest nije uspeo da formira pravu vojnu organizaciju i uspostavi punu kontrolu nad svojim »vitezovima«. Vrlo je verovatno da mu je prvobitna namera bila da bude Robin Hud juga i štiti nejake od oslobođenih robova — siledžija, kako je propisivala zakletva ranog klana. No, klan se uskoro pretvorio u međusobno ne-

povezane razbojničke bande koje su terorisale lokalno stanovništvo koristeći kukuljicu klana za lične obračune, krađu i pljačku. Svako je mogao staviti kukuljicu i tako skinuti sa sebe odgovornost za počinjena nedela. Tajnost, koja je u početku bila snaga klana, postala je uskoro njegova slabost.

Broj ubistava i zločina koje je klan počinio nad lokalnim stanovništvom između 1868. i 1872. gotovo da je nemoguće utvrditi. Svako ko je želeo da se nekome za nešto osveti nosio je odeždu klana. U skoro svim južnim državama vodili su se sporadični ratovi između crnačkih milicija i veterana građanskog rata. Nesumnjivo je da su se obe strane koristile terorom da bi postigli svoje ciljeve, ali isto tako nema sumnje da su crnci izvukli deblji kraj. Prilikom gore pomenute istrage, komitet pri Senatu SAD je otkrio da su klanovci samo u toku šest meseci u Južnoj Karolini linčovali i ubili 35 ljudi, izložili javnom bičevanju 262, a ubili, mučili i spalili još 103 čoveka. Za isti period utvrđeno je da su crnci počinili 4 ubistva, pretukli jednog a orobili 16 ljudi. Ni jedan slučaj silovanja bele žene nije poznat. Tokom deset godina nakon građanskog rata belci su počinili više hiljada ubistava nad crnim stanovništvom. Razlog ovako širokog talasa nasilja bio je vrlo jednostavan — vratiti crnog čoveka na dno društvene lestvice i oduzeti mu pravo glasa. V. E. Du Boa, jedan od najvećih vođa i istoričara crnačkih naroda, tvrdi da su klanovci ubijali crnce zbog osвете za počinjena ubistva, podmetanja požara i slično. Nekada su to činili iz prostog razloga što su crnci republikanci, radikali, što pokušavaju da održe izbore, što nose oružje ili održavaju seksualne kontakte sa belim ženama.

Mada Forest u stvarnosti nikada nije uspostavio kontrolu nad svojom braćom, klan je proglašen za zvaničnu južnjačku armiju. Ceo američki jug nazvan je *Nevidljivom imperijom*; svaka država nazvana je *kraljevstvom*, oblast *dominionom*, srez *provincijom*, a region *jazbinom*. Forest je bio *Veliki čarobnjak*; njegovi zamenici nosili su titulu *Duhova zaštitnika*; na čelu svakog kraljevstva bio je *Veliki zmaj* i osam *Hidri*; svaki dominion imao je *Velikog titana* i šest *Furija*; na čelu provincije bili su *Veliki ispolin* i četiri *Đavo-*

la, a svaka jazbina imala je *Velikog kiklopa* i dva *Noćna sokola*. Nema sumnje da bi se ova savršena hijerarhija pokazala veoma uspešnom samo da klan nije bio tajna organizacija. Ovako, Forest nije bio u stanju da spreči zverstva koja su činili »neposlušni« članovi, koji su se uvek mogli odbraniti od optužbi svalivši svu krivicu na prerušene crnce koji su tako želeli da diskredituju klan i bace na njega ljagu. Forest se ubrzo sasvim uverio da je potpuno izgubio kontrolu nad svojim ljudima. To se desilo 1869, kada je naredio jednom ogranku klana da prestane sa operacijama »čišćenja« oblasti u kojoj je taj ogranak delovao. Lokalni lideri su ovo naređenje sasvim ignorisali, te je sada bilo jasno da bratstvo unosi još više anarhičnosti u ionako nesređene društvene prilike na jugu.

Kada je Forest zajedno sa povećom grupom lidera demonstrativno istupio iz organizacije, surovost i zverstva doživela su kulminaciju. Ilustracije radi, pojedini ogranci promenili su imena, koja su postala verbalni odraz njihove delatnosti: *Suplja lobanja*, *Đavolja petina*, *Senke smrti*, *Krvavi mesec*, *Crna noć* i slično. No, takve infantilne fantazije bolesne svesti često su se pretvarale u masovne pokolje crnaca i republikanaca. Još dok je *Istražni komitet* zasedao, peticije terorisanog crnačkog življa preplavile su Kongres.

Kao bivši vojnik, predsednik Grant se odlučno suprotstavio gerilskom pokretu u južnim državama, a 1870. i 1871. doneseni su tzv. *Akti o Ku kluks klanu* koji su davali pravo federalnoj vladi da vodi i nadgleda izbore u južnim državama. Oni su takođe ovlastili predsednika da proglasi ratno stanje i suspenduje *habeas corpus*. U novonastalim uslovima pripadnici klana su zatvarani bez suđenja, a nasilje koje su ranije sprovodili u uslovima bezakonja sada se okrenulo protiv njih.

»Umereni« južnjaci zauzeli su nepomirljiv stav prema klanu i podržavali zvaničnu vladu generala Granta u njenim zakonitim i nezakonitim obračunima sa pripadnicima ove organizacije. Mnogim ljudima sa juga bilo je dosta anarhije, pa makar ona poticala od strane organizacije koja se borila za njihove sopstvene interese. U ovim uslovima klan se jednostavno nije mogao

održati. Do kompromisa između demokrata i republikanaca došlo je 1877, po kome su prvi dobili pravo da vladaju jugom u ime nadmoćnosti belaca, a drugi da vladaju severom u ime velikog biznisa. Klan je zaista postao izlišan kao organizacija za borbu protiv crnaca, koji su ponovo svedeni na niža bića bez prava glasa. Severnjački *karpetbegeri* su se vratili natrag na sever a rasizam južno od reke Potomak i korupcija severno od nje, mirno su koegzistirali.

Južnjaci vole prošlost i sa setom se sećaju vremena robovlasništva, kao i ljudi koji su se trudili da ga povrate u život kada je već to bilo nemoguće učiniti. Poput Malorija, koji je od srednjevekovnih barona-pljačkaša načinio *Vitezove okruglog stola*, tako je u masti južnjaka klan zaživeo kao mitska viteška organizacija koja se borila za ono što se smatralo pravdom. Kada se pojavio film kao moćno sredstvo da se deluje na ljudsku maštu, Dejvid Vork Grifit je svojim ostvarenjima na tom planu doprineo da se klan oživi i duboko integriše u južnjački folklor.

Godine 1915, kada se pojavio Grifitov film *Radanje nacije*, jedan rasista je osetio da se priprema reakcija protiv rastućeg uticaja »obojenih«, katolika i Jevreja. Forest i stane rame uz rame u istoriju dobrog starog juga sa svojim slavnim predhodnikom. Bio je to Vilijam Džozef Simons iz Alabame, veliki pristalica tajnih organizacija. Utvrđeno je da je pripadao mnogim tajnim društvima uključujući i masone. »Verujem u društva koja se baziraju na bratstvu ljudi, kao što verujem i u bratstvo svih naroda sveta« — tvrdio je. U ime bratstva bele protestantske Amerike, ustao je protiv rastućeg uticaja »obojenih«, katolika i Jevreja. Sa još petnaestoricom sledbenika 1915. godine se popeo na Kamenitu planinu u blizini Atlante i na njenom vrhu usred noći zapalio veliki krst pored oltara od neobrađenog kamena na kome je ležala američka zastava, otvorena Biblija, mač i posuda sa »osvećenom« vodom. Tada se Simons proglasio *Velikim čarobnjakom oživelog Ku kluks klana*, a svoje učenike proizveo u *vitezove novog nevidljivog carstva*.

Pa ipak, pokazalo se da Simons nije bio tako uspešan organizator i biznismen kako je na početku izgledalo. Njegovo angažovanje da privuče što veći broj sledbe-

nika skoro da ga je dovelo na rub materijalne i moralne propasti. Kada je već sve izgledalo izgubljeno, Simons je upoznao u novijoj istoriji sveta dvoje najuspešnijih trgovaca zločinom i mržnjom. Bili su to Edward Jang Klark i njegova ljubavnica gospođa Elizabeta Tajler, koji su u to vreme vodili propagandnu firmu pod imenom *Južnjačko izdavačko udruženje*. Oni su osnovali i fondove za Hrišćansku mladež i Armiju spasa, ali su vrlo brzo shvatili da netrpeljivost može doneti mnogo veći profit nego propagiranje bratstva i pomoći unesrećenima. Po ugovoru koji su potpisali Veliki čarobnjak i Klark, Simons je zadužen da figurira kao vodeća ličnost klana, dok je tandem Klark—Tajlerova preuzeo poslove regrutovanja novih članova, kao i druge organizacione poslove. Novac vitezova Nevidljivog carstva počeo je da se kao reka sliva u prave ruke. Sa 100000 članova 1921, članstvo Klana se 1924. popelo na 4000000 ljudi. Klan je vrlo brzo, zahvaljujući na prvom mestu uspešnoj organizaciji, zadobio simpatije stanovnika malih gradova američkog juga i zapada, kao i nove pristalice među stanovništvom ruralnih oblasti severa. Ni jedan drugi nacionalni pokret nije imao toliko pristalica u američkoj istoriji osim možda *Društva za zaštitu Amerike* iz 19. veka. A uspeh koji su Klark i Tajlerova imali u regrutovanju novih članova pretvorio je klan od jednog besmislenog romantičarskog pokreta u moćnu političku silu u mnogim državama, kao i unutar demokratske stranke. Drugi Ku kluks klan je nikao kao senka prvoga. No, kada su njegovi članovi počeli da broje čitave milione ljudi širom Amerike, postao je ozbiljna pretnja demokratskom poretku SAD, za razliku od svog predhodnika koji je ugrožavao samo korumpirane vlasti na jugu.

Drugi klan ne bi imao toliko mnogo uspeha da se u celu stvar nije umešao punački teksaški zubar Hiram Vesli Evans, koji je veštim malverzacijama uz pomoć i podršku nekolicine lidera klana promovisao Simonsa na simbolični rang *Imperatora klana* i time mu oduzeo svaku realnu vlast nad bratstvom, a Klarka i Tajlerovu istisnuo iz organizacije. Naime, ovo dvoje su jednom prilikom pronađeni poluobučeni i pijani, što se obelodanilo među članstvom koje je jednoglasno usvojilo Evansovu odluku da se izbace zbog nemoralnog ponašanja.

Evans je organizovao Klan kao centar političke moći unutar južnjačke demokratske stranke. Njegovi kandidati dospeli su u Senat, kao i na kormilo nekolicine država širom Amerike. Dejvid Stivenson, koji je obožavao Napoleona i želeo da postane predsednik SAD, bio je Veliki zmaj države Indijane. Vrlo efikasno je preuzeo političku vlast u državi tako što je raznim mahinacijama doveo svoje ljude u vodeća politička tela na značajne funkcije. Kada je Stivenson nakon *velike Konklave*, sav obučen u ljubičasto, došao u Indijanu u pozlaćenom avionu da bi održao svečani govor pred masom »vernih«, klan je faktički upravljao zemljom, a 500000 ljudi nosilo je kukuljice i potpomagalo politiku reda. Evidentno, bio je tajna organizacija, ali nikada ekskluzivna, jer mu je odgovaralo, pre svega, da zadobije što veći broj članova zbog njihovog novca i političkih glasova.

Simons je bio opsednut magičnošću slova K, te je i do tada nerazrađenu mistiku i simboliku starog klana učinio još trivijalnijom uvodeći nove termine poput *klonvokacije*, što je značilo *sastanak klana*, zatim *kloncilijuma*, što očigledno asocira na *koncilijum*. Pod rukovodstvom Uzvišenih kiklopa svake lokalne jazbine, koja se sada naziva *klavernom*, bili su *Klališ*, *Klo-kard*, *Klad*, *Kligrap*, *Klabi*, *Kled*, *Klageros*, *Kleksteri* i *Klokan*. Knjiga rituala novog klana nazivala se *Kloran* (očita aluzija na *Koran*), što je prilično čudan naziv za *Bibliju* jednog navodno hrišćanskog udruženja. Sam ritual bio je suluda mešavina masonskih obreda i besmislenog trabunjanja koje je sastavio sam Simons, a prilikom svake konklave spaljivan je po jedan džinovski krst kako bi se demonstrirala privrženost članova principima hrišćanstva. Pa ipak, spaljivanje krsta bilo je blasfemično u istoj meri u kojoj i navodno templarsko pljuvanje po raspeću. U svakom slučaju, ovakvim aktom se negirao aspekt Hrista kao milosrdnog boga, a potencirala njegova uloga sudije koji će u slavi doći da sudi živima i mrtvima.

Kloran je propovedao neku vrstu osakaćenog militantnog hrišćanstva koje se zasnivalo na superiornosti bele rase nad svima ostalima, a posebno je favorizovao puritanski nastrojene protestante na račun drugih hrišćanskih i nehrišćanskih veroispovesti. S obzirom na posebnju mržnju koju je klan negovao prema Jevreji-

ma, katolicima i crncima, jasno je da je, u stvari, bio otvoren samo za bele, anglosaksonske protestante.

»1. Da li su Vaši motivi da postanete član klana ozbiljni i nesebični?

2. Da li ste po rođenju američki građanin i belac?

3. Da li ste apsolutni protivnik svake organizacije, sekte, vlade, naroda ili vlasti koji su protiv interesa SAD?

4. Da li verujete u osnove hrišćanske religije?

5. Da li poštujete SAD i njihovu vladu više od svake druge civilne ili eklezijastičke vlasti?

6. Hoćete li bez ikakvih rezervi podržavati interese SAD i da li ste spremni da se na to zakunete?

7. Da li verujete u principe klana i hoćete li iste primenjivati prema svakom bratu?

8. Da li verujete u superiornost bele rase i hoćete li istu nesebično podržavati tokom celog svog života?

9. Da li ćete se besprekorno pridržavati naše konstitucije i zakona?

10. Možete li u svakoj situaciji biti čovek od poverenja?»

Zakletva drugog klana u mnogome se razlikovala od

zakletve prvog. Bila je otvoreno rasistički intonirana i direktno se izjašnjavala za superiornost belaca. Pa ipak, njeni stavci su potpuno racionalni, što se ne bi moglo reći za tajnu šifru. Kada se dva pripadnika klana sretnu, »klonverziraju« na sledeći način:

»Ajak?« (Da li ste Klanovac)

»Akia.« (Da, Klanovac sam)

»Kapoue?« (Dajte lozinku ili pisani dokaz)

»Signar?« (možete li mi reći broj i kraljevstvo)

»Br. 1. Atga.« (Broj 1, Atlanta, Džordžija), itd. Šifre su prilično trivijalne zamišljene jer predstavljaju početna slova engleskih reči navedenih u zagradama.

Završetak prvog svetskog rata doveo je do talasa reakcije usmerenog protiv neprijateljski nastrojene Evrope, i do američkog odbijanja da pristupi Ligi naroda. Pod zastavom »stoprocentnog amerikanizma«, građani SAD su se listom okrenuli protiv stranaca koji su

živeli i radili na teritoriji Amerike, kao i protiv doseljnika i njihovih getoa u velikim gradovima. S druge strane, sistematski se radilo na proširivanju malih gradova, obezbeđivanju raznih pogodnosti lokalnom stanovništvu, otvaranju novih fabrika, uvođenju raznih administrativnih mera za povećanje nataliteta, i dr. Bum koji je Amerika doživela dvadesetih godina ograničen je, međutim, bio samo na velike gradove. Mala mesta su zapostavljena, farmeri i seljaci počeli su da siromaše. Stoga nije nikakvo čudo što su seljaci u klanu videli rođenje nacije, onakve bogate kakva je bila u prošlom veku — slava ruralnog juga, bogatog i moćnog, počela je da inspiriše svest malog, običnog čoveka. Zatim, šta bi moglo više da usreći malograđanina nego da obuče zastrašujuću odeždu Ku kluks klana i seje strah i trepet među opasnijim i moćnijim ljudima nego što su sami. Kada se osećaju slabima, ljudi često svoje samopouzdanje nadoknađuju tako što tlače slabije od sebe.

Vilbur Keš, jedan od najeminentnijih analitičara južnjačkog mentaliteta, ovako opisuje razloge za ponovno oživljavanje klana: »Moć koju grupa daje pojedincu je čista kompenzacija za njegove frustracije — noćna jahanja kroz opustele ulice malih južnjačkih gradova, beli plaštovi i kapuljače na čiju pojavu reaguju svi — bilo afirmativno ili negativno, od ograničenog južnjačkog malograđanina načinili su moćnog gospodara života i smrti.« Isto tako, klanovci su se smatrali direktnim potomcima hrabrih boraca za konfederaciju, za prevlast belaca i protestantizma, jednom reči, za sve one ideale za koje su se borili i njihovi »svetli očevi«, te su tako nastojali da očuvaju identitet juga koji je uveliko doveden u pitanje nakon pobede severnjaka u građanskom ratu. Jedan analitičar je klan nazvao »autentičnim nacionalnim pokretom«, i dao mu istorijski značajno mesto u razvoju američke demokratije.

Kao sposobne vođe, poznavajući psihologiju masa, Klark i Tajlerova su znali kako da pobude ruralnu nostalgiju i nezadovoljstvo tadašnjom političkom situacijom, kao i da se istina sa puno smisla okoriste za dobrobit klana. Stotine bubnjara *Kliglsa* (aluzija na *eagle* — orao — prim prev.) marširalo je poljima. Njihov zadatak bio je da vrbuju nove članove: cena

inicijacije bila je deset dolara, od kojih je 4,5 odlazilo u centralu u Atlantu, 1,5 bilo namenjeno lokalnoj podružnici, a čitavih 4 dolara bi zadržavao svaki pojedinačni kligl. Čitalac lako može da zamisli kako su kligli bili revnosni u svom poslu. Prvo su vrbovali vodeće ličnosti nekog mesta, kasnije bi pristupali vrbovanju naroda, u nadi da će se povesti za svojim vođama. Nadalje, svaki sadista, manijak ili kriminalac mogao je slobodno da divlja u skladu sa svojim sklonostima, samo ukoliko je imao 10 dolara da se učlani u Klan.

Klode (ode) koje su klanovci pevali više su ličile na stare školske himne nego na ratne pokliče. Za vreme inicijacije, prema svedočenju jednog klanovca, ispod zapaljenog krsta pevala se sledeća pesma:

»Sreli smo se srdačno
u ovoj svetoj pećini
da obnovimo naše zajedništvo
srca i iskrenih i hrabrih.
Družba odanih klanovaca,
vitezova KKK,
mi stupamo hrabro
u veke vekova.«

Ku kluks klan je imao i svoj kalendar. Godine 1867, kada su formirani mnogi lokalni klanovi, zamenila je u novom kalendaru rođenje Hrista. Uzimala se za prvu godinu kalendara. Dani u sedmici su takođe izmenili imena: ponedeljku je odgovarao pridev *mračni*, utorku *samrtni*, sredi *užasni* itd. Imena meseci u godini pretrpela su analogne promene: *kruavi*, *mračni*, *užasni*, *jezivi*, *besni*, itd. Ova tajanstvenost u davanju imena danima, sedmicama i mesecima izazvala je buru podsmeha među klanovim neprijateljima, pošto je klan bio toliko raširen da više nikakve tajnovitosti nije bilo, a samim tim ni skrivanja datuma sastanaka klana, što je, verovatno, i bio jedan od ciljeva uvođenja novog kalendara.

Apsurdnost rituala klana privlačila je mentalno retardirane i neobrazovane ljude. Pa ipak, faktor koji je privlačio umereno inteligentne ljude u redove klana bila je njegova tajnovitost, koju smo izdvojili i na drugim mestima u ovoj knjizi kao jedan od bitnih činilaca atraktivnosti tajnih društava uopšte. Prvi is-

toričar Reda Džon Meklin piše da je »tajnovitost inherentni i neodvojivi deo njihove opreme, jer bez nje bilo bi potpuno nemoguće pobeći od dosadne svakodnevnice. Veo tajnosti čoveku omogućava da stupi u začaranu zemlju misterije i imaginacije, kao i da u takvoj atmosferi ostvari prijateljstvo sa drugim članovima, iskreno i verno, bazirano na zajedničkim interesima. To je zemlja snova, zamena za dosadnu životnu stvarnost u malim gradovima juga. Tajnovitost klana je njegovim članovima davala osećaj više stvarnosti, jer ono što se događa iza zavese mora da je od velike važnosti.«

Ceremonija inicijacije, sa upotrebom zapaljenog krsta, svete vode, Biblije, zastave i mača ulivala je strah i jezu neupućenima i prostijim ljudima. Međutim, kada je klan postao ozbiljna poslovna i politička sila SAD, mnogi intelektualci su našli za shodno da mu se priključe. Nema sumnje da je klan privlačio u svoje redove i deo poštenog građanstva koje je bilo ozlojeđeno anarhijom i haosom; prohibicijom i prostitucijom koji su cvetali. Bilo je to vreme *Forda-T*, javne kuće na *točkovima*, kako su ga drukčije zvali. Sve to je očito dovodilo u pitanje tradicionalne moralne vrednosti čiji je zaštitnik u očima narodnih masa bio Ku kluks klan. Tako, gde je po mišljenju južnjaka zakon bio neefikasan ili nemoćan, tradicijom ozvaničeni »zakon« linča stupao bi na snagu.

Klan iz dvadesetih godina ovog veka umnogome se razlikovao od prvobitnog. Dok je stari klan za svoju metu imao samo crnce i republikance, novi je napao i Jevreje, katolike, radikale, kao i osobe koje su širile nemoral blo koje vrste. Neposredno nakon građanskog rata crnac je bio ozbiljni politički protivnik kome se nasiljem trebalo suprotstaviti. Međutim, do dvadesetih godina oni su postali niko i ništa na društvenom planu. »Naši neprijatelji su svi oni koji krše zakon, zatim: prostitutke, crnci, Jevreji, katolici, stranci na tlu Amerike, kao i protestanti otpadnici!« — izjavio je propovednik, član Klana, jednom prilikom u Ohaju, i posle toga zatražio od prisutnih da se izjasne kojoj strani pripadaju.

Da klan nije nastupio kao pravi reformator života u skladu sa principima protestantskog hrišćanstva, sigur-

no je da ne bi poželjeo toliki politički i drugi uspeh u zemlji juga. »Ku kluks klan se širi zemljom poput šumskog požara«, pisao je lokalni list, »Ni jedan pokret nikad nije toliko potresao Ameriku kao ovaj jer on strepi ka ostvarenju pravog, živog hrišćanstva. ... Vatreći krst sve više raste, šireći svoju divnu svetlost i principe humanosti, i uopšte, principe koji su ovu naciju načinili velikom.«

Prvo nevidljivo carstvo imalo je vidljivog neprijatelja — pokvarenog i korumpiranog političkog karijeristu sa severa. Zatim, nevidljivo carstvo imalo je nevidljivog neprijatelja, naime, političke i druge društvene promene koje su kao neminovnost koju sobom nosi vreme, morale kad-tad da ga zgaže. Novi klan se razvijao u doba procvata organizacija fraternalnog tipa u SAD, sa novim efikasnim tehnikama kako da se napravi veliki biznis od članstva putem ubiranja članarina. Stivenson je na ovaj način postao milioner, dok su se desetine miliona dolara slivale u fondove centrale u Atlanti. Jedna od poslovnih metoda kojima su se članovi klana služili je metoda ekonomskog bojkota. Nasuprot brutalnosti s kojom se klan obračunavao sa svojim neprijateljima, ova metoda je bila mnogo suptilnija i delotvornija. Uskoro su braća počela da trguju isključivo međusobno. U prodavnicama klanovaca pojavio se znak TWK (*trgujte sa klanom*). Te tri reči bile su više no upozorenje za klijentelu, a više nego poziv ostalim trgovcima da se pridruže klanu ukoliko ne žele da propadnu. Mnogi su se iz tog razloga i priključili klanu. Tako su mogli da svoje konkurente jednostavno izbace iz grada.

Tehnička profinjenost novog klana nije ga sprečila da se bavi istim onim aktivnostima zbog kojih je i nastao — naime, proganjanjem i lincom nad crnačkim stanovništvom i ostalim kriminalnim delatnostima. Članarina od 10 dolara davala je pravo raznim izvitoperenim ličnostima da uzmu zakon u svoje ruke i to nazovu moralnom pravdom. Tako je od 1920. do 1922. samo u Džordžiji zabeleženo 135 slučajeva linča. Guverner te države je izjavio: »U nekim opštinama crnce i teruju kao da su stoka. U drugim ih prodaju kao roblo, a u nekim ih uopšte nema. Od 135 slučajeva linča samo su dva priznata za kriminalno delo.« Ovi

napadi na crnce, katolike i Jevreje bili su ekonomski uslovljeni. Njima su klanovci istisnuli nepoželjnu trgovinsku konkurenciju iz zemalja juga i obezbedili sebi veću slobodu u oblasti trgovine kao i onoga što je Hitler kasnije nazvao *Lebensraum*. Anarhija koju je klan izazivao tokom dvadesetih samo je odraz odlične političke organizacije američkih fašista. Vrhunac uspešne političke borbe klan je doživeo na predsedničkoj konferenciji demokrata 1924. godine. Katolik Edvard A. Smit, gradonačelnik Njujorka, koji je bio veoma popularan u narodu po svom antiprohibicionom stavu, želeo je nominaciju za Belu kuću. Rival mu je bio Vilijam Gibs Mekadu, zakleti zagovornik prohibicije, protestant i po svoj prilici, klanovac. Izbori su dovedeni u čorsokak jer su klanovci pretili delegatima. Mada je kompromisni kandidat izgubio na predsedničkim izborima, klan je svojim stavom uspeo da izbegne političku i zakonsku osudu pravosuđa SAD. Sada je klan bio već toliko moćan da stavi veto na bilo koju odluku makar u jednoj od dve vodeće stranke u Americi i da drži u svojoj šaci nekoliko guvernera saveznih država. Budući snažan poput italijanskih fašista 1922. godine, kada su preoteli kormilo vlade u Rimu, izgledalo je da Ku kluks klan čeka velika i blistava budućnost.

Pa ipak, ma koliko da su snažni, zajednička značajka svih američkih nacionalnih pokreta je ta da u momentima najvišeg procvata naglo zamiru. Klan nije u tom smislu bio izuzetak. Upravo je njegov uspeh doveo do toga da njegovi članovi i lideri smatraju »da je njihov ceo svet«, pa su se počeli previše eksponirati svojim arogantnim držanjem, jasno pokazujući američkoj javnosti da su sila iznad samog zakona i demokratije SAD. Usledile su oštre osude od strane poštenih demokrata, a štampa je listom objavljivala članke protiv ovakvog bahatog ponašanja. Političari su odjednom primetili da njihov rival pretendent na vlast traži svoj deo kolača, te da je bolje dok je još moguće eliminisati klan nego deliti s njim vlast. Rezultat ove kampanje, koja se početka počela voditi ispod površine, bio je sledeći: prvo je eliminisan vođa klana Stivenzon. Naime, jedna crnkinja koja je umrla od posledica silovanja u ekspresnom vozu u Džordžiji, neposredno pred smrt imenovala je vođu klana kao svoga napasnika. Dokazni

materijal je na brzinu skupljen i Stivenson je osuđen za ubistvo trećeg stepena na doživotnu robiju. Dokazi o nemoralnosti njihovih vođa bitno su uzdrmali redove klana, tako da su milioni vitezova napustili organizaciju sa osećanjem rezignacije i odvratnosti. Samo za dve godine u Indijani je broj članova opao za tri četvrtine. »Bilo je poštenih ljudi u klanu«, rekao je na konferenciji za štampu ministar jedne južne države, »ali oni više nisu sa nama.«

U središte pažnje široke javnosti stupile su malverzacije i dvostruki moral braće, što je klan diskreditovalo na vrlo širokom planu. Tajnost, koja dozvoljava odustvo osećanja odgovornosti, dozvoljava i korupciju. U opštoj antiklanskoj kampanji stvari su počele masovno da izlaze na videlo.

U to vreme klan nije imao samo spoljašnje neprijatelje koji su želeli da ga degradiraju i postepeno unište kao centar političke i druge moći. Unutrašnje razmirice oko novca i vlasti bili su još jedan, možda i ozbiljniji, destabilizacioni faktor. Kada je Simons istisnut sa vlasti, pokušao je da osnuje žensku suparničku organizaciju, što je klan na vreme sprečio, kao što je sprečio i osnivanje *Bratstva vitezova gorućeg mača*. Kada je klan podržao novog kandidata na mesto guvernera države Teksas, njegov prethodnik je istupio iz bratstva i počeo kampanju protiv njega, uplevši u nju i štampu kao veoma moćnu silu u SAD. U Teksasu je došlo do formiranja neke vrste koalicije klanovih neprijatelja koja je zaista i uspela u svojim nastojanjima da ga učini politički nemoćnim i da ga istisne sa političke scene u ovoj državi. Slični napadi usledili su u ostalim državama gde je klan bio moćan, pa su mnogi klanovci ubrzo skinuli svoje bele kapuljače i sami se povukli, preduhitrivši silu zakona koja se uskoro obrušila na njihovo bratstvo.

Kraj drugog klana bio je isto tako brz kao i njegov uspon. U nemogućnosti da se iščupa iz zatvora, Stivenson je, okrivivši za to svoju braću, počeo da otkriva detalje o korupciji i ostalim nezakonitim radnjama u koje je organizacija bila umešana. Na osnovu njegovog svedočenja uhapšeni su gradonačelnik Indijapolisa, šerif oblasti Merion i još neki državni službenici. Guverner je izbegao kaznu samo na osnovu imuniteta ko-

ji predviđa zakon SAD za tako ugledne ličnosti. Kada je Stivenston 1927. svedočio protiv svoje braće, klan je imao samo 350000 članova. Histerija koja je zahvatila države juga i bila uperena protiv crnaca i stranaca, bila je jak podsticaj njegovom nestajanju, tj. podsticaj nestajanju klana u opštenarodnoj mržnji prema korupciji i dvostrukom moralu koji su se u svoj svetlosti pokazali na suđenju vođama klana.

Kada se 1928. Alfred E. Smit kandidovao za predsednika kao demokratski kandidat, suparnik u stranci bio mu je Herbert Huver. Klan se tom prilikom na jugu ponovo oglasio svojim zlokobnim delatnostima kako bi »sprečio papu da postane predsednik.«

Učesnike u predizbornoj kampanji Ala Smita u državama juga su dočekivali zapaljeni krstovi. Tom prilikom Smit je izjavio: »Radije bih se pomirio sa porazom na izborima, nego da me podrži grupa ljudi sa toliko izopačenim idejama o amerikanizmu kao što su ti fanatici«. To je značilo da bi Smit više voleo da bude antiklanovac nego predsednik. Kao katoliku nije mu bilo moguće drukčije da postupi. U bici protiv Smita, klan je bankrotirao, ali i iz svojih redova izgubio i zadnjeg poštenog protestanta. Biznismeni su masovno napuštali bratstvo, ostajao je samo najgori ološ — ljudi kojima je zakon bio za petama, kao i sadisti i retardirani. Ironijom sudbine, nakon što je mnogo puta promenila vlasnika, stara Imperijalna palata u Atlanti je na kraju postala rimokatolička katedrala.

Pre pada klana u Americi je nikla još jedna fašistička organizacija koja je imala slične poglede na svet — *Crna legija*. U atmosferi Ruzveltovog nju dila, br-zom i energičnom akcijom policije ona je suzbijena a njeni članovi pohapšeni. Još neke fašističke organizacije primale su u svoja nedra izgubljene klanovce i koristile se njihovim novčanim sredstvima koja još uvek nisu bila sasvim presahnula. Jedna od njih je i Pelijska *Legija srebrnih košulja*. Međutim, kada su SAD ušle u II svetski rat, mnogi članovi desničarskih organizacija dali su ostavke na članstvo da ne bi izazivali podozrenje i mržnju svojih sugrađana. Kada je *Ministarstvo finansija SAD* 1944. godine opteretilo klan sa više od pola miliona dolara poreza koji je morao biti retroaktivno isplaćen, organizacija je pala pod ste-

čaj. Drugi svetski rat je zvanično stavio tačku na postojanje Ku kluks klana, koji je nikao na šovinističkoj mržnji i nesređenim političkim prilikama koje je za sobom ostavio prvi svetski rat.

Mnogi crnci su ostavili svoje kosti širom ratišta u svetu: mnogi su za to vreme radili u fabrikama oružja i vojne opreme i na taj način nedvosmisleno doprineli pobedi Amerike i saveznika u drugom svetskom ratu. Stoga je bilo sasvim logično što se neposredno posle rata u Americi pojavio pokret koji je zahtevao jednaka građanska prava crnaca sa ostalim ljudima. Klan se tada po treći put oglasio u zemljama juga s ciljem da crnce zadrži u inferiornoj društvenoj poziciji. No, ovoga puta klan nije mogao svoje akcije da opravdava time da je beli čovek politički i ljudski obespravljen, iz prostog razloga što to sasvim očevidno nije bilo tačno. Zato je optužio federalnu vladu, a kasnije i Vrhovni sud da vrše agresiju nad belim civilnim stanovništvom koje je bilo u većini u državama juga.

Ovoga puta nije bilo severnjačkih trupa, kao ni crnačkih milicija da pruže otpor trećem klanu. U zaostalijim krajevima čak su i lokalni šerifi noću nosili kukuljice i išli u pohod protiv crnaca koji su tako sasvim bili izloženi na milost i nemilost protivnika. Tek kada su američki predsednici postali svesni koliko su zavisni od glasačkih listića južnjačkih crnaca, nešto je učinjeno u pogledu poboljšanja njihove životne bezbednosti. Država je u same redove klana infiltrirala agente FBI koji su mnogo doprineli da se red i mir povrate u ovom nestabilnom regionu.

Treća »erupcija« klana završila se potpunim neuspehom, mada se većina Amerikanaca plašila crnaca kao eventualne ekonomske ili društvene konkurencije u širem smislu. Ukratko, Ku klan je imao nekog uspeha u državi Džordžija gde su se 1945. ponovo rasplamsali gorući beslovi, a broj članova popeo se na 50000 ljudi. Međutim, klanova povezanost sa nekim otvoreno nacističkim grupama, kako pre, tako i posle rata, kao i jasna protijevrejska orijentacija, doprinele su da ugled ove organizacije drastično opadne u očima širokih narodnih masa, pa i malograđana sa juga, u čijoj svesti još uvek bila sveže prisutna zverstva koja je

nacizam počnio širom sveta. U mnogim saveznm državama pripadanje klanu bilo je zakonom zabranjeno. Nakon flagrantne intervencije klana prilikom izbora za guvernera Džordžije, sama centrala u Atlanti morala je da »kapitulira« pred zahtevima da se klan kao organizacija raspusti. Sada su ostaci nacionalnih klanova bili prepušteni na milost i nemilost zakona, jer su bili potpuno obezglavljeni. Da stvar bude još gora, došlo je i do unutrašnjih nesuglasica oko vođstva, tako da su se dvojica Imperijalnih čarobnjaka, jedan Imperator, jedan Zmaj i jedan Nacionalni adutant takmičili ko će da preuzme kormilo organizacije u raspadu.

Tu i tamo pojavljivale su se grupe klanovaca koje su još uvek sanjale o slavi i moći svojih predhodnika, ali je broj linčovanja i drugih kriminalnih radnji drastično opao, jer je zakonom bilo zabranjeno nošenje bilo kakve maske na licu osim o prazniku Svih svetih, kao i zadnjeg dana pre Velikog posta. Pa ipak, klan je poput nekih hajduka izgubljenih u vremenu i prostoru imao svoje carstvo i u novonastalim uslovima: bila su to šumska područja zabačena na krajnjem jugu gde se beli čovek osećao sigurnije sa kapuljačom nego bez nje, i jer mu je u zamenu za realnost pruženo utočište u mašti i romantičnoj prošlosti od koje više ništa nije ostalo. Jedino osećanje superiornosti koje su iskompleksirani siromašni južnjaci mogli imati, bilo je to što su se osećali vrednijim od »crnja«. Kada bi dozvolio crncu da se popne na njegov materijalni nivo, beli čovek bi se osećao ugroženim.

Uz sve muke lokalne podružnice klana imale su još jednog ozbilnog neprijatelja — FBI. Slučaj Lindbergovog kidnapovanja primorao je FBI da preuzme istragu koja je u normalnim okolnostima trebalo da bude u nadležnosti obične policije. Ali, njena uloga bila je sankcionisana međudržavnim aktom po kojem je ilegalan prevoz putnika preko granica federalnih država bio federalni zločin, što znači da su ga sve zemlje SAD takvim smatrale. Briga za glasove crnačkog stanovništva juna ohrabrivalo je američke predsednike da se još jače uhvate u koštac sa klanom. Agenti FBI su se infiltrirali u podružnicu klana u Severnoj Karolini i tom prilikom poslali 29 klanovaca u zatvor. Slaba

tačka klana bila je, između ostalih, što se njegovo članstvo sastojalo uglavnom od siromašnih ljudi koji su lako mogli biti podmićeni. Kada je FBI bila potrebna informacija, uvek je mogao da je kupi ili da podmetne svoje ljude u centar događanja.

Odluka Vrhovnog suda SAD da se ukine rasna segregacija u školama na jugu dovela je do ponovne pojave klana, samo ovog puta klanovci su išli automobilima umesto na konjima, naoružani lovačkim puškama i posebnim motkama za tuču. Usledili su napadi na kuće crnaca, leševi su nalaženi po močvarama, ne retko iskasapljeni u tolikoj meri da ih je nemoguće bilo identifikovati. Ovo se sve događalo u ne tako davnoj prošlosti, pedesetih godina ovog veka, što nas neminovno navodi na pomisao kako klan, ili makar ideje koje su inspirisale njegov postanak, još uvek žive na krajnjem jugu SAD, čekajući možda kakav povoljni trenutak da se ponovo povampire u svoj svojoj surovosti. Kada su 1957. izbili nemiri u Litl Roku u Arkanzasu, predsednik Ajzenhauer poslao je federalnu vojsku da čuva crnačku decu u školama za belce. Gde god su izbijali nemiri povodom pitanja ukidanja rasne segregacije u školama ispostavljalo se da su u njih na ovaj ili onaj način umešani i klanovci. Tako su 1957. njih šestorica kastrirala crnačkog mladića Džadža Arona, što je izazvalo buru protesta protiv organizacije širom SAD, i nateralo vladu da preduzme energičnije mere u obračunavanju sa klanom i njegovim pristalicama. Šestorica prestupnika osuđeni su na vremenske kazne od po 20 godina. Međutim, rapidna industrijalizacija juga dovela je do umerenijih pozicija lokalne političare, kao i narodne mase koje su mogle da uživaju u većem materijalnom blagostanju, tako da se izgubio skoro svaki razlog postojanja jedne organizacije poput Ku kluks klana.

Čak su i same lokalne vlasti počele da uskraćuju svoju podršku umirućem klanu. Svi su shvatili da klima nasilja uopšte ne pogoduje novim trendovima u oblasti ekonomije u kojima je bilo neophodno u što većoj mери privući kapital severa kako bi se ubrzala industrijalizacija Diksija. Akt o građanskim pravima doveo je hiljade radnika sa severa na jug SAD, što je u mnogo-me uticalo na smanjenje političke i druge moći klana. Od 1955. do 1959. prijavljeno je samo 530 slučajeva

zastrašivanja i to sa teritorije celog američkog juga, što čini mali procenat od ukupnog broja zakonskih prekršaja, iz, na primer, vremena *Rekonstrukcije*. Klan se, zbog zakonskih posledica plašio da napadne militantno nastrojene crne radnike iz crnog pojasa. Drugi problem je bio u tome što je većina boraca protiv crnačkih prava radije pristupala Gradskim većima, legalnim umerenim organizacijama pri državnim telima, nego nekoj tamo polumračnoj ultradesnoj organizaciji. Ova građanska veća vremenom su dobila naziv *klan sa belim okouratnikom*, pošto im je ideologija bila zajednička sa izvornim klanom, a jedina razlika bila je u tome što su klanovci bele kragne bili legalna društvena organizacija sastavljena od južnjačkih umerenjaka, biznismena i intelektualaca koji, međutim, još uvek nisu u sebi mogli da savladaju rasne predrasude. Pravi Ku kluks klan je bio istorijski anahron s obzirom na svoju taktiku brutalnog zastrašivanja crnačkog stanovništva koje se borilo za svoja građanska prava, i jer je terorom i nasiljem sprečio severnjačka ulaganja u južnjačku privredu, što se nimalo nije sviđalo ni severnjačkim biznismenima, kao ni njihovim južnjačkim kolegama. Tako je, sa jedne strane, nikao žestok otpor južnjačkog građanstva protiv organizacije o kojoj su se do nedavno pevale junačke pesme i koja je slavljena kao oslobodilac od »inostrane« tiranije, a sa druge strane, došlo je do pojave da mnogi klanovci napuštaju red kako bi se »na svetlosti dana« mogli boriti protiv građanskih prava crnog stanovništva u okviru gore pomenutih Veća.

Kada je 1960. godine došlo do pasivnog otpora crnaca prema rasnoj diskriminaciji, pocepani klan je odlučio da se ujedini pod vođstvom Velikog zmaja Džordžije i da učestvuje u neredima na *Univerzitetu u Atlanti*, gde je crncima prvi put u istoriji bio dozvoljen pristup. Robert Šeldon, titularni vođ ujedinjenih klanova, počeo je sa regrutovanjem novih članova. međutim, ovi pokušaji su propali iako su njegove ideje o jevrejsko-crnačko-katoličkoj zaveri protiv SAD odobravali mnogi značajni funkcioneri, pripadnici desničarski orijentisanih frakcija u *Senatu*. Kada je 1964. Goldvoter postao predsednički kandidat republikanaca, klanovci su stekli utisak da su konačno našli pravog čoveka koga treba podržati na izborima. Goldvoter je u svom no-

minacionom govoru izjavio da »ekstremizam koji brani temelje slobode nije politički štetan«, a njegov pobedi rival iz stranke, N. Rokfeler, rekao je da »ekstremizam ultralevih komunističkih ćelija, Ku-kluks klana i Društva Džona Birča, kao i mnogi drugi tirani, pretenduju da se bore za slobodu. Plodove te borbe videli smo kako izgledaju.«

Na predsedničkim izborima pobedio je Lindon Džonson. Goldvotera je podržalo šest država, od kojih su pet bile sa juga. Ovo je bio još jedan težak udarac za klan. Drugi je bio taj što su se crnci već uveliko borili za svoja prava u samom srcu američkog juga i u tome pokazivali ne tako mali uspeh. Imitirajući svoje neprijatelje, klan se počeo služiti metodama nenasilja, kao što je pružanje »zaštite« hotelima i prodavnicama čiji su vlasnici bili integrisani crnci i belci. Šelton je težište svoje borbe prebacio na borbu protiv komunista, računajući da će na taj način zadobiti simpatije američkih desničara. »Ne mrzim crnje«, izjavio je jednom prilikom, »ja ih žalim jer su iskorišćeni kao sredstvo od strane sila koje žele subverzivnim delovanjem da preuzmu kormilo naše zemlje.« Njegov vid rešenja crnačkog pitanja bio je da se svi crnci sa teritorije SAD vrate natrag u Afriku uz pomoć preostale pomorske flote iz drugog svetskog rata.

Današnje članstvo klana se procenjuje na 40000 do 65000 ljudi, isključivo u zemljama dubokog juga SAD. Istraga je utvrdila da su u bombaškim napadima na crkve i domove crnaca 1964. godine upleteni mnogi lokalni klanovci iz područja oko Missisipija. Jedan lokalni pripadnik klana uhapšen je leta 1964. godine. Pri sebi je imao četiri puške, nož za dranje kože sa tele, crnu keclju klanskog dželata i šerifsku značku. Nakon ubistva jedne crne učiteljice, protiv dvojice klanovaca podignuta je optužba, ali obojicu je na procesu porota oslobodila optužbe. Klan je optužen za još mnoge zločine, od kojih je i ubistvo nekoliko desetina radnika sa severa nakon Martin Luter Kingovog Marša mira marta 1965. godine. Od 1960. godine ubijeno je 27. radnika sa severa, a pri tom nije pokrenut ni jedan krivični postupak. Kada je ubijena gospođa Liucco, predsednik Džonson je preduzeo efikasne mere da zbrise klan sa lica zemlje, kako je to nekada učinio njegov daleki predhodnik Grant.

Sadašnji *Ujedinjeni klan* je samo žalosni ostatak nekadašnje moćne organizacije, koji vodi uzaludnu, napred osuđenu na propast, borbu protiv industrijalizacije juga i njegove urbanizacije, kao i protiv ekonomskog i socijalnog napretka crnaca. U svoje redove uglavnom privlači samo siromašne belce, nedovoljno obrazovane da bi držali korak sa razvojem jednog od najautomatizovanijih društava sadašnjice. Jedan klanovac je rekao: »Jevreji imaju *Bene Berit*, katolici *Vitezove Kolumba*, crnje pak svoje oslobodilačke i prevratničke organizacije, a šta je belom čoveku ostalo sem klana? Šta je ostalo poštenom američkom protestantu koji poput mene redovno plaća porez i pokreće celu ovu državnu mašinu?»

Ku kluks klan nije više tajno društvo. Njegovi planovi i namere poznati su u Vašingtonu, kao i politika Američke komunističke partije, za koju kažu da polovinu njenog članstva čine agenti FBI, a da najveći deo partijskih fondova popunjava upravo federalna vlada. Mada je i danas klan spreman da se s vremena na vreme oglasi kakvim krvavim zločinom, to je samo lokalnog karaktera, a krivci često bivaju kažnjeni. Dani klana su odbrojani u nekoj istorijskoj perspektivi, jer nestaje sloj siromašnih seljaka (oni postaju fabrički radnici), od kojih je klan regrutovao svoje članove. Jug se sve više otvara društvenim promenama kako bi postao bogat poput severa ili zapada. Crnci su naselili čitavu teritoriju SAD, dok na jugu živi samo polovina njihovog ukupnog broja. Tako je problem crnaca postao opštenacionalni problem, a ne samo problem juga.

Neozbiljno je kada ostaci klana još uvek tvrde da su u većini u SAD. Tačno je, naime, da većinu stanovništva SAD čine belci protestanti, ali daleko je od istine tvrdnja da oni saosećaju sa klanom i vrednuju ga kao svog zvaničnog predstavnika i zastupnika političkih i egzistencijalnih interesa. *Imperijalni čarobnjak* Selton tvrdi da je »Klan religija, verovanje i način života, u skladu sa svetlim moralnim normama. Čovek može živeti u skladu sa principima klana i jedino na taj način — bio on toga svestan ili ne — biti pravi Amerikanac, jer klan je jedina prava proamerička organizacija u SAD, budući da po definiciji zastupa interese većinskog dela stanovništva, pa, prema tome, sasvim

odgovara osnovnim principima demokratije, kako je ona u Ustavu definisana. Na neki način, shodno tome, svi poštteni Amerikanci su implicate članovi klana.« Ali, Šelton ne govori o sadašnjici, sav je prožet nostalgичnim sećanjem na romantičnu prošlost kada je Amerikom vladala čistokrvna britanska loza farmnera i to samo na jugu. Potpuno smeće sa uma činjenicu da tako nešto ne postoji već više od sto godina, i da je SAD sada jedna multinacionalna država u kojoj svi građani imaju jednaka građanska prava.

Preživeli klan nije ništa drugo do li *reductio ad absurdum* tajnog društva. On je impresivni masonski ritual pretvorio u stupidnu farsu. Agresivna vera militantnih krstaških redova ovde se pretvorila u slepi sadizam i potrebu za uništavanjem. Ceremonija inicijacije koja je nekada asasine terala na slepu poslušnost do groba, ovde je izvrgnuta ruglu. U severnoj Karolini vrši se na sledeći način: pristupnik se sa povezom oko očiju priveđe, zadigne mu se jedna nogavica pa mu se uz butinu prisloni komad leda. I dok se inicirani neprijatno oseća, njegova sabraća se grohotom smeju.

Kao što smo već napomenuli, klan više ni u kom slučaju ne može da se smatra tajnim društvom. Svi njegovi članovi su poznati Vašingtonu, a većina je potkupljena i radi u korist savezne vlade i FBI. On više ne predstavlja strah i trepet, nego, kako bi to Englezi rekli, stvar lošeg ukusa. »Mi pokušavamo da održimo klan na pijedestalu istorije, tamo gde je dospelo u doba Rekonstrukcije, kada je bio jedino odbrambeno sredstvo poštenih protestanata od korumpirane vlade na severu i podivljalih crnaca koji su ubijali i silovali naše žene i palili naše domove.« Ali, vremena se menjaju, i Šelton nikako ne može da očisti rđu sa klanovskog štita. Tajno društvo koje je svojevremeno sejal strah i trepet, obaralo vlade i postavljalo nove, više ništa ne predstavlja u kontekstu promenjenih društveno-istorijskih uslova u kojima živi današnji prosečni američki građanin.

Zaključak

Ovu knjigu smo počeli konstatacijom da u čoveku postoji bazična potreba za tajnošću. Bez sposobnosti da sačuva tajnu, čovek ne bi uspeo da se razvije kao puna ličnost u psihološkom smislu te reči, a bez sposobnosti da uvažava tajne drugih, ne bi se adekvatno integrisao u ljudsku zajednicu. U ovom smislu, tajnost je sposobna da u čoveku izazove jake emocionalne naboje. Mnogi se neprijatno osećaju kada saznaju da, recimo, njihov dobar prijatelj nešto krije od njih, pa su u naporu da sebi dokažu kako ta tajna i nije vredna da bi je saznali, skloni da je omalovaže. Važno je da se primeti da postoje dve vrste tajni: jedne, tzv. veštačke, poput tajnih znakova koji su namerno smišljeni da bi se članovi određenih društava međusobno prepoznavali, i druge, koje bismo mogli da nazovemo »prirodnim«. U druge spadaju iskustva koja su doživeli oni koji su prošli kroz ceremonije inicijacije u raznim društvima. Ova iskustva, kako je ranije rečeno, nesaopštiva su i, ukoliko se išta želi o njima znati, čovek mora sam da ih proživi. Svi treba da naučimo kako da napravimo ravnotežu između onoga što se tiče nas lično, i onoga što možemo da »iskomuniciramo« prema merilima društva u kome živimo.

Šta nagoni ljude da se pridruže nekoj tajnoj organizaciji? Može li se za one koji to žele reći da im je potreba za tajnošću prenatravana? Sigurno poznajemo mnoge koji su, po svojoj prirodi, zatvoreniji od drugih naših poznanika. Neki, pak, imaju utisak da ih neko neprestano prati, ili da čita njihove misli. Svim je sigurno da su to simptomi šizofrenije ili nekog sličnog duševnog oboljenja, pa za takve osobe kažemo da su dezintegrisane ličnosti koje se slabo ili nikako uklapaju u društvenu sredinu. Ovo, najčešće, ni-

je slučaj kod ljudi koji se priključuju tajnim društvima, jer, članstvo u bilo kojoj grupi zahteva aktivnu participaciju u društvenom životu iste te grupe. Takođe, veliko je pitanje da li tajna ostaje tajnom kada se podeli među članovima grupe. Možemo se, takođe, zapitati da li je postojanje potpuno tajnog društva uopšte moguće. Sve studije o tajnim društvima pokazuju da je njihova tajnost samo delimična, i da takva društva imaju mnogo zajedničkog sa društvima otvorenog tipa.

Odgovor na naše pitanje nalazi se ne toliko u međusobnim odnosima članova tajnih društava, koliko u njihovom odnosu prema društvu uopšte. Ako uzmemo u obzir primere prikazane u ovoj knjizi, dolazimo do zaključka da su mnoga tajna društva nastajala u periodima socijalnih nemira i previranja, kada se surva-
vao stari poredak da bi na njegovim ruševinama nica-
cao novi, bolje prilagođen tendencijama savremenog
doba. Ilustrativan je primer pojave *mau-mau* — plemenski život *Kikujua* bio je izložen naporima da se prilagodi promenama koje su nametnuli farmeri-došljaci i misionari. *Vitezovi templari* su osnovani kako bi se načinio *ordo ab chaos* (red u haosu) *krstaških ratova*. Rana istorija *slobodnog zidarstva* delimično je priča o evropskom dobu *prosvetiteljstva* — pokušaj da se udare temelji univerzalnoj moralnosti u doba *racionalizma* i sumnje u *zvaničnu religiju*. *Ku kluk* klan se pojavio u vrtlozima *građanskog rata*, a *mafija* je nikla iz arhaične društvene strukture ostrva, koje je moralo da prati procese evropske integracije. Sva značajnija tajna društva *nacionalističke* orijentacije, po definiciji su nastajala u vremenima velikih društvenih promena, baš kao i revolucionarni i subverzivni pokreti. Razne *rasističke* i *autoritarne* klike koje poprimaju obeležja tajnih društava, svoje članove regrutuju upravo iz redova društveno i ekonomski potlačenih socijalnih grupacija.

Ljubav prema tradicionalnom načinu života, takođe, može čoveku da bude značajan motiv da se priključi nekom tajnom društvu. U njihovim redovima nalazimo i one čija su opredeljenja direktno usmerena protiv postojećeg poretka i koji pripadnost tajnoj organizaciji koriste kao fasadu za svoje antidruštvene ak-

tivnosti. Ilustrativan primer prvih je mau-mau i mafija, a drugih *iluminati*, *karbonari*, *klan-na Gejl* i *boljševici*. Pojava tajnih društava je, dakle, značajan indikator nestabilnosti jednog globalnog društva.

Ovo, naravno, nužno ne znači da je cela društvena struktura uzdrmana. Neki njegovi delovi, poput religioznih i etničkih manjina naročito su podložni procesu društvene dezorganizacije. Mnoga tajna društva pojavila su se u ruralnim sredinama na prelazu između starog i modernog industrijskog doba, kada je vekovima utvrđen način života morao prisilno da se menja.

U urbanizovanim i visoko industrijalizovanim sredinama, tajna društva *fraternalnog*, *kvazimasonskog* tipa igraju stabilizacionu društvenu ulogu, jer ublažavaju otuđenost i fragmentiranost savremenog globalnog društva. Hijerarhijske titule i funkcije deluju kao kompenzacija za anonimnost pojedinca unutar takvih društvenih zajednica. S druge strane, mitovi i rituali tajnih društava na psihološkom planu obezbeđuju neku vrstu olakšanja, oslobođenja od stega racionalizma svakodnevnog života. Veliki naglasak koji ova društva stavljaju na milosrdne delatnosti, moralnost i vrlinu, ima funkciju da kanališe nesvesne težnje ka antisocijalnom ponašanju.

Poseban ambijent koji je prisutan u tajnim društvima, odlično je opisao nemački sociolog Georg Zimel u članku *Sociologija tajnosti*, koji je objavljen početkom ovog veka. Zimel je bio jedan od retkih i danas aktuelnih društvenih teoretičara koji su pokušavali da daju jednu zaokruženu teoriju tajnih društava. On smatra da tajnost »omogućava da uz ovaj naš vidljivi, zaživi još jedan nevidljivi svet«. Takođe pretpostavlja da postoji konstantan odnos stvari koje kao pojedinci čuvamo u tajnosti od drugih, dakle, postoji deo života rezervisan samo za nas, u koji niko drugi nema pristupa. Tako tajnost dovodi do znatnog produženja života, jer mnoge stvari koje se u samoći zamisle, bez te organizovanosti nikada ne bi mogle da se realizuju. Zatim je primetio da stvari koje tajna društva čuvaju od pogleda »profanih« variraju prema kriterijumima vremena i prostora. U plemenskoj zajednici gotovo sav život pojedinca otvoren je pogledima njego-

vih saplemenika. Muškarci, žene i deca žive u veoma bliskim odnosima, i ceo životni ciklus, od rođenja do smrti, odvija se u »javnoj intimnosti« plemena. Pa ipak, u nekim grupama se stimuliše i održava tajnost kao uslov opstanka cele zajednice. Plemenski vračevi, šamani i sveštenici svoje misterije ljubomorno čuvaju u najvećoj tajnosti, pošto se smatra da baš one daju vitalitet plemenu, da bi pleme bez njih jednostavno izumrlo i nestalo sa zemlje. Magika harizme je prerogativ sveštenika, a ceremonije inicijacije izvode tajne grupe.

U velikim modernim društvima, u kojima je naglašena zatvorenost i privatnost ličnog života, pojedinci uče kako da sakrivaju od drugih svoje emocije, kao i religiozna i politička ubeđenja. Istovremeno očekuju da će stvari koje se odnose na društvo u celini biti objavljene. Javnim životom ovih sredina sada rukovode političari, predsednici i pop-pevači; vladini poslovi i stanje nacionalne privrede su javna stvar; saznanja nauke o »tajnama« prirode postepeno postaju javna baština svetskog znanja.

Zimel piše da tajnost daje pojedincu osećanje razotudenosti od samog sebe. Po njegovom shvatanju, deca vole da nešto čuvaju u tajnosti jer im to omogućava da se osećaju važnom. Suočena sa konstantnom prisutnošću iskušenja da odaju tajnu, veoma su zadovoljna kada mu odoile. Tajnost je, dakle, značajan faktor procesa individualizacije i duševnog sazrevanja pojedinca. Zimel kaže da, što je socijalna grupacija veća, potreba pojedinca da se na neki način razlikuje od ostalih je intenzivnija. Ovo se naročito odnosi na savremena industrijska društva koja posebno stimulišu ličnu inicijativu, što je deo kulturnog nasleđa protestantizma i industrijskog kapitalizma.

Rešenje ovog problema izgleda da leži u odnosu tajnosti i osećanja identiteta pojedinca ili grupe. Tamo gde tajnost poprima organizovan oblik, čini se da je u priličnoj meri ugrožen identitet grupe ili pojedinca. Najnovija otkrića poznatog američkog psihologa Erika Eriksona pokazuju značaj odnosa između adolescentne emocionalne krize i pronalaženja zadovoljavajućeg identiteta koji će pojedincu omogućiti da se uspešno nosi sa problemima koje mu nameće odraslo

doba. Dr. Erikson opisuje proces tokom koga dete koje raste isprva pokušava da se identifikuje sa drugima, prvenstveno sa roditeljima, kao i sa sistemima vrednosti koje oni predstavljaju. Docnije, dete eksten-dira ovaj proces na šire društvo prolaskom kroz školu, boravkom na radnom mestu, prihvatanjem političkih ubeđenja, itd. Ako tokom ovog procesa sazre-vanja i integracije u društvu, pojedinac oseća da mu nešto nedostaje, bilo u neposrednom socijalnom okru-ženju ili u njemu samom, pokušaće to da nadoknadi tokom života. Uvek će biti u potrazi za priznanjima i podrškom kao za sredstvima ublažavanja usamljeno-sti i zebnje. Mnoge od psihičkih kriza sredovečnih lju-di potiču upravo iz ovog korena, iz napora da se reši problem identiteta. Zbog toga sva ljudska društva poseduju neku »tehniku« kojom se reguliše i markira prelaz iz doba detinjstva u svet odraslih. Kako dr Erik-son primećuje u knjizi *Uvid i odgovornost*, »u ovom trenutku prelaska u svet odraslih sva društva vrše neku vrstu konfirmacije pojedinca na polju vladajuće ideologije, i na jedan zvaničan način daju mu društvenu ulogu i zadatke u kojima će prepoznati samog sebe i osetiti se priznatim od šire društvene zajedni-ce. Ritualne konfirmacije i inicijacije samo podržavaju ovaj proces koji se odigrava unutar pojedinca, a ko-ji zdrava društva koriste da bi podmlatku ulila energiju potrebnu za društvenu reprodukciju u širem smislu reći.«

Elementi ovog procesa evidentni su u inicijacijskim ritualima i ceremonijama primitivnih, nedovoljno raz-vijenih plemenskih društava. Ali, u modernim indu-strijskim društvima, gde zajedništvo nije tako kom-paktno, ovi elementi često nedostaju, pa mnogi nji-hovi pripadnici ne osećaju punu stvarnost sopstvenog identiteta! Razlog kojim su ljudi privučeni da pristupe tajnim društvima najčešće je taj što ona pojedincu nu-de inicijaciju koja potvrđuje njegovu posebnost, tj. po-sebnu ulogu u društvu kao celini, i povezuje ga sa gru-pom ljudi koja je jasno određena. U podneblju takve grupe, koja poseduje sopstveni kolektivni identitet, po-jedincu je omogućeno da spozna sopstvene vrednosti i da se oseća priznatim od sabraće. Čim se kao da je tajno društvo neka vrsta kompenzacije za nesposobnost društva, u širem smislu, da odgoji, obuči i obdari svo-

ju decu osećanjem pripadnosti koje je karakteristično za male, stabilnije zajednice međusobno povezane mnogo čvršćim vezama.

Solidarnost članova tajne grupe podržana je činjenicom da su njeni mitovi i legende privatno vlasništvo, namenjeno isključivo pripadnicima grupe. Specifičnu atmosferu koja vlada u grupi konstituišu mit i rituali nakon kojih se pojedinac oseća obnovljen i ponovo rođen. Ali, funkcija rituala se u ovome ne iscrpljuje. Oni se obično izvedu na jedan rigidan i nepromenljiv način, budući da su validni samo kada se izvedu bez i najmanje greške ili varijacije. Ovo znači da se emocionalna, vezanost za grupu svaki put potvrđuje prilikom nove inicijacije. Ponavljanje rituala na taj način vezuje pojedinca za organizaciju i njegovu braću, neprestano ga podsećajući na njegove obaveze prema društvu i njegov krajnji cilj. Kako se ponovo budi osećaj odgovornosti prema grupi, pojedinac oseća da se nalazi među ljudima srodne duše na koje se uvek može osloniti.

Pojedinac koji se ranije osećao nesigurnim i ranjivim sada je potpomognut kolektivnom snagom grupe, pa se oseća mnogo stabilnijim u spoljašnjem svetu. Mada obično nastavlja svoj prethodni život u tom istom svetu, od njega više ne zavisi na isti način kao pre. Novo osećanje pripadnosti grupi i povezanosti sa braćom može da indukuje tako veliku energiju da se pojedinac u spoljašnjem svetu oseća već potpuno bezbednim. Ovaj fenomen je očigledan na primerima grupa kao što su *Jehovini svedoci*, *japanske kamikaze*, *razne komunističke partije* i, da odemo u daleku prošlost, *asasini*.

Naglašavajući sličnost između *religioznih sekta* sa jedne strane, i *tajnih društava* sa *rasističkim* ili *političkim ciljevima*, s druge, nije nam bila namera da povučemo analogiju između njih. Na samom početku smo naglasili razliku između »prirodne« tajnosti prvih i »veštačke« tajnosti drugih. Pa ipak, utisak da između njih postoji velika sličnost podržava činjenica da mnoga društva koja imaju tipično svetovne ciljeve prihvataju rituale koji se baziraju na večno prisutnoj temi ponovnog rođenja, kao i hijerarhiju sa primesa-

ma religioznosti. Ove prividne sličnosti mogu da dovedu u zabludu, pa nije čudo što »obični« ljudi često nisu u stanju da prodru u srž problema, i zbog toga se prema svim tajnim grupama odnose sa jednakim neprijateljstvom i sumnjičavošću. Tako su tokom svoje istorije tajna društva, ne retko, igrala ulogu žrtvenog jarca za nedaće koje su pogađale mnoge države i narode. Treba shvatiti da tajna društva reflektuju mnoge aspekte čoveka kao duhovnog bića, i da svako od njih, na sebi svojstven način, predstavlja pokušaj rešenja čovekovog najvećeg i najvažnijeg problema — identiteta.